

Rörelsens ledare

RÖRELSENS LEDARE

Karriärvägar och ledarideal i den svenska
arbetarrörelsen under 1900-talet

Petra Pauli

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Avhandling från Institutionen för historiska studier

Avhandling för filosofie doktorsexamen i historia, Göteborgs universitet

Distribution:

Petra Pauli, Institutionen för historiska studier,
Göteborgs Universitet, Box 200, 405 30 Göteborg
petra.pauli@history.gu.se

© Petra Pauli

Omslagsbild använd med tillstånd från Göteborgs Arbetarekommun

Sättning och omslag: Gerhard Svedberg

Tryck: Ale Tryckteam, Bohus

ISBN: 978-91-628-8486-4

Göteborg 2012

Abstract

Petra Pauli, Rörelsens ledare. Karriärvägar och ledarideal i den svenska arbetarrörelsen under 1900-talet, Avhandlingar från Institutionen för historiska studier, (Göteborg 2012) Written in Swedish with an English summary (The Leaders of the Movement – Career patterns and leader-ideal in the Swedish labour movement during the 20th Century).

ISBN 978-91-628-8486-4

The overall purpose of this thesis is to analyse the leader-ideals and career paths within the Swedish labour movement, particularly in relation to the tension between leader and movement that could arise if the leaders became bourgeoisified in their new roles and social environments. The point of departure for the thesis' theoretical position is taken from the German sociologist Robert Michels' study *On the Sociology of Political Parties in Modern Democracies* (1911), in which Michels argues that the risk for embourgeoisement of the elite of the labour movement came from two directions: the recruitment of academics and officials from bourgeois backgrounds, and also the embourgeoisement of the labour leaders that would occur in their transition from the status of physical labourer to that of office holder.

The result shows that the embourgeoisifying tendencies of the Swedish labour movement pertaining to the increasing bureaucratization and professionalization in the 1910s came to an end. A characteristic aspect for the recruitment- and career patterns that arose thereafter was that the leaders, like the members, came almost exclusively from working class backgrounds, and that they were recruited from the labour movement's suborganisations. In order to avoid the embourgeoisement of the leaders in their new environments, a leader-ideal developed which' norm structure was formed by class-consciousness, loyalty, and idealism. Whosoever departed from this norm structure was unable to be taken up into the leader strata. An important conclusion is that the movement as a conscious strategy throughout the 20th Century continued to sustain these career strategies and leader-ideals through the unspoken yet pronounced aim to keep the leaders from becoming bourgeois.

Keywords: Swedish labour movement, Social Democracy, SAP, LO, class consciousness, Iron law of oligarchy, embourgeoisement, career patterns, ideology, class, gender, feminism, political elite, trade union elite.

Förord

Tack vare Anita Göransson fick jag förmånen att vara med, först som assistent och sedan som doktorand i projektet ”Kön och eliternas reproduktion”. Tack för det!

I förord brukar man skriva att man har haft ont om tid för familjen. Det gör inte jag – vi har haft gott om tid tillsammans. Avhandlingsarbetet har bara tagit lite längre tid. Det har därför varit ovärderligt att ha en handledare som haft förståelse för att familjen alltid prioriterats. Det har min handledare, Lennart K Persson, haft hela tiden. För det är jag honom evigt tacksam. Dessutom är han noggrann, hjälpsam och ständigt beredd med rödpennan! Christer Ahlberger kom in som biträdande handledare under sista året med nya idéer och en sprudlande entusiasm. Tillsammans har vi vridit och vänt på problem som genom de snabba ledarbytena inom socialdemokratien ofta varit minst sagt dagsaktuella! Tack båda för stöd och uppmuntran också under de sista hektiska veckorna!

Maria Sjöberg slutläste texten i sin helhet och gav tuffa men värdefulla synpunkter. Tack Maria för din snabba och noggranna läsning!

Till alla vänner och kollegor på Institutionen för Historiska Studier och Institutionen för arbetsvetenskap: ett stort tack för den trevliga samvaron och för konstruktiva kommentarer och samtal under åren som gått. Min vän, doktorand- och projektkollega Ulrika Lagerlöf Nilsson förtjänar ett alldeles särskilt tack. Vi klarade det allt innan vi fyllde 40!

Tack Elin Simonson för översättning av summary och abstract! Tack Birger Simonson för allmän språkstädning! Tack Gerhard Svedberg för sättning och omslag!

Avhandlingsarbetet har finansierats genom en doktorandtjänst från Riksbankens Jubileumsfond och stipendier från Adlerbertska Stipendiefonden, Centrum för Arbetarkultur, Filosofiska fakulteternas gemensamma donationsnämnd vid Göteborgs Universitet, Helge Ax:son Johnsons stiftelse, Kungliga och Hvitfeldtska stiftelsen och Stiftelsen samtidskultur. Tack!

Denna bok tillägnas de viktigaste personerna i mitt liv – Sören, Ebba, Birger, Britt, Inge och farfar Rune som var med nästan till slutet.

Masthugget i april 2012.

Innehåll

Kap 1. Inledning 13

Teoretiska utgångspunkter 14

Ledaridealet och arbetarrörelsens förborgerligande 14

Forskningsläge 16

Rekrytering och karriärvägar i arbetarrörelsen 16

Ledare och ledarideal 18

Klass och kön 21

Syfte och frågställningar 22

Metod och material 23

Kapital och prosopografisk metod 23

Att konstruera en arbetarrörelseelit 24

Kartläggning av social bakgrund och karriärvägar 25

Memoarer och tematisering 27

Memoarer skrivna av ledamöter i SAP:s VU och LO-ledningen 28

*Tilläggsgruppen – Memoarer skrivna av ledamöter i SAP:s partistyrelse, i LO:s
landsekretariat och av socialdemokratiska statsråd* 30

Avhandlingens disposition 31

Kap 2. Rekrytering och karriärvägar i SAP 33

Det verkställande utskottet och dess ledamöter 34

Social rekrytering till SAP:s VU 36

VU-ledamöternas sociala bakgrund 36

VU-ledamöternas utbildningsnivå 40

VU-ledamöternas yrkesval – arbetare och akademiker 42

Karriärvägar i SAP 47

Den andra grenen – VU och fackföreningsrörelsen 47

”Den mäktiga församlingen SSU” 49

Kvinnoförbundet - den obefintliga karriärvägen 52

Arbetarpressen – Karriärvägen som försvann 54

VU-ledamöternas deltagande i lokalpolitiken 56

En plats i riksdagen 58

I regeringen 61

Vid den politiska karriärvägens ände 64

Kapitelsammanfattning 67

Kap 3. Rekrytering och karriärvägar i LO 69

Landssekreterarietets arbetsutskott – AU 70

Social rekrytering till LO-ledningen 71

Med rötterna i arbetarklassen – LO-ledarnas sociala bakgrund 71

Från folkskolan till fabriken – LO-ledarnas utbildningsnivå 73

Den viktiga erfarenheten av produktionen – LO-ledarnas yrken 77

Karriärvägar i LO 79

Från arbetare och fackligt aktiv till tjänsteman på förbunds nivå 79

Från rätt fackförbund till LO 82

Kvinnorna i LO 84

Det självklara medlemskapet i SAP 85

LO-ledarnas politiska uppdrag 88

Stanna i LO-borgen eller bli statsråd 90

Den fackliga karriärens slut 92

Kapitelsammanfattning 96

Kap 4. Arbetarrörelsens ledarideal 99

Klassmedvetande 102

Den klassmedvetne ledaren 102

Klassmedvetandets nya former 107

Klassmedvetande och politiskt engagemang 108

Att sakna klassmedvetande baserat på egna erfarenheter 112

Idealism 115

Den idealistiske ledaren i en idealistisk rörelse 115

Idealism och socialt avancemang 119

Idealism eller bara läpparnas ytliga bekännelser 121

Lojalitet 124

Den lojale ledaren 124

Lojaliteten ifrågasätts 127

Den icke-borgerlige ledaren 131

Det sociala avancemanget i arbetarklassens tjänst 133

Kapitelsammanfattning 136

Kap 5. Från ett klassbaserat till ett jämställt ledarideal 139

Jämlika men frånvarande kvinnor 142

En lämplig kvinna med arbetarbakgrund 144

De tre första kvinnliga statsråden – en klasskompromiss 146

Motståndet mot kvinnorna 148

Ulla Lindström och de omedvetna männen 150

Att inte förstå spelets regler 153

Jämställdheten förs upp på agendan 155

Det måste hända något 157

Från klass till kön	160
Den kvinnoförtryckande jargongen	163
”Fittstimmet” och uppgårelsen med det manliga arbetarledaridealet	165
Ett nytt perspektiv – klass och kön – både och	168
Kapitelsammanfattning	170

Kap 6. Sammanfattning och utblick 173

Rörelsens icke-borgerliga ledarideal	176
Kontinuiteten rubbas	177
Utblick	179

Summary 183

Källor och litteratur 191

Personregister 203

Tabeller

Tabell 1:1 Förteckning över memoarer av ledamöter i SAP:s VU och LO-ledningen under 1900-talet	29
Tabell 1:2 Förteckning över memoarer skrivna av ledamöter i SAP:s partistyrelse, i LO:s landsekretariat och av socialdemokratiska statsråd under 1900-talet	31
Tabell 2:1 VU-ledamöternas sociala bakgrund 1900-1999	37
Tabell 2.2 VU-ledamöternas sociala ursprung – uppdelat i generationer - utifrån faderns yrkesposition 1900-1999	38
Tabell 2.3 Högsta utbildningsnivå bland ledamöterna i SAP:s VU 1900-1999	41
Tabell 2.4 Kategorisering av VU-medlemmarnas yrkestillhörighet 1900-1999	43
Tabell 2.5 Kategorisering av VU-medlemmarnas yrkestillhörighet uppdelad på generationer 1900-1999	44
Tabell 2.6 Antalet VU-ledamöter med ledande uppdrag i arbetarkommuner och kommunfullmäktige 1900-1999.	57
Tabell 2.7 VU-ledamöternas dokumenterade uppdrag efter VU-tiden	64
Tabell 3.1 LO-ledarnas sociala bakgrund 1900-1999	72
Tabell 3.2 Högsta uppnådda utbildningsnivå inom LO-ledningen 1900-1999	75
Tabell 3.3 Kategorisering av LO-ledningens yrkestillhörighet 1900-1999	78
Tabell 3.4 LO-ledarnas ingångstjänster på förbunds nivå 1900-1999	81
Tabell 3.5 LO-ledarnas förbundstillhörighet 1900-1999	83
Tabell 3.6 LO-ledarnas uppdrag efter att de lämnade LO-ledningen 1900-1999	93

Kap 1. Inledning

När denna avhandling påbörjades i början av 2000-talet var intresset för arbetarrörelsens historia och dess ledare inte särskilt omfattande. Ett decennium senare är situationen helt annorlunda och ledarna massmedialt högaktuella. Mona Sahlins avhopp som partiledare efter valförlusten 2010 bröt den kontinuitet som innebar att de socialdemokratiska partiledarna innehade sina uppdrag under en lång följd av år. Ingen av dem hade tidigare avgått på egen begäran. Istället hade de lämnat sina uppdrag efter ett långt värv i partiets och arbetarrörelsens tjänst. I spåren av en tilltagande ideologisk differentiering och interna stridigheter framstår idag rekryteringen av SAP:s ledare som alltmer komplex. I LO upprätthålls däremot den traditionella ordningen och Wanja Lundby-Wedin lämnar med hänvisning till sin ålder efter tolv år ordförandeskapet i LO i samband med kongressen 2012.

I SAP aktualiserade Mona Sahlins avhopp på ett påtagligt sätt frågan om ledarnas roll och det ideal som dessa förväntas representera. Ledarkrisen i partiet efter hennes avhopp kan relateras till att ledarbilden inte förändrats i takt med partiets ideologiska förutsättningar. Trots vissa försök att omdana de processer som omgav partiledarvalet och därigenom skapa en ny typ av ledare, så valde partiet två personer som i de flesta avseenden motsvarade det gamla ledaridealet. Både Håkan Juholt och hans efterträdare Stefan Löfven framställdes i media som traditionella ledare med arbetarbakgrund och en gedigen erfarenhet från rörelsens organisationer. I olika sammanhang framhölls det att de föredrog det enkla livet framför livet i maktens korridorer och att de inte skulle påverkas av den makt och livsstil som de kunde tänkas tillägna sig genom de ledande uppdragen i rörelsen. De skulle fortsatt vara som de medlemmar vilkas förtroende de förvaltade och de förväntades också agera som dessa.

Hur är då rörelsens ledarideal utformat och varför har det utformats på detta sätt? I denna avhandling studeras den svenska arbetsrörelsens ledarideal

och karriärvägar under 1900-talet i relation till den spänning mellan ledare och rörelse som kunde uppstå om ledarna förborgerligades i sina nya roller och i sina nya sociala miljöer.

Teoretiska utgångspunkter

Ledaridealet och arbetarrörelsens förborgerligande

Redan 1911 konstaterade den tyske sociologen Robert Michels i sin studie "Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie" att professionaliseringstendenserna var påtagliga inom den tyska arbetarrörelsen. Detta resulterade i att allt färre ledare rekryterades ur arbetarklassen och allt fler bland akademiker, tjänstemän och intellektuella. De kvarvarande arbetarlidarna genomgick också en tydlig förändring som omfattade hela deras "väsen och tillvaro" vid övergången från kroppsarbete till tjänstemannaarbete och de hänvisades till umgänge i mer borgerliga kretsar. Om de ändå lyckades behålla sin arbetarklassidentitet, så skulle deras barn växa upp i småborgerliga kretsar och utan egen klasskänsla. På sikt, menade Michels, skulle denna utveckling leda till arbetarklassens försvagning och förborgerligande och i detta perspektiv framstod den genuina arbetarledaren bara som en illusion. Enligt Michels förborgerligades därför arbetarrörelsen från två håll: dels genom rekrytering av akademiker och tjänstemän utan arbetarklassbakgrund, dels genom att arbetarledarnas förtroendeuppdrag ledde till att de fick tjänstemannastatus och därmed kom att integreras i medelklassen.¹

Michels studie av den tyska arbetarrörelsen mynnar ut i teorin om *oligarkins järnlag*. Utgångspunkten för denna teori är att i vilket syfte en organisation än bildas, så kan den efterhand inte bevara en demokratisk struktur, eftersom varje organisation utvecklar en elit bestående av en ledarstab. Eftersom denna innehar de specialkunskaper som krävs för att göra organisationen framgångsrik kommer organisationen i allt större utsträckning att domineras av eliten och inte av sina medlemmar. Eliten kommer efterhand att formulera organisationens agenda och förse medlemmarna med olika alternativ vid t ex omröstningar. Även om de tidigare har varit arbetare kommer deras perspektiv att skilja sig från medlemmarnas. De upprätthåller också nätverken till andra organisationer och förhandlar med dem som motparter, vilket gör att deras perspektiv efterhand färgas av motpartens verklighetsuppfattning. Risken är då att eliten steg för steg förräder sina medlemmar i förhandlingarna.² Det finns

---

1 Robert Michels, [1911] (1983) *Organisationer och demokrati: En sociologisk studie av de oligarkiska tendenserna i vår tids demokrati*, s 76-78.

2 Robert Michels, (1983) s 282 ff, Hans L Zetterberg, (1993) *Sociologins följeslagare*, s 80.

därför ingen framtid vare sig för arbetarledaren eller den demokratiskt ledda arbetarrörelsen.

Michels slutsatser kritiserades av hans samtida kollegor. Georg Lukacs menar att Michels istället för att ge en allmän sociologi av partilivet endast gav en deskriptiv framställning av opportunismens utveckling i samband med arbetararistokratins framväxt.³ Trots en omfattande kritik kom Michels teori att fungera som resonansbotten för å ena sidan en akademisk sociologisk organisationsteori och å andra sidan som ett spontant vardagstänkande kring organisationer, byråkratisering och inte minst kring fack- och partipamparnas egna intressen. Det är också påfallande att mycket av Michels resonemang kom att upptas av de vänsterintellektuella.⁴ Deras intresse torde främst förklaras med att Michels i sin teori tryckte på att ledarna fick sin försörjning från partiet och att de därför inte ville riskera organisationen genom en alltför radikal eller revolutionär politik. Organisationen som sådan kunde då försvagas och därmed ledarnas egen bas för inkomst och ställning.

Michels teori var, konstaterar Mats Johansson, väl känd i den svenska arbetarrörelsen och användes som argument av just vänsteroppositionen i samband med partisplittringen 1917. Socialdemokratens chefredaktör och ledamoten i SAP:s partistyrelse C.N. Carleson hade redan innan denna hänvisat till Robert Michels och konstaterat att den oligarkiska sjukan spridit sig även till den svenska arbetarrörelsen. Efter det att han lämnat SAP publicerade Carleson 1918 sin skrift *Makt och parti i modern organisation och politik* som i stor utsträckning bygger på Michels teoribildning.⁵

Den svenska arbetarrörelsen var inte omedveten om vilka negativa verkningar som kunde följa i spåren av partiets framgångar. Michels teori och den diskussion som uppstod kan därför rent praktiskt ha inverkat både på arbetarrörelseelitens rekrytering och på ledaridealets utformning under 1900-talet. Avhandlingen syftar inte till att belägga detta samband eller utröna huruvida Michels karaktäristik av den tyska socialdemokratin överensstämmer eller skiljer sig från den svenska utvecklingen. Däremot behandlar jag den svenska

---

3 Georg Luckacs, [1928] (1976) "Recension av Michels", (ursprungligen publicerad i *Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung*), *Arkiv för studier i Arbetarrörelsens historia*, 1976:7-8, s 130-134.

4 Gunnar Olofsson, (1976) "Robert Michels och teorin om arbetarorganisationernas byråkratisering", *Arkiv för studier i Arbetarrörelsens historia*, 1976:7-8, s 109f. Se t ex : Leif Lewin, (1977) *Hur styrs facket?: Om demokratin inom fackföreningsrörelsen*, s 13-18, Kjell Östberg, (1990) *Byråkrati och reformism: En studie av svensk socialdemokratisk politiska och sociala integrering fram till första världskriget*, s 30f, Åsa Linderborg, (1991) *Socialdemokraterna skriver historia: Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892-2000* s 189-191.

5 Mats Johansson, (1997) "Den svenska socialdemokratin, Robert Michels och partisprängningen 1917" i *Historisk sociologi*, red Ulf Drugge, Mats Johansson, s 192f, C.N Carleson, (1918) *Makt och parti i en modern organisation och politik*.

arbetarrörelsens utveckling med avseende på karriärvägar och ledarideal i ljuset av denna teori.

Forskningsläge

Rekrytering och karriärvägar i arbetarrörelsen

Ett stort antal avhandlingar, rapporter och projekt har behandlat olika dimensioner av arbetarrörelsen. Undersökningar rörande de personer som varit verksamma på högre nivåer inom arbetarrörelsen är dock utöver biografier mycket få. Detta kan relateras till att frågeställningar om individers liv och strategier inte tidigare varit särskilt förekommande vare sig i historisk forskning eller i forskning kring organisationer generellt. Det har också ansetts som inadekvat att tala om karriärer och eliter kopplade till arbetarrörelsen, eftersom det strider emot arbetarrörelsens syn att rörelsen är allt medan den individuella ledaren är av underordnad betydelse.

De historiker som tidigare ägnat sig åt rekrytering och karriärvägar inom arbetarrörelsen har främst fokuserat på den äldre arbetarrörelsens elitisering och byråkratisering. I likhet med Michels studie är det tiden fram till första världskriget som undersöks. Kjell Östberg menar att byråkratiseringsprocessen fick till följd att ledarna rekryterades bland akademiker och tjänstemän istället för de traditionella arbetargrupperna. Syftet med denna nya rekryteringsstrategi var att etablera en stark funktionärskår och skapa förutsättningar för rörelsens integration i det parlamentariska systemet. De kvarvarande arbetarledarna förvandlades genom sina förtroendeuppdrag till byråkrater och de lämnade arbetarklassen både socialt och ekonomiskt till förmån för en mer borgerlig livsstil. När parti- och fackföreningsfunktionärerna fick representationsuppgifter i det kapitalistiska samhällets olika organ blev konsekvensen att den revolutionära glöden falnade till förmån för en mer reformistisk inställning.⁶ Även Seppo Häntilä konstaterar att partielitens rekryteringsbas genomgick en förändring fram till reformismens genombrott 1911. Från att tidigare ha rekryterats ur en arbetararistokrati, som bestod av industriarbetare och hantverkare med ett förflutet i fackföreningsrörelsen, växte ett nytt ledarskikt fram bestående av funktionärer, akademiker och jordbrukare. När SAP frångick den revolutionära linjen till förmån för en mer reformistisk inriktning tappade arbetarklassen makten över partiet.⁷ Både Östberg och Häntilä drar slutsatsen att byråkratiseringen faktiskt ledde till ett förborgerligande av den svenska arbetarrörelsen

---

⁶ Kjell Östberg, (1990) 320ff.

⁷ Seppo Häntilä, (1979) *Den svenska arbetarklassen och reformismens genombrott inom SAP före 1914: Arbetarklassens ställning, strategi och ideologi*, s 154f.

och dess ledare. Vare sig Häntilä eller Östberg sätter sina resultat i relation till vad som hände efter första världskriget och om förborgerligandet då fortsatte. Ingen av dem uppmärksammar heller det faktum att slutpunkten för deras studier sammanfaller med den tidpunkt då SAP började utforma strategier för att just motverka rörelsens förborgerligande genom en mer målinriktad rekrytering och genom att utforma ett icke-borgerligt ledarideal.

I spåren av professionaliseringen följde också en omfattande specialisering. Jörgen Westerståhl konstaterar att den mest påtagliga effekten av denna utveckling var en tydlig uppdelning mellan partiets och fackföreningsrörelsens ledande uppdrag.⁸ Fackföreningsrörelsen försvann som rekryteringsbas för partifolket och ersattes av SSU som i princip fick monopol på rekryteringen till partiets högsta organ.⁹ Cirkulationen mellan LO och SAP upphörde därför nästan helt vid tiden för första världskriget. Under 1920-talet kom denna utveckling att accentueras genom att de båda organisationerna dessutom började bygga upp separata förvaltningar med olika karriärvägar.¹⁰ För fackföreningsrörelsen innebar detta, konstaterar Jörgen Westerståhl, att de fackliga ledarna blev allt mer outhållbara för sin organisation. Cirkulationen i det fackliga toppskiktet minskade och utvecklingen kom fram till andra världskriget att präglas av kontinuitet och stabilitet.¹¹

Inga Hellberg och Carl-Gösta Hansson undersöker de fackliga ledarnas karriärvägar under efterkrigstiden fram till 1990. Hellberg konstaterar att det under denna tid fanns en tydlig målsättning att bevara de fackliga organisationernas demokratiska karaktär. Denna målsättning upprätthölls genom att ledarna ständigt rekryterades bland de fackliga organisationernas egna medlemmar.¹² Denna rekryteringsstrategi var baserad på ett förtroendekapital grundat på aktivitet, lojalitet och solidaritet med organisationen.¹³ Även Hansson framhåller att man från fackföreningsrörelsens sida medvetet strävade efter en rekryterings- och karriärstrategi för att motverka elitisering och han finner inte heller några elitistiska tendenser hos de fackliga ledarna under den senare delen av 1900-talet.¹⁴

Det kan således konstateras att den svenska arbetarrörelsen i flera avseenden har haft en mycket medveten rekryterings- och karriärstrategi för att upprätt-

8 Jörgen Westerståhl, (1945) *Svensk fackföreningsrörelse: Organisationsproblem, verksamhetsform, förhållande till staten*, s 231f.

9 Bengt Schüllerqvist, (1992) *Från kosackval till kohandel: SAP:s väg till makten 1928-1933* s 110, Carl-Gunnar Peterson, (1975) *Ungdom och politik: En studie av Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund*, s 85.

10 Bengt Schüllerqvist, (1992) s 60, Se även Kjell Östberg

11 Jörgen Westerståhl, (1945) s 91-93, 231-232 jmf även Robert Michels (1983) s 93.

12 Inga Hellberg, (1997) *Det fackliga förtroendet: En studie av ombudsmän och experter 1951-1991*, s 225-226.

13 Inga Hellberg, (1997) s 203-205.

14 Carl-Gösta Hansson, (1996) *Fackliga karriärer*, s 268.

hålla organisationernas demokratiska struktur. De förborgerligande tendenser som Östberg och Hüntilä påvisar vid tiden före första världskriget i SAP verkar således ha avstannat eller aldrig påbörjats inom fackföreningsrörelsen. Arbetarrörelsens båda grenar använde medvetet rekryterings- och karriärstrategier som syftade till att undvika eller åtminstone fördröja det förborgerligande som Michels menade var oundvikligt.

Eftersom oron för förborgerligandet under 1900-talet var en angelägenhet för hela arbetarrörelsen studerar jag, till skillnad från tidigare forskare, arbetarrörelsen som helhet. Jag riktar också intresset mot andra positioner och över ett längre tidsperspektiv än vad tidigare forskare gjort. Genom att undersöka arbetarrörelseeliten ges också möjlighet att se hur karriärvägar och det gemensamma ledaridealets utformning samverkat under 1900-talet.

Ledare och ledarideal

I 1900-talets historiska forskning om arbetarrörelsen har ledaridealet inte varit i fokus och inte heller problematiserats. Ett tydligt exempel på detta ges i ”Folk-rörelseprojektet” som påbörjades i slutet av 1960-talet. De båda historikerna Sven Lundkvist och Carl Göran Andrae problematiserar inte ledarskiktet utan utgår från att ledarna hade speciella förutsättningar som gjorde dem mer lämpade att leda än den passiva majoriteten.¹⁵ Inte heller i projektets slutrapport problematiserar Sven Lundkvist elitens roll utan fortsätter att betrakta förhållandet mellan ledarna och medlemmarna som en rationell rollfördelning.¹⁶

Runt sekelskiftet 2000 började forskarna emellertid intressera sig för ledarrollen som en konstruktion. Det var utifrån en sådan utgångspunkt som historikern Åsa Linderborg och statsvetaren Erik Åsard närmade sig de myter och symboler som reglerade förhållandet mellan ledaren och arbetarrörelsens medlemmar. För att framstå som moraliska exempel tillskrevs ledarna unika egenskaper i förhållande till medlemmarna vilka skulle känna tacksamhet över att ledarna uppoffrade sig och ställde sin kompetens till rörelsens förfogande.¹⁷ Ledarna framställs av partiet, partihistoriken och media som särskilt lämpade och ibland innehavare av nästintill gudalika egenskaper.¹⁸ Denna ledarkult har

---

15 Lundkvist och Andrae, (1969) ”Folk-rörelserna och den svenska demokratiseringsprocessen” *Historisk Tidskrift*, 1969:2, s 208-212.

16 Sven Lundkvist, (1977) *Folk-rörelserna i det svenska samhället 1850-1920*, s 129, 159f.

17 Åsa Linderborg, (2001), s 190f, Erik Åsard, (1996) ”Det politiska ledarskapet i en föränderlig massmedievärld”, i *Makten, medierna och myterna: Socialdemokratiska ledare från Branting till Carlsson*, red Erik Åsard s 11-15, Kurt Johannesson, (1996) ”Hövdingen är fallen’: Om Hjalmar Branting som politisk symbol” i ””, i *Makten, medierna och myterna: Socialdemokratiska ledare från Branting till Carlsson*, red Erik Åsard, s 22ff.

18 Åsa Linderborg, (2001) kap 3, Erik Åsard, (1996) s 325-327.

enligt Linderborg fyllt en viktig funktion i partiets historieskrivning och den syftade till att bevara och stärka SAP:s maktposition. I partiets historieskrivning framställdes ledarna som förebilder för medlemmarna och i denna roll ansågs de länge fostra och disciplinera medlemmarna och arbetarklassen från oginhet, okunskap och otålighet till organisatorisk, politisk och moralisk mognad.¹⁹

I motsats till de fostrande och disciplinerande ledaregenskaperna framställdes ledaren i andra sammanhang som jämlik och demokratisk. I sin undersökning av valfilmer koncentrerar sig Erik Åsard på hur partiet med hjälp av dessa egenskaper försökt locka medlemmar och väljare till partiet. I valfilmerna, liksom i annat partimaterial, återkommer man frekvent till berättelsen om den fattige arbetarpojken som genom arbetarrörelsen fått en framträdande maktposition. Denna berättelse kantas av ett antal markörer såsom barndomens fattigdom, klasskillnaden i skolan, på arbetsplatsen och i samhället i övrigt.²⁰ Dessa perspektiv kom att reproduceras flitigt under olika ledargenerationer och de avsåg i första hand de politiska ledarna, medan de fackliga ledarnas egenskaper och ideal framstod som mer diffusa. Denna obalans kan, enligt Linderborg, analyseras ur ett maktperspektiv, då det var partiets intellektuella som genom sin tillgång till det skrivna ordet också var de som främst kunde formulera ledarens roll.²¹ Den politiske ledaren tilldelar sig själv en drivande roll i socialdemokratins utveckling men det är aldrig den egna personen utan partiet, arbetarklassen och nationens öde som står i blickfånget.²²

Statsvetaren Jenny Madestams avhandling syftar till att undersöka partielitens föreställningar om den ideale partiledaren. Hon konstaterar att socialdemokraternas partiledarideal präglas av en ambivalens där det är viktigt att ledaren både kan lyssna till rörelsen och ta till auktoritära metoder om så skulle behövas för att hålla samman partiet och rörelsen. Denna ambivalens kan relateras till att de tidigare så resurssvaga medlemmarna hade behov av en stark ledare, en landsfader, som har kunnat föra deras talan och som styr och leder, vet och bestämmer. Partiledarens huvudsakliga uppgift är och har varit att samla partiet och hålla ihop rörelsen, dvs ”att vara rörelsen” och förkroppsliga partiet genom sin blotta existens.²³ Madestam menar att SAP liksom alla partier har olika ambivalenser inbyggda i sitt partiledarideal och att dessa kan relateras till partiets föreställningar om demokrati.²⁴ Hon jämför också Folkpartiets och SAP:s ledarideal, där den ideale folkpartiledaren beskrivs som

---

19 Åsa Linderborg, (2001) s 148, 150-152.

20 Erik Åsard, (1996) s 325-327.

21 Åsa Linderborg, (2001) s 455.

22 Åsa Linderborg, (2001) s 36.

23 Jenny Madestam, (2009) *En kompisappa och en ylig djuping: Partieliters ambivalenta partiledare ideal*, s 13f, 261-266.

24 Jenny Madestam, (2009) s 269.

en ”ytlig djuping” och SAP:s ledarideal som en ”kompispappa”. Hon diskuterar inte det faktum att FP:s ledarideal främst beskriver ledarens personliga egenskaper medan det socialdemokratiska främst karaktäriserar förhållandet mellan ledaren och medlemmarna. Inte heller problematiserar hon det faktum att man (visserligen bara en person) i partieliten tillskriver ledaren ett så manligt attribut som kompispappa. En sådan problematisering hade kunnat vara befogad i en undersökning som avser 2000-talet, eftersom SAP då skrivit in feminismen i sin ideologi och därmed likställt kön med klass.

Tidigare forskare konstaterar således att ledaridealet genomgått en förändring under 1900-talet från ett upphöjt ideal till ett ideal präglat av folkhemsretorikens jämlikhetstanke. Den auktoritära ledaren ersattes efterhand av en mer jämlik förebild i form av lyssnaren, lagledaren, samtalspartnern och sammanjämkaren. Även om ledaridealets karaktär förändrades över tid fanns vissa egenskaper inbyggda i ledarrollen såsom att ledaren genom olika berättelser och egenskaper visade sin tillhörighet till rörelsen.²⁵ I denna avhandling undersöks med hjälp av memoarer vilka dessa egenskaper är och hur de användes av ledarna i syfte att upprätthålla det jämlika förhållandet mellan ledare och medlemmar. Dessa egenskaper relateras också till rörelsens oro för att ledarna genom sina uppdrag skulle kunna komma att förborgerligas. Till skillnad från tidigare forskare som främst studerat partiledaridealet studerar jag det ledarideal som varit gångbart bland ledarna i både den fackliga och politiska delen av arbetarrörelseeliten.

I tidigare forskning framstår ledaridealet som tudelat: å ena sidan auktoritärt och dominerande, å andra sidan demokratiskt och lyssnande. Den auktoritära och dominerande delen av ledaridealet användes främst av partiet och parti-historiken i syfte att undvika intern splittring och att hålla samman rörelsen. Den starke auktoritära ledarens uppgift var att samla rörelsen och det var sedan rörelsens samlade kraft som skulle visas upp mot det omgivande samhället.²⁶ Den andra delen av ledaridealet – den lyssnande och jämlika – har främst använts av ledarna själva för att minska avståndet mellan sig själva och medlemmarna. Tidigare forskning har främst undersökt det tudelade ledaridealets *konstruktion och funktion* i relation till partiet. I denna avhandling studeras med hjälp av memoarer istället hur ledarna i SAP och LO *själva praktiskt utförde och upprätthöll samspelet och balansen* mellan det tudelade ledaridealets båda sidor.

---

25 Åsa Linderborg, (2001) kap 4, Erik Åsard, (1996) s 20.

26 Åsa Linderborg, (2001) kap 4, Kurt Johannesson, (1996) s 22ff.

Klass och kön

Arbetarrörelsens elit var fram till slutet av 1900-talet helt dominerad av män. Det ledarideal som utmålas ovan var därför länge synonymt med manliga attribut. I den genushistoriska forskningen har kvinnornas svårighet att ta plats i rörelsen förklarats med att männen inte ville släppa ifrån sig de positioner som gav makt och goda ekonomiska förutsättningar. De gav inte heller kvinnorna möjligheten att införskaffa den kompetens som behövdes för att delta och avancera i rörelsens organisationer. Dessutom lade männen skuldbördan hos kvinnorna som anklagades för att ha prioriterat "fel" eftersom de inte engagerat sig tillräckligt i rörelsearbetet. De ideologiska argumenten när det gäller klass och kön har länge viftats bort till förmån för uppfattningen att de manliga ledarna och medlemmarna medvetet använt klasskampens ideologiska dimension för att utestänga och underordna kvinnorna.²⁷ Istället för att utgå från kvinnors underordning i rörelsen har jag valt att relatera de argument ledarna framför utifrån vad som kan betraktas som bäst för organisationen vid varje enskilt tillfälle. Det var ju länge inte självklart att det som betraktades som organisationens bästa respektive kvinnornas bästa sammanföll. När kvinnorna från seklets mitt krävde tillgång till de ledande uppdragen försvårades detta av att de inte hade samma organisatoriska förutsättningar som männen och att de därför inte förväntades kunna föra en riktig arbetarpolitik. Att de kvinnliga ledare som till en början fördes fram som tänkbara ledare också var akademiker med borgerlig bakgrund aktualiserade den spänning som fanns mellan ledare och rörelsen beträffande rörelsens förborgerligande.

När kvinnorna vid 1900-talets slut nådde arbetarrörelsens högsta uppdrag kom de att ifrågasätta det tudelade ledaridealet som arbetarrörelsen i många decennier använt för att skapa sammanhållning. Ledaridealet ansågs alltför gubbigt och präglat av de manliga ledarnas arbetarbakgrund. Kön skulle nu jämföras med klass och dessutom integreras i rörelsens ideologiska grundvalar. En övergripande hypotes för avhandlingen är därför att när den lyssnande och

---

27 Se t ex Gunnar Qvist, (1980) "Klasspolitik eller könspolitik i jämställdhetsarbetet", *Arbetarrörelsens årsbok* 1980, Gunnar Qvist, (1974) *Statistik och politik: Landsorganisationen och kvinnorna på arbetsmarknaden*, Ylva Waldemarson, (2000) *Kvinnor och klass – En paradoxal skapelseberättelse: LO:s Kvinnoråd och makten att benämna 1989-1967*, Ylva Waldemarson, (1998) *Mjuk till formen, hårt till innehållet: LO:s kvinnoråd 1947-1967*, Gunnel Carlsson, (1996) *Från broderskap till systerskap: Det socialdemokratiska kvinnoförbundets kamp för inflytande och makt*, Gunnel Carlsson, (1990), *Manssambället till behag?*, Yvonne Hirdman, (1998) *Med kluven tunga: LO och genusordningen*, Kjell Östberg, (1997) *Efter rösträtten: Kvinnors utrymme efter det demokratiska genombrottet*, Anne-Marie Lindgren, *Marika Lindgren Åsbrink*, (2007) *Systerar kamrater!: Arbetarrörelsens kvinnliga pionjärer*, Rita Liljeström, Edmund Dahlström, (1981) *Arbetarkvinnor i hem-, arbets- och samhällsliv*, Mikael Sjögren, (2003) "Statsrådet och genusordningen: Ulla Lindström 1954-1966", *Historisk Tidskrift*, Nr 2003:1, Camilla Norrbin, (2004) *Från isolering till integrering: En kollektivbiografisk studie över de kvinnliga riksdagsledamöterna under tvåkammarriksdagens tid 1922-1970*, Lena Gonäs, (2002) "Jämställdheten och klassfrågan", i *Var blev ni av, ljuva drömmar?* Red Enn Kokk, Klas Gustavsson, Stig-Björn Larsson.

jämlika sidan av det tudelade ledaridealet lyftes fram i konfrontation med den auktoritära och dominerande sidan så rubbades det gamla ledaridealets balans. Den tydligaste konsekvensen av denna utveckling var att ledarna fick allt svårare att hålla ihop rörelsen, vilket kom att bidra till partiets ideologiska splittring och kris under 2000-talets första decennium.

Ett genomgående drag i tidigare forskning är att arbetarrörelsen i alla avseenden präglas av kontinuitet. I denna avhandling intresserar jag mig för hur karriärvägar och ledaridealet i kombination med rörelsens oro för förborgerligandet använts som ett medel för att upprätthålla den kontinuitet som sträcker sig över hela 1900-talet och in på 2000-talet. Trots den omfattande omvandling som samhället genomgått under 1900-talet verkar arbetarrörelsen på ett anmärkningsvärt sätt haft förmåga att anpassa sig till nya förutsättningar och därmed upprätthålla kontinuiteten.

Syfte och frågeställningar

Avhandlingens övergripande syfte är att analysera den svenska arbetsrörelsens ledarideal och karriärvägar i relation till den spänning mellan ledare och rörelse som kunde uppstå om ledarna förborgerligades i sina nya roller och i sina nya sociala miljöer. Avhandlingens uppgift blir därmed att kartlägga och analysera huruvida ledarideal och karriärvägar inom arbetarrörelsen leder till att dessa grundläggande principer upprätthålls över tid och hur principer för rekrytering till rörelsens styrande organ antingen anpassats eller inte anpassats till dessa principer. Avhandlingens huvudfrågeställning har därför formulerats enligt följande:

- Hur har den svenska arbetarrörelsen ideologiskt och organisatoriskt förhållit sig till frågan om spänningen mellan ledare och rörelse och hur skall de förändringar som inträffat under 1900-talet förklaras?

Huvudfrågan bryts ner i följande delfrågor:

- * Hur har förhållandet mellan ledarideal och karriärvägar utvecklats inom arbetarrörelsen under 1900-talet?
- * Vilken betydelse har förändringarna i ledaridealets innehåll för ledarnas legitimitet i rörelsen?
- * Hur förändras det klassbaserade ledaridealet när det utökas med ytterligare en komponent – kön?

Metod och material

Kapital och prosopografisk metod

Denna avhandling ingår i det av Riksbankens Jubileumsfond finansierade projektet "Kön och eliternas sociala reproduktion och förändring i ett komparativt perspektiv". Syftet för detta projekt var att undersöka elitens reproduktion inom olika samhällsområden under 1900-talet ur ett genusperspektiv. Genom att undersöka elitens bakgrund, utbildning, karriär- och rekryteringsvägar skulle olika mönster i samhällets toppskikt kartläggas.²⁸ Teoretisk inspiration hämtades från Bourdieus kultursociologi och begrepp som fält, habitus och kapital.²⁹ Till skillnad från projektet kommer jag inte att använda Bourdieu som teoretiskt ramverk. Istället kommer jag att använda mig av kapitalbegreppet som ett metodiskt verktyg för att synliggöra en individs eller en grups resurser och handlingsutrymme. Däremot kommer jag inte, vilket är vanligt när kapitalbegreppet används, att diskutera socialt kapital i form av personliga förbindelser, nätverk och fältstrider eftersom det inte är relationerna mellan ledarna som jag studerar utan relationen mellan ledarna och rörelsen.

Att använda kapitalbegreppet som metod då man undersöker en elitgrupp faller väl samman med den prosopografiska metoden. I en sådan undersökning studeras, enligt Lawrence Stone, människor som tillhör samma grupp eller fält, eller på andra sätt har mycket gemensamt. Detta innebär att man i så hög utsträckning som möjligt samlar in uppgifter om socialt ursprung, utbildning, socialt, kulturellt och ekonomiskt kapital. Därmed skapas möjlighet att utarbeta "kartor" över fördelningen av de egenskaper, som anses vara nödvändiga för gruppen, samt att analysera individers och grupper positioner och strategier. Resultatet blir ett slags kollektivbiografi, men det är inte individernas levnadsförlopp som står i fokus utan fördelningen av de undersökta personernas kapital. Två viktiga historiska problem kan undersökas, dels rötterna till en viss grups politiska handlande, dels samhällets förändring över tid.³⁰ En ytterligare fördel med den prosopografiska metoden är att den kan binda samman den politiska och institutionella utvecklingen med enskilda individers agerande.³¹ Om det är ett socialt fält eller en elit som undersöks, kan prosopografien ge besked om både fältets och elitens struktur, rekrytering och

---

28 Anita Göransson, mfl, (2000) Ansökan om medel till projekt: *Kön och eliternas reproduktion i ett komparativt perspektiv*, Stiftelsen Riksbankens jubileumsfond, Kulturvetenskapliga satsningen 2000.

29 Donald Broady (1989) *Kapital, habitus, Fält: Några nyckelbegrepp i Pierre Bourdieus sociologi*, UHÄ, 1989.

30 Lawrence Stone, (1971) "Prosopography" i *Deadalus*, 100:1-2, s 46.

31 Lawrence Stone, (1971), s 73.

reproduktion.³² Det blir då möjligt att undersöka både de enskilda individerna och det kollektiv som de ingår i, samt hur individer och kollektiv samspelar i historiska förändringsprocesser. Ett historiskt förlopp som tidigare bedömts som rationellt eller irrationellt utifrån den omgivande kontexten kan få helt andra förklaringar när kollektivets och individens egenskaper och resurser sätts i fokus.

Att konstruera en arbetarrörelseelit

Det kollektiv som studeras i denna avhandling är arbetarrörelseeliten under 1900-talet. I de studier som beskrivits ovan har nästan varje forskare haft sin egen benämning på arbetarrörelsens elit såsom toppskikt, elitskikt, funktionärsskikt, arbetararistokrati, partielit och facklig elit. Även jag kommer att konstruera en elit. Den kommer jag att benämna arbetarrörelseeliten och i den ingår ledamöterna i SAP:s VU och LO-ledningen. I undersökningens inledande skede identifierade jag via kongressprotokoll för åren mellan 1900 och 2000 de personer som suttit i SAP:s partistyrelse och i LO:s landsekretariat. Dessa båda organ visade sig dock problematiska att undersöka eftersom antalet ledamöter ökade kraftigt i slutet av undersökningsperioden. Dessutom saknas biografisk dokumentation för ett stort antal av de fackliga ledarna. I sin artikel varnar Lawrence Stone för just denna typ av obalans i källmaterialet eftersom den kan ge upphov till resultat som inte överensstämmer med den totala undersökningspopulationen. Stone menar att den kollektiva biografins styrka ligger i studier av små väl avgränsade grupper över inte alltför långa tidsperioder.³³

Jag valde därför att inrikta mig på en mindre och mer sammanhållen grupp, nämligen SAP:s verkställande utskott (VU) och LO:s landssekretariats arbetsutskott (AU) vanligtvis benämnt LO-ledningen. Båda dessa organ har utgjort arbetarrörelsens högsta beslutande och verkställande instanser och deras ledamöter har på ett övergripande plan haft ett stort inflytande över arbetarrörelsens ideologi och praktiska politik. SAP:s VU har utgjorts av sju personer (partiordföranden, partisekreteraren och fem ledamöter) och LO-ledningen av fyra personer (ordförande, andre ordförande/förste sekreterare, andre sekreterare, kassör/avtalssekreterare). Sammanlagt har 53 personer varit ledamöter i SAP:s VU och 37 personer i LO-ledningen under 1900-talet. Elva personer har ingått i båda organen varav de flesta är LO-ordföranden som automatiskt erhållit en plats i SAP:s VU. Totalt ingår således 79 personer i undersökningen. Dessa har

---

32 Donald Broady, (1999) "När fältbegreppet inte längre räcker till: Svårigheter i studie av kvinnors nätverk", Bidrag till konferensen, "Det vidgade rummet: Kvinnors idéer strategier, nätverk och nischer på väg ut i offentligheten ca 1880-1940" 10-12 maj 1999.

33 Lawrence Stone, (1971), s 61, 69.

innehaft sammanlagt 90 positioner. Eftersom min studie är en kollektivbiografi så betraktas alla personer i urvalsgrupperna som likvärdiga oavsett om vissa har haft mer framstående positioner såsom partiledare eller LO-ordförande. Fokus ligger som tidigare nämnts på arbetarrörelseeliten som kollektiv och inte på enskilda individer.

Kartläggning av social bakgrund och karriärvägar

Tidigare forskning har konstaterat att karriärvägarna inom arbetarrörelsen redan på 1920-talet separerades i en politisk och en facklig väg. I denna avhandlings kvantitativa studie behandlas därför SAP och LO som separata enheter. I löpande text görs dock kontinuerliga jämförelser mellan de båda organisationerna.

Kartläggningen av social bakgrund, rekrytering och karriärvägar har gjorts med hjälp av de biografiska uppslagsverken *Vem är det?*, *Vem är vem?*, *Svenska män och kvinnor*, *Svenska kvinnor*, *Sveriges statskalender* årgång 1925-2000, *Svensk folkrörelse*, Band 1, *Svenskt biografiskt lexikon*, *Nationalencyklopedin*, *Tvåkammarriksdagen 1867-1970: Ledamöter och valkretsar*, Band 1-6. *Enkammarriksdagen 1971-1993/94: Ledamöter och valkretsar*, Band 1-2. I dessa har jag sökt personbiografiska artiklar och notiser för varje enskild person. För varje person har material tagits från flera källor både för att kontrollera och komplettera uppgifter. Detta material har sedan sammanställts och benämns i notapparaten som kohortstudien.

I kohortstudien har varje person registrerats och kategoriserats utifrån en rad faktorer. Därmed skapas möjlighet att utarbeta ”kartor” över fördelningen av de egenskaper, som framträder som viktiga för gruppen. Resultatet blir en form av kollektivbiografi, men det är inte individernas levnadsförlopp som står i fokus utan fördelningen av de undersökta personernas resurser.³⁴ Jag utgår från att de uppgifter som inhämtats eller lämnats till de biografiska uppslagsverken innehåller de positioner som ansetts vara de mest betydelsefulla för den fackliga och politiska elitens karriärer. I vissa fall har det personbiografiska materialet kompletterats med faktauppgifter från memoarmaterialet. Båda grupperna är med avseende på ovan nämnda undersökningsfaktorer väl dokumenterade, bortsett från LO-ledningens sociala bakgrund under de sista decennierna av 1900-talet. I senare upplagor av t ex *Vem är det?* anges inte längre föräldrarnas och make/makas namn och yrke, vilket försvårar undersökningen av den sociala bakgrunden. I dessa fall har jag försökt att finna kompletterande uppgifter i tidningsmaterial och memoarer. De brister som

---

³⁴ Lawrence Stone, (1971), s 46.

finns i källmaterialet kommer att diskuteras i löpande text. För att utarbeta ”kartor” över fördelningen av olika kapitalformer undersöks följande faktorer för varje i undersökningen ingående individ:

Socialt ursprung

faderns yrke, utbildning,

Utbildning

yrkesutbildning, realskola, folkhögskola, gymnasium, universitet,

Karriärvägar

yrken, arbetarkommun, kommunalpolitik, riksdag, regering, partistyrelse, VU, fackklubb, fackförening, förbund, ombudsman, landssekreteriatet, LO-ledningen, uppdrag i offentlig förvaltning, medverkan i statliga kommittéer och stiftelser, styrelseuppdrag i företag och organisationer etc.

Organisatoriskt kapital - Politiskt och fackligt kapital

medlemskap i SAP, Socialdemokratiska kvinnoförbundet, SSU, Socialdemokratiska studentförbundet, fackförbund, etc.

Min analys av karriärvägarna grundar sig på de mönster som utkristalliserar när de enskilda karriärerna förs samman. De mönster som då uppstår förutsätts återspegla de egenskaper och kompetenser som varit gångbara i arbetarrörelsen. Redan i ett tidigt skede inriktades ledarnas karriärvägar antingen mot facklig eller politisk verksamhet och flertalet av undersökningspersonerna blev som nämnts kvar antingen i den fackliga eller politiska sfären under hela sin aktiva karriär. Ledarna inom LO och SAP kommer därför att behandlas som två kollektiv ingående i det övergripande stora kollektivet – arbetarrörelsen.

För att underlätta en analys över tid har de aktuella personerna delats in i fem generationer. Denna generationsindelning förekommer i olika sammanhang och används av såväl rörelsen som av massmedia och forskare. Den utgår från partiledaren och någon eller några dominerande personer. Den första generationen utgörs av Hjalmar Branting, den andra av Per Albin Hansson, Gustav Möller och Ernst Wigforss, den tredje av Tage Erlander, Torsten Nilsson, Gunnar Sträng, Sven Andersson och Sven Aspling, den fjärde av Olof Palme och Ingvar Carlsson och slutligen den femte av Göran Persson och Mona Sahlin.³⁵ I denna generationsindelning har jag också placerat in LO-ledarna. Generationsindelningen används för att analysera och strukturera kar-

---

³⁵ Arvid Lagercrantz, (1999) *Med Erlander och Palme: Sven Aspling berättar för Arvid Lagercrantz*, s 9, se även Olof Ruin, (1986) s 35.

riärvägarnas utformning över tid, men också för att finna gemensamma drag och förändring över tid i memoarlitteraturen.

Memoarer och tematisering

För att undersöka ledaridealet använder jag mig av memoarer skrivna av elit-skiktet inom arbetarrörelsen. Vid excerperingen av memoarerna identifierade jag i ett inledande skede de markörer som syftade till att reglera och legitimera förhållandet mellan ledaren och arbetarrörelsen. Därefter fyllde jag dessa markörer med innehåll. Jag sökte också efter berättelser som inbegrep andra markörer och därmed bröt med det gängse mönstret. I ljuset av de avvikande markörerna framträdde det gängse idealet tydligare. Markörerna förekom då den enskilde memoarförfattaren beskrev sig själv, men också då han/hon beskrev andra personer i partiets eller fackföreningsrörelsens elitskikt.

Efter en första genomläsning började jag att exciperera de markörer som var återkommande och de drag som avvek från dessa. Utifrån excerpterna framtonade tre övergripande teman: klass, ledaregenskaper och kön. Dessa delades sedan i schemat nedan in i ett antal underteman. Vissa teman och underteman förekom under hela undersökningsperioden, medan andra var återkommande eller endast aktuella under en viss period. Eftersom memoarförfattarnas berättelser ofta är relativt likartade har jag i citat och referat valt ut de uttalanden som kan anses som mest representativa för underökningsgruppen som helhet, för generationen eller för kvinnor respektive män. Jag har också lyft fram citat som avviker från det gängse mönstret. Det klargörs då tydligt att den enskilde memoarförfattaren har en från normen avvikande uppfattning.

<i>Klass</i>	<i>Ledaregenskaper</i>	<i>Kön</i>
Fattigdom	Lojalitet	Jämlikhetstanken
Klassmedvetande	Idealitet	Klass och kön
Skolgång	Arbetardygder	Kvinnofrågan
Det politiska uppvaknandet	Karriären en tillfällighet	Mansdominans
Arbetet	Att underordna sig rörelsen	Manskultur
Avvikarna	Inte för egen vinning	Arbetaridealet
	Icke-förborgerligad	Jämn könsrepresentation
	Förankring	Feminismen
	Samhörighet	Rekryteringsstrategier

De mönster och markörer som tonar fram är inte tillfälliga eftersom memoarförfattare generellt fogar in sin livshistoria i en ideologisk tolkningsram. Författarna är därför noga med att identifiera sig med vissa aktörer, idéer och ideal

och att markera avstånd från andra.³⁶ Inom arbetarrörelsen är memoarerna starkt präglade av partiets och rörelsens ideologiska diskurs, även om det i några fall finns en frispråkighet som inte alls passar in i denna.³⁷ Memoarerna kan därför i stor utsträckning sägas forma, förmedla och manifesteras de ideal som varit gångbara i arbetarrörelsens elitskikt under 1900-talet. Ur ett källkritiskt perspektiv kan memoarerna jämföras med vad Rolf Torstendal kallar för performativa yttranden. Detta innebär kort sagt att eftersom yttrandena, i detta fall memoarerna, finns där, så kan de inte heller betvivlas.³⁸ I memoarerna kan jag också vara säker på att det är memoarförfattaren själv som yttrat sig och att det inte förvanskats av någon annan.

I memoarer till skillnad från biografier har ledarna själva kunnat forma sitt eftermäle utifrån de kriterier som de själva betraktat som viktiga i förhållandet mellan sig själva och arbetarrörelsen. Jag har dock i viss utsträckning tagit med uttalanden från intervjuböcker, biografier och skuggbiografier. Eftersom enskilda ledare då citeras utgår jag från att citaten överensstämmer med vad personen verkligen sagt. För att beskriva hur ledarna försökte upprätthålla, forma och reproducera det tudelade ledaridealet är det viktigt att det som yttras verkligen yttrades av arbetarrörelseeliten. Om det som yttras däremot är sant eller inte är i det här sammanhanget av underordnad betydelse.

Memoarer skrivna av ledamöter i SAP:s VU och LO-ledningen

Av de 79 undersökta personer som suttit i SAP:s VU och/eller LO-ledningen har 22 skrivit memoarer, skuggmemoarer eller utkast till memoarer. Jag har i en uppsats konstaterat att det i arbetarrörelsen, med några få undantag, endast var det allra yttersta och lojala ledarskiktet förunnat att ge ut sina memoarer.³⁹ Denna tradition kom att brytas under 1990-talet, då partiet förlorade greppet om memoarskrivandet i samband med att nyliberalismen utmanade socialdemokratins identitet, auktoritet och legitimitet. Detta ledde till att ledarna istället använde memoarerna till att argumentera för sin egen person och sina ideologiska ståndpunkter. Till skillnad från tidigare började nu också de fackliga ledarna att skriva memoarer.⁴⁰ Trots detta finns det en extrem snedfördelning mellan antalet memoarer skrivna av fackliga respektive politiska

---

36 Ylva Waldemarsson, (2008) "Om vi endast återger den historia som 'blev av' döljer vi de politiska alternativen och bidrar till att skriva segrarnas historia." *Arbetarhistoria*, 2008:1, s 33.

37 Åsa Linderborg, (2001) s 53.

38 Rolf Torstendal, (1971) *Introduktion till historieforskningen: Historia som vetenskap*, s 74, 84.

39 Petra Pauli, (2008) *I arbetarklassens tjänst: om memoarer och annat biografiskt material som källor till analys av karriärer och schablonbilder av ledare och rörelsen i SAP och LO under 1900-talet*, opublicerad seminarieuppsats, Institutionen för historiska studier, Göteborgs Universitet, s 24.

40 Åsa Linderborg (2001) s 440.

VU-ledamöter. Bara tre av LO-ledarna har skrivit memoarer: Valter Åman, Stig Malm och Wanja Lundby Wedin. För att skapa viss balans mellan de båda undersökningsobjekten har jag därför använt mig av uppgifter från biografier om ett fåtal ledande LO-personligheter såsom de före detta ordförandena Arne Geijer och Gunnar Nilsson. I de fall detta görs nyttjas endast uppgifter som härrör från den biografierade personen och då endast som komplement för att förtydliga eller exemplifiera de teman som undersöks i memoarmaterialet.

Tabell 1:1 Förteckning över memoarer av ledamöter i SAP:s VU och LO-ledningen under 1900-talet

Namn	Levnadsår	Kategori	Organisation	Tryckår
Generation 1				
Erik Palmstierna	1877-1959	memoar	SAP	1950-1954
Generation 2				
Per Albin Hansson	1885-1946	fragment	SAP	1982
Zeth Höglund	1884-1956	memoar	SAP	1951-1956
Rickard Lindström	1894-1950	memoar	SAP	1930
Gustav Möller	1884-1970	utkast till memoar	SAP	1971
Fredrik Ström	1880-1948	memoar	SAP	1940-1942
Ernst Wigforss	1881-1977	memoar	SAP	1950-1954
Generation 3				
Sven Andersson	1910-1987	memoar	SAP	1980
Sven Aspling	1912-2000	skuggmemoar	SAP	1999
Tage Erlander	1901-1985	memoar	SAP	1972-1979
Torsten Nilsson	1905-1997	memoar	SAP	1977-1986
Gunnar Sträng	1906-1992	intervjubok	SAP	1992
Valter Åman	1905-1998	memoar	SAP/LO	1982
Generation 4				
Sten Andersson	1923-2006	memoar	SAP	1993
Ingvar Carlsson	1934-	memoar	SAP	1999
Anna-Greta Leijon	1939-	memoar	SAP	1992
Stig Malm	1942-	memoar	LO/SAP	1994
Thage G Peterson	1933-	memoar	SAP	1999
Gertrud Sigurdsen	1923-	skuggmemoar	LO/SAP	2000
Generation 5				
Göran Persson	1949-	memoar	SAP	2008
Mona Sahlin	1957-	memoar	SAP	1996
Wanja Lundby Wedin	1952-	memoar	LO/SAP	2009

Förteckningen ger vid handen att antalet memoarer skrivna av politiska ledare är betydligt fler än dem som är skrivna av fackliga ledare. Denna obalans har som nämns ovan förklarats med att fackföreningsledarna inte haft samma

tillgång till det skrivna ordet som de partiintellektuella.⁴¹ Stig Malm uppmärksammar detta i sina memoarer och håller med om att de fackliga ledarna inte har haft samma möjlighet att uttrycka sig i skrift som de mer välutbildade och i vissa fall akademiskt skolade politiska ledarna.⁴²

Den biografiska forskningen har länge varit ointresserad av fackföreningsrörelsens ledargestalter. Det är arbetarrörelsens politiska ledare, i regering och i riksdag, som kommit att symbolisera rörelsens insatser i välfärdsamhällets uppbyggnad. Fackets roll har inte på något sätt varit okänd, men verkar helt enkelt ha uppfattats som mindre intressant.⁴³ Inom den fackliga sfären finns också en betydligt starkare föreställning om att kollektivet har varit viktigare än individen, vilket lett till att man inte på samma sätt som i partiet upphöjt ledarna.⁴⁴ I denna avhandling får vi nöja oss med dessa förklaringar och konstatera att bilden av ledaren inom arbetarrörelsen främst har konstruerats inom och av partiet.

Tilläggsgruppen – Memoarer skrivna av ledamöter i SAP:s partistyrelse, i LO:s landsekreteriat och av socialdemokratiska statsråd

För att bredda och nyansera bilden av ledaren i arbetarrörelsen har memoarer skrivna av ledare även utanför SAP:s VU och LO-ledningen använts. Ytterligare 23 memoarer skrivna av ledamöter i partistyrelsen, ledamöter i landsekreteriatet samt socialdemokratiska statsråd har använts i undersökningen. Med denna utvidgning ges ökade möjligheter att undersöka och analysera bilden av fackföreningsledarna och av de kvinnliga fackliga och politiska ledarna. Tyngdpunkten kommer dock att ligga på de memoarer som skrivits av VU-ledamöter och LO-ledare. Genom att foga även tilläggsgruppen till undersökningen kan den sägas utgöra en totalundersökning av hur elitskiktet inom arbetarrörelsen skildrat sig självt i memoarform under 1900-talet.

Rekryteringen av statsråd har ibland skett via andra kanaler än de traditionella inom rörelsen.⁴⁵ Memoarer skrivna av dem som inte beträtt de gängse karriärvägarna kan därför förväntas ge uttryck för en typ av kapital som avviker från schablonen. Kontrasten mellan vad denna grupp märker sig sakna och vad den andra gruppen säger sig ha, gör hypotetiskt att det tudelade ledaridealet framträder på ett tydligt sätt.

---

41 Åsa Linderborg, (2001) s 455.

42 Stig Malm, 13 år, (1994) s 6f.

43 Lars Björilin, (1989) "Recension", *Arbetarhistoria*, 1989:4 s 40f.

44 Ragnar Casparsson, (1960) "Fackliga påvar och röda kardinaler", i *Arbetets söner Del II Samlingens tid*, red Fredrik Ström, s 83 ff.

45 Olof Ruin, (1986) s 118f.

Tabell 1:2 Förteckning över memoarer skrivna av ledamöter i SAP:s partistyreelse, i LO:s landsekreterariat och av socialdemokratiska statsråd under 1900-talet

Namn	Levnadsår	Kategori	Organisation	Tryckår
Generation 1				
Frans Elmgren	1860-1925	memoar	SAP	1920
Charles Lindley	1865-1957	memoar	Transport/LO/SAP	1987
Generation 2				
Axel Gjöres	1889-1979	memoar	SAP	1965-1967
Torsten Nothin	1884-1972	memoar	SAP	1955-1962
Östen Undén	1886-1972	memoar	SAP	1918-1966
Anders Örne	1881-1979	memoar	SAP	1960
Karl Kilbom	1885-1961	memoar	SAP	1953-1955
Ruben Wangsson	1891-1978	memoar	SAP	1969
Generation 3				
Ulla Lindström	1909-1999	memoar	SAP	1969-1970
Generation 4				
Lillemor Arvidsson	1943-2012	skuggmemoar	Kommunal/LO	1997
Lennart Bodström	1921-	memoar	SAP	2001
Odd Enström	1941-1998	memoar	SAP	1991
Hans Ericsson	1928-1987	memoar	Transport/LO	1980
Kjell-Olof Feldt	1931-	memoar	SAP	1991-2005
Anita Gradin	1933-	memoar	SAP	2009
Mats Hellström	1942-	memoar	SAP	1999
Carl Lidbom	1926-2004	memoar	SAP	1990
Bert Lundin	1921-	memoar	Metall/LO	2006
Lars-Erik Nicklasson	1924-2000	memoar	Statsanställda	2002
Ove Rainer	1925-1987	memoar	SAP	1984
Generation 5				
Pär Nuder	1963-	memoar	SAP	2008
Margareta Winberg	1947-	memoar	SAP	2008
Annika Åhnberg	1949-	memoar	SAP	1999

Avhandlingens disposition

Avhandlingen har både ett kronologiskt och tematiskt upplägg och detta upplägg varierar mellan olika kapitel. I detta första kapitel har jag presenterat avhandlingens teoretiska ramverk, problem och material. I det andra och tredje kapitlet analyseras rekrytering och karriärvägar till elitpositionerna i SAP respektive LO. Särskild vikt läggs vid de förändringar i form av kompetens och rekrytering som det ökade samhällsansvaret under 1900-talet medfört. I kapitel fyra analyseras hur arbetarrörelseeliten i sina memoarer framställer rörelsens ledarideal utifrån tre viktiga egenskaper: klassmedvetande, idealitet,

lojalitet och hur dessa egenskaper används i relation till frågan om ledaridealets förborgerligande. I kapitel fem avhandlas hur kön inympas i rörelsens klassbaserade ideologiska grundval och hur detta i sin tur påverkar ledaridealet. I det avslutande kapitel sex analyseras samspelet mellan karriärvägar och ledarideal under 1900-talet. Denna utveckling kopplas till Robert Michels teorier om arbetarledarnas förborgerligande och oligarkins järnlag. Avslutningsvis diskuteras och relateras undersökningens slutsatser till den ideologiska kris och de ledarskapsproblem som varit aktuella för arbetarrörelsen under 2000-talet.

Kap 2. Rekrytering och karriärvägar i SAP

Under SAP:s integrationsprocess i det parlamentariska systemet rekryterade partiet akademiker och tjänstemän, eftersom partiet hade behov av deras kompetens. Enligt Kjell Östberg och Seppo Häntilä ökade denna kategori i den svenska arbetarrörelsen före 1914 genom att den pågående byråkratiseringsprocessen ledde till ett ökat inflöde av denna typ av personer. Syftet var att etablera en stark funktionärskår. De kvarvarande arbetarledarna omvandlades till byråkrater med en borgerlig livsstil.⁴⁶ De ovan nämnda forskarna drar slutsatsen att byråkratiseringen faktiskt ledde till ett förborgerligande av SAP och att detta sammanföll med och förstärktes av reformismens genombrott.⁴⁷ Detta förhållande överensstämmer väl med de tendenser som Michels beskriver från den tyska arbetarrörelsen, där den genuine arbetarledaren framstår som en illusion.

I den svenska arbetarrörelsen vände senare denna utveckling och partiets ledarskikt kom att förknippas med både social och yrkesmässig arbetarbakgrund. Det är, skriver Åsa Linderborg, med stor stolthet som partihistoriken beskriver Per Albin Hansson som springpojken från Fosie som blev statsminister och Per Albin med hela svenska folket. Hanssons storhet låg i att han kände sitt folk och hade ”förmågan att förbli i gemenskap med dem, han valts att leda.”⁴⁸ Denna ledartyp kom att åtnjuta en hög legitimitet eftersom den i organisatoriskt avseende jämställde ledaren med partiets övriga medlemmar, dvs det var rörelsens ”egna” som ledde partiet. Om ledarna tappade kontakten med organisationen och medlemmarna skulle rörelsen avstanna och förborgerligandet vara ett faktum. Social bakgrund och rätt organisatoriskt kapital hade därför en avgörande betydelse för dem som kom att upptas i partiets översta skikt.

---

46 Kjell Östberg, (1990) s 320ff, Seppo Häntilä, (1979) s 154f.

47 Robert Michels, (1983) s 76-78.

48 Åsa Linderborg, (2001) s 97.

I detta kapitel kartläggs och analyseras rekryterings- och karriärvägar till SAP:s VU under 1900-talet med avseende på sociala bakgrundsfaktorer och karriärvägarnas utformning.

Det verkställande utskottet och dess ledamöter

Sedan grundandet 1889 har SAP samarbetat med fackföreningsrörelsen för att få till stånd en så enad arbetarrörelse som möjligt.⁴⁹ För att samordna partiarbetet och koncentrera makten bildades en partistyreelse 1894. År 1900 blev partistyrelsen rikstäckande och ett verkställande utskott (VU) tillsattes som skulle utgöra partiets arbetande ledning. I praktiken innebar detta att partiet styrdes och kontrollerades av VU. Enligt stadgarna var kongressen SAP:s högsta myndighet, men eftersom partiet i hög utsträckning var centralstyrt fattades de tunga besluten i VU. Partistyrelsen ansåg sig därför sakna insyn och inflytande över de beslut som fattades medan man från VU:s sida istället hävdade att en alltför stark inblandning av partistyrelsen skulle innebära längre beslutsprocesser och fler viljor.⁵⁰ Ledamöterna i VU utgjorde således en stark maktfaktor inom partiet och kunde påverka både partiets ideologiska utformning och den praktiska politiken. De hade en stark ställning i partiet, men det fanns inga krav på att de måste ha väljarkårens förtroende.

Under hela 1900-talet har VU bestått av sju personer, partiordföranden, partisekreteraren och fem ledamöter. Enligt partiets stadgar skulle VU vara förlagt i Stockholm och eftersom det sammanträdde var tredje vecka skulle ledamöterna vara bosatta i Stockholm eller i dess omedelbara närhet för att i en krissituation kunna sammankallas så snabbt som möjligt. En viktig urvalsfaktor var därför länge att de potentiella VU-ledamöterna var bosatta i Stockholm. Å andra sidan hade de flesta personer som var påtänkta för detta uppdrag redan en sådan position i partiorganisationen eller LO att de med största sannolikhet bodde i Stockholm med omnejd. Partisekreteraren var anställd på partiets kansli och ansvarade för det löpande arbetet såsom att samordna VU:s arbete, sköta kontakter samt ansvara för ekonomin.⁵¹ Regeln att VU-ledamöterna skulle vara bosatta i Stockholm förändrades senare. Anledningen var att det då gick snabbare att inställa sig i Stockholm oavsett var i landet man befann sig.

Under 1900-talet har SAP:s VU haft sammanlagt 53 ledamöter. Av dessa har 44 kommit från partiet och nio har suttit i VU i kraft av att de varit ordförande

---

⁴⁹ Sven Lundkvist, (1977) s 55.

⁵⁰ Lotta Gröning, (1988) *Vägen till makten: SAP:s organisation och dess betydelse för den politiska verksamheten 1900-1933*, s 48, 51, 60.

⁵¹ Lotta Gröning, (1988) s 48.

i LO. I denna undersökning har jag utgått från kongressprotokollen och de personer som av kongressens valberedning eller genom votering valdes att ingå i VU. Ett kriterium har varit att de suttit mellan två kongresser, dvs. antingen i tre eller fyra år. En partisekreterare satt i mindre än två år. Denna räknas dock in i undersökningen på grund av partisekreterarens särställning i partiet.

En genomsnittlig VU-ledamot ingick under 1900-talet i VU i sju år från inval till dess att han/hon avgick. Detta innebar att vederbörande vanligtvis innehade sin plats under två kongressperioder. Spännvidden var dock stor och varierade mellan två och 40 år. Den som suttit längst från 1916 till 1946, dvs. i 40 år, var Gustav Möller. Vanligtvis var männen runt 40 år då de valdes in i VU medan kvinnorna var några år äldre. I den andra (Per Albin Hanssons) och tredje (Tage Erlanders) generationen var ledamöterna något yngre än 40 år när de valdes in och de innehade sina positioner betydligt längre än de övriga generationerna, i genomsnitt 29 år. Sedan dess har genomsnittstiden i VU kontinuerligt förkortats och var för sista generationen bara sex år. Under de perioder då SAP var i regeringsställning var kontinuiteten bland VU-ledamöterna hög, medan förhållandet var det omvända under mindre inflytelserika perioder. Särskilt tydligt blev detta under 1990-talet, då omsättningen av VU-ledamöter var större än någon gång tidigare i SAP:s historia.

En plats i VU har alltid varit vikt för LO-ordföranden. Dennes närvaro i VU har haft en starkt symbolisk betydelse för att belysa föreställningen att LO och SAP utgör olika grenar på samma träd. Av elva LO-ordföranden har samtliga utom två valts in i VU. Den ene var LO:s förste ordförande Fredrik Sterky, som avled i januari 1900 strax innan den SAP-kongress då VU inrättades. Den andre var Edvard Johansson, ordförande under åren 1930-1936. Vid SAP:s kongress 1932 erhöll Edvard Johansson endast ett fåtal röster.⁵² Förklaringen var att han var motståndare till partiets hårdföra linje att rensa ut kommunisterna ur fackföreningsrörelsen.⁵³ LO-ordföranden företrädde visserligen i första hand fackföreningsrörelsen, men det krävdes samtidigt att hans åsikter låg i linje med partiets och arbetarrörelsens ideologiska profil som ju utformades just i VU.

---

52 Protokoll från Sveriges Socialdemokratiska Arbetarepartis fjortonde kongress i Stockholm den 18-23 mars 1932, (1932) s 456.

53 Bengt Schüllerqvist, (1992) *Från kosackval till kobandel: SAP:s väg till makten 1928-1933*, s 92.

Social rekrytering till SAP:s VU

VU-ledamöternas sociala bakgrund

Som kollektiv är VU-ledamöterna en i det närmaste utforskad grupp. En av anledningarna till att de inte undersökts i detta avseende har varit att elitforskning och begrepp som elit och karriär stått i strid med arbetarrörelsens självbild. Ledarna ansågs inte heller utgöra någon elit, eftersom de förvaltade medlemmarnas förtroende och de var liksom övriga medlemmar en del av rörelsen. Även om man i arbetarrörelsen inte gjorde karriär i traditionell bemärkelse fanns det dock olika sätt för de enskilda individerna att tillägna sig vissa typer av kapital, vilket sedan underlättade för dem att vinna de övriga medlemmarnas förtroende.

Men hur förhöll det sig egentligen med ledarnas sociala bakgrund? För att undersöka detta utgick jag från den yrkestitel som fanns angiven för respektive ledares far i det biografiska materialet. Min ambition har varit att använda en lättöverskådlig social klassificering, vilket jag anser mig ha funnit i Hans Normans klassifikationsschema nedan. Den sociala klassificeringen sker utifrån faderns yrkestillhörighet. Mödrarna saknade länge yrkestitel och den finns endast angiven för ett fåtal personer i de sista generationerna.⁵⁴ Att inte ta med mödrarnas yrke påverkar inte den sociala bakgrunden i någon större utsträckning eftersom så få av VU-ledamöternas mödrar har varit yrkesarbetande. De flesta äktenskap skedde också ofta inom samma sociala kategori. För 52 av de 53 VU-ledamöterna finns faderns yrke angivet. En person är född utom äktenskapet och denne kategoriseras istället utifrån moderns yrke.

Hans Normans klassificeringsschema ser ut på följande sätt:

- I a) Storföretagare, godsägare
- b) Högre tjänstemän, akademiker
- II a) Småföretagare inom industri och handel, hantverkare med mästartitel
- b) Lägre tjänstemän, affärsanställda, arbetsledare
- III Bönder, brukare och arrendatorer
- IV Hantverkare utan mästartitel, kvalificerade yrkesarbetare
- V a) Okvalificerade arbetare inom industri och stadsnäring
- b) Jordbruksarbetare, anställda inom husligt arbete⁵⁵

Jag är medveten om att en schematisk socialgruppsindelning med utgångspunkt i fädernas yrke innebär en rad problem med tanke på den omvandling och differentiering av samhälle och arbetsmarknad som ägde rum under 1900-talet. En fördel är likväl att arbetarkategorierna är väl definierade och

---

⁵⁴ Kohortstudien

⁵⁵ Hans Norman, (1978) "Det tidiga industrisamhället", *Historisk tidskrift*, 1978:1, s 43.

avgränsade och de kan därför användas under hela 1900-talet. Ett alternativ skulle vara att använda SCB:s mer differentierade socioekonomiska indelning SEI. Mot detta alternativ kan anföras att en sådan indelning skulle innebära att kategorierna blir alltför små i en så pass liten undersökningspopulation. Jag har därför valt att använda Normans grövre yrkeskategorisering, som ger en överskådlig bild av vilket socialt ursprung VU-ledamöterna haft.

Tabell 2:1 *VU-ledamöternas sociala bakgrund 1900-1999*

Fäder	Antal personer
1a= Storföretagare, godsägare	1
1b=Högre tjänstemän och akademiker	6
2a=Småföretagare, hantverkare med mästartitel	7
2b=Lägre tjänstemän, arbetsledare, förman	10
3=Bönder	7
4=Kvalificerad yrkesarbetare	9
5a=Industriarbetare	10
5b=Jordbruksarbetare	3
Totalt 53 personer	

Källa: Kohortstudien

Som tabellen visar hade VU-ledamöterna en mycket differentierad bakgrund. Då det gäller ursprung relaterat till faderns yrke finns alla Hans Normans kategorier representerade, vilket innebar att VU-ledamöterna i större eller mindre utsträckning rekryterats från alla samhällsskikt.⁵⁶ Den största andelen, 58 procent, kan utifrån faderns yrke kategoriseras som tillhörande tjänstemanna-, företagare- eller bondekategorin och 42 procent kan kategoriseras i ett yrke som i en vidare benämning skulle kunna kallas arbetarklassen. Bland LO-ordförandena tillhörde samtliga det som här grovt kategoriseras som arbetarkategorin, medan bara en tredjedel av VU-ledamöterna från SAP hör hemma i denna.

Det är ledarna i den första och andra generationen som drar upp den sociala bakgrunden, vilket troligtvis också väckt oron för rörelsens förborgerligande till liv. VU-ledamöternas sociala bakgrund visar att det socialdemokratiska partiet liksom andra, både svenska och utländska, sociala rörelser i ett tidigt skede dominerades av personer med en betydligt högre social bakgrund än de grupper som utgjorde partiets medlems- och väljarbas.⁵⁷ Denna ledarstruktur kom att brytas upp först en bit in på 1920-talet. I den första generationen var det vanligaste att komma från ett lantbrukare- eller högre tjänstemannahem. Bara en person i denna generation, partisekreteraren Karl Ziesnitz, hade en far

⁵⁶ Kohortstudien

⁵⁷ Michele Micheletti, (1994) *Det civila sambället och staten: Medborgarsammanslutningarnas roll i svensk politik*, s 53, Sven Lundkvist, (1977) s 53, 56f.

som var arbetare.⁵⁸ Denne var dock verksam i ett yrke som kan klassificeras som kvalificerat, nämligen typograf. Det var en yrkesgrupp som under 1800-talet hade hög status och som tidigt genomgick en omfattande facklig organisering.

Tabell 2.2 *VU-ledamöternas sociala ursprung – uppdelat i generationer - utifrån faderns yrkesposition 1900-1999*

Social kategori	Första generationen (Antal pers)	Andra generationen (Antal pers)	Tredje generationen (Antal pers)	Fjärde generationen (Antal pers)	Femte generationen (Antal pers)	S:a personer
1a. Godsägare storföretagare,	--	--	--	1	--	1
1 b. Akademiker Högre tjänsteman	3	1	--	1	1	6
2 a. Hantverkare med mästartitel, Småföretagare	1	5	--	--	1	7
2.b Lägre tjänsteman, affärsanställda, arbetsledare	1	2	2	1	4	10
3. Bönder, brukare, arrendatorer	5	--	--	2	--	7
4. Hantverkare utan mästartitel Kvalificerad yrkesarbetare	1	2	3	3	--	9
5a.Okvalificerade arbetare inom industri och stadsnäring	--	2	3	3	2	10
5 b. Jordbruksarbetare	--	1	--	2	--	3
S:a	11	13	8	13	8	53

Källa: Kohortstudien

I den andra generationen började den sociala skillnaden mellan ledarna och partimedlemmarna att luckras upp, då inslaget av jordbrukar-, företagar- och arbetarsöner ökade. Av yrkestitlarna att döma rör det sig främst om småföretagare och hantverkare med egen firma.⁵⁹ De torde ha varit någorlunda välbeställda eftersom sönerna fått möjligheten att studera vid universitet. De var också där sönerna kom i kontakt med arbetarrörelsen.⁶⁰ Ett flertal företagar-söner gör att denna generation uppvisar en helt annan social sammansättning än de övriga. En intressant hypotes skulle kunna ha varit att inslaget av före-

⁵⁸ Kohortstudien

⁵⁹ Kohortstudien

⁶⁰ Se memoarlitteraturen t ex. Zeth Höglund, (1949) *Minnen i fackelsken* s 12, Fredrik Ström, (1940) *Min ungdoms strider: Memoarer*, s 15-20, Ernst Wigforss, (1954) *Ur mina minnen*, s 12f, 23.

tagarsöner senare fick betydelse för att partiet slog in på en reformistisk väg. Så var dock inte fallet, utan det var i huvudsak dessa som radikaliserades och flera såsom Fredrik Ström, Zeth Höglund, Arthur Engberg och Kata Dalström spelade en aktiv roll på vänsterkanten vid partisplittringen 1917. Efter denna kom de båda arbetarsönerna Per Albin Hansson och Gustav Möller att utöva ett allt större inflytande på partiet och politikens utformning. Antalet personer med arbetarbakgrund i VU, men också i riksdagen, kom därefter att successivt öka. Även om man ur socialt hänseende tillhörde en lägre samhällskategori gick det nu att inta en position i SAP:s VU. Det var dock fortfarande vanligare att man som VU-ledamot hade sitt sociala ursprung i en familj där fadern var företagare eller tjänsteman än att man kom från ett arbetarhem.

Den tredje generationen kom däremot att domineras av arbetarsöner och de förborgerligande tendenser som Häntilä och Östberg beskriver för tiden fram till första världskriget verkar helt ha avtagit, då sex av åtta VU-ledamöter hade fäder som var arbetare, varav tre var kvalificerade arbetare och lika många industriarbetare. Två fäder, Tage Erlanders far som var folkskollärare och Sven Asplings far som var lokförare, kan enligt Normans kategorisering betecknas som lägre tjänstemän och arbetsledare. I motsats till föregående generation dominerades VU nu av ledare med arbetarklassbakgrund.⁶¹ Denna utveckling kan sättas i samband med att partiet hade fått en fullt utvecklad ungdomsorganisation, SSU, vars huvudsakliga målgrupp var just ungdomar från arbetarklassen.

Ursprunget i de lägre sociala kategorierna, eller enklare uttryckt arbetarklassen, fortsätter att vara markant även i den fjärde generationen. Värt att notera är att fyra personer hade sin sociala bakgrund i lantbrukar- eller lantarbetarfamiljer, en kategori som förekom i den första men som saknas i den andra och tredje generationen. I den fjärde generationen återfinns också tre kvinnor. Deras sociala bakgrund skiljer sig inte nämnvärt från männens. Två kom från arbetarhem och en tredje från ett högre tjänstemannahem. Partiet leddes återigen av en partiledare, Olof Palme, vars far ingick i etablissemangen inom det svenska näringslivet. Efter mordet på Olof Palme efterträddes denne som partiledare och statsminister av arbetarsonen Ingvar Carlsson.⁶² Därefter bröts trenden att majoriteten av VU:s ledamöter hade arbetarbakgrund. I den femte generationen hade bara två av åtta en far vars yrke kan kategoriseras som ett arbetaryrke. Ytterligare två fäder hade titlar som tyder på att de varit verksamma i ett arbetaryrke men i en arbetsledande befattning. De övriga kom från

---

61 Kohortstudien

62 Kohortstudien

tjänstemannamiljöer och någon enstaka från en företagarmiljö. Det förelåg inte heller någon skillnad mellan kvinnor och män.⁶³

En förklaring till den ökade sociala differentieringen i det ledande skiktet skulle kunna vara att SAP vid olika tidpunkter och i olika utsträckning haft behov av VU-ledamöter med olika kompetens. Eftersom utbildning länge i stort sett var förbehållen vissa sociala kategorier innebar detta en stor social spridning i partiets toppskikt även om basen länge dominerades av arbetarklassen. Ledarnas differentierade bakgrund tyder på att det istället för social bakgrund var den ideologiska övertygelsen som var den avgörande faktorn. Sammanfattningsvis kan sägas att VU-ledamöternas sociala bakgrund till en början var mycket differentierad, men att den efterhand i allt högre utsträckning kom att domineras av arbetarklass. Bland ledarna under 1900-talets sista decennium framträdde återigen en mer differentierad rekryteringsstruktur och arbetarklasstillhörigheten var inte längre dominerande.

VU-ledamöternas utbildningsnivå

Sett i ett 1900-tals perspektiv utgör VU-gruppen en mycket välutbildad grupp i förhållande till den övriga befolkningen och i synnerhet i förhållande till arbetarklassen. Ungefär en tredjedel av VU-ledamöterna hade akademisk utbildning, en tredjedel folkhögskoleutbildning och den resterande tredjedelen enbart folkskola eller folkskola kombinerad med yrkesutbildning.⁶⁴

För de VU-ledamöter som behövde komplettera och utöka sin utbildning, men saknade sociala och ekonomiska resurser till akademisk utbildning, blev folkhögskolorna en alternativ utbildningsväg. Särskilt Brunnsvik har framställts som en kaderskola för elitskiktet inom arbetarrörelsen. Henrik Berggren konstaterar att många av de elever som fram till 1920 fullbordat en vinterkurs på Brunnsvik gjorde karriär som riksdagspolitiker, journalister, kooperatörer, folkbildare och funktionärer.⁶⁵ Bland VU-ledamöterna hade fyra personer, varav två från partiet och två från LO, tillbringat en eller flera terminer på Brunnsvik. De övriga elva hade studerat vid olika folkhögskolor med koppling till arbetarrörelsen såsom Viskadalen, Åkers Runö samt vid arbetarrörelseanknutna folkhögskolor i utlandet såsom Nordiska Folkhögskolan i Schweiz och Socialistiska Folkhögskolan i Tyskland. Det är framförallt den tredje generationen som utmärker sig genom att nästan alla i denna har folkhögskoleutbildning, något som också sammanfaller med att nästan samtliga VU-ledamöter i denna

---

63 Kohortstudien

64 Kohortstudien

65 Henrik Berggren, (1988) "Proletärerna vid Mimers brunn: Bildning och politisk mobilitet inom arbetarrörelsen 1906-1920", *Historisk Tidskrift*, 1988:2, s 180-182.

generation hade arbetarbakgrund.⁶⁶ Folkhögskolorna blev då ett alternativ att fylla igen kunskapsluckorna från en kortvarig skolgång. Utbildningen var skraddarsydd efter organisationens behov, vilket borgade för en framgångsrik verksamhet inom arbetarrörelsen.

Tabell 2.3 *Högsta utbildningsnivå bland ledamöterna i SAP:s VU 1900-1999*

Folkskola grundskola	Lärling yrkesskola	Folkhögskola	Realskola	Gymnasium	Universitet	Akademisk examen
11	7	15	2	2	16	13
<i>Totalt = 53</i>						

Källa: Kohortstudien

Strax över 30 procent av VU-ledamöterna hade studerat vid universitet eller högskola. Andelen VU-ledamöter med akademisk utbildning var alltså lika stor som andelen VU-ledamöter med enbart folkskola och yrkesutbildning. De akademiska studierna hade i huvudsak bedrivits i Lund, Uppsala, Stockholm och Göteborg och de vanligaste examina var filosofi kandidatexamen eller juris kandidatexamen.⁶⁷ I SAP ställde de sedan sina akademiska färdigheter till rörelsens förfogande.⁶⁸

VU-ledamöternas utbildningsmönster har förändrats över tid som ett resultat av partiets förändrade funktion under 1900-talet. Den första generationens VU-ledamöter utgörs av flera arbetare med låg utbildningsnivå och ett fåtal styrande personer med hög utbildningsnivå och hög social bakgrund, såsom Hjalmar Branting och Kata Dalström. Detta ligger helt i linje med tidigare forsknings konstaterande att de välutbildade med hög social bakgrund ofta spelade en framträdande roll i de sociala rörelsernas begynnelse.⁶⁹ I den andra generationen ökade andelen ledare med akademisk utbildning till hälften. Det var VU-ledamöterna från partiet som stod för denna ökning. Två av dem, Ernst Wigforss och Rickard Sandler, hade också avlagt högre akademisk examen i form av filosofi doktors- och filosofi licentiatexamen.⁷⁰ I sina memoarer skriver Ernst Wigforss, att det etablerades två vägar för att nå en politisk ställning inom SAP, antingen som agitator eller som expert. Den stora skillnaden var att

66 Kohortstudien

67 Kohortstudien

68 Åsa Linderborg, (2001) s 43.

69 Gunnar Olofsson, (1995) *Klass, rörelse, socialdemokrati: Essäer om arbetarrörelsens sociologi*, s 175, se även Håkan Thörn, (1997) *Rörelser i det moderna: Politik, modernitet, och kollektiv identitet 1789-1989*, s 17. Claus Bryld, (1992) *Den demokratiska socialismens genombudsår: Studier i utformningen af arbejderbevægelsens politiske ideologi i Danmark 1884-1916 på den nationale og internationale baggrund*, s 380.

70 Kohortstudien

agitatorn hade en kortare väg till politiskt inflytande.⁷¹ SAP var vid denna tid i behov av både samhällelig, organisatorisk och ideologiskapande kompetens, vilket kunde tillgodoses genom att rekrytera både experter och agitatorer.

Efterhand smälte experter och agitatorer samman till en enda grupp, de rörelseintellektuella. Åsa Linderborg definierar denna grupp som bestående av de förtroendevalda, organisatörerna, funktionärerna, redaktörerna, publicisterna, agitatorerna etc. VU-ledamöterna ingick ofta i flera av de nämnda kategorierna och det innebar konkret att de var ledande bland de rörelseintellektuella, eftersom deras uppdrag var att utforma SAP:s ideologi och politiska strategi. De rörelseintellektuella hade, enligt Åsa Linderborg, ofta men inte alltid en socialt privilegierad bakgrund. Deras förutsättningar att konstruera partiets identitet var betydligt bättre än arbetarklassens och deras ofta borgerliga bakgrund kom att få stor betydelse för rörelsens uppkomst, organisering och ”disciplinering”.⁷²

Den tredje generationen kännetecknas av rörelseintellektuella som skolats vid rörelsens egna folkhögskolor.⁷³ En intressant notering i detta sammanhang är att den ende akademikern i den tredje generationen, Tage Erlander, uttryckte en önskan om att i nästa generation fånga upp intelligentian bland arbetarklassens ungdomar. Dessa skulle genom utbildning bli redskap för samhällets omdaning.⁷⁴ Denna önskan förverkligades och återspeglades senare bland VU-ledamöterna i de två efterkommande generationerna där ungefär hälften var arbetarungdomar som avlagt akademisk examen. Det samband som länge funnits mellan social bakgrund och utbildning bröts därmed. I den femte och sista generationen hade kvinnorna fullföljt sina studier medan männen lämnat sina oavslutade.⁷⁵ Detta förefaller vara en ny trend där akademisk utbildning inte längre är lika viktig.⁷⁶ En förklaring som ligger nära till hands är att organisationens egna utbildningar nu prioriterades högre än akademiska meriter, något som också sammanföll med att partiet inte längre betraktades som statsbärande.

VU-ledamöternas yrkesval – arbetare och akademiker

Som konstaterats i det föregående underlättades inval i VU om man hade en hög social bakgrund och hög utbildningsnivå. Detta gällde dock inte LO-ord-

---

71 Ernst Wigforss, (1954) s 413.

72 Åsa Linderborg, (2001) s 42f.

73 Kohortstudien

74 Anders Björnsson & Kjell-Olof Feldt, (2008) ”Jag kände lukten av medelklass” – ett samtal om klassresor” *Aktuellt om historia* 2008:2, s 74.

75 Kohortstudien

76 Anders Isaksson, (1986) ”Den politiska klassen”, *Veckans affärer* nr 48/1986, s 63.

föränderna, vilkas fackliga engagemang istället var kopplat till deras arbetaryrke. Nedan undersöks VU-ledamöterna yrkestillhörighet, om de haft en sådan, innan de påbörjade sitt avancemang inom partiet eller fackföreningsrörelsen. Jag använder samma kategorisering som vid undersökningen av den sociala bakgrunden, men jag utgår nu från den yrkestillhörighet eller titel som VU-ledamöten hade innan han eller hon fick förtroendeuppdrag i arbetarrörelsen.

För samtliga 53 VU-ledamöter finns yrkestillhörighet eller titel angiven. Ur ett källkritiskt perspektiv kan man fundera på vilka kriterier som användes då yrkestiteln fördes in i de biografiska uppslagsverken. För att ta ett exempel så innehar Sven Aspling yrkestiteln sågverksarbetare. I detta yrke arbetade han i två år medan han sedan arbetade tio år som laboratoriebiträde.⁷⁷ Troligtvis är det ingångsycket som uppges. Detta motsägs i och för sig av att flera VU-ledamöter först varit springpojkar, men det är inget man titulerar sig som i det biografiska materialet. Det förefaller som att vissa uppgav det yrke som ansågs mest passande för den egna personens roll i partiet.

Tabell 2.4 Kategorisering av VU-medlemmarnas yrkestillhörighet 1900-1999

Kategori	Antal personer
1a= Storföretagare, godsägare	--
1b=Högre tjänstemän och akademiker	18
2a=Småföretagare, hantverkare med mästartitel	--
2b=Lägre tjänstemän, arbetsledare, förman	13
3=Bönder	--
4=Kvalificerad yrkesarbetare	9
5a=Industriarbetare	10
5b=Jordbruksarbetare	3
Totalt 53 personer	

Källa: Kohortstudien

En yrkeskategorisering av SAP:s VU under 1900-talet visar att 58 procent av partiets toppskikt hade varit sysselsatta i tjänstemannakategorierna och 42 procent i arbetarkategorierna.⁷⁸ Storleksmässigt ligger fördelningen mellan arbetar- och tjänstemannaskiktet på exakt samma nivå som bland fäderna, men en omfördelning har skett mellan olika kategorier. Denna omfördelning kan förklaras med att flera av sönerna och döttrarna i de sista generationerna – trots sin lägre sociala tillhörighet – hamnade i tjänstemannakategorierna. Fädernas sociala tillhörighet blev efterhand lägre samtidigt som sönerna och döttrarna oavsett bakgrund skaffade sig utbildning och hamnade i tjänstemannakategorin. En skillnad mellan fäderna och sönerna/döttrarna var att ett flertal av de

⁷⁷ *Enkammarriksdagen 1971-1993/1994, Ledamöter och valkretsar*, (1996) Band 2, s 238.

⁷⁸ Kohortstudien

yrkeskategorier som fanns representerade bland fäderna såsom storföretagare, småföretagare och bönder saknades bland de söner och döttrar som sedan blev ledare.

Historikern Seppo Häntilä konstaterar i sin avhandling att partiets ledande skikt före 1911 rekryterades ur arbetararistokratin. Till arbetararistokratin räknar han industriarbetare och hantverkare med ett förflutet i fackföreningsrörelsen. Den första generationens VU-ledamöter utgjordes också helt i linje med Seppo Häntiläs resultat de kvalificerade och i viss mån de okvalificerade arbetarna. Efter 1911 påbörjades däremot, enligt Häntilä, en förändring när antalet hantverkare och industriarbetare i partiets toppgrupp minskade till förmån för funktionärer, akademiker och jordbrukare.⁷⁹ Detta mönster återspeglades även i VU genom ett ökat antal akademiker, men där sker denna omgruppering först i och med generationsskiftet 1920.⁸⁰

Tabell 2.5 Kategorisering av VU-medlemmarnas yrkestillhörighet uppdelad på generationer 1900-1999

Social kategori	Första generationen (Antal pers)	Andra generationen (Antal pers)	Tredje generationen (Antal pers)	Fjärde generationen (Antal pers)	Femte generationen (Antal pers)	S:a personer
1a. Godsägare storföretagare,						
1 b. Akademiker Högre tjänsteman	3	5	1	5	4	18
2 a. Hantverkare med mästartitel, Småföretagare						
2. b Lägre tjänsteman, affärsanställda, arbetsledare	1	3	1	5	3	13
3. Bönder, brukare, arrendatorer						
4. Hantverkare utan mästartitel Kvalificerad yrkesarbetare	5	1	2	1		9
5a. Okvalificerad arbetare inom industri och stadsnäring	2	4	3	1		10
5 b. Jordbruksarbetare			1	1	1	3
S:a	11	13	8	13	8	53

Källa: Kohortstudien

Under 1920-talet ökade antalet akademiker och funktionärer i arbetarrörelsens ledarskikt och deras yrkeserfarenhet utanför arbetarrörelsen verkar, LO-

⁷⁹ Seppo Häntilä, (1979) s 154f. Något ökande antal jordbrukare finns inte i VU, men det kan lätt förklaras med kravet att VU-ledamöterna skulle vara bosatta i Stockholm.

⁸⁰ Kohortstudien

ordförandena undantagna, tämligen begränsad.⁸¹ Dessa rekryteringsmönster förklarar Kjell Östberg med att man ville skapa ett förhållandevis starkt funktionärsskikt med inflytande över fackföreningsexpeditionerna, de socialdemokratiska tidningarna och riksdagsgruppen.⁸² Arbetarrörelsens allt starkare ställning i samhället innebar att även akademiker med socialdemokratiska sympatier kunde se en framtid inom funktionärskåren. Den tilltagande byråkratiseringen och SAP:s ökade politiska inflytande ställde nu också större krav på formell kompetens, vilket gynnade tjänstemän och akademiker. Yrkessammansättningen bland den andra generationens ledare återspeglar därför dels den framväxande byråkratins behov av kompetens, dels nya rekryteringsvägar bland dem som tänkte sig en framtid som partifunktionärer. Från mitten av 1920-talet kom partiet helt att styras av professionella politiker och att vara politiker blev allt mer en profession förknippad med vissa egenskaper och kompetenser.

Den tredje generationen skiljer sig i flera avseenden från de övriga och vi har redan tidigare konstaterat att den också avviker genom sin sociala bakgrund och sin lägre utbildningsnivå. Också i yrkesmässigt hänseende skiljer sig denna generation från de övriga då sex av åtta varit verksamma som arbetare under en kortare eller längre period. Från de sena tonåren kombinerade de yrkesarbete som t ex murare, snickare eller trädgårdsarbetare med förtroendeuppdrag inom SSU, arbetarkommunen eller fackföreningsrörelsen. Omkring 25 års ålder blev de funktionärer på heltid och därefter lämnade de sitt yrke för gott. I denna generation fanns endast en akademiker, nämligen partiledaren Tage Erlander, som efter avlagd examen i Lund arbetade heltid som funktionär i rörelsen.⁸³ Att just denna generation i så mycket större utsträckning än de andra kom att domineras av arbetare kan förklaras utifrån flera faktorer. En av dessa var folkhögskolornas framväxt, där yrkesarbetare med ambitioner kunde skaffa sig en i partiets ögon gångbar kompetens. Arbetarrörelsen blev därmed till viss del självförsörjande på ledare som hade de egenskaper och kompetenser som betraktades som värdefulla. En ytterligare och viktig faktor var att SSU etablerades som organisation under 1920- och 1930-talen. Organisationens huvudsakliga målsättning var att insocialisera arbetarungdomarna i partiet, något som organisationen lyckats bra med. Det demonstreras av att samtliga utom Tage Erlander varit verksamma på hög nivå, främst inom förbundsledningen och dess VU. Den symboliska effekten av deras förankring i arbetarklassen skall inte underskattas, då den signalerade att det fanns en möjlighet för andra arbetare att beträda de ledande positionerna i partiet. Den ständiga oron för

---

81 Kohortstudien

82 Kjell Östberg, (1990).

83 Kohortstudien

rörelsens förborgerligande skulle lösas genom en effektiv rekrytering från rörelsens underorganisationer och vid tiden för andra världskriget var de ledare som socialiserats in på detta sätt mogna att ta över ledningen av SAP.

Även i den fjärde generationen rekryterades ledarna bland arbetarungdomarna i SSU. Flera av dessa hade arbetat som funktionärer och hade därför en begränsad yrkeserfarenhet utanför rörelsen.⁸⁴ Under 1950- och 1960-talen påbörjades också en förändring av SSU:s sammansättning från att i huvudsak ha bestått av arbetande ungdomar till att bestå av en stor andel studerande. Denna utveckling var särskilt märkbar i förbundsledningen.⁸⁵ Förändringen återspeglades även i VU, där fler än hälften av de ledare som rekryterades under 1970- och 1980-talet hade akademisk titel istället för yrkestitel. Det stora uppsvinget för ledamöter med folkhögskolestudier i den förgående generationen ersattes nu med akademiska studier. Detta kan ses som ett uttryck för att det allt mer professionaliserade politikeryrket krävde ökad kompetens, något som också förstärktes av att partiet under denna tid betraktades som statsbärande. Studierna var inriktade på ämnen som statskunskap och nationalekonomi, vilka var gångbara på det politiska fältet.

Under 1980-talet skedde en successiv ökning av andelen proffspolitiker i rörelsen.⁸⁶ Jämfört med de tidigare generationerna hade allt fler av VU-ledamöterna i den femte generationen – oavsett utbildningsnivå – gått rakt in i partiarbetet från SSU som ombudsmän eller via andra partiuppdrag. De hade aldrig haft eller utbildat sig till något yrke och saknade därför erfarenhet av arbete utanför arbetarrörelsen. Detta ledde till att t ex Mona Sahlin kritiserades för att sakna förankring i verkligheten, en verklighet som ofta likställdes med erfarenhet av arbetsmarknadens villkor.⁸⁷ Att vara politiker var dessutom ett yrke som garanterade stort inflytande, hög status och en god inkomst. Tidigare generationer hade inte råkat ut för denna typ av anklagelser eftersom de själva hade en viss, om än kort, erfarenhet av förvärvsarbete, vilket gav dem legitimitet att företräda arbetarklassen eller snarast de arbetande. Detta skulle kunna ses som ett uttryck för att de ledande inom SAP allt mer distanserat sig från den verklighet som partiets väljare och medlemmar levde i. Det kan relateras till Michels konstaterande att det inom arbetarrörelsen skulle komma att utvecklas en elit vars perspektiv i många avseende skilde sig från medlemmarnas. Förborgerligandet var nu på väg att på allvar koppla greppet om SAP:s ledning.

---

84 Kohortstudien

85 Carl-Gunnar Peterson, (1975) s 83.

86 Leif Andersson, (1996) *Be(s)lutsfattarna: Socialdemokratiska riksdagsgruppen 100 år*, s 205.

87 Mona Sahlin, (1996) *Med mina egna ord*, s 168, 221.

Karriärvägar i SAP

Den andra grenen – VU och fackföreningsrörelsen

Redan under tidigt 1900-tal skedde en specialisering av det ledande skiktet i partiet respektive fackföreningsrörelsen. Av VU-ledamöterna drygt 40 procent (22 personer) innehåft uppdrag inom fackföreningsrörelsen. Av dessa var flertalet LO-ordföranden eller ledamöter tillhörande den första generationens VU, där nio av elva innehåft ledande fackliga uppdrag.⁸⁸ Denna koncentration av facklig representation i VU stämmer väl överens med Seppo Häntiläs konstaterande att fackföreningarnas kollektivanslutning fram till 1908 utgjorde en av partiets viktigaste rekryteringskanaler.⁸⁹ I ett tidigt skede fanns det en ambition att skapa ett gemensamt ledarskap mellan LO och SAP. Ett exempel var att partimannen Fredrik Sterky valdes till ordförande för LO och partimannen och fackföreningsmannen Claes Tholin till ordförande i SAP.

De täta banden mellan toppskiktet i arbetarrörelsens båda grenar återspeglar, enligt Bengt Schüllerqvist, pionjärskedets strävan efter en bred samverkan mellan LO och SAP. De så kallade trade-unionisterna motsatte sig denna samverkan och drev en linje där fackföreningarna självständigt skulle utforma sin verksamhet utan inblandning av partiet. Kompromissen mellan trade-unionister och partimän innebar att fackföreningsrörelsen skulle vara relativt fri och obunden från partiet. Partiet däremot vågade inte riktigt göra sig av med fackföreningsmännen eftersom partiet var ekonomiskt beroende av fackföreningsrörelsen. Partimännen drevs emellertid tillbaka i den fackliga rörelsen av trade-unionisterna som argumenterade för en linje där fackföreningarna skulle utforma sin verksamhet oberoende av partiet. De båda grupperna antog en kompromiss som innebar en begränsad samverkan mellan SAP och LO. Partimännen förlorade därmed sin representation i LO, medan fackföreningsmännen stannade kvar i VU ytterligare en tid. Denna allt mer begränsade samverkan mellan LO och SAP resulterade, enligt Bengt Schüllerqvist, i att de båda organisationerna gled allt längre isär på 1920-talet, och utvecklades i olika riktningar. Genom att de byggde upp separata förvaltningar uppstod olika karriärvägar i de båda organisationerna.⁹⁰

För partiet utgjorde inte längre fackföreningsrörelsen en rekryteringskanal till partiets högsta instanser, utan denna funktion övertogs efterhand nästan uteslutande av SSU. Detta mönster framträder tydligt i den andra generationen då endast en person utöver LO-ordföranden hade ett fackligt förflutet.⁹¹ I slutet

---

⁸⁸ Kohortstudien

⁸⁹ Seppo Häntilä, (1979).

⁹⁰ Bengt Schüllerqvist, (1992) s 60, 201f.

⁹¹ Kohortstudien

av 1920-talet och början av 1930-talet försökte SAP med Per Albin Hansson i spetsen att återigen knyta fackföreningsrörelsen närmare partiet. Syftet var att få bort fackföreningsmedlemmarna på vänsterkanten, samt att positionera partiet mot kommunister och syndikalister för att komma åt väljargrupper, som avstod från att närma sig SAP så länge partiet inte positionerade sig mot vänster. LO-ledningen visade ett svalt intresse för denna strategi och försökte istället att minska SAP:s inflytande för att inte riskera att dras in i en partipolitisk kamp mellan socialdemokrater och kommunister.⁹²

LO-ordföranden Ernst Thorberg kom att företräda en starkt trade-unionistisk hållning för att inte äventyra sammanhållningen i fackföreningsrörelsen genom att foga sig i en stark partipolitisering. Från LO:s sida fanns också en oro för att följa partiets linje eftersom det förutsatte en ny organisationsstruktur, vilket på sikt skulle minska fackföreningsrörelsens handlingsutrymme.⁹³ LO-ordföranden Edvard Johansson fortsatte därför att driva en kompromissbetonad linje. Även om LO-ledningen motsatte sig partiets nya strategi fanns det inom fackföreningsrörelsen krafter som var för ett ställningstagande mot kommunisterna. Vid LO:s representantskapsmöte 1932 krävde representanter från vissa fackförbund ett tydligt ställningstagande mot kommunisterna för att undvika en splittring av fackföreningsrörelsen.⁹⁴ Edvard Johanssons ställningstagande ledde, som tidigare nämnts, till att han inte heller valdes in i SAP:s VU vid kongressen 1932.⁹⁵ I takt med att den gamla LO-ledningen successivt byttes ut kom därefter en ”socialdemokratisering” av fackföreningsrörelsen att äga rum. Efter 1933 omvandlades SAP, enligt Schüllerqvist, till ett hårt parti med en effektiv maktapparat. Makten koncentrerades till toppen i kombination med ett vittförgrenat nätverk vid basen.⁹⁶

Från 1920-talet då den första generationen hade lämnat VU infann sig således en tydlig uppdelning mellan en politisk och facklig karriär och det fanns utöver LO-ordföranden endast ett fåtal personer med facklig erfarenhet. En var partimannen Valter Åman 1933 som anställdes på LO för att verkställa partipolitiseringsen, en process som de föregående LO-ledarna konsekvent hade försökt att förhindra. Han hade endast begränsad erfarenhet av fackligt arbete, men däremot lång erfarenhet från SSU:s förbundsstyrelse och dess verkställande utskott.⁹⁷ Åman blev några år senare LO:s sekreterare och 1944 valdes han också in i SAP:s VU. Även Gunnar Sträng lyckades att bryta det mönster som

---

92 Bengt Schüllerqvist, (1992) s 52, 103.

93 Bengt Schüllerqvist, (1992) s 191f.

94 Bengt Schüllerqvist, (1992) s 183.

95 Protokoll från Sveriges Socialdemokratiska Arbetarepartis fjortonde kongress i Stockholm den 18-23 mars 1932, (1932) s 456.

96 Bengt Schüllerqvist, (1992) s 205f.

97 Bengt Schüllerqvist, (1992) s 187.

under 1940-talet blev allt tydligare och som innebar att arbetarrörelsen hade två åtskilda karriärvägar en facklig och en politisk.⁹⁸ I den fjärde generationen var Gertrud Sigurdsen den enda VU-ledamoten med facklig bakgrund. Valet av henne grundade sig sannolikt främst på hennes kompetens i kvinno- och familjefrågor, en kompetens som hon tillägnat sig under sin tid som funktionär i LO. Hennes LO-bakgrund garanterade dessutom att hon inte skulle driva renodlade kvinnofrågor utan att hon istället skulle sätta klassfrågan i första rummet. Även i den femte generationen var inflytandet från fackföreningsrörelsen mycket svagt och utöver LO-ordföranden var det bara en person, partisekreteraren Leif Linde, som hade en dokumenterad facklig erfarenhet som ungdomssekreterare på LO i Karlstad.⁹⁹ Det kan därför konstateras att det redan på 1930-talet utformades olika kapitalformer i SAP och LO. Åtminstone då det gällde de ledande uppdragen blev dessa kapitalformer så olika att de inte gick att röra sig mellan den fackliga och politiska delen av rörelsen. Med Bourdieus terminologi skulle man kunna tala om att arbetarrörelsen utgjordes av två delfält, det fackliga och det politiska, vilka ställde krav på olika typer av kapital och styrdes av olika fältlogiker. LO-ordförandens medverkan i VU förstärkte dock bilden av att det ytterst handlade om en enda enad rörelse – arbetarrörelsen.

”Den mäktiga församlingen SSU”¹⁰⁰

I forskningslitteratur, debattböcker och memoarer har en bakgrund i SSU beskrivits som avgörande för att nå en plats i partitoppen. Jenny Madestam konstaterar att den socialdemokratiska partieliten betraktar det kontaktnät som etablerades bland de aktiva i SSU som ovärderligt och avgörande för deras politiska karriär.¹⁰¹ Carl-Gunnar Peterson visar att det funnits omfattande personsamband mellan SSU:s förbundsstyrelse/VU och SAP:s partistyreelse/VU. Han nöjer sig med att redovisa sambanden och går inte närmare in på någon förklaring av personsambandens konkreta innebörd.¹⁰² Redan hos SSU:s föregångare det Socialdemokratiska ungdomsförbundet (SDUF) utvecklades sådana personsamband och det var från förbundets ledning som VU-ledamöterna i den andra generationen kom att rekryteras. Efter 1917 övertogs denna funktion av SSU. Partistyrelsen fattade år 1948 beslut om att ordföranden i SSU och även Kvinnoförbundet skulle adjungeras till partistyrelsens och VU:s sam-

---

98 Kohortstudien

99 Kohortstudien

100 Hans O Sjöström, (1987) *Klassens ljus: (eller Hur man hamnar i arbetarregeringen)*, s 231.

101 Jenny Madestam, (2009) s 103.

102 Carl-Gunnar Peterson, (1975) s 105f.

manträden. Motivet var att sidoorganisationerna organisatoriskt skulle knytas närmare moderpartiet.¹⁰³ För SSU:s del innebar detta att förbundsordföranden på ett naturligt sätt integrerades i partiet och att ett omfattande kontaktnät kunde etableras mellan ungdomsförbund och moderparti.¹⁰⁴

Hans O Sjöström beskriver i sin bok *Klassens ljus* hur SSU:s förbundsstyrelse fungerade som en rekryteringsbas till de ledande positionerna inom arbetarrörelsen. Av de personer som i slutet av 1980-talet utövade den politiska makten hade ett flertal sin bakgrund i den ”mäktiga församlingen SSU”. I nedanstående exempel beskriver Hans O Sjöström rekryteringsvägarna från SSU in i partiet eller till arbetarrörelseanknutna organisationer.

1961 valdes Ingvar Carlsson till ordförande i SSU. Han kom direkt från statsministerns kansli, där han hade varit sekreterare. Till det jobbet kom han direkt från universitet i Lund. Den förbundsledning han ställdes i spetsen för innehöll många namn som sedan skulle styra landets öden inom olika sektorer. Förbundssekreterare var LO:s nuvarande andre ordförande RUNE MOLIN, social ledare var THAGE G PETERSON och facklig ledare ALLAN ARVIDSSON, som sedan under en lång period var partikassör och numera är direktör för ARE-bolagen. I studieutskottet satt bl a Leif Andersson, i sociala utskottet Kommunals nuvarande ordförande SIGVARD MARJASIN, i fackliga IVAR NORDBERG – nu riksdagsman, LARS ANDERSTIG, nu ordförande i hyresgäströrelsen och INGEMAR JOSEFSSON, numera borgarråd i Stockholm. I internationella utskottet fanns Sture Ericson, nuvarande kulturministern BENGT GÖRANSSON och Arne Gadd som nu är ordförande i riksdagens finansutskott. Senare tillkom BO TORESSON, SAP:s nuvarande partisekreterare och SVEN HULTERSTRÖM som idag är kommunikationsminister.¹⁰⁵

Utifrån detta perspektiv kan SSU som organisation sägas ha uppfyllt sin målsättning att erbjuda ungdomarna ideologisk skolning för att kunna tillgodose partiets behov av funktionärer och ledare.¹⁰⁶

De omfattande personsambanden och de därmed sammanhängande kontaktnäten mellan SSU och SAP:s VU är tydliga från 1917 och framåt. Av de 38 personer som fanns i de återstående fyra generationerna hade nästan tre fjärdedelar, eller 28 av 38, varit medlemmar i SSU. Av dessa hade 15 personer tidigare varit ledamöter i SSU:s förbundsstyrelse, varav 13 också i SSU:s verkställande utskott och sju som förbundets ordförande.¹⁰⁷ De resterande 13 VU-ledamöterna hade varit medlemmar i SSU på en lägre nivå såsom klubb, distrikt eller län. Däremot saknade LO-ordförandena erfarenhet av arbete inom SSU på en

---

103 Gunnel Karlsson, (1996) s 27-29, 114.

104 Carl-Gunnar Peterson, (1975) s 217.

105 Hans O Sjöström, (1987) s 231.

106 Carl-Gunnar Peterson, (1975) s 14, 18.

107 Kohortstudien

nivå högre än klubbnivå.¹⁰⁸ Detta kan tolkas som att ungdomarna redan då de valde att gå in i SSU antingen satsade på en politisk eller en facklig karriär.

Det kan således konstateras att SSU helt i enlighet med organisationens målsättning var en väl fungerande rekryteringsbas för partiet. SSU utgjorde också en viktig karriärväg för förvärvsarbetande ungdomar ur arbetarklassen med en begränsad teoretisk utbildning men med ambitioner att avancera politiskt och socialt.¹⁰⁹ Precis som Robert Michels konstaterade 1911 torde partiet ha utövat en stor lockelse för de arbetarungdomar som hade förmågan att skriva och tala och ville ha möjligheter att utveckla dessa förmågor. För en ung intelligent arbetare fanns det då knappast något snabbare sätt att få det bättre än att träda i socialdemokratins tjänst.¹¹⁰

De kvinnliga medlemmarna utgjorde länge ungefär en tredjedel av SSU:s medlemmar. På de högre nivåerna däremot var de länge i stort sett obefintliga.¹¹¹ Både Gunnel Karlsson och Camilla Norrbin konstaterar att SSU länge utgjorde en näst intill obefintlig rekryteringsväg för kvinnor i partiorganisationen. Till andra uppdrag såsom riksdag och regering rekryterades kvinnorna länge från Kvinnoförbundet.¹¹² Med hänsyn till SSU:s avgörande betydelse i fråga om rekrytering och inskolning, konstaterar Carl-Gunnar Peterson, att den länge ojämna könsfördelningen i SAP grundlades långt ner i SSU:s organisation.¹¹³ Kvinnorna saknade den SSU-bakgrund som spelade en avgörande roll för vidare avancemang inom partiet. Av de kvinnliga ledarna tog bara två vägen genom SSU:s förbundsledning, Anna Lindh som ordförande och Lena Hjelm Wallén som ledamot. Ytterligare tre hade varit aktiva i SSU men på en lägre nivå.¹¹⁴ De kvinnor som nådde VU hade därför en för kvinnor i partiet ovanlig bakgrund. För männen var det däremot den vanligaste bakgrunden.

Trots att SSU-bakgrunden framställs som näst intill ett måste för att nå en topposition inom SAP så saknade mer en fjärdedel av VU-ledamöterna en sådan bakgrund. För dessa fanns det två vägar in i VU: antingen som LO-ordförande eller via studentpolitiken. För LO-ordföranden var medlemskapet i SSU inte så viktigt: endast hälften av LO-ordförandena hade ett dokumenterat medlemskap i SSU.¹¹⁵ Som tidigare nämnts skildes de fackliga och politiska vägarna åt i ett tidigt skede av karriären, åtminstone när det gällde politiska och fackliga uppdrag på högre nivå. LO-ordförandens roll var främst att vara

---

108 Kohortstudien

109 Carl-Gunnar Peterson, (1975) s 85.

110 Robert Michels, (1983) s 210.

111 Carl-Gunnar Peterson, (1975) s 32, 274-282.

112 Gunnel Karlsson, (1996) s 23 Camilla Norrbin, (2004) s 107.

113 Carl-Gunnar Peterson, (1975) s 44.

114 Kohortstudien

115 Kohortstudien

förmedlande länk mellan arbetarrörelsens två grenar. Han, för det var män under hela 1900-talet, behövde inte heller ha samma organisatoriska kapital som de VU-ledamöter vilkas karriär enbart gått genom partiet.

Gemensamt för de fem VU-ledamöter som saknade SSU-bakgrund men ändå valdes från partiet (Ernst Wigforss, Arthur Engberg, Tage Erlander, Birgitta Dahl och Anna-Greta Leijon), var att de samtliga hade tillhört studentorganisationer med socialdemokratisk anknytning såsom D.Y.G i Lund och Laboremus i Uppsala.¹¹⁶ Genom dessa organisationer hade de fått en viss insikt i partiets verksamhet. En tung merit var att de ofta hade expertkompetens inom för partiet attraktiva områden, vilket torde ha kompenserat deras avsaknad av ideologisk skolning och av det viktiga kontaktnät som fanns bland de före detta SSU:arna.

Kvinnoförbundet - den obefintliga karriärvägen

Kata Dalströms medverkan i VU 1900-1905 kan ses som ett historiskt undantag och inte som startpunkt för kvinnlig medverkan i SAP:s övre skikt. Hon kan beskrivas som en solitär, som i kraft av sin kompetens som agitator helt enkelt passade rörelsens behov vid 1900-talets början. Hon kan därför inte fogas in i ett mönster med de efterkommande kvinnorna, som en del i en naturlig progression mot en jämn könsfördelning. En sådan progression kom senare att ske inom andra delar av det politiska systemet och efterhand öppnades både riksdag och regering för kvinnorna i arbetarrörelsen. Det första kvinnliga statsrådet Karin Koch tillträdde 1947, men VU bestod fram till 1975 enbart av manliga ledare. Ett fåtal kvinnor kom visserligen till VU som suppleanter eller som representanter för Kvinnoförbundet, men ingen av dem erhöll en plats som ordinarie ledamot.

Det var först under 1970-talet som problemet med kvinnornas frånvaro på allvar började uppmärksammas utanför Kvinnoförbundet. Från en tidigare ganska passiv inställning ville nu partiledningen att SAP skulle gå i bränschen för omvandlingen mot ett jämställt samhälle.¹¹⁷ Kvinnor skulle nu rekryteras till alla nivåer och rekryteringen skedde i huvudsak från SSU och fackför-eningsrörelsen. Detta resulterade i att det med tiden växte fram två grupper kvinnor med olika karriärvägar inom partiet. Dels var det partikvinnorna som rekryterades på samma villkor som männen. Dels var det kvinnorna som rekryterades via Kvinnoförbundet. Dessa kvinnor var – eftersom de saknade SSU-bakgrund – inte några potentiella VU-ledamöter. Däremot fanns det,

---

¹¹⁶ Kohortstudien

¹¹⁷ Gunnel Karlsson, (1996) s 142.

menar både Gunnel Karlsson och Camilla Norrbin, ett starkt samband mellan de socialdemokratiska riksdagskvinnorna och Kvinnoförbundet.¹¹⁸

När kongressen 1975 valde suppleanten Gertrud Sigurdsen till ordinarie ledamot i VU, var det en typisk partikvinna man valde. Hennes bakgrund i SSU, LO och arbetarkommunen överensstämde väl med epitetet partikvinna. Hon förklarar själv sitt inval i "landets mäktigaste politiska församling" med att hon var ett välkänt namn i både politiska och fackliga sammanhang. Hon menar också att hon var en av de få kandidater som uppfyllde valberedningens tre viktigaste kriterier: kvinna, facklig och stockholmare. Dessutom hade hon erfarenhet av jämställdhetsfrågor och var väl förankrad i rörelsen.¹¹⁹ Erfarenhet av jämställdhetsfrågor verkar länge har varit särskilt attraktiv vid rekryteringen av potentiella ledare. Denna erfarenhet skulle dock inte ha förvärvats i Kvinnoförbundet utan i VU ville man istället ha partikvinnor och mer än hälften av de åtta kvinnor som rekryterades hade därför ett förflutet inom SSU. De övriga kom från fackföreningsrörelsen eller studentorganisationer.¹²⁰ Kvinnornas möjlighet att väljas in i VU var således relaterad till deras organisatoriska bakgrund i partiets sidoorganisationer, Kvinnoförbundet borträknat. De kvinnor som valdes skulle helt enkelt ha samma organisatoriska bakgrund som männen. Det var därför som "partikvinnorna" fick företräde till de ideologiskapande inre kretsarna, där männen styrde.

Gemensamt för samtliga kvinnliga VU-ledamöter var också att deras karriärvägar liknade männens. Flertalet av dem hade en lång erfarenhet av samkönt politiskt och ibland fackligt arbete. Både Anna-Greta Leijon och Birgitta Dahl var, med Gunnel Karlssons terminologi, typiska "partikvinnor" och deras karriärer liknade männens, eller snarare de män som gjort expertkarriär inom partiet. Deras expertområde var jämställdhet. Det naturliga hade egentligen varit att välja kvinnor från Kvinnoförbundet men dessa ansågs i första hand sträva efter att företräda kvinnointresset. Enligt Gunnel Carlsson såg männen i partiet sig som självklara företrädare för allmänintresset, medan kvinnorna sågs som företrädare för ett "särintresse" – kvinnointresset.¹²¹ I förlängningen skulle detta kunna innebära att kvinnorna från Kvinnoförbundet kunde vända sig emot partiledningen om inte kvinnornas särintressen tillvaratogs.

Från Kvinnoförbundets sida fanns det fortfarande i början av 1990-talet en medvetenhet om att dess medlemmar inte var välkomna i partiets inre krets och att deras meriter inte var konkurrenskraftiga för de högsta partiuppdragen. Margareta Winberg menar att meriterna från Kvinnoförbundet vägde

118 Gunnel Karlsson, (1996) s 23, Camilla Norrbin, (2004) s 107.

119 Lena Näslund, (2000) s 81.

120 Kohortstudien

121 Gunnel Karlsson, (1996) s 19, Ylva Waldemarsson, (2000) s 13f.

lätt i jämförelse med erfarenhet från SSU som gav större auktoritet i partiet. En strategi för att få in fler kvinnor i VU och trygga jämställdheten var att Kvinnoförbundet föreslog kandidater som var ”partikvinnor.” De kandidater som utsågs var Mona Sahlin och Anna Lindh, vilka båda hade en gediget förflutet i SSU. Det var visserligen, menar Winberg, en prestigeförlust att inte få in Kvinnoförbundets egna medlemmar, men detta överskuggades helt av målsättningen att öka kvinnorepresentationen.¹²² Både Mona Sahlin och Anna Lind valdes in i VU 1992.

Endast en av de åtta kvinnorna, Lena Hjelm-Wallén som valdes in i VU 1996, hade varit aktiv på lokal nivå i Kvinnoförbundet. Även hon kunde dock räknas som partikvinna eftersom hon tillhört SSU:s förbundsledning på 1960-talet.¹²³ Det ständiga valet av ”partikvinnor” återspeglar partiets oro för att Kvinnoförbundet skulle driva kvinnornas särintressen även i VU, vilket gick stick i stäv med partiledningens önskan om ett konfliktfritt och enigt parti.¹²⁴ Det skulle vara klass och inte kön som utgjorde ledstjärnan i VU där partiets ideologiska färdriktning formulerades. Det förelåg därför ett starkt behov av att samtliga VU-medlemmar delade samma utgångspunkter. Att de ledande kvinnorna i Kvinnoförbundet dessutom ofta hade både utbildning och borgerlig bakgrund minskade deras chanser ytterligare, vilket kan relateras till rörelsens oro för förborgerligandet.

Arbetarpressen – Karriärvägen som försvann

Robert Michels beskriver hur den arbetarrörelseanknutna pressen före första världskriget kom att utgöra ett av ledarnas främsta medel för att utöva och konsolidera sin makt över massorna. Pressen ansågs vara ett lämpligt medel att sprida vetskap om rörelsen och ledarnas förträfflighet och sättet att använda pressen kom att variera mellan olika länder.¹²⁵ I Sverige, konstaterar Kjell Östberg, fick de socialdemokratiska tidningsmännen tidigt en hög grad av inflytande över partiets centrala beslutsorgan.¹²⁶ I VU var denna tendens tydlig och 18 ledamöter hade erfarenhet från den socialdemokratiska pressen.¹²⁷ Kombinationen av publicistiskt eller journalistiskt arbete och politiska uppdrag, skriver Yngve Möller, gav ofta ”en ökad tyngd i både spalt och talarstol”, vilket ökade integrationen mellan politik och partipress.¹²⁸

122 Margareta Winberg, (2008) *Lärarinna i politikens hårda skola*, s 48.

123 Kohortstudien

124 Gunnel Karlsson, (1996) s 19.

125 Robert Michels, (1983) s 114.

126 Kjell Östberg, (1990) s 70.

127 Kohortstudien

128 Yngve Möller, (1983) *Mina tre liv: Publicist, politiker, Diplomat*, s 240.

I den första generationen var ett flertal av VU-ledamöterna aktiva i pressen. Hjalmar Branting var inte bara partiledare, riksdagsledamot och senare statsråd utan verkade periodvis från 1885 fram till sin död 1925 som chefredaktör för dagstidningen Socialdemokraten och debattidskriften Tiden. Ytterligare tre VU-ledamöter i denna generation var verksamma i arbetarpressen: en som skribent (Kata Dalström), en som tryckare och senare ekonomichef på Socialdemokraten tillika partisekreterare (Karl Zeisnitz) och ytterligare en som redaktör (Gottfrid Björklund). För dessa personer utgjorde den publicistiska och journalistiska verksamheten, precis som Yngve Möller formulerar det, en tyngd i både spalt och talarstol. Hjalmar Branting kunde använda denna resurs för att sprida partiets ideologi och bygga upp sin egen parlamentariska bas. Eftersom redaktörerna och journalisterna ofta rekryterats för att de var kunniga om partiets politik och ideologi utgjorde de också en intressant grupp för uppdrag inom SAP.

I den andra generationen var erfarenheten från arbetarpressen omfattande. Åtta av 13 VU-ledamöter i denna generation hade erfarenhet som journalister och/eller chefredaktörer på dagstidningar såsom Socialdemokraten och Ny Tid eller tidskriften Tiden. Bland dessa åtta fanns de som senare kom att bli de mest framträdande personerna i den andra generationen såsom Per Albin Hansson, Zeth Höglund, Rickard Lindström, Gustav Möller, Fredrik Ström, Ernst Wigforss och Arthur Engberg.¹²⁹ Dessa fortsatte sedan i egenskap av VU-ledamöter, riksdagsmän och statsråd att föra en omfattande debatt på tidningarnas ledarsidor. Genom sin kunskap om medias funktion kunde de utnyttja arbetarpressen för att formulera den politiska agendan.¹³⁰ De fackliga VU-ledamöterna saknade däremot både i denna och i de andra generationerna helt erfarenhet av arbetarpressen.

Därefter minskar antalet VU-ledamöter som varit verksamma i A-pressen. Av de åtta personerna i den tredje generation var det tre personer som under kortare eller längre tid arbetade som journalister, nämligen Valter Åman från Socialdemokraten, Sven Aspling från Värmlands Folkblad och Torsten Nilsson från SSU-tidningen Facklan. När de avancerade i partiet lade dock samtliga tidningskarriären på hyllan.¹³¹ Funktionärskårens framväxt innebar också en professionalisering och specialisering av politikerna i partiets översta skikt. Det fanns nu varken tid eller utrymme att ägna sig åt journalistiskt arbete.

Parallellt med politikernas professionalisering ägde en motsvarande process rum på tidningarnas redaktioner. Under efterkrigstiden resulterade detta i att de medarbetare som hade en politisk karriär vid sidan om misstänkliggjordes

---

129 Kohortstudien

130 Bengt Schüllerqvist, (1992) s 35-37.

131 Kohortstudien

och den etablerade traditionen med att ledande politiker också var ledande tidningsmän ifrågasattes. För dem som ägnade sig åt journalistisk verksamhet blev en alltför stark anknytning till rörelsen nu allt mer en belastning.¹³² Arbetarpressen kritiserades också för att den saknade distans till rörelsen, eftersom vissa personer både utövade makten och förmedlade den till allmänheten.¹³³ I journalistyrkets professionalisering ingick det också moment av att den politiska makten skulle granskas, vilket knappast kunde göras av dem som själva var en del av denna.

Under 1970-talet och en bit in på 1980-talet efterträdde de båda chefredaktörerna Kurt Ward och Frans Nilsson, varandra i VU. Därefter försvann erfarenheten från arbetarpressen som gångbar kapitalform för VU-ledamöterna och i den femte generationen var den helt borta. Dess försvinnande kan förklaras både med partiets organisatoriska utveckling och professionalisering inom såväl politiken som journalistyrket. Lennart Weibull framhåller att det dock vore fel att dra slutsatsen att partipresstraditionen var borta vid sekelskiftet 2000. Arbetarpressen fungerade fortfarande som politiskt språkrör och de politiska redaktörerna ingick vanligtvis i partiets nätverk.¹³⁴ Ett visserligen osynligt men säkerligen betydelsefullt kapital för de senare generationerna har varit att ha god tillgång till de nätverk som fanns mellan dessa båda sfärer.

VU-ledamöternas deltagande i lokalpolitiken

I föreliggande kapitel har tidigare visats att det var i SSU eller fackföreningsrörelsen som VU-ledamöternas avancemang påbörjades. En ytterligare startpunkt för den politiska karriären kunde vara lokalpolitiskt engagemang i arbetarekommunen eller i kommunfullmäktige. Detta engagemang var ofta en direkt följd av verksamheten i någon av partiets sidorganisationer eller fackföreningsrörelsen. Ungefär hälften av de 53 VU-ledamöterna började sin politiska karriär som ordförande eller ledamot i kommunfullmäktige eller en arbetarkommun.¹³⁵ Riksdagsledamöterna hade ett betydligt högre deltagande i lokalpolitiken, vilket under hela undersökningsperioden konstant legat mellan 80 och 90 procent.¹³⁶ För riksdagsmännen ingick det i konceptet att ha lokalpolitisk förankring, medan det för VU-ledamöterna inte var lika betydelsefullt.

Tabellen nedan uppvisar en viss skillnad mellan deltagande i kommun-

---

132 Per Rydén, (2004) "140000 tabloidsidor: Aftontidningen 1942-1956", *Arbetarhistoria* 2004:3, s 21.

133 Birgit Persson, (2004) "A-pressen och journalistyrkets professionalisering – fram till efterkrigstiden", *Arbetarhistoria* 2004:3, s 37.

134 Lennart Weibull, (2004) "Konkurrerande traditioner: A-pressen och den svenska journalistikens professionalisering", *Arbetarhistoria* 2004:3, s 49.

135 Kohortstudien

136 Leif Andersson, (1996) s 211-213.

fullmäktige och arbetarkommunen, eftersom endast ledande positioner i arbetarkommunen registrerats i det biografiska materialet. De övriga har med största sannolikhet ingått i arbetarkommunerna utan att ha innehaft någon ledande position. Det lokalpolitiska deltagandet var betydligt lägre hos de VU-ledamöter som hade facklig bakgrund och det existerade inte alls i de två sista generationerna.¹³⁷ Karriärvägarna mellan de fackligt och politiskt engagerade blev, som tidigare konstaterats, allt mer specialiserade och med en tydlig inriktning mot en av rörelsens grenar.

Tabell 2.6 *Antalet VU-ledamöter med ledande uppdrag i arbetarkommuner och kommunfullmäktige 1900-1999.*

Generation	Arbetarkommun	Fullmäktige	LO-ordföranden
Generation 1	2 av 11	4 av 11	1
Generation 2	6 av 13	7 av 13	3
Generation 3	5 av 8	5 av 8	1
Generation 4	4 av 13	5 av 13	0
Generation 5	3 av 8	4 av 8	0
Totalt	S:a 20 av 53	S:a 25 av 53	S:a 5 av 11

Källa: Kohortstudien

Vid en jämförelse mellan de olika generationernas VU-ledamöter var det lokalpolitiska deltagande lågt i den första generationen, då fackföreningsmännen i stor utsträckning dominerade partitoppen. En successiv ökning skedde sedan i generation två för att nå sin kulmen i den tredje generationen, då fem av åtta VU-ledamöter också hade haft ledande positioner i den lokala politiken. I den fjärde generationen minskade den lokalpolitiska bakgrunden igen för att återigen öka i den femte.¹³⁸ I de generationer där den sociala bakgrunden och utbildningen varit lägre, i synnerhet den tredje, tenderar deltagandet i lokalpolitiken att ha legat på en högre nivå. I den välutbildade fjärde generationen verkar istället expertkunskap och erfarenhet från sidoorganisationerna, i synnerhet SSU och studentföreningar, ha prioriterats på bekostnad av erfarenhet från den lokalpolitiska arenan.

I början av karriären ingick ett flertal VU-ledamöter i ledningen för arbetarkommunen och/eller kommunfullmäktige på små orter som Skutskär, Korsnäs och Nyhammar. När de sedan lämnade hemorten för Stockholm uppslukades de av partiarbetet, riksdagsarbetet eller arbetet på fackförbundet. Genom att de lämnat sin hemort hade de också karriärmässigt passerat den lokala politiken och istället blivit aktörer på den nationella politiska och fackliga arenan. Bara

¹³⁷ Kohortstudien

¹³⁸ Kohortstudien

ett fåtal återkom till lokalpolitiken efter det att de lämnat VU såsom Zeth Höglund och Lars Stjernqvist.

Stockholms arbetarekommun var länge en tummelplats för de ledande socialdemokraterna, eftersom VU-ledamöterna var tvungna att bo i Stockholm eller dess omedelbara närhet. Sedan 1910-talet hade ordförandeskapet i Stockholms arbetarkommun innehafts av någon av VU:s ledamöter eller tidigare ledamöter såsom Fredrik Ström, Per Albin Hansson, Zeth Höglund, Valter Åman och Torsten Nilsson. Denna trend bröts när Torsten Nilsson avgick 1975.¹³⁹ Därefter var det vanligt att VU-ledamöterna satt i styrelsen för den arbetarkommun i någon av Stockholms förorter, där de själva var bosatta. Det mest påfallande var att betydligt fler än hälften hade tagit sig in i den nationella politiken utan lokalpolitisk erfarenhet. För att nå VU var det således betydligt viktigare att vara ideologiskt skolad i SSU än att ha lokal praktisk politisk förankring.

En plats i riksdagen

Mer än tre fjärdedelar, eller 41 av de 53 VU-ledamöterna, har suttit i riksdagen. För att väljas in i VU krävdes inte bara organisatorisk och ideologisk skicklighet utan också erfarenhet från den praktiska politikens högre nivåer.¹⁴⁰ Fram till 1903 representerade Hjalmar Branting ensam socialdemokraterna i riksdagen.¹⁴¹ Därefter ökade antalet socialdemokrater och 1906 var de så många att en riksdagsgrupp kunde bildas. Samtidigt som Hjalmar Branting valdes till partiordförande 1907 blev han också ordförande i riksdagsgruppen. För att utjämna motsättningarna inom partiet och ge den socialdemokratiska politiken stabilitet koncentrerades makten i hög utsträckning till en enda person – Hjalmar Branting.¹⁴² Partiet gick också in i en fas av anpassning till den parlamentariska demokratins nya spelregler i samband med att det proportionella valsystemet tillämpades för första gången 1911.¹⁴³ Av de elva VU-ledamöterna i den första generationen var sex riksdagsledamöter, en något lägre andel än i övriga generationer.¹⁴⁴

---

139 Kohortstudien

140 Kohortstudien

141 Leif Andersson, (1996) s 38.

142 Ragnar Edenman, (1946) *Socialdemokratiska riksdagsgruppen 1903-1920: En studie i den svenska riksdagens partiväsen*, s 42, 81, 277.

143 Gullan Gidlund, (1989) "Folkrörelsepartiet och den politiska styrelsen: SAP:s organisationsutveckling", i *Socialdemokratins sambälle: SAP och Sverige under 100 år*, red Klaus Misgeld, Karl Molin & Klas Åmark, s 282.

144 Kohortstudien

Ragnar Edenman framhåller att medlemmarna i den socialdemokratiska riksdagsgruppen i början var noga med att hävda sin självständighet gentemot VU och partistyrelsen. VU krävde däremot att de båda instanserna skulle samarbeta för att dra upp linjerna för en gemensam politisk strategi.¹⁴⁵ Riksdagsgruppen fick snabbt majoritet i både partistyrelsen och VU, vilket var helt avgörande för att behålla konsensus.¹⁴⁶ Edenman hävdar att det var riksdagsgruppen som tog över VU och partistyrelsen, den grupp han undersöker och som han själv tillhört under många år.

Om Edenman framhåller att riksdagsgruppen alltmer tog över partistyrelsen och VU visar Lotta Gröning på en motsatt bild. Enligt Gröning var det var visserligen väljarna som röstade in ledamöterna i riksdagen, men riksdagskandidaterna nominerades av partiorganisationen. VU kunde därför kontrollera kandidatnomineringarna till riksdagen.¹⁴⁷ I samband med rösträttsreformens genomförande 1921 krävde partisekreteraren Gustav Möller en ökad professionalisering av partiarbetet. En orsak var att partiet behövde fler kvalificerade och kompetenta riksdagsmän som kunde ingå i en eventuell regering. Potentiella riksdagskandidater skulle därför granskas av VU och partistyrelsen för att driva bort lokalpolitikerna från riksdagen. En ytterligare åtgärd var att placera ut ledamöter från partistyrelsen på nyckelpositioner i partiorganisationen. Detta innebar att VU och partistyrelsens ledamöter också satt i riksdagen samt hade förtroendeuppdrag i partidistrikt och arbetarkommuner.¹⁴⁸ De olika rollkombinationerna innebar ett flöde mellan olika positioner i syfte att stärka partiets enade front utåt, ett flöde som, enligt Lotta Gröning, till stor del dikterades av VU och partistyrelsen.

I den andra generationen etableras ett tydligt samband mellan VU och riksdag, då elva av 13 VU-ledamöter också var riksdagsledamöter. Ett tydligt mönster kom att framträda, vilket innebar att man först blev invald i riksdagen och därefter i VU. Bara partisekreterarna (Fredrik Ström, Gustav Möller, Anders Nilsson och Rickard Lindström) avvek från detta mönster, men samtliga utom en (Anders Nilsson) valdes senare också in i riksdagen. Partisekreteraren valdes i huvudsak för sin gedigna organisatoriska erfarenhet, vilket kompenenserade frånvaron av parlamentarisk erfarenhet. LO-ordföranden August Lindberg valde att stå utanför riksdagen.¹⁴⁹ En trolig orsak var att han ville undvika att hamna i lojalitetskonflikt mellan de fackliga och politiska intressena.

---

145 Ragnar Edenman, (1946) s 12f.

146 Ragnar Edenman, (1946) s 277.

147 Leif Andersson, (1996) s 184.

148 Lotta Gröning, (1988) s 61, 189f.

149 Kohortstudien

Den ökade professionaliseringen av politiken som Gustav Möller hade ansett som nödvändig hade påbörjats. Men med några få undantag institutionaliserades nu ett system med dubbla positioner i parti och riksdag. VU kom nu att sätta agendan och avgöra partiets bemanning. Genom att VU tog sig rätten att granska och välja ut lämpliga riksdagsmän fick det också inflytande över den grupp personer, varifrån statsråden skulle rekryteras till en framtida regering.

I den tredje generationen koncentrerades den formella makten över ett flertal partiinstanser till en liten hård kärna i partiets översta skikt. Genom olika rollkombinationer såsom partiuppdrag, riksdagsledamot och statsråd fick denna kärngrupp en hög grad av insyn och kontroll både vad gällde ideologiska och parlamentariska beslut. I denna generation var samtliga VU-ledamöter också riksdagsledamöter. De båda partisekreterarna Torsten Nilsson och Sven Aspling valdes till skillnad från de övriga först in i VU och därefter till riksdagen. Detta kan tolkas som att man som VU-ledamot också borde tillhöra riksdagen. Den höga graden av kontinuitet i denna generation innebar också att gruppen kunde vara tongivande i partiet och i riksdagen under många år.

Mönstret att VU-ledamöterna också satt i riksdagen var väl etablerat i den fjärde generationen. Av 13 VU-ledamöter var tio redan riksdagsmän när de valdes in i VU. Att gå utanför dessa väl etablerade mönster sågs inte med blida ögon av partiledningen. Det fick Stig Malm erfara då han som LO-ordförande trots uttalade förväntningar valde att stå utanför riksdagen 1982. Själv menade han att han ville lägga all kraft på LO:s medlemmar och han ansåg det inte försvarbart att ha två heltidsarbeten. Malm beskriver hur VU-ledamoten Thage G Peterson reagerade starkt på hans val att inte sitta i riksdagen eftersom det signalerade att det traditionella samarbetet mellan arbetarrörelsens grenar var i gungning, ett samarbete som manifesterades genom de traditionella rollkombinationerna.¹⁵⁰ LO:s ordförande förväntades inte ifrågasätta huruvida han skulle sitta i riksdagen eller ej och Malm betraktades därför som illojal. Malm ansåg troligen att hans ledamotskap i VU var av betydligt större värde än en riksdagsplats, eftersom det ändå var i VU den politiska kursen slogs fast. Det fanns i denna generation också två mindre kända VU-ledamöter, chefredaktörerna Kurt Ward och Frans Nilsson, vilka också stod utanför riksdagen. Om de möttes av någon övertalningskampanj må vara osagt, men för deras del kan det ha varit mindre viktigt, eftersom de inte hade den sammanlänkade funktion som LO:s ordförande ansågs ha.

För den femte generationen avtecknar sig samma mönster som för tidigare generationer, då sex av åtta VU-ledamöter också var riksdagsmän. LO-ord-

---

150 Stig Malm, (1994) s 16f.

föranden i denna generation, Bertil Jonsson, valde liksom sin föregångare Stig Malm att stå utanför riksdagen.¹⁵¹ I mitten av 1990-talet var sprickan mellan SAP och LO så djup och den enhetliga linjen så ifrågasatt, att frågan om LO-ordförandens medverkan i riksdagen torde ha betraktats som mindre viktig. Detta sammanföll även med diskussionen om att LO:s tvångsanslutning till SAP skulle upphöra. Även om VU:s sammansättning i denna generation inte skilde sig nämnvärt från tidigare generationer var stora förändringar på gång i partiets organisatoriska struktur. Under 1994 förändrades partiledarens roll genom att denne inte längre skulle vara ordförande i riksdagsgruppen. VU-ledamoten och riksdagsmannen Sven Hulterström tog istället för partiledaren Ingvar Carlsson över positionen som riksdagsgruppens ordförande.¹⁵² Efter 1996 års partikongress skedde ytterligare en förändring i förhållandet mellan partistyrelsen och riksdagsledamöterna. Riksdagsledamöterna utgjorde nu för första gången sedan början av 1900-talet en minoritet i partistyrelsen. Kongressen ansåg det prioriterat att de kommunala förtroendemännen fick ett ökat inflytande i partistyrelsen. Den toppstyrda och centraliserade ledningen av partiet skulle i slutet av seklet decentraliseras för att skapa mångfald och ge plats för lokala initiativ.¹⁵³ Detta var en prioritering som gick stick i stäv med Gustav Möllers utrensning av lokalpolitikerna sjuttio år tidigare. Eftersom rekryteringsbasen nu var stadd i förändring fick detta några år in på 2000-talet konsekvenser även i partistyrelsen. Personer med parlamentarisk erfarenhet prioriterades således fortfarande till VU, men i partistyrelsen hade lokalpolitikerna fått en allt viktigare roll.

I regeringen

De viktigaste meriterna för den som valdes till socialdemokratiskt statsråd var, enligt Ulla Lindström, att ha en djup partipolitisk och ideologisk förankring. De potentiella statsråden skulle ha "sina tentakler i de breda samhällslagren där socialdemokratin hade sitt källflöde".¹⁵⁴ Mer konkret innebar detta att man skulle ha en bakgrund i SSU och en stark förankring i arbetarrörelsen.¹⁵⁵ Detta stämmer väl överens med VU-ledamöterna, där nästan 70 procent hade en sådan bakgrund med en fast förankring i SSU, företrädesvis på förbunds nivå.¹⁵⁶ Bland dessa fanns lojalitetsbanden från SSU fortfarande kvar då de valdes till

---

151 Kohortstudien

152 Leif Andersson, (1996) s 182-184.

153 Leif Andersson, (1996) s 600.

154 Ulla Lindström, (1969) *I regeringen: Ur min politiska dagbok 1954-1959*, s 130.

155 Carl-Gunnar Peterson, (1975) s 115.

156 Kohortstudien

statsråd och konflikter i regeringen kunde ibland förklaras med oförrätter från tiden i SSU.¹⁵⁷ Lojaliteten med tidigare SSU-medlemmar och den ideologiska skolningen verkar ha haft ett tungt meritvärde för att komma ifråga som socialdemokratiskt statsråd. En stark förankring i arbetarrörelsen erhöles genom att vinna partimedlemmarnas och väljarnas förtroende, vilket också var ett tecken på att man betraktades som duglig och som en god representant för arbetarrörelsen. En fast förankring i rörelsen blev således också ett bevis för den enskildes kompetens. Bara tre av dem som valdes till statsråd saknade erfarenhet av riksdagsarbete, men de valdes inom loppet av något eller några år också in i riksdagen. Detta kan relateras till, som nämnts ovan, att det var bland riksdagsmännen de potentiella statsråden skulle rekryteras. För VU var det därför angeläget att kontrollera vilka som blev riksdagsmän.

Av de 53 VU-ledamöterna blev 28, eller något fler än hälften, också statsråd. Dessa var klart överrepresenterade på de tunga statsrådsposterna stats-, finans-, försvars- och utrikesminister. I första generationen var ungefär en fjärdedel av VU-ledamöterna statsråd. Det låga antalet kan förklaras med att det var först 1917 som socialdemokrater överhuvudtaget kom ifråga som statsråd. I den andra generationen hade andelen VU-ledamöter som också var statsråd ökat till ungefär hälften. I de tre sista generationerna stabiliserades antalet på en nivå strax över 60 procent. Det är det låga antalet statsråd i den första generationen som drar ner genomsnittet sett över hela 1900-talet.¹⁵⁸ De VU-ledamöter som kom från fackföreningsrörelsen blev ytterst sällan statsråd. Bara vid två tillfällen har LO:s ordförande valts till statsråd. Ena gången var när Herman Lindqvist blev socialminister 1921 och andra gången när Albert Forslund blev kommunikationsminister 1936. Båda hade lämnat ordförandeskapet i LO då de blev statsråd. Sin plats i VU behöll de dock under sin statsrådstid.¹⁵⁹ Orsakerna till att LO-ordförandena sällan blev statsråd var att de saknade formell utbildning, riksdagserfarenhet och erfarenhet av partiarbete.

SAP har sedan 1917 med undantag för kortare perioder och i olika omfattning varit representerat i regeringen. Både Hjalmar Branting och hans efterträdare på statsministerposten Per Albin Hansson ansåg att VU och partistyrelsen var lämpliga fora för att ventilera potentiella statsråd. Detta innebar att ledamöterna i VU och partistyrelsen fick inflytande över vilka personer som skulle ingå i regeringen.¹⁶⁰ En tydlig tendens var att statsråd rekryterades bland VU-ledamöterna.¹⁶¹ Det stora flertalet av statsråden rekryterades dock från parti

---

¹⁵⁷ Torbjörn Nilsson, (2001) *De omänskliga*, s 168.

¹⁵⁸ Kohortstudien

¹⁵⁹ Olof Ruin, (1986) s 119.

¹⁶⁰ Leif Andersson, (1996) s 603.

¹⁶¹ Kohortstudien

styrelsen, riksdagsgruppen eller den centrala förvaltningen eftersom behovet av statsråd var betydligt större än antalet befintliga VU-ledamöter.

Från 1900-talets mitt kom rekryteringen av statsråd alltmer att ske på statsministerns initiativ. Diskussionen om potentiella kandidater tenderade allt mer att föras enbart i regeringskretsen som under denna tid till stor del bestod av VU-ledamöter. När Tage Erlander utsåg statsråds kandidater föregicks detta av många samtal, sonderingar och diskussioner med statsråden i regeringens inre krets. Det slutgiltiga avgörandet fattades dock av statsministern.¹⁶² Också de tre efterföljande statsministrarna Olof Palme, Ingvar Carlsson och Göran Persson kom att föra diskussioner om potentiella statsråds kandidater med ett fåtal förtroagna i regeringskretsen, men däremot inte med VU, partistyrelsen, riksdagsgruppen eller förtroenderådet.¹⁶³ Exempelvis, skriver Leif Andersson, var det sannolikt att Ingvar Carlsson vid statsrådsutnämningar samrådde med Thage G Peterson och partisekreteraren Sten Anderson, vilka båda tillhörde VU.¹⁶⁴ Det var dock inte en fråga som behandlades i VU som organ, utan informellt kollegor emellan.

En tydlig tendens under seklets sista decennium var att VU-ledamöterna valdes bland dem som varit statsråd under en lägre tid. De idealister som ledde VU vid seklets början hade vid dess slut ersatts av etablerade politiker med erfarenhet från riksdag och regering. Partisekreteraren ansågs inte behöva dessa meriter utan större tyngd verkar ha lagts vid ideologisk begåvning och inte minst ett stort kontaktnät inom rörelsen.

Under 1900-talet fanns således två olika mönster. Under de tre första generationerna rekryterades statsråden i huvudsak från VU medan förhållandet istället var det omvända i de två sista generationerna. En förklaring till förändringen är politikernas ökade professionalisering, vilket innebar att den enskilde behövde samla mer kapital i form av förtroendeuppdrag, riksdags- och regeringsarbete innan valberedningen ansåg dem kompetenta att ingå i VU. En konsekvens blev ett ministerstyrt VU, som istället för att forma en progressiv ideologisk agenda i stället fick till uppgift att legitimera partiets praktiska politik. De olika rollkombinationer, som utformats för att kunna föra en enhetlig socialdemokratisk politik, ledde från mitten av 1900-talet till att gränserna mellan parti och statsapparat suddades ut.

---

162 Olof Ruin, (1986) s 117, Ulla Lindström, (1969) s 129.

163 Leif Andersson, (1996) s 603.

164 Leif Andersson, (1996) s 434f.

Vid den politiska karriärvägens ände

Det vanligaste uppdraget efter tiden i VU var att sitta kvar i riksdagen, ibland långt efter pensionsåldern. Tolv personer avled då de fortfarande var aktiva på ett eller flera uppdrag som VU-ledamot, statsråd och/eller riksdagsmän. Särskilt vanligt var detta under första delen av 1900-talet, då åldrade politiker ofta saknade andra försörjningsmöjligheter. Från den tyska arbetarrörelsen beskriver Robert Michels hur de ledare som inte hade någon förmögenhet eller andra inkomstkällor av ekonomiska skäl klamrade sig fast vid sina uppdrag. I synnerhet gällde detta dem som tidigare varit kroppsarbetare, eftersom det var helt omöjligt att återgå till den tidigare livsföringen. De dög helt enkelt inte längre, menar Michels, till något annat än politiskt arbete.¹⁶⁵ Detta ändrades dock när man införde ett fungerande pensionssystem för riksdagsmän och statsråd. Åldrade ledare behövde då inte väljas om av humanitära skäl.¹⁶⁶ Detta kan till viss del förklara varför mer än hälften av VU-ledamöterna i den första generationen och flera i den andra generationen avled då de fortfarande aktivt deltog i riksdagen. I de tre efterföljande generationerna avled endast tre personer under sin politiskt verksamma tid. Två av dessa, Olof Palme och Anna Lindh, mördades under sin tid som VU-ledamöter.

Tabell 2.7 *VU-ledamöternas dokumenterade uppdrag efter VU-tiden*

Uppdrag	Antal uppdrag
Riksdagsledamöter	19
varav talmän	3
Statliga utredningar och kommissioner	10
Ordförande och styrelseuppdrag i ideella organisationer	7
(med anknytning till arbetarrörelsen)	(4)
Utlandsuppdrag (envoyé i London, FN- delegat, medlare i mellanöstern, EU-uppdrag etc.)	6
Fortsatt värv i arbetarrörelsens tjänst (agitator, debattör, skribent, PR-konsult)	5
Kommunala uppdrag	4
Uppdrag i förvaltningen såsom landshövding eller generaldirektör	5
Riksbanksfullmäktiges ordförande	1
Avgick från sitt uppdrag	4
Avlidna	12

Källa: Kohortstudien

¹⁶⁵ Robert Michels, (1983) s 166.

¹⁶⁶ Ulla Lindström, (1969) s 139.

Tabellen utgör en kartläggning av VU-ledamöternas sysselsättning efter att de lämnade VU. Den kvantifiering som görs har inga anspråk på att vara exakt eftersom en och samma person kunde inneha flera uppdrag samtidigt eller efter varandra. Jag utgår i första hand från de positioner som redovisats i de biografiska verken *Tvåkammarriksdagen 1867-1970: Ledamöter och valkretsar, Band 1-6 och Enkammarriksdagen 1971-1993/94: Ledamöter och valkretsar, Band 1-2*. För de två sista generationerna har Internet använts, eftersom de ovan nämnda verken, inte ger någon information om dem som lämnade politiken under 1990-talet. I den mån det varit möjligt har även dessa uppdrag redovisats trots att de egentligen sträcker sig utanför undersökningsperioden. Undersökningen är mer fullständig för de tre första generationerna eftersom deras karriärer de facto är avslutade.

En vanlig föreställning har varit att avdankade politiker ofta slutar som landshövdingar eller generaldirektörer. Under Tage Erlanders regeringstid 1946-1969 fick ungefär hälften av statsråden efter avslutat värv höga befattningar inom den centrala förvaltningen som landshövdingar, statssekreterare eller generaldirektörer. De övriga återvände till sin tidigare sysselsättning eller avgick med pension. Uppdraget som statsråd framstod därför i allt högre utsträckning, enligt Olof Ruin, som en etapp i en fortsatt offentlig karriär. Inget av de tunga statsråden och tillika VU-ledamöterna såsom Ernst Wigforss, Gustav Möller, Tage Erlander, Sven Andersson, Torsten Nilsson och Gunnar Sträng, tillträdde några befattningar inom förvaltningen. Detta kan förklaras med att de avgick efter 65-års ålder och att åldersgränsen därmed var passerad för statliga befattningar. Enligt Ruin räknade de inte heller med att bli något annat än f.d. statsråd, då de drog sig tillbaka från politiken. Deras val att avgå sent i livet förklarar Ruin med att de ansåg sig ha ett speciellt ansvar för partiet och dess verksamhet.¹⁶⁷

I både den andra och tredje generationen stod VU-ledamöterna därför till viss del utanför det karriärmönster som var dominerande bland statsråden. De verkar inte ha betraktat regeringen och VU som en etapp i karriären utan som en slutdestination. De lämnade VU och regeringen, då de föll för åldersstrecket, men fortsatte ytterligare några år i riksdagen. Riksdagsuppdraget kombinerades ibland med uppgiften att leda statliga utredningar och kommissioner eller inneha ledande uppdrag i ideella organisationer, ibland med anknytning till arbetarrörelsen.¹⁶⁸ Bland VU-ledamöterna rekryterades tre landshövdingar (i andra och tredje generationen) och två generaldirektörer (i den femte).¹⁶⁹

---

167 Olof Ruin, (1986) s 128-130. Se även Ulla Lindström, (1969) s 139.

168 Kohortstudien

169 Kohortstudien

I samband med regeringsskiftet 1976 ökade, enligt Olof Ruin, rörligheten drastiskt i riksdagen och bland statsråden och efter tiden i opposition återvände de inte till de politiska toppnivåerna.¹⁷⁰ Detta påverkade dock inte alls det interna partiarbetet och VU:s sammansättning präglades även fortsatt av kontinuitet. Liksom tidigare generationers ledare fortsatte ledarna i den fjärde generationen i riksdagen efter att de lämnat VU, men inte alls fram till lika hög ålder som tidigare. Medan den förgående generationen lämnade VU vid en genomsnittsålder av 67 år, så sjönk denna nu till 60 år. Eftersom de ledare som nu lämnade politiken var betydligt yngre kunde de också ta fler nya uppdrag och inneha dem under en längre tid. Flera av dem fick också internationella uppdrag, varav de mest kända är Sten Anderssons medlingsuppdrag i Mellan Östern och Ingvar Carlssons som chef för FN:s oberoende Rwandakommision.¹⁷¹

Flera av ledarna framhåller att tempot i politiken skruvats upp och att det påverkade beslutfattandet negativt, eftersom antalet frågor att ta ställning till ökade liksom kraven på tillgänglighet. Detta gjorde det också svårare att förankra beslut och arbetet slet hårt på politikerna. Den hårda kritiken mot vissa beslut fick till följd att många yngre politiker hoppade av, eftersom de ansåg att de fick betala ett allt för högt pris för arbetet i partiet.¹⁷² Det ansvar, som Olof Ruin tyckte sig se hos tidigare generationer och som bland annat förklarade de sena pensionsavgångarna hade inte reproducerats till nästa generation.

I samband med att partiet återigen förlorade regeringsmakten 1991 kom personomsättningen i partitoppen att öka dramatiskt, vilket innebar ett brott mot den tidigare kontinuiteten med samma ledare under flera decennier. Dessutom halverades tiden i VU från i genomsnitt 13 till sju år och ledamöterna var i genomsnitt 50 år då de lämnade sina uppdrag. Flera av VU-ledamöterna valde att vid relativt ung ålder, runt 40 år, lämna de tunga uppdragen. Detta var en ny trend bland de socialdemokratiska politikerna, vilka tidigare suttit fram till pensionsåldern eller ibland ännu längre. Två av partisekreterarna under 1990-talet blev efter en kort tid i VU generaldirektörer. Olof Ruins påstående att politiken blev en etapp i karriären mot uppdrag inom förvaltningen kom också att äga en viss giltighet för de övriga i VU-gruppen. De avgick med pension, blev konsulter, ordförande i ideella organisationer eller återvände till kommunalpolitiken. Av de personer som valdes in i VU under 1990-talet var ingen fortfarande aktiv år 2012.¹⁷³ Att vara VU-ledamot var inte längre ett

---

170 Olof Ruin, (1986) s 123.

171 Kohortstudien

172 Thage G Peterson, (1999) *Resan mot mars: Anteckningar och minnen*, s 539, Ingvar Carlsson, (2003) *Så tänkte jag: Politik och dramatik*, s 600, 629.

173 Kohortstudien

uppdrag man innehade fram till pensionsåldern och i vissa fall ännu längre. Detta kan relateras både till nya önskemål hos partiet och hos enskilda VU-ledamöter. VU-ledamöterna fogade sig inte längre helt under partiets krav utan de hade individuella önskemål gällande sin arbetssituation som de själva slog vakt om. De förväntades inte heller såsom tidigare generationer, att leva sitt liv i arbetarrörelsens tjänst. När politiken allt mer professionaliserades fölnade också det idealistiska engagemanget. Det politiska uppdraget betraktades inte längre som en livsuppgift utan ett arbete som skulle utföras. Rörligheten i partieliten ökade genom att man definitivt eller temporärt kunde lämna den politiska arenan.

Kapitelsammanfattning

Vid 1900-talets början uppvisar ledarna i SAP:s VU samma mönster som förekom i många andra sociala rörelser, där ledare med borgerlig bakgrund kom att spela en avgörande roll för organisationernas framväxt och etablering. På 1920-talet etablerades nya karriärvägar där "arbetarungdomarna" från SSU ersatte akademikerna i partitoppen. Det karriärmönster som därefter tog form visar att det från SAP:s sida fanns en medveten styrning för att skapa ett ledarskikt som var representativt för arbetarklassen. När arbetarklassen kunde nå rörelsens ledarskikt kunde också den sociala rörelsen hållas vid liv och förborgerligandet undvikas.

Arbetarklassens ungdomar skulle insocialiseras genom ideologisk skolning i SSU för att på sikt kunna integreras i moderpartiet. Partiet kunde på detta sätt få fram och forma lojala ledare med goda förutsättningar att realisera partiets ideologi och praktiska politik. Ett homogent och väl sammanhållet ledarskikt skulle också möjliggöra utformningen av ett för arbetarrörelsen specifikt icke-borgerligt ledarideal, där ledaren betraktades som jämlik med medlemmarna.

Ledarnas klassbakgrund kom att få avgörande betydelse för att stävja förborgerligandet i det socialdemokratiska ledarskiktet. Däremot var det av underordnad betydelse om ledarna själva hade varit arbetare. När SAP blev statsbärande ställdes allt högre kunskapskrav – inte bara som tidigare på partiledaren – utan på ledarskiktet som helhet. För att möta de nya kompetenskraven skulle arbetarledarna utbildas. Därigenom skulle balansen mellan arbetarledare och akademiker jämnas ut. I den tredje generationen skulle detta ske genom rekrytering av SSU-ungdomar med folkhögskoleutbildning. I den fjärde generationen var mer angeläget med akademisk utbildning, men för att undvika förborgerligande tendenser löstes detta genom att ta in välutbildade arbetarungdomar med rötterna i SSU. Förankringen i SSU blev normerande

och den som saknade denna tvingades att kompensera det med andra typer av kapital som kunde betraktas som eftertraktade i partiorganisationen. SSU-erfarenhet framstod som det enskilt viktigaste kapitalet för den som ville avancera i partiet. En förändring mot seklets slut var att ledarna hade erfarenhet från SSU men att detta inte självklart innebar att ledaren hade arbetarbakgrund. Så länge arbetarklassen utgjorde den huvudsakliga väljargruppen kunde SAP upprätthålla sin icke-förborgerligande rekryteringsstrategi, men när även medelklassen skulle inkluderas bland väljarna framstod detta inte längre som självklart.

I takt med partiets växande politiska inflytande ställdes större krav än tidigare på VU-ledamöternas organisatoriska kapital. Till en början rekryterades de bland partiarbetarna och fackföreningsmännen, men efterhand krävdes också erfarenhet från den praktiska politiken i riksdag och regering. I de två första generationerna var det främst VU-ledamöter som blev statsråd, men i takt med att partiet blev statsbärande kom rekryteringen till VU att ske bland statsråden. Från 1940-talet kunde statsministern relativt självständigt bestämma över utnämningarna till statsråd i en informell krets bestående av statsråd, som tillika var VU-ledamöter. Denna inre krets kunde utöva inflytande över det som under många årtionden var VU:s huvudsakliga rekryteringsbas: regeringen. En ytterligare konsekvens av de intima sambanden mellan regering och VU blev ett ministerstyrt VU, där gränserna mellan ideologi och praktisk politik flöt samman och suddade ut gränserna mellan parti och statsapparat.

Under 1900-talets sista decennier tilltog politikens professionalisering och engagemanget fick en alltmer yrkesmässig karaktär, vilket innebar att det politiska uppdraget inte längre var ett livsprojekt präglad av idealism och lojalitet. Ledarna ville nu själva påverka sina uppdrag och sin fortsatta karriär. Detta ledde till att de tidigare rekryterings- och karriärmönstren luckrades upp och att omsättningen på ledare ökade dramatiskt. En ytterligare skillnad var att när SAP inte längre betraktades som ett statsbärande parti, så försvann möjligheten till en lång och trygg karriär i arbetarrörelsens tjänst. De alltmer individualiserade karriärmönstren kan också ses som ett tecken på att partiets rekryterings- och karriärvägar vid 1900-talets slut inte längre styrdes av oron för förborgerligandet. Konsekvensen av att de kollektiva och klassbaserade karriärmönstren bröt samman var att möjligheten till ett starkt och enhetligt ledarskap försvagades.

Kap 3. Rekrytering och karriärvägar i LO

Kurt N:s karriär följde ett traditionellt mönster typiskt för många dugande krafter inom arbetarrörelsen. Redan som trettonåring började N arbeta som sågverksarbetare, och via stor aktivitet i dåvarande sågverksarbetareförbundets lokala avdelning inom den fackliga centralorganisationen, i SSU och i arbetarkommunen kom han i början av 1950-talet till träindustriarbetareförbundets centrala expedition som ombudsman. Därifrån hämtades han ett årtionde senare till LO som förhandlingsombudsman, och 1969 utsågs han till LO:s andre ordförande.¹⁷⁴

På detta sätt beskriver Göran Nilzén i Svenskt biografiskt lexikon den facklige ledaren Kurt Nordgrens karriär. Den kan betraktas som i det närmaste idealtypisk för en facklig karriär inom arbetarrörelsen under 1900-talets andra hälft. Att han sedan också utsågs till landshövding i Västernorrland 1971 kan ses som en bekräftelse på fackföreningsledarnas integration i samhällets elitskikt. Kurt Nordgren passar i de flesta avseenden in i den bild som sociologerna Inga Hellberg och Carl-Gösta Hansson tecknar av de förtroendevalda i den fackliga eliten i Sverige under efterkrigstiden fram till 1990. Under denna tidsperiod präglades de fackliga rekryterings- och karriärmönstren av kontinuitet och stabilitet. För att behålla organisationernas demokratiska struktur skulle ledarna ha rötter i arbetarklassen och avancera uppåt i den egna organisationen.¹⁷⁵

Sträckte sig kontinuiteten över hela 1900-talet och in i det fackliga elit-skiktet eller förkom det i LO, liksom i SAP, variationer över tid beträffande rekryterings- och karriärmönster? Jag har i föregående kapitel konstaterat att det i SAP förekom sådana variationer under 1900-talets första decennier i samband med den tillagande professionaliseringen och byråkratiseringen. På sikt, konstaterar Seppo Häntilä och Kjell Östberg, skulle detta leda till att arbetarklassen förlorade makten över organisationerna och reformismen skulle

¹⁷⁴ Göran Nilzén, (1991) "Kurt Nordgren", Svenskt biografiskt lexikon, Band 27, s 349.

¹⁷⁵ Inga Hellberg, (1997) s 72, 225f, 203ff, Carl-Gösta Hansson, (1996) s 268, Karl-Olof Andersson, "LO:s elva ordföranden" *Arbetarhistoria*, 1998:1-2 s 73.

påskynda partiets och arbetarrörelsens förborgerligande. Men hur påverkades LO av denna utveckling under första halvan av seklet och kom verkligen arbetarklassen att förlora makten över organisationen och dess ledare?

För att undersöka hur det förhöll sig inom LO riktar jag intresset mot andra positioner och över en längre tidsperiod än tidigare forskning. Dels undersöks tiden före 1950, dels efter 1990 då LO:s och fackföreningsrörelsens roll i samhället började förändras. Samarbetet med SAP hade börjat luckras upp och LO:s roll förändrades när SAP:s regeringsställning inte längre var självklar. Under samma tid fick LO också kvinnliga ledare, vilket skulle kunna påverka kontinuiteten i rekryterings- och karriärmönster. Hypotetiskt skulle dessa yttre faktorer kunna leda till ett brott med det för LO traditionella mönstret som präglades av kontinuitet. Jag kommer i detta kapitel också att undersöka hur det politiska och fackliga kapitalet och karriärmönstren utvecklats och samvarierat över tid. För avhandlingen fyller detta en viktig funktion, eftersom det inte bara är de separata karriärvägarna inom LO och SAP som undersöks utan också karriärvägarna inom den fackliga och politiska arbetarrörelsen som helhet.

I detta kapitel kartläggs och analyseras LO:s rekryterings- och karriärvägar med avseende på sociala bakgrundsfaktorer och karriärvägarnas utformning.

Landssekretariatets arbetsutskott – AU

Under stora delar av 1900-talet var LO en av Sveriges mest inflytelserika organisationer. Samtidigt är det på sin plats att poängtera att det är en avsevärd skillnad på den makt som LO-ledningen hade, i likhet med SAP:s VU, vid seklets början och slut. Under seklets första decennier sågs LO inte som en mäktig organisation, men i takt med att SAP blev ett statsbärande parti kom inflytandet efterhand att öka. LO:s huvuduppgift var till en början att sammanställa rapporter över den fackliga verksamheten och att förvalta den centrala konfliktkassan. Som centralorganisation hade LO fram till 1930-talet relativt små befogenheter att agera i förhållande till de självständiga förbunden. I samband med att SAP kom i regeringsställning 1932 förändrades dessa uppgifter, då LO fick möjlighet att driva frågor lagstiftningsvägen. Saltsjöbadsavtalet 1938 manifesterade LO:s befogenheter och organisationen kom därefter att agera allt mer offensivt.¹⁷⁶ LO kom under resten av seklet att inneha en mycket stark position inom ekonomi och politik.

Vid LO:s bildande 1898 fastställdes att landssekretariatet skulle vara lokaliserat i Stockholm och bestå av fem ledamöter. Tre av dessa skulle vara valda av

---

¹⁷⁶ Anders L Johansson, Lars Magnusson, (1998) *LO andra haluseklet: Fackföreningsrörelsen och samhället*, s 31-34.

kongressen att utgöra landssekretariatets AU och två skulle representera SAP. Redan vid LO:s andra kongress 1900 klipptes bandet till partiet och kvar blev de tre ledarna i LO-ledningen, dvs LO-ordföranden, sekreteraren och kassören.¹⁷⁷ 1912 utökades LO-ledningen med en andre ordförande. Dessa fyra funktionärer kom i fortsättningen att utgöra AU och de benämns i denna avhandling som LO-ledarna. De utgjorde LO:s innersta kärna och ansvarade för den löpande verksamheten.¹⁷⁸ De fyra funktionärerna i LO-ledningen (AU) valdes fram till 1931 för en kongressperiod i taget. Då beslutades att ledamöterna i AU inte behövde väljas vid varje kongress och det bara var i händelse av att de misskött sin befattning som de kunde avskedas. 1936 ersattes andre ordföranden med en andre sekreterare och på kongressen 1961 omvandlades kassörsuppgiften till ekonomichef. 1971 tog en fast avtalssekreterare plats i LO-ledningen.¹⁷⁹ Från och med 1990-talet kom AU och landssekretariatet att benämnas styrelsen.¹⁸⁰ Detta namnbyte verkar enbart ha handlat om just ett namnbyte, eftersom det inte innebar några organisatoriska förändringar.

Landssekretariatets AU, i vardagligt tal LO-ledningen, har under 1900-talet haft 37 kongressvalda ledamöter. Dessa är relativt jämnt spridda över undersökningsperioden. Elva av dem var vid någon tidpunkt ledamöter i SAP:s VU. Endast Valter Åman har varit ledamot av både LO:s AU och SAP:s VU utan att vara LO:s ordförande. Fram till mitten av 1980-talet utgjordes LO-ledningen av enbart män, men fram till sekelskiftet 2000 kom tre kvinnor att väljas till ordinarie ledamöter.

Social rekrytering till LO-ledningen

Med rötterna i arbetarklassen – LO-ledarnas sociala bakgrund

LO var under hela 1900-talet en organisation för arbetare inom olika yrkeskategorier. Det kan därför förväntas att LO-ledningens sociala bakgrund låg i linje med organisationens uttalade klassprofil. Några sådana begränsningar fanns inte hos partiet som istället vände sig till alla samhällsmedborgare med socialdemokratiska sympatier.

LO-ledningen kommer att undersökas enligt Normans klassificeringsschema som i föregående kapitel användes för ledamöterna i SAP:s VU. För sju av LO-ledarna, samtliga verksamma efter 1970, saknas uppgift om faderns

---

177 Jörgen Westerståhl, (1945) s 59f, Ragnar Casparsson, (1966) *LO: Bakgrund, Utveckling, Verksamhet*, s 25.

178 Anders L Johansson, Lars Magnusson, (1998) s 217f.

179 Axel Hadenius, (1976) *Facklig organisationsutveckling: En studie av landsorganisationen i Sverige*, s 202.

180 Anders L Johansson, Lars Magnusson, (1998) s 217f.

yrke.¹⁸¹ Dokumentationen av LO-ledarna är således betydligt sämre än för partiledningen. Med stor sannolikhet kan vi dock räkna med att även deras fäder hade varit verksamma i ett arbetaryrke eftersom social mobilitet generellt sett har varit ovanlig långt in på 1900-talet. En intressant reflektion är varför man slutar att föra in faderns yrke i biografiskt material. En förklaring skulle kunna vara att man inte längre ansåg att socialt ursprung spelade någon roll i sammanhanget.

Tabell 3.1 *LO-ledarnas sociala bakgrund 1900-1999*

Fäder	Antal personer
1a= Storföretagare, godsägare	1
1b=Högre tjänstemän och akademiker	--
2a=Småföretagare, hantverkare med mästartitel	--
2b=Lägre tjänstemän, arbetsledare, förman	4
3=Bönder	2
4=Kvalificerad yrkesarbetare	6
5a=Industriarbetare	14
5b=Jordbruksarbetare	3
Yrke okänt	7
Totalt 37 personer	

Källa: Kohortstudien

Som framgår av tabellen hade 23 personer en far som kunde kategoriseras som arbetare. Nästan hälften av LO-ledarna under 1900-talet, där faderns yrke finns angivet, kom från ett hem där fadern var okvalificerad arbetare. Detta kan jämföras med att bara en femtedel av VU-ledamöterna i SAP delade denna sociala bakgrund och av dessa utgjorde LO-ordförandena merparten. Sex LO-ledare hade en far som var kvalificerad yrkesarbetare. Inom LO var det alltså betydligt vanligare att fadern tillhörde de okvalificerade arbetarna än de kvalificerade. Inom SAP var däremot andelen fäder som var kvalificerade och okvalificerade arbetare lika stor. Detta tyder på att ett flertal av LO-ledarna växt upp i industriarbetarmiljöer, vilket överensstämmer väl med de grupper och miljöer som ansågs vara LO:s huvudsakliga rekryteringsbas.

En social bakgrund bland bönder, företagare och lägre tjänstemän/arbetsledare är relativt ovanlig för dem som blev LO-ledare. Tjänstemannakategorin är helt obefintlig bland fäderna. Däremot finns några arbetsledare men av titlarna att döma handlar det om arbetare som efter hand fått arbetsledande funktioner såsom förman, rättare etc.¹⁸² Liksom i SAP var antalet bondsöner få och endast två hade en sådan bakgrund. Båda, sekreteraren Otto Dahlgvist och

¹⁸¹ Kohortstudien

¹⁸² Kohortstudien

kassören Eric Lange, var verksamma under första delen av 1900-talet.¹⁸³ Tjänstemännens, böndernas och företagarnas barn har således inte utgjort någon rekryteringsbas för de högre nivåerna inom LO. I SAP förekom dessa grupper under en kort period i samband med de ökade kompetenskrav som fordrades när partiet integrerades i det parlamentariska systemet.

Den enda som med avseende på social bakgrund skiljer sig från mängden är LO:s förste ordförande Fredrik Sterky, som var son till en godsägare och gardeskaptan.¹⁸⁴ I likhet med flera av de samtida ledarna i SAP hade han bytt sida och ”stigit ner till folket”. Denna typ av ledare verkar utöver Sterky inte ha förekommit på fackföreningsrörelsens högre nivåer. LO uppvisar därför inte – till skillnad från SAP – några tydliga generationsskillnader med avseende på social bakgrund. Det finns dock en, om än svag tendens, att den första generationens LO-ledare med Herman Lindqvist i spetsen hade fäder som i något högre utsträckning kunde räknas till de kvalificerade yrkesarbetarna medan de senare ledarna i huvudsak kom från den framväxande industriarbetarklassen.

Rekryteringsmönstren med avseende på social bakgrund till de ledande positionerna inom LO kan därför konstateras ha varit oförändrade under hela 1900-talet. Detta överensstämmer med Carl-Gösta Hanssons konstaterande, att ett specifikt drag hos de förtroendevalda inom LO var att det fanns ett tydligt samband mellan deras klassbakgrund och den samhällsklass som LO företrädde. Låga löner i kombination med klassmedvetande tycks ha påverkat de förtroendevalda i riktning mot fackligt engagemang.¹⁸⁵ En slutsats är att man under hela 1900-talet kan se ett klart samband mellan ledarnas klassbakgrund och organisationens klassprofil. LO kunde därför rekrytera ur en avgränsad grupp, där medlemskapet i sig var synonymt med att man var arbetare. De variationer med avseende på ledarnas sociala bakgrund som fanns i SAP under 1900-talet återfinns – bortsett från Sterkys korta ordförandeperiod – inte i LO. Några förborgerligande tendenser med avseende på ledarnas sociala bakgrund återspeglas således inte i rekryteringsmönstren. I stället ändrade sig den sociala bakgrunden i motsatt riktning, från arbetararistokratin till den framväxande industriarbetarklassen.

Från folkskolan till fabriken – LO-ledarnas utbildningsnivå

Till skillnad från andra elitgrupper med motsvarande maktpositioner har LO-ledningen haft en mycket låg utbildningsnivå och en stor andel av organisationens ledare har saknat annan utbildning än folkskola eller grundskola samt en

---

183 Kohortstudien

184 Kohortstudien

185 Carl-Gösta Hansson,(1996) s 270.

eventuell yrkesutbildning.¹⁸⁶ Den låga utbildningsnivån har inneburit att man inom fackföreningsrörelsen har haft svårt att hantera den teoretiska kunskap som förmedlats vid universitet och högskolor. Den facklige debattören Tage Sjödal menar att detta kan förklaras med det proletära komplex som, även om man inte velat medge detta, alltid har funnits i fackföreningsrörelsen. Detta yttrade sig i en alltför stor respekt för dem som fått studera och man undvek länge att anställa akademiker eftersom dessa betraktades som klassfiender.¹⁸⁷ Den teoretiska kunskapen har ofta ställts i motsatsförhållande till arbetarnas praktiska erfarenhet. Ambitionen har varit att utbildningen för de fackliga ledarna skulle vara praktisk och problemorienterad och att dessa erfarenheter skulle utgöra utgångspunkten för inlärandet.¹⁸⁸

Denna strategi skilde sig från de skolor och universitet för fackliga ledare som vid sekelskiftet 1900 växte fram i Tyskland, Italien och Österrike. Dessa hade, enligt Robert Michels, bidragit till uppkomsten av en arbetarelit och redan i början av 1900-talet skapat en växande klyfta mellan ledare och medlemmar.¹⁸⁹ I den svenska arbetarrörelsens bestämde man sig i stället för att satsa på en generell utbildning för alla fackligt aktiva.¹⁹⁰ Syftet var att utbilda ”medarbetare” och inte fackliga ledare. På 1920-talet ansågs utbildningen vid Brunnsvik inte kunna uppfylla fackföreningsrörelsens allt mer specialiserade behov och 1929 invigdes därför LO-skolan vid Brunnsvik med Sigfrid Hansson (Per Albin Hanssons bror) som rektor.¹⁹¹ Studier vid LO-skolan blev därefter allt vanligare bland fackföreningsrörelsens aktiva.¹⁹² Dessa studier inleddes med den i fackliga sammanhang klassiska tremånaderskursen.¹⁹³ För kostnaderna stod fackföreningarna som också hjälpte deltagarna med resa, mat och uppehälle.¹⁹⁴ Under 1960-talet utökades studieverksamheten inom fackföreningsrörelsen och i stället för att koncentrera kurserna till LO-skolan försökte man från LO:s sida få till stånd en geografisk spridning med flera LO-skolor. Syftet var inte enbart att öka antalet funktionärer utan också att få en rättvis fördelning av möjligheten till fackliga studier.¹⁹⁵

---

186 Pernilla Jonsson, Ulrika Lagerlöf Nilsson, (2007) ”Organisationseliten”, i *Maktens kön: Kvinnor och män i den svenska makteliten på 2000-talet*, red. Anita Göransson, s 398-400.

187 Tage Sjödal, (1976) *Vår förbannade skyldighet: Röster ur rörelsen*, s 121-123.

188 Anders L Johansson, Lars Magnusson, (1998) s 237f.

189 Robert Michels, (1983) s 44.

190 Inga Hellberg, Tatiana Pipan, (1998), s 70.

191 Ragnar Caparsson, (1966) s 353f, Anders L Johansson, Lars Magnusson (1998) s 235.

192 Rune Nordin, (1981) *Brunnsvik och arbetarrörelsen*, s 10.

193 Anders L Johansson, Lars Magnusson, (1998) s 242.

194 Bo Tynderfelt, (1998), red, *Ett sekel med Lo*, s 243.

195 Anders L Johansson, Lars Magnusson (1998) s 336f.

Tabell 3.2 *Högsta uppnådda utbildningsnivå inom LO-ledningen 1900-1999*

Folkskola grundskola	Lärling yrkesskola	Folkhögskola	Realskola	Gymnasium	Universitet
13	9	13	0	1	1

Källa: Kohortstudien

Att LO-ledarna hade sin bakgrund i arbetarklassen avspeglas i deras låga utbildningsnivå. Vanligtvis omfattar deras skolgång fem till sju års folkskola och mot slutet av seklet den 9-åriga grundskolan. Därefter har ungefär en fjärdedel gått en praktiskt inriktad lärlings- eller yrkesutbildning som avslutats med gesällprov inom ett hantverksyrke. I de senare generationerna ersattes denna av genomgången yrkesskola. Några skillnader härvidlag mellan kvinnor och män föreligger inte.¹⁹⁶ Efter avslutad folkskola fanns i arbetarhemmen sällan vare sig ambitioner eller ekonomiska möjligheter till fortsatta studier. Carl Gösta Hansson konstaterar att bara ett fåtal av LO-ledarna hade velat fortsätta att studera om de fått möjlighet, men att de av ekonomiska och geografiska skäl aldrig hade betraktat detta som ett realistiskt alternativ.¹⁹⁷ Istället väntade förvärvsarbete ifrån tidiga tonår, vilket snart också kom att följas av fackliga uppdrag.

En tredjedel av LO-ledarna hade genomgått någon form av folkhögskola. Av dessa hade mer än hälften studerat vid Brunnsvik eller den med Brunnsvik sammanhängande LO-skolan. Två av dessa, Arne Geijer och Bertil Jonsson, blev sedermera LO:s ordförande.¹⁹⁸ Efterhand kom de arbetarrörelseanknutna folkhögskolorna att internt kallas för "arbetarrörelsens egna universitet".¹⁹⁹ För den enskilde ledaren innebar den fackliga karriären ofta en bildningsresa, då kraven på kunskaper i t ex matematik och att uttrycka sig i tal och skrift på svenska och främmande språk, ökade i takt med det fackliga avancemanget. Det fackliga arbetet var också förenat med ökade krav på samhällspolitisk insikt och kunskaper inom specialiserade områden såsom t ex förhandlingsteknik.²⁰⁰ På folkhögskolorna förenades teoretisk skolning med erfarenheter av praktiskt och fackligt arbete. De enbart teoretiska kunskaper som förmedlades vid universiteten förknippades med det borgerliga samhället. Fackföreningsrörelsen sökte därför en mer progressiv typ av kunskap som lätt kunde omvandlas i det fackliga arbetet.²⁰¹

196 Kohortstudien

197 Carl-Gösta Hansson, (1996) s 74.

198 Kohortstudien

199 Inga Hellberg, (1997) s 144.

200 Carl-Gösta Hansson, (1996) s 72f.

201 Tage Sjödal, (1976) s 121-123.

Folkhögskoleutbildning förekom i LO, liksom i SAP, bland de blivande ledare som var unga på 1930- och 40-talet och nådde arbetarrörelsens elitskikt under efterkrigstiden.²⁰² Folkhögskoleutbildning var just vid denna tidpunkt nästintill ett krav för en lyckad karriär inom arbetarrörelsen. Under efterkrigstiden, konstaterar Carl-Gösta Hansson, hade det inte någon större betydelse för avancemanget om man deltagit i olika fackliga utbildningsprogram. Det som då prioriterades främst var personligt engagemang och lämplighet.²⁰³ Liksom i SAP minskade behovet av folkhögskoleutbildade ledare under efterkrigstiden och denna utbildningsform ersattes i fackföreningsrörelsen av kortare utbildningar och studiecirklar, medan den i SAP främst ersattes av akademiska studier.

Bara två av LO-ledarna har under 1900-talet haft högre formell utbildning. Den ene är Fredrik Sterky och den andre LO:s avtalssekreterare under åren 1994-2000, Hans Karlsson. Den förstnämnde hade avlagt studentexamen och kunde i kraft av sin utbildning och sina teoretiska kunskaper i politiska frågor konkurrera med de övriga fackföreningsledarna, trots att han saknade fackliga meriter.²⁰⁴ Den sistnämnde var målare till yrket, men hade i mitten av 1970-talet läst kvällskurser i sociologi, arbetsrätt och arbetsmarknadsteknik vid Örebro universitet.²⁰⁵ Kombinationen av erfarenhet från produktionen, fackliga meriter och universitetsstudier kom senare att meritera honom till den statsrådspost han tillträdde 2002 två år efter det att han lämnat LO.

Det ständigt närvarande kravet på erfarenhet från arbetsliv och fackligt arbete innebar att det från LO:s sida fanns en tydlig definition av i vilken social kategori organisationen rekryterade sina ledare. Personer med annan utbildning och/eller annan social bakgrund utestängdes. Den som genomgick högre utbildning ansågs ha lämnat arbetarklassen. I stället för att rekrytera akademiker, så som man gjort i SAP, började LO att i egen regi utbilda medlemmarna för att förse organisationen med kompetenta ledare. Strategin kan härledas ur oron för förborgerligandet. Eftersom LO:s funktion och målsättning varit oförändrad har LO, till skillnad från partiet, själv kunnat styra utbildningskraven bort från de akademiker som betraktades som klassfiender.

Under andra halvan av 1900-talet kom akademikerna in i LO-borgen som tjänstemän, utredare och forskare, men till de beslutande organen nådde de inte. Det allt mer komplicerade fackliga arbetet ledde till en expansion av utbildade experter på LO:s tjänstemannasida. En intressant jämförelse kan göras med de siffror som finns i "Maktens kön" och som gäller hela LO-sfärens

---

202 Kohortstudien

203 Carl-Gösta Hansson, (1996) s 270.

204 Ragnar Caparsson, (1966) s 42f.

205 www.regeringen.se/13/9-2005.

toppskikt, inte bara de förtroendevalda utan också experter och utredare. En tredjedel av dessa hade en klassbakgrund och utbildningsnivå som kunde betraktas som hög.²⁰⁶ Efterhand hade två olika typer av karriärvägar utvecklats i LO. Dessa karriärvägar interagerade inte med varandra och expertkapitalet kunde inte konverteras eller kompletteras till samma typ av kapital som en traditionell LO-ledare hade.

Den viktiga erfarenheten av produktionen – LO-ledarnas yrken

Det var utifrån medlemmarnas ställning som arbetare som LO skulle tillvarata deras ekonomiska, sociala och politiska intressen. Det var arbetarnas gemensamma erfarenhet av att utifrån produktionsförhållandena definieras som arbetare, som utgjorde den tänkta basen för de gemensamma intressena.²⁰⁷ Att vara fackföreningsledare blev, liksom att vara politiker, en profession förknippad med vissa egenskaper. Om formell och teoretisk utbildning efterhand kom att bli allt vanligare bland politikerna, så var det praktisk erfarenhet av arbetsliv och fackligt arbete som var den högst värderade kapitalformen bland LO-ledarna. Den dåvarande ordföranden Stig Malm beskrev vikten av detta kapital på följande sätt i början av 1980-talet:

Jag tycker att principen som man hållit väldigt hårt på, på LO-sidan, är riktig, nämligen att du måste ha stått i produktionen, du måste ha valts till ett fackligt uppdrag på ett företag, du måste ha rötterna kvar. Det är det som ger oss försprånget. När man som förhandlare t.ex. på Metall möter motståndarsidan, så möter man välutbildade jurister. Många medlemmar säger: Hur kan du klara det här, du som bara har 6-års folkskola? Jo, jag har ju fördelen av att ha stått i produktionen. Jag vet hur resonemanget går, hur känslorna är och hur det fungerar. Det har han aldrig gjort. Och det ger mig ett oerhört stort försprång. Ska du kunna föra fram medlemmarnas krav och önskemål, så är det nödvändigt att du har det här ursprunget och har den här erfarenheten. Det fäster jag stor vikt vid.²⁰⁸

I en organisation där ordföranden resonerar som Stig Malm skulle det egentligen vara ytterst förvånande om det gick att avancera utan att ha sitt ursprung i produktionen och i ett arbetaryrke, dvs. i den grupp vars intresse organisationen företräder. Så har inte heller skett. Det var nästan uteslutande bland arbetarna i produktionen som ledarna rekryterades. Nästan 90 procent av ledarna hade före sin fackliga karriär varit sysselsatta i arbetaryrken, varav de flesta inom industrin. Av dessa utgjorde tio personer hantverkare och kvalificerade yrkesarbetare och 23 personer okvalificerade arbetare. Den första kategorin

206 Pernilla Jonsson, Ulrika Lagerlöf Nilsson, (2007) s 401.

207 Ylva Waldemarsson, (1990) s 10.

208 Gustaf Olivecrona, (1983) *Från högsta ort: Stig Malm och Björn Rosengren intervjuas av Gustav Olivecrona*, s 153.

förekommer nästan uteslutande under 1900-talets första decennier. Därefter tar industriarbetarna helt över i det fackliga ledarskiktet.²⁰⁹ Detta kan relateras Seppo Häntiläs resonemang om att SAP:s VU-ledamöter i början av 1900-talet rekryterades från arbetararistokratin, dvs. hantverkare och kvalificerade yrkesarbetare.²¹⁰ Även LO-ledarna kan till en början sägas tillhöra arbetararistokratin, då samtliga fram till 1920-talet varit verksamma i kvalificerade arbetaryrken. Därefter rekryterades LO-ledarna nästan bara bland de okvalificerade arbetarna och i synnerhet bland industriarbetarna i Metallarbetareförbundet och de olika Träförbunden. De mindre och mer hantverksbaserade fackbunden gick medlemsmässigt tillbaka i förhållande till de kraftigt expanderande industriförbunden.²¹¹ Kvalificerade arbetare återfanns även fortsättningsvis bland LO-ledarna, men i betydligt mindre omfattning än vid seklets början. Arbetararistokratin fick helt enkelt stryka på foten till förmån för den snabbt växande industriarbetarklassen. Istället för att förborgerligas så rörde sig således rekryteringsbasen i motsatt riktning ner i en allt mer inflytelserik industriarbetarklass.

Tabell 3.3 Kategorisering av LO-ledningens yrkestillhörighet 1900-1999

Kategori	Antal personer
1a= Storföretagare, godsägare	--
1b=Högre tjänstemän och akademiker	1
2a=Småföretagare, hantverkare med mästartitel	1
2b=Lägre tjänstemän, arbetsledare, förman	2
3=Bönder	--
4=Kvalificerad yrkesarbetare	10
5a=Industriarbetare	23
5b=Jordbruksarbetare	--
Totalt 37 personer	

Källa: Kohortstudien

Av de 37 LO-ledarna kan tre kategoriseras som tillhörande en annan yrkeskategori än arbetare. Av dessa tre kan Fredrik Sterky föras till kategorin högre tjänsteman, då han var chefredaktör för den socialdemokratiska tidningen *Ny Tid*. Det var hans arbete i partiet som meriterade honom för ordförandeposten i LO och han ingick i den grupp av personer med borgerligt ursprung som engagerat sig i arbetarrörelsen. Han saknade helt erfarenhet av arbete i produktionen, men detta torde ha ansetts som underordnat, eftersom LO vid denna tidpunkt knappast hade skaffat en tydlig ideologisk profil och identitet. När en

²⁰⁹ Kohortstudien

²¹⁰ Seppo Häntilä, (1979) s 154f.

²¹¹ Kohortstudien

ny ordförande skulle väljas efter det att Sterky avlidit 1900, så föll valet på en hantverkare med rötterna i produktionen, Herman Lindqvist.

Fackliga ledare som innehaft mästartitel eller varit arbetsledare förekommer knappast. Detta förklaras med att LO-ledarna sällan var verksamma i sitt yrke särskilt länge innan de fackliga uppdragen tog över. Det tyder på att fackligt intresserade redan tidigt valde att satsa på ett fackligt avancemang istället för att försöka avancera inom sitt yrke, under förutsättning att sådana möjligheter fanns. Därefter har ytterligare två personer valts in i LO-ledningen trots att de saknat erfarenhet från produktionen. Redan som mycket unga hade de anställts som funktionärer och varit ombudsmän i LO respektive Metallarbetareförbundet. De kategoriseras som lägre tjänstemän. Den ene var Valter Åman som var självlärd journalist i en arbetarrörelseanknuten tidning och den andre ABF-instruktören Edvard Wilhelmsson, sekreterare (1961-1966) och senare andra LO-ordförande (1966-1968).²¹² Det var alltså ytterst ovanligt att funktionärer utan erfarenhet av produktionen blev LO-ledare. Ledarens förankring i produktionen var det som gav honom eller henne legitimitet i förhållande till medlemmarna och andra ledare. I genomsnitt hade LO-ledarna arbetat femton år i produktionen. De som avancerade till det fackliga toppskiktet återvände aldrig till produktionen. Trots att LO-ledarna efterhand inte aktivt deltagit i produktionen på många år ifrågasattes deras erfarenhet därifrån aldrig – åtminstone inte bland dem själva.

En avgörande skillnad mellan LO och SAP var att det i LO krävdes erfarenhet av yrkesarbete, vilket inte var nödvändigt i SAP. Medan SAP efterhand utvidgade både målsättning och målgrupp kvarstod LO:s som oförändrad, dvs. att ta tillvara arbetarkollektivets intressen gentemot kapitalet. Det var således de praktiska erfarenheterna av klassrelationerna på arbetsmarknaden som utgjorde de fackliga ledarnas främsta kapital, i förhållande till kollegorna i det fackliga elitskiktet och till medlemmarna i produktionen. Detta resulterade i att organisationen fick ett arbetarklassbaserat rekryteringsmönster, vilket med avseende på social bakgrund, utbildning och yrkesval kom att förbli oförändrat 1900-talet ut.

Karriärvägar i LO

Från arbetare och fackligt aktiv till tjänsteman på förbunds nivå

Jörgen Westerståhl konstaterar att det fram till 1945 inte fanns några genvägar för att nå den fackliga eliten. Den enda vägen till avancemang gick genom

---

212 Kohortstudien

fackföreningarna och fackförbunden och det var: "(...) denna elit inom organisationerna, som uppbär den fackliga folkrörelsen, och det är dess vilja, som givit den sin prägel."²¹³ Följde man den traditionella karriärvägen från avdelningsstyrelse till ombudsman hade man fortfarande samma arbetsuppgifter fast i större skala, vilket gav stora möjligheter att bedöma den enskildes kompetens. Det framgår tydligt, menar Westerståhl, att en person som under en lång tid företrätt en organisation efter hand blev överlägsen alla utomstående konkurrenter.²¹⁴ Inte heller under efterkrigstiden, framhåller Inga Hellberg, kom detta mönster att brytas. För att komma i åtanke för fackligt avancemang krävdes således yrkeserfarenhet, erfarenhet av praktiskt fackligt arbete och en för organisationen specialiserad kunskap.²¹⁵

LO-ledarnas korta skolgång ledde till att de efter avslutad folk- eller grundskola började arbeta redan i tonåren. När de i 25-årsåldern var etablerade som styrelseledamöter eller sekreterare på lokal nivå hade de 10 års yrkesverksamhet bakom sig. Efter ett par års styrelsearbete valdes de ofta till ordförande för en avdelning eller en sektion.²¹⁶ Till exempel blev LO:s tidigare ordförande Stig Malm redan som 23-åring sektionsordförande för 600 metallarbetare på ett företag i Sundbyberg.²¹⁷ Fram till dess att ledarna fick sina första uppdrag på förbunds nivå sköttes det fackliga arbetet parallellt med yrkesarbetet. De var då vanligtvis i 30-årsåldern. När de nådde förbunds nivå övergick det fackliga arbetet till en heltidssysselsättning.²¹⁸ Det kan således konstateras att LO-ledarna, trots en lång yrkesverksam period i produktionen, ändå var relativt unga när de valdes till sitt första uppdrag på förbunds nivå.

Inom fackföreningsrörelsen har det för den enskilde funnits ett visst utrymme att själv kunna styra och planera sin karriär. Det gick att närma sig förbundet och Stockholm genom att söka ombudsmannatjänster i eller nära Stockholm. Dessa tjänster var ofta utannonserade i fackföreningspressen och tillsattes genom förtroendeval på fackförenings- eller förbunds nivå. Arne Geijer ansågs vara en av dem som visade framfötterna genom att söka tjänster som ofta låg lite över hans kompetensnivå. Även om han i början av karriären inte fick tjänsterna visade han att han fanns och han fick till slut också en tjänst som studieombudsman på Metallarbetareförbundet.²¹⁹ Det fanns alltså ett litet handlingsutrymme för de blivande ledarna att själv påverka sin karriär och därigenom avancera till nya uppdrag.

---

213 Jörgen Westerståhl, (1945) s 134.

214 Jörgen Westerståhl, (1945) s 91-93, Inga Hellberg, (1997) s 206.

215 Inga Hellberg, (1997) s 146f.

216 Kohortstudien

217 Stig Malm, (1994) s 10f.

218 Kohortstudien

219 Charles Kassman, (1991) s 62-66, 101. Se även Håkan Olander, (2003) s 49-51, 60f.

Tabell 3.4 LO-ledarnas ingångstjänster på förbunds nivå 1900-1999

Ingångstjänst på förbundet	Antal personer
Ombudsman	25
Kassör	4
Arbetsuppgifter på förbundsexpeditionen	2
Förste förbundsordförande	1
Andre förbundsordförande	1
Ledamot av förbundsstyrelsen	2
Saknar uppdrag på förbunds nivå	2

S:a 37

Källa: Kohortstudien

Den första anställningen på förbunds nivå var för 25 av LO-ledarna en tjänst som ombudsman. Dessa är jämt spridda över tid. Andra mer ovanliga ingångsuppdrag var kassör, arbete på förbundsexpeditionen, förbundssekreterare, förbundsordförande, andre förbundsordförande. Bara två ledare, Fredrik Sterky och Valter Åman, saknade tidigare uppdrag på förbunds nivå. Dessa både kom istället till LO-ledningen via partiet.²²⁰ Sterky rekryterades från partiet för att i ett initialt skede bygga upp LO och Åman var på 1930-talet partiets utsände för att hålla LO rent från kommunister.

Efter ingångstjänsten, i de flesta fall som ombudsman, fick de blivande ledarna ytterligare ett eller flera uppdrag inom förbundet. Bland dem som börjat som ombudsmän på förbunds nivå kom 13 att väljas till ledande uppdrag i förbundet som ordförande, andre ordförande och/eller förbundssekreterare. På förbunds nivå stannade de sedan i genomsnitt 10 år varav den kortaste tiden var ett år och den längsta 23 år.²²¹ De blivande ledare som stannade länge på förbunds nivå hade i större utsträckning ett uppdrag såsom sekreterare eller ordförande. Detta skulle kunna tyda på att förbunden inte ville förlora kompetenta medarbetare till LO eller på att vissa av dem föredrog att spela en betydande roll inom det egna förbundet framför att få en lägre position i ledningen för den större organisationen LO.

Att få erbjudande att arbeta på något av fackförbunden i Stockholm var länge det främsta tecknet på en framgångsrik facklig karriär. För några av ledarna fungerade det som språngbräda till LO-ledningen eller som en inkörsport i staten eller regeringen.²²² Det ansågs därför vara ett erbjudande som man självklart accepterade. När statusen på den lokala fackliga nivån stärktes i samband med decentraliseringen på 1970-talet förändrades detta mönster. En konsekvens var, konstaterar Carl-Gösta Hansson, att rekryteringen till de

---

220 Kohortstudien

221 Kohortstudien

222 Inga Hellberg, Tatiana Pipan, (1998) s 71.

centrala uppdragen på förbunds nivå försvårades.²²³ Denna utveckling innebar också en förändring av den fackliga karriärtrappan, där förbundet alltid hade betraktats som karriärens slutdestination. Denna förändring berörde inte dem som ingick i LO-ledningen eftersom karriären genom förbunds nivån fortfarande varit självklar för dem. Det var dock inte längre lika självklart att det var de mest meriterade som tog sig till dessa positioner eftersom den lokala nivån ibland kom att framstå som lika eller ibland mer attraktiv än förbunds nivån. Detta var dock inget som påverkade karriärvägarnas utformning. För att ta sig vidare till LO-ledningen utgjorde uppdrag på förbunds nivå fortsatt ett självklart kapital.

Kontinuiteten i de fackliga karriärvägarna uppstod, konstaterar Kjell Östberg, redan tidigt i den fackliga rörelsens utveckling. Bland de fackliga ledare som Östberg undersöker återvände ingen till produktionen utan de fortsatte med fackligt arbete under i genomsnitt 25 år. Slutade de så var det för att de antingen avled eller rekryterades till arbetarrörelseanknutna organisationer eller företag. Frivilliga avsägelser, som inte berodde på pensionering eller fackligt eller politiskt avancemang, var mycket ovanliga.²²⁴ Ledarna kunde, som Jörgen Westerståhl formulerar det, räkna med att anställningen skulle upphöra först då krafterna var förbrukade. Att avsätta en förtroendevald ledare kunde dessutom få allvarliga konsekvenser både för den enskilde och för organisationen, vilket man naturligtvis behövde ta hänsyn till. Eftersom fackliga ledare sällan blivit avsatta har ledarskiktet präglats av kontinuitet och stabilitet.²²⁵ De före detta arbetarna blev nu tjänstemän med alltmer specialiserade och komplicerade uppgifter. Robert Michels menar att det var i detta läge som agitatorn omvandlades till tjänsteman med specialkompetens. Handelsresanden i klasskamp ersattes av byråkraten och den glödande idealisten av den kalle materialisten.²²⁶ Enligt Michels var det alltså i detta läge som ledaren skaffade sig nya vanor och de förborgerligande tendenserna smög sig in i organisationen.

Från rätt fackförbund till LO

När de fackliga ledarna valdes in i LO-ledningen hade de i genomsnitt varit på förbunds nivå i tio år och de var något över 40 år. Flertalet hade börjat på förbundet som ombudsmän och under åren på förbundet hade de avancerat i organisationen. När de slutligen valdes in i LO hade 13 av dem lämnat ett uppdrag som förbundsordförande och sju av dessa kom senare att bli ord-

---

223 Carl-Gösta Hansson, (1996) s 252-254. Se även Inga Hellberg, (1997) s 206.

224 Kjell Östberg, (1990) s 52f.

225 Jörgen Westerståhl, (1945) s 91-93.

226 Robert Michels, (1983) s 228.

förande i LO.²²⁷ En tidigare förbundsordförandepost inom ett LO-förbund kan därför sägas ha avsevärt ökat möjligheten att nå ordförandeposten i LO. Detta stärker Jörgen Westerståhls tes att det var samma kompetens som behövdes till fackliga uppdrag oavsett nivå. Skillnaden var bara att ansvaret blev större. Det innebar att om man valde en tidigare förbundsordförande till LO-ordförande hade denne redan den behövliga kompetensen.

I LO-ledningen stannade man i genomsnitt 13 år. Vissa ledare stannade betydligt kortare tid och andra så länge som över 20 år. Till skillnad från i SAP varierar inte längden på ledarnas uppdrag nämnvärt över tid utan är för LO:s del tämligen konstant. En rotation mellan olika uppdrag torde ha varit nödvändig för att få till stånd en cirkulation i LO:s översta skikt. Det handlade också om att det skulle finnas lämplig kompetens ifall man behövde möblera om i ledningen. Även om det naturligtvis förekommer undantag så verkar det generella mönstret ha varit att det redan vid invalet framstod som klart vilka LO-ledare som betraktades som lämpade för ordförande- respektive sekreterarposten. Fyra av LO-ordförandena Fredrik Sterky, Albert Forslund, August Lindberg och Arne Geijer valdes direkt till just till detta uppdrag.²²⁸ De kom då närmast från förbundsordförandeposten i Järnvägsmannaförbundet, Träarbetareförbundet och Metallarbetareförbundet. Fredrik Sterky saknade som tidigare nämnts förbundstillhörighet.

Tabell 3.5 *LO-ledarnas förbundstillhörighet 1900-1999*

Förbundstillhörighet	<i>Antal personer</i>
Metallindustriarbetareförbundet	11
Träarbetareförbundet	2
Träindustriarbetareförbundet	4
Sågverksindustriarbetareförbundet	2
Skogs- och Flottarbetarnas förbund	3
Kommunalarbetareförbundet	2
Handelsanställdas förbund	2
Järnvägsmannaförbundet	2
Statsanställdas förbund	2
Sko- och läderindustriarbetareförbundet	1
Målareförbundet	1
Skrädderiarbetareförbundet	1
Fabriksarbetareförbundet	1
Industriarbetareförbundet	1
Utan förbundstillhörighet	2
S:a	37

Källa: Kohortstudien

227 Kohortstudien

228 Kohortstudien

En helt avgörande faktor för vilka ledare som valts har varit deras förbundstillhörighet. LO-ledarna har i stor utsträckning kommit från Metallindustriarbetareförbundet eller från Svenska Träförbunden. Sammanlagt 22 personer, elva från vardera, kommer från något av dessa förbund.²²⁹ Positionen som LO:s ordförande har under hela 1900-talet växelvis innehafts av ledare från Metallindustriarbetareförbundet samt Träarbetare- och Träarbetareindustriförbundet. Undantagen är endast Edvard Johansson från Sko- och läderindustriarbetareförbundet (1930-1936) och hans efterträdare Albert Forslund från Järnvägsmannaförbundet (1936). Från 1970-talet minskade Träförbundens representation bland LO-ledarna och det växande kvinnodominerade Kommunalarbetareförbundet framstod som en allt viktigare rekryteringsbas. År 2000 kom LO:s ordförande för första gången från Kommunal, då Wanja Lundby-Wedin efterträdde Bertil Jonsson från Träindustriarbetareförbundet. När det gäller Trä- och Metallförbundens andra uppdrag i LO-ledningen har mönstret inte varit lika regelbundet som på ordförandeposten.²³⁰ De var i huvudsak en ordförande man letade efter i de stora och inflytelserika förbunden. En orsak var att förbund med många medlemmar också hade fler valbara ombudsmän vid LO-kongressen. Att tillhöra rätt förbund har därför utgjort en viktig resurs för att nå LO-ledningen. Samtidigt har konkurrensen om de ledande uppdragen varit betydligt hårdare i organisationer med många medlemmar.

Kvinnorna i LO

Fram till 1980-talet dominerades LO-ledningen helt av män på alla nivåer i organisationen och i synnerhet inom dess ledande skikt. En förklaring till den starka mansdominansen var att LO:s medlemmar länge i huvudsak bestod av män. Eftersom klassbegreppet sedan organisationens grundande hade haft primärt tolkningsföreträde tog man också avstånd från alla former av särorganisering. Någon kvinnoorganisation som kunde underlätta kvinnornas inträde i den fackliga sfären fanns inte.²³¹ Mansdominansen kom att bli ett problem under efterkrigstiden, då dramatiska omvälvningar på arbetsmarknaden ledde till att antalet kvinnliga medlemmar ökade kraftigt. För att bevaka kvinnornas ställning tillkom LO:s Kvinnoråd 1947.²³² Männerna i LO, var enligt Ylva Waldemarsson, negativa till inrättandet av kvinnorådet. Inställningen grundade sig främst på kvinnornas bristande fackliga intresse och medvetande. För att råda bot på detta skulle kvinnorna med Kvinnorådets hjälp utbildas i traditionellt

---

229 Kohortstudien

230 Kohortstudien

231 Ylva Waldemarsson, (1998) s 46.

232 Landsorganisationen, (2001) *Klass och kön: LO:s handlingsprogram för jämställdhet 2000*, s 5f.

fackliga frågor och de skulle därefter kunna konkurrera med männen om för-
troendeuppdragen.²³³ Att kvinnorna saknades i ledarskiktet förklarades med
att vägen till den centrala fackliga verksamheten gick via lokal facklig aktivitet
och där var det kvinnliga deltagandet lågt.²³⁴ Kvinnorna var därför chanslösa
när det gällde att få fotfäste på den fackliga karriärstegen. Konsekvensen blev,
konstaterar Gunnar Qvist, att männen lade beslag på karriärposterna, medan
kvinnorna släpptes fram till positioner där de kunde föra kvinnornas talan.²³⁵
Att vara man var under åtta decennier en förutsättning för att bli LO-ledare.
Denna förutsättning formulerades aldrig, eftersom det var klass och inte kön
som utgjorde LO:s grundval. I relation till den överordnade klassanalysen
framstod det inte heller som ett problem eftersom LO-ledarna representerade
arbetarklassen, vilken bestod av både kvinnor och män.

Kommunalarbetareförbundets andre ordförande Margareta Svensson valdes
1983 till LO:s sekreterare och hon blev därmed den första kvinnan i LO-led-
ningen. Positionen behöll hon fram till 1995, då hon efterträddes av ytterligare
en kvinna, Industrierbetareförbundets Ingalill Landqvist Westh. Båda dessa
hade gått den traditionella ”manliga” vägen från fackförening till förbund och
sedan vidare in i LO-ledningen. 1994 valdes Wanja Lundby-Wedin från Kom-
munalarbetareförbundet till LO:s andre ordförande. År 2000 valdes hon till
LO:s första kvinnliga ordförande. Wanja Lundby-Wedin avviker inte bara för
att hon är kvinna utan även på flera andra sätt från det etablerade mönstret.
Visserligen hade hon stått i produktionen som vårdbiträde, men hon hade
också till skillnad från de tidigare ledarna erfarenhet från tjänstemannasidan.
Hennes karriär hade till en början följt det traditionella mönstret, men hon
övergick sedan till tjänstemannasidan som miljöchef på Kommunals förbunds-
kansli.²³⁶ Det kan därför tänkas att hennes främsta kapital utöver att hon var
kvinna var erfarenheten från den fackliga verksamhetens båda sidor. Vid denna
tidpunkt behövde LO också en kvinnlig ledare för att tvätta bort organisatio-
nens mansstämpel och möta medlemmarnas och det omgivande samhällets
krav på en mer jämställd organisation.

Det självklara medlemskapet i SAP

Under hela 1900-talet har det socialdemokratiska partimedlemskapet betrak-
tats som självklart i LO-ledningen. Detta kan också illustreras av att samtliga

---

233 Ylva Waldemarsson, (1998) s 46.

234 Gertrud Sigurdsen, (1973) ”Familjen i rörelse: Gertrud Sigurdsen om LO:s familjeråd”, i *Steg för steg: Ugiven till LO:s 75-årsjubileum 1973. Tillägnad Sveriges arbetare*, s 30.

235 Gunnar Qvist, (1973) s 83.

236 Kohortstudien

LO-ledare under 1900-talet varit medlemmar i SAP. Detta överensstämmer väl med tidigare forskares konstaterande att det varit nästintill omöjligt för en icke-partimedlem att göra karriär i fackföreningsrörelsen och i synnerhet på dess högre nivåer. Uppslutningen kring den socialdemokratiska ideologin och partimedlemskapet kan liknas vid en passerpunkt som var avgörande för gruppstillhörigheten, definierade handlingsmönstren och förutsatte lojalitet. Medlemskapet i SAP granskades inte genom någon aktiv åsiktskontroll, men personer med avvikande politiska uppfattningar diskvalificerades genom värderingsmässiga skillnader. Sådana blev allt svårare att hantera när man avancerade i hierarkin.²³⁷

För att manifesteras den nära kopplingen mellan arbetarrörelsens grenar har LO:s ordförande sedan 1900 suttit med i SAP:s VU. De täta banden mellan toppskiktet i arbetarrörelsens båda grenar var, enligt Bengt Schüllerqvist, en effekt av pionjärskedets strävan efter en bred samverkan. De så kallade trade-unionisterna motsatte sig denna samverkan och drev en linje där fackföreningsrörelsen självständigt skulle utforma sin verksamhet utan inblandning av partiet. Konsekvensen av en begränsad samverkan var att de båda organisationerna gled allt längre isär under 1920-talet.²³⁸ På 1920- och början på 1930-talet utmanade vänstergrupperingar i fackföreningsrörelsen den ledande alliansen mellan LO och SAP. Från partiets sida bemötte man detta med att utforma en strategi för att hålla rent på vänsterkanten.²³⁹ LO:s ordförande Ernst Thorberg och senare hans efterträdare Edvard Johansson var i början av 1930-talet mycket tveksamma till den starka partipolitiserings som de trodde skulle äventyra sammanhållningen i fackföreningsrörelsen. En ytterligare konsekvens var att om LO i allt för stor utsträckning följde partiet, så skulle LO:s handlingsutrymme komma att minska.²⁴⁰ LO kom därför att driva en kompromissbetonad linje mot kommunisterna, men för att undvika en splittring av fackföreningsrörelsen krävde representantskapet 1932 ett tydligt ställningstagande mot kommunisterna.²⁴¹ Med LO i spetsen skulle fackföreningsrörelsen nu socialdemokratiseras och kommunisterna skulle drivas ut med hjälp av partiets utsända ”kommunistjägare”.²⁴² Därefter tog socialdemokratin en både hegemonisk och strukturell kontroll över fackföreningsrörelsen.²⁴³ Det

---

237 Inga Hellberg, (1997) s 160, Carl-Gösta Hansson, (1996) s 256-258, 267, Inga Hellberg, Tatiana Pipan, (1998).

238 Bengt Schüllerqvist, (1992) s 60, 201f, Se även Kjell Österberg.

239 Bengt Schüllerqvist, (1992) s 201-207.

240 Bengt Schüllerqvist, (1992) s 191f.

241 Bengt Schüllerqvist, (1992) s 183.

242 Bengt Schüllerqvist, (1992) s 201-207.

243 Stefan Dahlin, (2007) *Mellan massan och Marx: En studie av den politiska kampen inom fackföreningsrörelsen i Hofors 1917-1946*, s 26.

nya fackligt-politiska samarbetet innebar att LO och fackföreningsrörelsen kunde räkna med stöd från statsmaktens sida, vilket på sikt också skulle gynna LO:s möjligheter till samhällsinflytande. Ett samarbete med den socialdemokratiska regeringen krävde att fackföreningsrörelsen kunde företrädas av en central och auktoritär instans.²⁴⁴ En förutsättning för samarbetet var att LO:s ledning dominerades av socialdemokrater.²⁴⁵

Hur viktigt samarbetet med SAP var kan illustreras med det öde som drabbade LO:s andre ordförande Einar Norrman. Denne undertecknade 1955 en appell för fred och mot kärnvapen, den så kallade Wienappellen, som initierats av kommunistregimen i Moskva. Detta ledde till att Norrman stämplades som kommunist. LO:s representantskap gick snabbt ut och deklarerade att det inte kunde stå bakom en ledare som skrivit på ett kommunistiskt uppdrag. Han suspenderades från sitt uppdrag och inga LO-anslutna förbund fick engagera honom för några som helst fackliga uppdrag.²⁴⁶ Huruvida detta handlade om en maktkamp inom LO-ledningen eller om Einar Norrman verkligen hade kommunist sympatier må vara osagt. Endast lösa indicier på kommunist sympatier var tillräckliga för att suspendera honom från uppdraget i LO-ledningen. Hans öde speglade den stenhårda likriktningen, där fackligt medlemskap och socialdemokratisk partitillhörighet var så intimt förknippade att medlemskap i SAP betraktades som obligatoriskt. Det fick helt enkelt inte råda något tvivel om var LO-ledningens politiska sympatier låg. Den fackliga och politiska grenens ledare skulle vara ideologiskt enade.

En LO-ledare under 1900-talet skulle således ha förankring både på det fackliga och det politiska fältet och därigenom representera arbetarrörelsens båda grenar. Det fackliga och det politiska kom på så sätt att vävas samman. Detta förstärktes av den korporativa samhällsstruktur som växte fram och etablerades efter att SAP kommit i regeringsställning 1932. Så länge SAP innehade regeringsmakten fanns det all anledning för LO:s ledare att upprätthålla goda förbindelser med partiet. Inte minst på toppnivå var dessa förbindelser ovärderliga för att öka och stärka LO:s inflytande. Förmågan till samarbete med SAP var således avgörande för LO-ledarnas legitimitet.

Under det tidiga 1990-talet kom den fackligt-politiska samverkan att genomgå omvälvande förändringar. Vid LO-kongressen 1991 pekade många av deltagarna på den växande klyftan mellan den socialdemokratiska politiken och de vanliga LO-medlemmarna. Den tilltagande internationaliseringen och de förändrade förutsättningarna för den ekonomiska politiken ledde till att SAP valde en inriktning som avvek från den tidigare gemensamma ekonomiska

---

244 Jörgen Westerståhl, (1945) s 83.

245 SOU 1990:44, *Demokrati och makt i Sverige, Maktutredningens huvudrapport*, s 200f.

246 *Dagens Nyheter* 2003-10-11.

politiken, vilket medförde omfattande samarbetsvårigheter. Detta fick LO:s dåvarande ordförande Stig Malm att uttrycka sin oro för högerkrafternas hot mot välfärden.²⁴⁷ Visserligen var vissa LO-ledare starkt kritiska mot SAP, men det handlade aldrig om att lämna partiet utan om att påverka politiken i en för LO mer fördelaktig riktning.²⁴⁸ På gräsrotsnivå minskade däremot LO-medlemmarnas förtroende för SAP.²⁴⁹ Den sedan länge etablerade tillhörigheten till SAP ifrågasattes och det var för dem inte längre lika självklart att arbetarrörelsens båda grenar företrädde ett gemensamt intresse. LO:s medlemmar betraktade inte längre SAP som det enda och självklara politiska alternativet.

LO-ledarnas politiska uppdrag

Det socialdemokratiska partimedlemskapet innebar att LO-ledarna hade politiska uppdrag på alla nivåer både före, under och efter sin tid i LO-ledningen. Av de 37 LO-ledarna har 27 haft kända politiska uppdrag. Även bland de övriga 10 kan flera ha haft uppdrag men på en sådan nivå att de inte har dokumenterats.²⁵⁰

Det politiska engagemanget började vanligtvis i SSU. Fjorton av ledarna har dokumenterat medlemskap i SSU varav fem haft förtroendeuppdrag i förbundsstyrelsen och två i SSU:s VU. Bland dessa återfinns Valter Åman, Gustav Vahlberg, Folke Thunborg och Einar Norrman i den tredje generationen, vilket tyder på att SSU:s styrelse under denna tid inte bara fungerade som rekryteringsbas för ledande positioner i SAP utan även för fackföreningsrörelsen. Tidsmässigt sammanfaller detta med vad Bengt Schüllerqvist benämner socialdemokratiseringen av fackföreningsrörelsen. För att tydligt visa samarbetet mellan rörelsens båda grenar kom LO-ledningen att välja ”säkra kort” och rekrytera ledare bland dem som haft högt uppsatta positioner i SSU. Detta mönster var starkt kopplat till den tredje generationen. I den följande generationen var det bara Rune Molin som tog vägen via SSU och dess VU. I den femte generationen verkar kopplingen mellan de fackliga ledarna och SSU helt ha upphört.²⁵¹ En förklaring skulle kunna vara att de fackliga ungdomarna förlorande inflytandet över det politiska arbetet när skolungdomarna blev allt fler i SSU. Arne Geijer hotade därför att starta en med SSU konkurrerande facklig

---

247 Anders L Johansson, Lars Magnusson, (1998) s 301-303.

248 Se t ex Stig Malm, (1994) s 17-22, 185, Lillemor Arvidsson, (1996) s 59, 176.

249 Michele Micheletti, (1994) s 198, 225.

250 Kohortstudien

251 Kohortstudien, Carl-Gunnar Peterson, (1975) s 274-282.

ungdomsverksamhet.²⁵² Satsningen märktes dock inte bland de LO-ledare som valdes därefter.

Av de 37 LO-ledarna har 19 haft uppdrag på lokal nivå i arbetarkommunen och/eller i fullmäktige på kommun, region- eller landstingsnivå. Det politiska deltagandet varierar över generationerna. I de tre första generationerna har samtliga haft lokalpolitiska uppdrag i första hand på sin ursprungsort, men vissa även i stadsfullmäktige och arbetarkommunen i Stockholm. Detta mönster ändrades i den fjärde generationen och endast ett fåtal hade lokalt politiskt engagemang vilket i den femte generationen verkar ha upphört helt.²⁵³ Även Inga Hellberg konstaterar i sin undersökning av de förtroendevalda ledarna i fackföreningsrörelsen att de fram till början av 1990-talet nästan undantagslöst hade haft politiska uppdrag på lokal nivå. Därefter verkar de politiska uppdragen minska för att sedan i det närmaste upphöra helt.²⁵⁴

Elva av LO-ledarna har suttit i riksdagen. Av dessa hade sju erhållit sin riksdagsplats i kraft av sitt ordförandeskap i organisationen. När Stig Malms valdes till ordförande 1983 tackade han nej till en riksdagsplats. Han bröt då mot en sedan länge etablerad tradition, vilket som nämnts i föregående kapitel inte sågs med blida ögon från partiets sida. Bara en LO-ordförande, August Lindberg (1936–1947), hade tidigare avböjt att sitta i riksdagen. Orsaken var att han liksom Stig Malm ville lägga hela sin kraft på det fackliga arbetet. Ytterligare fyra personer Ernst Söderberg, Ernst Thorberg, Valter Åman och Bengt Norling valdes in i riksdagen först efter sin tid i LO-ledningen. Det tillhörde således inte vanligheterna att utöver ordföranden LO-ledarna också var riksdagsledamöter.²⁵⁵ Denna uppdelning mellan fackliga och politiska uppdrag kan relateras till att det redan på LO:s första kongresser framfördes kritik mot att de politiska uppdragen inkräktade på de fackliga arbetsuppgifterna. Efterhand blev det allt svårare att förena den fackliga och politiska verksamheten och de fackliga ledarna valde då att avstå från politiska uppdrag. Detta var, framhåller, Jörgen Westerståhl en konsekvens av specialiseringen inom arbetarrörelsen under första halvan av 1900-talet.²⁵⁶ För den enskilde fackföreningsledaren kunde det också vara svårt med dubbla lojaliteter i en rörelse som i vissa avseenden betraktades som en och samma, men i andra avseenden som två nästintill konkurrerande inriktningar. Det fanns också gränser som man från båda sidor ville upprätthålla för att olika intressen inte skulle kollidera. Dessa

---

252 Carl-Gunnar Peterson, (1975) s 32-34.

253 Kohortstudien

254 Inga Hellberg, (1997) s 160.

255 Kohortstudien

256 Jörgen Westerståhl, (1945) s 231f.

gränser hade slagits fast redan under tidigt 1900-tal, vilket resulterade i att politiker och fackföreningsmän klättrade på olika karriärstegar.

I motsats till vad som gällde ledare för andra folkrörelser så var en riksdagsplats inte ett mål för LO-ledarna eftersom de då måste lämna den fackliga sfären. Att tyngden låg på den fackliga verksamheten framgår klart då de båda ordförandena Axel Strand och Arne Geijer beskriver sina politiska uppdrag som nästintill bisysslor, trots att de hade haft verkligt tunga politiska uppdrag såsom riksdagsmän och ledamöter i SAP:s VU. De menar också att de aldrig haft några politiska ambitioner utan det var i fackföreningsrörelsen och LO-borgen de hörde hemma.²⁵⁷ Merparten av LO-ledarna stannade därför kvar i LO och fackföreningsrörelsen. Detta kan sannolikt förklaras med att LO-ledarna fick det inflytande de ansåg sig behöva och att de också kompengades både ekonomiskt och statusmässigt för sina insatser. Det fanns därför inget incitament för dem att lämna tryggheten i LO och fackföreningsrörelsen till förmån för partiet. Med tanke på de separata karriärvägarna i arbetarrörelsens båda grenar var ett byte mellan de olika sfärerna inte heller enkelt.

Stanna i LO-borgen eller bli statsråd

En vanligt förekommande inställning i fackföreningsrörelsen var, enligt Gunnar Sträng, att om man tillhörde den fackliga sfären var det också där man skulle stanna. För honom själv blev detta tydligt, då han under sin tid som förbundsordförande i Lantarbetareförbundet erbjöds posten som jordbruksminister av Per Albin Hansson. För Sträng som inriktat sig på en karriär inom fackföreningsrörelsen kom detta erbjudande som en total överraskning och han kände sig ytterst tveksam att lämna sitt uppdrag. Förbundsstyrelsen i Lantarbetareförbundet tyckte däremot att han skulle anta erbjudandet, medan de äldre ledamöterna i LO:s landssekretariat avrådde honom. De argumenterade, enligt Strängs utsago, på följande sätt:

Du ska säga nej Sträng. Som fackföreningsman kan du ändå uppträda som en hederlig karl. Du kan slå näven i bordet och säga: Nu är det nog. Nu är det stopp här! Men som politiker får du förhandla, och förhandla, och förhandla, och bitvis sälja ut din själ. Det blir ingenting kvar av den till slut.²⁵⁸

De äldre LO-ledarnas argumentation förklarar Sträng med att det bland dessa fanns ett förakt för den politiska sfären och att de tankemässigt ibland hade svårt att sträcka sig utanför den fackliga världen. Under 1940-talet bekämpades

---

²⁵⁷ Dieter Strand, (1973) ”Strand och Geijer, två LO-generationer, samtalar uppe i tornrummet i LO-huset. Vid anteckningsblocket: Dieter Strand”, i *Steg för steg: Utgiven till LO:s 75-årsjubileum 1973. Tillägnad Sveriges arbetare*, s 78.

²⁵⁸ Anders L Johansson, (1992) *Gunnar Sträng Landsvägsagitatorn*, s 401.

denna föreställning ivrigt av den yngre generationen. De äldre LO-männens resonemang fick därför i det närmste motsatt effekt. Sträng var övertygad om att LO och SAP var bundna i ett samarbete, där det fackliga och det politiska hade samma värde.²⁵⁹ Ett inslag i de äldre LO-männens argumentation torde ha varit att det politiska arbetet skulle inkräkta på de fackliga uppgifterna. Det kan också ha funnits en oro för att den fackliga sfären skulle dräneras på de skickligaste fackliga ledarna eftersom man visste att de inte skulle återvända efter att det politiska uppdraget avslutats.

I både LO och regeringen var man väl medveten om att när en facklig ledare utsågs till statsråd, så förlorade denne kontakten med fackföreningsrörelsen och slutade efterhand att betraktas som en del av denna. Från LO kom ofta ett generellt besked när regeringen sonderade läget efter potentiella statsråd: det fanns för tillfället inga fackföreningsmän tillgängliga för statsrådsposter.²⁶⁰ Ändå har fem LO-ledare blivit socialdemokratiska statsråd. Först ut var Herman Lindqvist som blev socialminister efter att han avgått som LO:s ordförande 1921. Därefter lämnade Albert Forslund ordförandeposten i LO för att bli kommunikationsminister 1936, Bengt Norling lämnade sekreterareposten i LO 1969, även han för att bli kommunikationsminister, Rune Molin lämnade uppdraget som andre ordförande för att bli industriminister 1990 och slutligen blev Hans Karlsson arbetslivsminister två år efter det att han år 2000 lämnat sitt uppdrag som avtalssekreterare.²⁶¹ Tre av dem lämnade således LO-ledningen för att bli statsråd och två av dem blev statsråd först efter att de lämnat LO. Ingen av dem återvände vare sig till LO eller till fackföreningsrörelsen.

Från regeringens sida betraktade man det som ett problem att LO inte ville släppa sina kompetenta ledare och medarbetare till regeringen. Både Tage Erlander och senare Olof Palme beklagade att LO så sällan kunde erbjuda folk till regeringen. Detta tillbakavisas av både Axel Strand och Arne Geijer. Den senare konstaterar: ”Det är inte många i det här huset som blivit tillfrågade” och Strand menar att ”Särskilt Erlander hade en påtaglig förkärlek för akademiker i kanslihuset”.²⁶² Strands inställning kan förklaras med att han hade omvittnat svårt att samarbeta med de socialdemokratiska statsråden och särskilt med dem som kom från kanslihuset.²⁶³ Trots att de som statsråd kunde ha haft en mer framträdande politisk roll och större inflytande sade sig varken Strand eller Geijer ha velat bli statsråd. Strand menade att: ”Har man blivit LO:s ordförande kan man ju inte flytta”. I detta avseende fick han medhåll av Geijer som

---

259 Anders L Johansson, (1992) s 402-404.

260 Olof Ruin, (1986) s 113, Ulla Lindström, (1969) s 130.

261 Kohortstudien

262 Dieter Strand, (1973) s 78.

263 Anders L Johansson, Lars Magnusson, (1998) s 318-320.

framhöll att: ”Har man valts till ordförande i LO ska man stanna tills tiden är ute [...] Jag sa till Kurt Nordgren när han inte visste hur han skulle göra, att så länge du inte är ordförande i LO kan du gå, men om du blir ordförande får du stanna”. Både Strand och Geijer var rörande eniga om att om att: ”från detta hus, från denna nivå, flyttas icke, här stannar man tills tiden är ute.”²⁶⁴ Den som i detta läge valde politiken tog steget in på en annan karriärväg och från denna fanns ingen reträttväg. De fackliga ledarna, vilkas viktigaste egenskap var att de hade rötterna i produktionen, fick i den politiska sfären samarbeta med partifunktionärer och akademiker som aldrig varit i närheten av denna. De förborgerligande tendenser som fanns i partiet hade ingen motsvarighet i fackföreningsrörelsen, varför de fackliga ledarna ofta hade svårt att känna sig hemma bland de i vissa fall välutbildade och ideologiskt medvetna politikerna.

LO-ledarnas förhållande till statsrådposter framstår som dubbelt. De ville å ena sidan gärna att LO skulle vara representerat i regeringen. Å andra sidan ville de inte släppa iväg kompetenta medarbetare, eftersom dessa aldrig återvände till den fackliga sidan. Att bli statsråd innebar för de fackliga ledarna också ett sidbyte till en av motparterna i trepartssamarbetet mellan staten, arbetsgivarna och arbetstagarerna. Det fanns därför en omfattande ambivalens både från LO:s och från SAP:s sida om hur man inom det ledande skiktet skulle förhålla sig till varandra. En cirkulation mellan de båda sfärernas toppnivåer var på intet sätt självklar eftersom övergången till den politiska sfären rent praktiskt innebar att före detta LO-ledare kunde fatta politiska beslut som fick obehagliga konsekvenser för organisationens medlemmar. För att inte hamna i ett läge med dubbla lojaliteter stannade ledarna antingen i LO-ledningen eller lämnade denna helt.

Den fackliga karriärens slut

Efter tiden i LO-ledningen var den fackliga karriären över. Ordföranden avgick i samband med pensioneringen. De övriga ledarna hade ofta mer än tio yrkesverksamma år kvar när de lämnade LO. Ingen av LO-ledarna återvände till sitt förbund. Att återvända till det egna förbundet efter kanske tio till 15 års verksamhet i LO-borgen verkar inte ha framstått som ett rimligt alternativ. Den ende som fortsatte i den fackliga sfären efter sin tid i LO-ledningen var Valter Åman. Han fortsatte då inte inom arbetarrörelsen, utan som förbundsdirektör på TCO. Övriga LO-ledare fick eller sökte sig till nya uppdrag med hjälp av de kontakter som de etablerat under sin tid i LO. Dessa kontakter fanns huvudsakligen i andra delar av arbetarrörelsen, politiken och staten.²⁶⁵

²⁶⁴ Dieter Strand, (1973) s 78.

²⁶⁵ Kohortstudien

LO-ledningen hade till skillnad från ombudsmännen och i viss mån förbundsordförandena i hög grad ägnat sig åt utåtriktade och samhällsorienterade uppgifter. De hade också företrätt de fackliga organisationerna i en rad institutionaliserade sammanhang genom styrelseuppdrag för statliga myndigheter, bolag och institut. Dessutom hade de i hög grad medverkat i nämnder, utredningar och regeringstillsatta grupper, vilket innebar att de tillsammans med representanter från andra organiserade intressen kunde utöva inflytande i en mängd samhällsfrågor.²⁶⁶ Det var också inom dessa områden som de etablerade sig efter tiden i LO. Tabellen nedan visar en kartläggning av LO-ledarnas uppdrag efter det att de lämnade LO. Den kvantifiering som görs har inga anspråk på att vara exakt eftersom en och samma person kunde inneha ett flertal uppdrag samtidigt eller efter varandra. Jag utgår i första hand från de uppdrag som redovisats i de biografiska verken. För de två sista generationerna har Internet använts, eftersom de ovan nämnda verken inte ger någon information om dem som lämnade LO under 1990-talet. I den mån det varit möjligt har även dessa uppdrag redovisats, trots att de egentligen sträcker sig utanför undersökningsperioden. Undersökningen är också mer fullständig för de tre första generationerna, eftersom deras karriärer de facto är avslutade.

Tabell 3.6 *LO-ledarnas uppdrag efter att de lämnade LO-ledningen 1900-1999*

Uppdrag	Antal uppdrag
Riksdagsledamot	9
Varav talman	2
Statsråd	5
Landshövding	4
Generaldirektör	2
Statliga verk	2
Statliga utredningar och kommissioner	13
Rörelseanknutna organisationer	11
Ordförande och styrelseuppdrag i andra ideella organisationer	12
Företag med anknytning till arbetarrörelsen	18
Andra uppdrag i arbetarrörelsens tjänst (agitator, debattör, skribent, PR-konsult)	2
Lokalpolitik	8
Pensionering	3
Avlidna under sin uppdragstid	4

Källa: Kohortstudien

²⁶⁶ Carl-Gösta Hansson, (1996) s 266.

LO-ledarnas viktigaste reträttplatser var ordförandeskap eller en styrelseplats i organisationer och företag med anknytning till arbetar- eller folkrörelserna såsom ABF, PRO, NTF, Föreningen Norden, Folk och försvar eller företag såsom Aftonbladet, AMF, Folksam, RESO och Tidens förlag. Att man i dessa organisationer valde en före detta LO-ledare till en central placering beror sannolikt på deras vana att leda och organisera intresseorganisationer. Med sina vittomfattande kontaktnät inom olika samhällssektorer bör de ha varit attraktiva för att öka organisationernas inflytande och företagets omsättning. Andra institutioner som letts av före detta LO-ledare är Svensk Bilprovning, Posten, Stockholms Tomträttskassa och Svenska Stadsförbundet. Andra vanliga uppdrag utgjordes av ledamotskap och ordförandeskap i statliga kommitté- och utredningsarbeten, vilket länge och i stor utsträckning gällde för nästan samtliga LO-ledare. Intresset för LO-ledarnas kompetens tenderade dock att minska över tid.²⁶⁷ En förklaring till det minskade intresset från utredningsväsendet sida var en ökad institutionalisering och att uppgifterna togs över av professionella utredare. Det korporativistiska inslaget i utredningsväsendet blev också allt mer uppluckrat i slutet av seklet, vilket innebar en minskad efterfrågan på intresseorganisationernas medverkan i den statliga beslutsprocessen.²⁶⁸

Uppdragen ovan kombinerades ofta med politiska uppdrag på olika nivåer. De LO-ledare som varit riksdagsledamöter fortsatte med detta även efter att de lämnat LO. I riksdagspolitiken arbetade de företrädesvis med arbetsmarknadsrelaterade frågor som ibland kombinerades med uppdrag i statliga kommittéer och utredningsarbeten. LO-ordförandena fortsatte ofta i riksdagen långt efter uppnådd pensionsålder.²⁶⁹ Det var deras kompetens inom det arbetsmarknadspolitiska området som gjorde dem attraktiva för politiska ändamål och de kunde därigenom fortsätta att företräda den fackliga sidan även efter tiden i LO.

I mitten av 1900-talet dök uppdrag i den centrala förvaltningen upp som ett alternativ till de ovan nämnda reträttplatserna. Liksom politikerna kunde nu även fackföreningsmännen få erbjudande om uppdrag i den centrala förvaltningen såsom landshövding eller generaldirektör. Sex LO-ledare i undersökningen har erbjudits uppdrag som landshövding. Av dessa kom fyra Valter Åman (1961-1971), Bengt Norling (1977-1990), Lars Westerberg (1980-1983) och Kurt Nordgren (1971-1974) att tacka ja.²⁷⁰ Axel Strand tackade av familjeskäl nej till att bli landshövding i Västerås 1953 och Einar Norrman tackade nej till att bli landshövding i Örebro 1956. För den sistnämnde som sparkats

---

²⁶⁷ Kohortstudien

²⁶⁸ Michele Micheletti, (1994) s 202.

²⁶⁹ Kohortstudien

²⁷⁰ Kohortstudien

ur LO-ledningen på grund av sina förmodade kommunist sympatier tog man således från regeringens sida ett visst ansvar genom att erbjuda honom ett uppdrag i den statliga förvaltningen. Efter att ha tackat nej erbjöds han inte fler uppdrag och han förblev utan arbete fram till sin pensionering på 1970-talet.²⁷¹ Även generaldirektörer med bakgrund i LO-ledningen har förekommit. Gustav Vahlberg blev efter sin tid som andre ordförande i LO generaldirektör för Arbetsmarknadsverket 1948. Han var då den tredje fackföreningsmannen, efter Sigfrid Hansson och John Lingman, som erhöll en generaldirektörspost.²⁷² Därefter tillträdde Olle Gunnarsson 1972 tjänsten som generaldirektör för Arbetarskyddsstyrelsen. Någon mer omfattande rekrytering till statliga verk och myndigheter har således inte förekommit.²⁷³ Det kan poängteras att det var vanligare att rekrytera landshövdingar och generaldirektörer i LO-ledningen än i SAP:s VU. Detta kan i första hand förklaras med att personer i LO-ledningen var betydligt yngre än VU-ledamöterna när de lämnade sina uppdrag. För generaldirektörerna har sannolikt deras kompetens inom arbetsmarknadsområdet varit helt avgörande eftersom motsvarande poster inom andra områden ofta krävde en hög formell utbildning. Utnämningar av tidigare LO-ledare till den centrala förvaltningen upphörde under 1980-talet, vilket kan förklaras med ett förändrat utnämningmönster under en period med borgerligt regeringsinnehav i början av 1980-talet. Det kom också med tiden att riktas hård kritik mot de partipolitiska utnämningarna inom den offentliga förvaltningen.²⁷⁴

Under 1990-talet fanns en tendens att LO-ledarna inte tog några uppdrag alls och gick i pension direkt efter det att de slutade på LO. Om det berodde på att de inte ville eller inte fick några uppdrag må var osagt. Det sammanfaller tidsmässigt med att de uppdrag LO-ledningen tidigare fått efter den fackliga karriären begränsades av ett flertal samverkande faktorer såsom ett minskat politiskt deltagande, professionaliseringen av utredningsväsendet, nedmonteringen av det korporativistiska systemet och den centrala förvaltningens förändrade rekryteringsmönster. Dessa förändringar innebar att värdet av de före detta LO-ledarnas meriter minskade. Detta skulle också kunna utgöra en möjlig förklaring till införandet av de fallskärmar och fördelaktiga pensionsavtal som förekom och diskuterades i fackföreningsrörelsen under 1900-talets sista decennier.

---

271 *Dagens Nyheter* 2003-10-11, Tage Erlander, (2003) *Dagböcker. 1953*, s 26.

272 *Svenska kvinnor och män*, Band 8, 1955.

273 Kohortstudien

274 Isaksson Anders, (2002) *Den politiska adeln: Politikens förvandling från uppdrag till yrke*, s 149 ff.

Kapitelsammanfattning

I likhet med de forskare som tidigare undersökt de fackliga ledarna på andra nivåer och under andra tidsperioder kan jag konstatera att rekrytering och karriärvägar till LO-ledningen har varit i princip oförändrade under 1900-talet. LO har haft en tydlig ambition att rekrytera sina ledare från de egna medlemsleden, dvs. från arbetarklassen. Några förborgerligande tendenser med avseende på rekrytering i form av akademiker eller ledare med borgerlig bakgrund har inte förekommit. I stället gick LO-ledarnas sociala bakgrund under 1900-talets första hälft i motsatt riktning från arbetararistokratin till den växande industriarbetarklassen. Medan SAP i takt med ett ökat inflytande över samhällsutvecklingen anpassade ledarrekruteringen till nya samhällsliga förutsättningar så var LO:s funktion under hela 1900-talet densamma – att tillvarata medlemmarnas intressen gentemot arbetsgivarna. Något behov av att förändra LO:s rekryteringsstrategier har därför inte funnits. I stället för att, som man gjort i andra europeiska länder, skapa en facklig elit så valde den svenska fackföreningsrörelsen med LO i spetsen att utbilda kompetenta medarbetare istället för blivande ledare. Genom att rekrytera medlemmar till ledande uppdrag kunde de fackliga organisationernas demokratiska struktur bevaras. På så sätt kunde man undvika att ett glapp uppstod mellan ledarna och rörelsen, vilket skulle undergräva medlemmarnas förtroende för både ledarna och organisationen.

För de blivande LO-ledarna utgjorde erfarenhet från produktionen det i särklass viktigaste kapitalet. Efter åren i produktionen fördes ledarna i ett karriärmönster från fackklubben till ledande uppdrag för en avdelning eller sektion och därefter vidare som ombudsman till förbunds nivå. Fram till att de nådde förbunds nivå, och ibland även därefter, kombinerades de fackliga uppdragen med politiska uppdrag i SSU och/eller SAP. Vid inträdet på förbunds nivå lämnade den blivande LO-ledaren produktionen för alltid och blev tjänsteman. För att nå LO-ledningen och i synnerhet ordförandeposten, var det avgörande att komma från något av de stora förbunden såsom Trä- eller Metallarbetareförbundet. Efter den offentliga sektorns expansion och kvinnornas intåg på arbetsmarknaden framstod det kvinnodominerade Kommunalarbetareförbundet som en allt viktigare rekryteringsbas. I samband med detta nådde de första kvinnorna LO-ledningen. Deras karriärvägar liknade i stort sett de manliga ledarnas.

En förutsättning för att nå LO-ledningen har under hela seklet varit innehavet av ett socialdemokratiskt partimedlemskap. Ledarnas uppslutning kring SAP:s ideologi var avgörande för sammanhållningen, definierade handlingsmönstren och förutsatte lojalitet. Till skillnad från andra delar av fackföreningsrörelsen

var LO:s ledarskikt socialdemokratiserat redan i samband med att organisationen etablerades. Banden mellan LO och SAP har därför alltid varit starka, men de olikartade karriärvägarna och kompetenskraven ledde till att det inte fanns något flöde mellan de båda fälten. För att undvika intressekollisioner lämnade de fackliga ledarna det fackliga arbetet om de gick över till politiken. Några omvända karriärer från SAP till LO-ledningen har inte förekommit, vilket tyder på en stark specialisering inom den fackliga sfären. Även om de politiska ledarna hade erfarenhet av produktionen saknade de en sammanhängande erfarenhet av praktiskt fackligt arbete. Den dubbla karriären i arbetarrörelsens elitskikt, ofta med Gunnar Sträng som förebild, framstår därför som en fiktion konstruerad av rörelsehistorikerna för att få rörelsens ledarskikt att framstå som enhetligt. LO-ledarna uppvisar också en viss skepsis mot den politiska sfären och framställer sig som mer praktiskt orienterade än de ofta välutbildade och ideologiskt medvetna politikerna. För LO-ledarna framstod den politiska sfären som betydligt mer förborgerligad än den fackliga. I den ideologiska retoriken var dock LO och SAP förbundna i ett samarbete, där det fackliga och det politiska var sammanvävt och hade lika värde.

LO:s krav att ledarna skulle ha erfarenhet från produktionen i kombination med vissa givna karriärmönster utestängde effektivt alla andra än dem som varit arbetare och avancerat i den egna organisationen. Denna utestängningsmekanism utgjorde en effektiv barriär mot förborgerligande tendenser. Arbetarklassen behöll under hela 1900-talet makten över rekryterings- och karriärmönstren till de ledande uppdragen i LO och fackföreningsrörelsen.

Kap 4. Arbetarrörelsens ledarideal

I sin bok *Organisation och demokrati* hävdade Robert Michels att arbetarrörelsen förborgerligades från två håll: dels genom rekrytering av akademiker och tjänstemän med borgerlig bakgrund, dels genom att arbetarledarnas förtroendeuppdrag ledde till tjänstemannastatus.²⁷⁵ I de båda föregående kapitlen har jag konstaterat att den svenska arbetarrörelsen alltmer effektivt, tvärtemot vad Michels förutspådde, lyckades att använda rekryteringsstrategier och karriärvägar för att behålla medlemmarnas och arbetarklassens kontroll över de ledande uppdragen. Men hur skulle man lösa problemet med det förborgerligande som kom från andra hållet, det vill säga när arbetarledarna gick från kroppsarbete till tjänstemannaarbete och umgänge i mer borgerliga kretsar? I den svenska arbetarrörelsen löstes detta genom att utforma ett ledarideal som med hjälp av olika egenskaper framställde ledarna som oanfrätta av karriärism och borgerliga attribut. Ledarna förväntades trots sin upphöjdhet dela samma erfarenheter och värderingar som arbetarklassen och det var deras förmåga att hantera dessa egenskaper som gav dem legitimitet.

Det var därför ingen tillfällighet att Håkan Juholt i samband med SAP:s partiledarval i mars 2011 framställdes som en traditionell socialdemokrat med politiken i blodet. Redan som barn hade han gått i förstamajtåget tillsammans med sin far som under många år var socialdemokratiskt kommunalråd i Oskarshamn. I tonåren gick han in i SSU och hamnade i riksdagen. Trots sitt avancemang i politiken hade han alltid enligt partikamraterna föredragit de röda fanorna framför den röda mattan.²⁷⁶ Även när Stefan Löfven presenterades som Juholts efterträdare knappt ett år senare framställdes han som barnhemsbarnet som blivit en av Sveriges mäktigaste fackföreningsledare. Bilden av en genuin arbetarledare förstärktes också av de intervjuer som gjordes med

²⁷⁵ Robert Michels, (1983) s 76-78.

²⁷⁶ Aftonbladet 24/3 2011, Aftonbladet 10/3 2011.

hans mamma i vad som framställdes som ett genuint arbetarhem i det politiskt röda Ådalen.²⁷⁷ Den bild som media skapade av dessa ledare var så långt från förborgerligad man överhuvudtaget kunde komma och det var också på detta sätt som man från arbetarrörelsens sida ville få läsarna och TV-tittarna att uppfatta det.

Det ledarideal som präglat rörelsen under hela 1900-talet kan relateras till den ständigt återkommande oron för rörelsens förborgerligande. För att inte ge associationer till opportunist och klassförräderi skulle ledaridealet vara fritt från attribut och egenskaper som kunde betraktas som borgerliga och för att skapa samhörighet med arbetarklassen skulle arbetardygden lyftas fram och ledaren framstå som ett med rörelsen. Ivar Vennerström använder i samlingsverket *Arbetets söner* från 1960 Hjalmar Brantings finansminister F.V. Thorsson för att karaktärisera de egenskaper som ingår i arbetarrörelsens ledarideal. Vennerström skriver:

Hos honom fanns ingen personlighetsklyvning mellan den offentliga och den enskilda människan. Hans enkla medborgardygder, nykterhet, sparsamhet, hederlighet, trofasthet, typiska för en gammal hantverkare, hade smält samman till en helgjuten enhet. Han var sober i sin livsföring, brände icke sitt ljus i båda ändar som t ex. Axel Danielsson. Han hade icke de bohemdrag, som karakteriserade många av pionjärtidens män. När han steg mot samhällets höjder behöll han sina enkla levnadsvanor i mat och dryck, i kläder och nöjen, han förlorade aldrig balansen såsom det hänt en och annan av dem som från folkdjupet genom egen duglighet och arbetarklassens frammarsch förts fram till samhälleligt inflytande och frotering med samhällets övre skikt. Socialismens idealitet var för honom icke endast en läpparnas ytliga bekännelse, den hade genomsyrat allt hans väsen.²⁷⁸

Thorsson framstår i citatet ovan som arbetarrörelsens personifierade ledarideal eftersom han aldrig tappade balansen i sin karriärgång mot högre höjder. Detta var inte oviktigt då Vennerström skrev karaktäristiken över Thorsson med tanke på att partiet och arbetarrörelsen vid denna tidpunkt betraktades som statsbärande och ledarna var en del av samhällsetablissemangen. Det var därför viktigare än någonsin för rörelsens ledare att söka sina rötter i de traditionella arbetardygden för att inte framstå som förborgerligade.

Begreppet förborgerligande används på ett vidsträckt sätt inom arbetarrörelsen och då det gäller ledarna är dess betydelse i många avseenden oklar. Begreppet definieras i denna avhandling med utgångspunkt från citatet ovan:

* att man genom sitt sociala avancemang i allt större utsträckning identifierar sig och umgås med andra klasser än arbetarklassen (*brist på klassmedvetande*)

²⁷⁷ Aftonbladet 27/1 2012, Aftonbladet 27/1 2012.

²⁷⁸ Ivar Vennerström, (1960) "Skomakaren som blev finansminister" i *Arbetets söner, Samlingens tid*, Del II, s 272f.

- * att man använder idealitet som en förevändning för att göra karriär (*brist på idealism*)
- * att man lämnat arbetarklassens enkla vanor när det gäller livsstil och konsumtion (*brist på lojalitet*)

De egenskaper som Vennerström i citatet tillskriver Thorsson har också format ledarnas sätt att beskriva sig själva och sitt värv. För att motverka de scenarion som utmålas i de ovanstående punkterna använder ledarna konsekvent tre egenskaper. Den första egenskapen är *klassmedvetande*, vilket innebär att man exponerar arbetardygderna och att man delar arbetarklassens erfarenhet av samhällets orättvisor. Den andra egenskapen är *idealism* där ledaren visar att drivkraften utgörs av tron på ett bättre samhälle och absolut inte av någon önskan att vinna egna fördelar. Den tredje egenskapen är *lojalitet*, vilket innebär att ledaren alltid underordnar sig rörelsens bästa. Dessa tre egenskaper formar ett ledarideal där ledaren beskrivs, eller vill få sig själv att framstå, som en helgjuten personlighet. Denna metafor syftar till att motverka alla insinuationer om att ledarna svikit rörelsens sanna ideal när de avancerat socialt och ekonomiskt till samhällets mest inflytelserika positioner.²⁷⁹ En ledare med dessa egenskaper skulle garantera att den, som drevs av idealistiska motiv, inte alls som Michels påstått bara var ”en illusion”.

I detta kapitel undersöker jag hur ledarna använder klassmedvetande, idealitet och lojalitet i förhållande till förborgerligande och arbetardygder.

***

De memoarer som utgör underlag för min undersökning om arbetarrörelsens ledarideal är skrivna under åren 1920 till 2010 varav flertalet under 1900-talets andra hälft. De karriärer som skildras spänner över hela seklet. Eftersom memoarerna har varit ledarnas sätt att göra bokslut, beskriver de ledaridealet som det såg ut vid den tidpunkt memoarerna skrevs. I denna undersökning spelar detta inte någon avgörande roll eftersom det är ledaridealet under 1900-talet och inte enskilda aktörers åsikter som undersöks. Mönster och förändringar kan därför delvis vara resultat av efterkonstruktioner, men även det säger något om ledaridealet under en viss period av 1900-talet. Oavsett vilket löper tydliga trådar från Thorsson till Juholt och Löfven som tyder på att rörelsens ledarideal formuleras i spänningen mellan arbetardygder och borgerliga attribut.

Ledaridealet och dess egenskaper studeras i detta kapitel som könsneutralt eftersom det var så det framställdes i ledarnas memoarer fram till 1900-talets sista år. Detta kan relateras till att klass länge gick före kön i arbetarrörelsen.

---

²⁷⁹ Kurt Johannesson, (1996) s 30.

Det fanns inte några ideologiska hinder för att en kvinna skulle väljas till ledare.²⁸⁰ De egenskaper som bär upp ledaridealet kunde därför lika gärna innehas av en kvinna som en man. Att verkligheten kom att se annorlunda ut visas i nästkommande kapitel.

Klassmedvetande

Den klassmedvetne ledaren

Klassmedvetandet kom i den svenska arbetarrörelsen att fylla en viktig funktion för att skapa ett ledarideal som byggde på samhörighet mellan ledare och medlemmar. För att undvika att bli betraktade som förborgerligade försökte ledarna att skapa samhörighet med och förtroende hos medlemmarna genom att framhålla sin tillhörighet till arbetarklassen och beskriva sig själva som arbetare.²⁸¹ Ett viktigt syfte med de svenska ledarnas memoarer har varit att skapa denna samhörighet och visa att man själv delar medlemmarnas bakgrund och ideal. I memoarerna har därför barndomsskildringarna fått en viktig ideologisk funktion också därför att de traditionella arbetardygden automatiskt framträder i beskrivningen av uppväxten. I sina berättelser visar ledarna att deras klassmedvetande är oförändrat och att deras upplevelser av klassamhället och de sociala orättvisorna fortfarande är lika starka som i barndomen.²⁸² Berättelsen visar att ledaren var en legitim företrädare för arbetarklassen.

Den första generationens ledare var födda på 1860- och 1870-talet. De saknade till en början klassmedvetande eftersom arbetarklassen ännu inte formerats. De betraktade sig istället, som partiagitatorn Frans Elmgren uttrycker det, som marginaliserade i samhället. Elmgren själv hade redan från första början fått känna på livets armod. Som elvaåring försökte han att försörja sig själv och sin blinda mor som skräddarlärling. Senare kom dessa upplevelser att ligga till grund för hans hänförelse av socialismen.²⁸³ Även Gustav Möller växte upp i en miljö långt ifrån den medvetna arbetarklass som börjat ta form runt sekelskiftet 1900. Han beskriver hur han under sin barndom i Malmö levde som nästintill en gatupojke i en omgivning ”där fattigdomen satt sin stämpel på varenda människa”. Sin mor såg han bara på söndagarna när hon var ledig från sitt slitsamma arbete som tvätterska och städerska. Trots skötsamhet, hårt

---

280 Ylva Waldemarson, (1998) s 10, Ylva Waldemarson, (2000) s 32, Christina Carlsson, (1986) *Kvinnosyn och kvinnopolitik: En studie av svensk socialdemokrati 1880-1910*, Yvonne Hirdman, (2008) ”Han, hon och dom – Frågor i tidens töcken” i *Att göra historia: Vänbok till Christina Florin*, red Maria Sjöberg, Yvonne Svanström, Institutet för framtidsstudier, s 36-39.

281 Robert Michels, (1983) s 76-78, 230.

282 Erik Åsard, kap 9, (1996) s 315.

283 Frans Elmgren, [1920] (1979) *Jävla socialstbuse!: 30 år som agitator*, s 11f.

arbete och sparande lyckades hon aldrig resa sig ur fattigdomen. När hon sedan insjuknade i TBC kunde Möller inte ens komma ihåg hur de försörjde sig.²⁸⁴ Samtidigt i en annan del av Malmö växte Per Albin Hansson upp i ett skötsamt arbetarhem med tydlig koppling till den framväxande arbetarrörelsen. I barndomshemmet var, skriver han, modern den samlande kraften som såg till att hemmet hölls rent, att maten serverades och att barnen var välklädda. Trots deras fattigdom satte hon en ära i att inte vara beroende av allmosor. Hansson själv menar att hans livsöde var likadant som för ”många andra fattiga arbetarpojkar, vilka funnit vägen till arbetarrörelsen och genom den till det offentliga livet”.²⁸⁵ Trots fattigdomen och armod fanns det hos ledarna en enorm stolthet i att framhålla klassiska arbetardygder som sparsamhet, flit och renlighet. De förmedlar en bild av stolthet över sitt ursprung och vad de genom arbetarklassens försorg kunnat åstadkomma. Budskapet är tydligt: även om de lyckats avancera i samhället så har de aldrig glömt var de kommer ifrån och vad det var som gjorde att de anslöt sig till arbetarrörelsen.

När arbetarledarna i den tredje generationen, till skillnad från Möllers och Hanssons utkast och korta självbiografiska artiklar, börjar skriva memoarer i bokform så genomsyras dessa av föreställningen att den som själv har varit fattig har särskilda förutsättningar att förstå vad det innebär för andra att vara fattig. Den egna fattigdomen och det sociala avancemanget utgjorde också en slags parallellhistoria till arbetarrörelsens omvandling av Fattigsverige till en modern välfärdsstat.²⁸⁶ Den stolthet som fanns över ursprunget i arbetarklassen går inte att ta miste på. Valter Åman beskriver hur fattigdomen och nödortften under 1910-talet betraktades som en naturlig del av livet. Visst var det fattigt men det var lättare att vara fattig bland andra fattiga.²⁸⁷ Bland de fattiga fanns det, skriver Sven Andersson, också en självklar solidaritet och hjälpsamhet. De mest akuta ekonomiska problemen kunde lösas genom att låna mat, pengar och kläder i grannskapet. Eftersom Anderssons far var säsongarbetande så styrde det familjens ekonomi och de levde i en ständig skräck för den förnedring det skulle innebära att söka hjälp hos fattigvården.²⁸⁸ Gunnar Sträng beskriver i en debattbok sin barndom under 1910-talet på följande sätt:

Jag växte upp i en barack, som var så pass miserabel att när det blåste på vintrarna yrde snön in i sängarna. Det gick inte att hålla värme i kåken. Då minns jag att mor tapeterade över de värsta springorna med tidningen. Där lärde man sig, så fort

284 Gustav Möller, (1971) ”Barndomen”, i Arbetarrörelsens Årsbok 1971 s 110, 125, 155.

285 Per Albin Hansson, (1982) ”Barndomstid, ungdomstid”, i *Från Fram till folkhemmet: Per Albin Hansson som tidningsman och talare*, red Anna Lisa Berkling, s 46-49.

286 Erik Åsard, (1996) ”`Statsministern´ 1991 års Ingvar Carlsson-film i jämförande perspektiv” i *Makten, medierna och myterna: Socialdemokratiska ledare från Branting till Carlsson*, red Erik Åsard, s 315.

287 Valter Åman, (1982) *Repor i färgen*, s 13.

288 Sven Andersson, (1980) *På Per Albins tid*, s 30-32.

man började stava – ”Frihet, jämlikhet och broderskap” – som var devisen för den gamla hederliga Socialdemokraten.²⁸⁹

Denna något drastiska barndomsskildring liknar de övriga memoarförfattarnas berättelser om hur fattigdom och social orättvisa låg till grund för deras klassmedvetande. Bara Sven Asplings berättelse avviker från detta mönster, då familjen genom faderns inkomst som lokförare i ekonomiskt hänseende kunde betraktas som en medelklassfamilj. När det däremot gällde den sociala gemenskapen var tillhörigheten till arbetarklassen självklar.²⁹⁰ Det bestående intrycket av denna generations memoarer är att de är angelägna om att beskriva sig som formade av en tillvaro där orättvisorna och klassgränserna var så tydliga att de inte kunde bortförklaras. De behövde inte läsa på för att hävda att de hade rätt, utan de kunde bygga sitt politiska och fackliga engagemang på egna erfarenheter och iakttagelser. För att betraktas som en riktig arbetarledare, en sådan som visste vad fattigdom och förtryck egentligen innebar, så skulle barndomen gärna beskrivas som den före detta ordföranden i Statsanställdas förbund Lars-Erik Nicklasson gör i citatet nedan.

Det går inte att beskriva trångboddhet, oro för sjukdom, konstant brist på pengar, brist på skor, kläder, läxböcker, ja allt som även med dåtida mått kunde hänföras till livets nödort. Ännu svårare, för att inte säga omöjligt, är att beskriva och i fantasin framkalla hela den atmosfär av matos, barnskrik, barntvätt på kokning och tork i köket, bäddar och sängar på varje kvadratmeter, doften av pottor och bristande möjlighet till personlig hygien.²⁹¹

Det var genom den tredje generationen som skrev sina memoarer under de sista decennierna av 1900-talet som denna bild av ledaren fick sitt genomslag. Som vi sett i det föregående utmärkte sig denna generation genom att den helt dominerades av ledare från arbetarklassen. Det ledande skiktet i SAP blev statsbärande, LO:s inflytande ökade och ledarna hade mer makt och större ansvar än någonsin tidigare. Det var därför än mer angeläget att visa att de fortfarande tillhörde arbetarklassen och inte blivit förborgerligade genom sina upphöjda positioner. Detta avspeglar från partiets sida en medveten strävan att uppnå legitimitet för de ledare som skulle leda och utforma partiets ideologi och strategi. Genom att med gemensamma upplevelser skapa samhörighet skulle medlemmarnas förtroende för ledarna öka.

Fattigdomen och arbetarklassens sociala utsatthet kom fortsatt att forma även den fjärde generationen. Lillemor Arvidsson beskriver hur känslan av underlägsenhet smög sig på henne när hon såg hur hennes föräldrar behandlades illa på grund av sin klasstillhörighet, en känsla som förstärktes först i skolan

289 Gunnar Sträng, (1992) *Sträng och Mona: Ett samtal om då och nu*, s 10.

290 Sven Aspling, Arvid Lagercrantz, (1999) s 65.

291 Lars-Erik Nicklasson, (2002) *Minnen och bilder*, s 14.

och sedan i arbetslivet. Att vara arbetarklass, konstaterar hon, var likvärdigt med att ständigt vara i underläge och stå längst ner på den sociala stegen.²⁹² Även Thage G Peterson beskriver målande den känsla av underlägsenhet han kände, då han nekades att låna boken *Nils Holgerssons underbara resa* av en bättre bemedlad kamrat. Kamratens mamma stoppade boklånet, eftersom familjen Peterson saknade lästradition och därför inte kunde umgås med böcker på rätt sätt. Att underskatta och se ner på människor bara för att de tillhörde en viss samhällsklass var, enligt Peterson, ett av klassamhällets och förnedringens värsta uttryck.²⁹³ Tillhörigheten till arbetarklassen innebar, enligt Sten Andersson, att man bar på ett proletärt underlägsenhetskomplex eftersom arbetarklassen alltid betraktades som längst ner på den sociala skalan.²⁹⁴

Det proletära underlägsenhetskomplexet innebar att de blivande ledarna ofta motarbetades i sin närmaste omgivning om de ville gå utanför arbetarklassens ramar genom att t ex studera. När Thage G Peterson satt på torpet i Berg och drömde om att bli lärare fick han höra att han siktade alldeles för högt och att det var fint nog att vara anställd på Konsum.²⁹⁵ Även Kjell-Olof Feldt närde drömmar om studier, men det var redan förutbestämt att han skulle börja på sågverket efter att han slutat folkskolan. Redan innan han hade slutat skolan hade hans mormor börjat sy på den ”störväst” som han skulle ha på bruket. Eftersom alla i släkten före honom hade blivit hederliga arbetare så dög det gott även åt honom.²⁹⁶ Att ledarna fått känna på arbetarklassens utsatthet gör att de är väl förtrogna med den klass som de satts att företräda. Ingvar Carlsson säger sig aldrig ha glömt sitt ursprung, var han kommer ifrån och vad han representerar. Han politiska övertygelse kan därför betraktas som en logisk följd av hans egna upplevelser av samhällets brister.²⁹⁷ I den fjärde generation var en tydlig markering av klassmedvetandet ännu viktigare än tidigare, då nästan samtliga ledare i SAP trots sin arbetarbakgrund också var akademiker.

Berättelsen om ett klassmedvetande format av egna upplevelser av sociala orättvisor kom också att reproduceras bland de ledare i den femte generationen som var födda i slutet av 1940-talet och början av 1950-talet. Göran Persson menar att hans barndom präglades av stark framtidstro och dålig ekonomi. Det var dock inte familjens ekonomiska situation som väckte hans klassmedvetande utan de oförrätter som hans mor utsattes för av jordägarna på den

---

292 Lillemor Arvidsson, Gunilla Wettergren, (1997) *När Lillemor fick makten*, s 31.

293 Thage G Peterson, (1999) s 23.

294 Sten Andersson, (1993) *I de lugnaste vattmen*, s 399-401.

295 Thage G Peterson, (1999) s 7.

296 Thage G Peterson, (1999) s 19. Lillemor Arvidsson, Gunilla Wettergren, (1997) s 34. Kjell-Olof Feldt, (2002) *Det blev ingen störväst: Min barndom och uppväxt*, s 135f, Göran Persson, (2008) *Min väg, mina val*, s 18.

297 Ingvar Carlsson, Göran Färm, (1991) *Carlsson: En samtalsbok med Ingvar Carlsson*, s 16f, 31.

sörmländska landsbygden. Detta var en oförrätt som satt djupt hos den unge Persson och som han bar med sig från Vingåker till uppdraget som partiledare och statsminister.²⁹⁸ Han har också varit noga med att i olika sammanhang framhålla sin bakgrund såsom när han valdes till partiledare vid kongressen 1996 då han menade sig ha fått: ”Det finaste uppdrag en svensk arbetargrabb kan få.”²⁹⁹ Att ledaren hade arbetarbakgrund fyllde fortfarande vid 1900-talets slut en viktig funktion.

Ett nytt inslag är att ledarna, liksom Persson ovan, väver in den framtidstro och välfärd som präglade 1900-talets mitt samtidigt som de poängterar att det fanns mycket kvar att göra. Wanja Lundby Wedin beskriver sig som ett barn av den framväxande välfärden, uppvuxen i två stockholmsförorter med framtidsförhoppningar, Högdalen och Johanneshov. Men även i denna till synes moderna tillvaro var klassamhället synligt och påtagligt varje dag. Familjen levde knapert men kunde inte betraktas som fattig, även om den vid något tillfälle fick vända sig till Socialen för att få ekonomiskt understöd, som gavs i form av kuponger som bara kunde användas i en viss affär. Detta gav, skriver Lundby Wedin, känslan av att ha ordet fattig stämplad i pannan.³⁰⁰ Margareta Winbergs barndom präglades visserligen inte av fattigdom och ekonomiska svårigheter men var torftig. Det mest plågsamma, menar hon, var den trångboddhet som uppstod då en familj skulle leva i ett rum och kök. Det var aldrig tal om att ta hem några kompisar.³⁰¹ De ovan refererade berättelserna kan betraktas som de sista i den traditionella genren, där de egna sociala erfarenheterna kunde omvandlas till politisk ideologi och politiskt ansvar. Det blev allt svårare att reproducera ett ledarideal som från början syftat till att visa att arbetarledaren genom sin omvandling från kroppsarbetare till tjänsteman inte förborgerligats utan fortfarande var fast förankrad i arbetarklassen. Det var inte ens längre lika självklart att ledaren verkligen kom från arbetarklassen och arbetarklassen utgjorde inte längre någon självklar grupptillhörighet. Ledaridealet behövde i detta avseende moderniseras för att återupprätta ledarens legitimitet.

---

298 Göran Persson, (2008) s 15, 21, Erik Fichtelius, Göran Persson, (2007) *Aldrig ensam, alltid ensam: Samtalen med Göran Persson 1996-2006*, s 552-554.

299 Göran Persson, Peeter-Jaan Kask, (1997) *Den som är satt i skuld är icke fri: Min berättelse om hur Sverige återfick sunda statsfinanser*, s 177. Se även: Charles Kassman, (1989) s 11, Lillemor Arvidsson, Gunilla Wettergren, (1997) s 12.

300 Wanja Lundby-Wedin, (2009) *På väg mot jämlikhet*, s 9, 15-17, 29.

301 Margareta Winberg, (2008) s 13.

Klassmedvetandets nya former

För att inte riskera att hamna i en schablonartad framställning som kunde betraktas som förlegad hittar Mona Sahlin och Pär Nuder alternativa framställningar som kunde länkas till de traditionella berättelserna om klasstillhörighet och klassmedvetande. Eftersom ingen av dem kom från en traditionell arbetarklassmiljö och saknade egenupplevda erfarenheter av sociala orättvisor försöker de i sina memoarer finna nya former för att exponera sitt klassmedvetande efter sin generations förutsättningar. Strategin är att visa att de fått skörda frukterna av arbetarrörelsens sociala reformarbete och att de av denna anledning inte fått känna på vad fattigdom innebär. Klassmedvetandets funktion ersätts med god kännedom om arbetarrörelsen och dess värderingar och ideal. Pär Nuder strävar på detta sätt efter att bli en exponent för arbetarrörelsens värderingar och för det goda samhälle som socialdemokratin och arbetarrörelsen skapat. Han skriver:

Det var lyckliga gatan – långt ifrån Biafra och barnen med uppsvällda magar i den svartvita teven av märket Luma, inköpt på Domus i Täby Centrum. Tevebilder från Hanoi, Saigon och Song My varvades med Kullamannen och månlandningar, Hylands hörna och Tekniskt magasin. Med Lasse Virén och OS i München 1972 kom färgteven. Då kunde man se att Olof Palme hade väldigt klara, blå ögon.³⁰²

Genom att nämna Palmes blå ögon och Domus i Täby fogar Nuder sitt liv till berättelsen om rörelsen och med små enkla perspektivmarkörer knyter han an till tidigare ledare och rörelsens traditionella värden. Även om han saknar arbetarbakgrund framställer han sig som en hederlig socialdemokrat och han markerar på så sätt tillhörigheten till arbetarrörelsen. Eftersom Nuder vet att berättelserna om fattigdom är viktiga berättar han om sin mor som fick sina smörgåsar stulna av en fattig klasskamrat och om faderns glädje över de två ägg han fick i sjuårspresent under kriget i Estland. Dessa berättelser kom att forma hans världsbild och de var också en påminnelse om att fattigdomen och svälten bara var en generation bort.³⁰³ Även om han själv inte känt fattigdomen kunde han på så sätt ändå förstå och solidarisera med den äldre generation som haft klassmedvetandet som drivkraft i omvandlingen av landet från ett tydligt klassamhälle till en modern välfärdsstat.

Liksom Nuder solidariserar Mona Sahlin sig med sina föregångare i arbetarrörelsen. Hon skriver:

Jag ryser när vi sjunger Internationalen eller när de röda fanorna smattrar på första maj. Jag får en klump i halsen när jag träffar en gammal man eller kvinna som berättar om sitt slit i rörelsen.³⁰⁴

---

302 Pär Nuder, (2008) *Stolt men inte nöjd: En kärleksförklaring till politiken*, s 17f.

303 Pär Nuder, (2008) s 15f.

304 Mona Sahlin, (1996) s 27.

Hon säger sig därför vara angelägen om att förvalta arvet efter Gunnar Sträng och minnena från det Fattigsverige som en gång var.³⁰⁵ Även om Sverige gått in i ett relativt välstånd påverkades både Nuder och Sahlin av de världspolitiska händelserna. De tidigare generationernas berättelser från Fattigsverige ersattes nu av internationell solidaritet upplevd genom TV-rutan. Intrycken från TV-sändningarna från Biafra, Vietnamkriget och den sovjetiska invasionen i Tjeckoslovakien 1968 var starka och manade till engagemang.³⁰⁶

Sahlin och Nuder försöker således att hitta nya former att visa sitt klassmedvetande. Detta är dock inte längre kopplat vare sig deras egna erfarenheter eller arbetarklassens, vilket tidigare hade haft en avgörande betydelse för ledaridealens utformning. När ledarna saknade egna erfarenheter av sociala orättvisor sattes deras trovärdighet på spel, något som tidigare bara drabbat ledare med borgerlig bakgrund.

Klassmedvetande och politiskt engagemang

Vid sekelskiftet 1900 hade rörelsens inflytande och integration i det etablerade samhällssystemet börjat och en omfattande verksamhet igångsattes för att organisera medlemmarna från lokal till nationell nivå. Rörelsen kom också att bli allt skickligare på att organisera och förvalta arbetarklassens erfarenheter och omvandla dessa till politisk ideologi. De ledare som ledde denna utveckling betraktade socialismen och arbetarrörelsen som det enda och självklara alternativet att lyfta arbetarklassen mot ett socialt välstånd. Partiagitatorn Frans Elmgren besjälades efter ett möte med August Palm 1882 av en blind tro på det rättfärdiga i socialismen och att denna med omedelbar verkan skulle reformera samhället. Det var sociala orättvisor som gjorde att han hänfördes av de socialistiska idéerna.³⁰⁷ Med samma hängivenhet beskriver Charles Lindley sitt första möte med socialismen. Det var under hans tid till sjöss på 1880-talet som han för första gången stiftade bekantskap med den engelska arbetarrörelsen.³⁰⁸ Efter att ha lyssnat på den tyske socialdemokraten Eduard Bernstein i Liverpool 1890 blev han övertygad om att socialismen utgjorde arbetarklassens räddning undan kapitalismens slaveri. Denna insikt, skriver han, framkallade en stor sensation inom honom och han omsatte den i praktisk handling genom att bilda en socialdemokratisk förening i Sunderland i England.³⁰⁹

---

305 Mona Sahlin, (1996) s 137.

306 Mona Sahlin, (1996) s 15-19, se även Pär Nuder, (2008) s 18.

307 Frans Elmgren, (1979) s 11f.

308 Charles Lindley, Memoarer (1987) s 21-30.

309 Charles Lindley, (1987) s 81f.

Om den första generationens ledare beskriver sin väg in rörelsen i nästintill religiösa ordalag så kom den andra generationen att betrakta den som en konsekvens av egna upplevelser av sociala orättvisor. Gustav Möller fördes stegvis mot arbetarrörelsen i en insikt om att vissa levde lyxliv medan den stora massan inte hade några andra utsikter än ständig fattigdom, nöd och förtryck. Drivkraften var att ingen skulle behöva möta samma öde som hans mor. Det gick inte att bortse från, menar han, att vissa människor fötts på livets skuggsida och att de i ett klassamhälle aldrig skulle få det bättre.³¹⁰ Ernst Wigforss var redan under uppväxten i ett konservativt arbetarhem övertygad om alla människors lika värde. Det som väckte hans oppositionslust var att fadern accepterade den sociala skiktningen i samhället.³¹¹ Under studenttiden i Lund blev han därför socialist och valde rörelsen och klasskampen istället för en hägrande akademisk karriär.³¹² För Möller och Wigforss verkar det ha varit viktigt att visa att de reflekterat och gjort ett medvetet val då de trädde in i rörelsen. Kanske var detta en parallell berättelse för dem som inte redan direkt fått rörelsens i blodet.

Metaforen att få rörelsen i blodet kan betraktas som att det inom den medvetna arbetarklassen var en självklarhet att engagera sig i rörelsen. Per Albin Hansson skriver:

Det låg väl i blodet att jag skulle med. Far var en god fackföreningsmedlem och så långt tillbaka jag kan minnas fanns Arbetet i hemmet. Bror Johan spelade tidigt en roll i målarefackföreningen och bror Sigfrid hade börjat intressera sig för murarefackföreningens arbete.³¹³

För Rickard Lindström var det i stället den sociala miljön på Korsnäs bruk som gjort honom och hans arbetskamrater till socialister. Eftersom han redan på förhand var klar över att han var socialist så gick han utan påtryckningar in i partiet och han behövde varken övertygas eller omvändas.³¹⁴ Om ledarna tidigare var stolta över att de funnit ett sätt att omvandla sitt klassmedvetande till ideologi, så betraktades nu tillhörigheten till arbetarklassen och engagemanget i arbetarrörelsen som självklar. Den tredje generationen växte i stor utsträckning upp i medvetna arbetarhem präglade av en stark, i det närmaste religiös, beundran för Hjalmar Branting och arbetarrörelsen.³¹⁵ Branting beskrivs som en portalfigur och Gunnar Sträng formulerar det som att: ”Branting var partiet och partiet var Branting. Vi unga insöp det där, kan jag säga, nästan med

310 Gustav Möller, (1971) s 125, 109f, 155.

311 Ernst Wigforss, (1964) s 29f, 237.

312 Ernst Wigforss, (1964) s 117.

313 Per Albin Hansson, (1982) s 53. Se även Axel Gjöres, (1963) *Stormår: En folkrörelse växer fram*, s 12, 85f.

314 Rickard Lindström, (1930) *En socialist: Fragment ur en självbiografi*, s 15-22

315 Sven Andersson, (1980) s 35, Lars-Erik Nicklasson, (2002) s 12, Rickard Lindström, (1930) s 16, Fredrik Ström, (1940) s 436, Se även Odd Enström, (1991) *Om politiken, det personliga och framtiden*, s 19-25.

modersmjölken.”³¹⁶ Redan som barn deltog de i demonstrationer och gick i ledet med röda fanor och hörde marscherna spelas.³¹⁷ Barnens och ungdomarnas engagemang var till en början, menar Sven Andersson, bara en avspiegling av föräldrarnas politiska förhållningssätt. Kombinationen av en ideologiskt medveten omgivning och de egna erfarenheterna av klassamhället förde dem i riktning mot politisk eller facklig aktivitet.³¹⁸ För de barn och ungdomar som växte upp i denna omgivning fanns sällan några andra alternativ än socialdemokratien och arbetarrörelsen. Tron på socialdemokratien framstår i memoarerna ibland som dogmatisk och något utrymme för andra politiska åskådningar fanns inte. Den facklige ledaren Lars-Erik Nicklasson skriver om sin far:

Hans djupa politiska intresse och engagemang drabbade alla oliktankande vare sig de påträffades på arbetsplatsen, i vän- eller släktkretsen, eller i affärer. Han släppte till exempel inte in någon i hemmet som bar med sig en tidning som kunde misstänkas vara borgerlig. Detta gällde också i andra frågor. När vi barn fick egna inkomster och för dessa köpt skor eller kläder i någon privat affär, fick vi alltid i förmaning att allt skulle köpas i Konsum.³¹⁹

Denna inställning kan betraktas som ett uttryck för hur rörelsens idévärld genomsyrade den del av arbetarklassen som kunde betraktas som medveten. Inställningen kom att överföras till barnen. Ledarna i den fjärde generationen framställer sig därför som naturligt klassmedvetna och det är till SSU och fackföreningsrörelsen de vänder sig när klassamhället blir kännbart i skolan och på arbetsmarknaden.³²⁰ Även Göran Persson, tillhörande den femte generationen, följer denna berättartradition och säger sig ha blivit politiskt medveten när han var 12 år – medveten i den meningen att han blev socialdemokrat. Den politiska övertygelsen, menar han, kom med samma självklarhet som att vissa människor ”är troende”.³²¹ I memoarerna vill ledarna framhålla att deras rörelseengagemang är äkta och genuint och att någon lockelse till andra politiska riktningar inte har förekommit. Deras lojalitet och trofasthet mot rörelsen framstår som en logisk konsekvens av ett klassmedvetande som inympats av föräldrarna redan i barndomen.

I de memoarer som skrevs på 1990-talet försökte flera av ledarna att komma bort från föreställningen att de redan i barndomen hade fått rörelsen i blodet.

316 Gunnar Sträng, (1992) s 11.

317 Valter Åman, (1982) s 44, Sven Andersson, (1980) s 62f, Torsten Nilsson, (1986) *Utanför protokollet*, s 32.

318 Gunnar Sträng, (1992) s 16f, Sven Andersson, (1980) s 38, 64-66, 125, Torsten Nilsson, (1986) s 87, Sven Aspling, Arvid Lagercrantz, (1999) s 63, Bert Lundin, Rolf Jansson, (2006) *Ett liv i Metall*, s 44, Hans Ericson (1980) *Mitt liv med Transport*, s 37-42.

319 Lars-Erik Nicklasson, (2002) s 12.

320 Ingvar Carlsson, Göran Färm, (1991) s 24f, Thage G Peterson, (1999) s 60f, Lennart Bodström, (2000) *Mitt i stormen*, s 33, Lillemor Arvidsson, Gunilla Wettergren, (1997), s 39.

321 Göran Persson, (2008) s 34f, Erik Fichtelius, Göran Persson, (2007) s 552-554.

Den tidigare så självklara tillhörigheten till arbetarrörelsen omvärderades. Även om merparten av ledarna kom från arbetarhem, så var de angelägna om att visa att de själva valt vägen till rörelsen och inte viljelöst låtit sig styras av föräldrarna eller ett medfött klassmedvetande. Både Anna-Greta Leijon och Kjell-Olof Feldt kom från arbetarklassen, men de säger sig ha blivit politiskt medvetna först under studenttiden i Uppsala, då de läste sig till en politisk övertygelse.³²² För Feldts del var det de teoretiska studierna som fick honom att inse att det fanns andra och kollektiva strategier för att lämna kroppsarbetet än enbart studier.³²³ Precis som vissa ledare tidigare hade gjort, så gav de intellektuella motiveringar för att på ett trovärdigt sätt legitimera sitt val.

För Mona Sahlin och Margareta Winberg gav det sociala arvet egentligen inte utrymme för andra val eller alternativ än SAP, men de är ändå angelägna om att inte utge sig för att vara sig ideologiskt indoktrinerade av sina rörelseaktiva föräldrar. För Sahlins del innebar detta att hon först efter att ha undersökt alternativen hamnade hos SSU, medan Winberg först i vuxen ålder och efter moget övervägande uppfyllde faderns högsta önskan, att hon skulle bli socialdemokrat. Annika Åhnberg uppvisar en minst sagt ovanlig väg in i rörelsen eftersom hon blev socialdemokrat först i samband med att hon blev statsråd 1996. Innan dess hade hon under lång tid varit riksdagsledamot för Vänsterpartiet.³²⁴ I flera av de memoarer som skrivits på 1990-talet, och i synnerhet av kvinnor, var det inte längre lika självklart att man fått rörelsens i blodet. Medan vissa av de äldre ledarna fortfarande hävdade detta, så var de yngre ledarna angelägna om att visa att de gjort ett ideologiskt val. En förklaring torde vara att klassmedvetandet hade försvagats i samband med de sociala reformerna och ett ökat välstånd i samhället. Den som aldrig själv upplevt fattigdomen hade inte samma anledning att betrakta socialdemokratin och arbetarrörelsen som det enda och självklara alternativet. När arbetarklassens självupplevda erfarenheter av sociala orättvisor och därmed känslomässiga band till klassmedvetandet var borta, fick man liksom de tidigare ledarna med borgerlig bakgrund läsa och lära om orättvisorna. Därefter närmade de sig rörelsen genom ett intellektuellt ställningstagande. När ledarna inte längre var arbetare och ibland hade en ganska lös anknytning till arbetarklassen blev det således allt svårare att förhålla sig till de berättelser som inramade det traditionella ledaridealet.

---

322 Anna-Greta Leijon, (1991) *Alla rosor ska inte tuktas!* s 61.

323 Kjell-Olof Feldt, (2005) *Min väg till politiken*, s 20-22.

324 Margareta Winberg, (2008) s 11-17, Mona Sahlin, (1996) s 20, 25. Se även Anders Isaksson, (2002) *Den politiska adeln: Politikens förvandling från uppdrag till yrke*, s 13f, Lotta Gröning, (2008) *Sanning eller konka: Mona Sahlins politiska liv*, s 61, 132, Annika Åhnberg, (1999) *Isprinsessa*, s 93, 212.

Att sakna klassmedvetande baserat på egna erfarenheter

En utgångspunkt för ledaridealet var länge att ett äkta klassmedvetande bara kunde nås genom ledarens egna erfarenheter av sociala orättvisor. De ledare som saknade sådan erfarenhet har alltid haft en särställning i den politiska delen av arbetarrörelsen. För den fackliga delen har som tidigare konstaterats denna typ av ledare inte funnits. Som en konsekvens av rörelsens inneboende oro för förborgerligandet har akademiker och ledare med borgerligt ursprung betraktats med misstänksamhet. Den svenska arbetarrörelsen hade till en början en pragmatisk inställning till dessa ledare helt enkelt därför att man behövde deras kompetens. Rörelsens historiker och ideologer fick därför som sin uppgift att legitimera ledarna med borgerlig bakgrund och det utvecklades därför två ledarideal. Det ena var det som F.V. Thorsson representerade, dvs. de ledare som ”steg fram från de djupa leden”. Det andra var ”undantagen”, ledare såsom Hjalmar Branting vilka genom ideologisk övertygelse ”bytte sida” och ”steg ner till folket”.³²⁵ De båda ledartyperna hade dessutom olika målsättningar. Proletärerna var i första hand angelägna om att åstadkomma praktiska förändringar för att förbättra arbetarklassens villkor medan de borgerliga ”intellektuella” hade ett mer teoretiskt förhållningssätt till arbetarrörelsen.³²⁶ I sina memoarer förklarar ledare som Zeth Höglund, Fredrik Ström, Erik Palmstierna och Torsten Nothin det klassmässiga ”sidbytet” med att de upplevt klassamhället utifrån.³²⁷ Detta sidbyte var inte oproblematiskt och de borgerliga ledarna hade svårt att få samma legitimitet som t ex Thorsson eftersom denne ansågs dela medlemmarnas erfarenheter.

En ledare som uppenbart inte klarade detta sidbyte var Erik Palmstierna. Han skriver att han skrämdes av sina obildade partikamrater och skulle ”den rena klassinstinkten och ett dylikt kunskapsmått vinna övertag i samhället, hur kommer det då att gå för fosterlandet?” Den partikamrat han främst syftade på var F.V. Thorsson som tycktes bära ”sitt klassmärke” med stolthet. Palmstierna menar sig helt enkelt inte vara van vid det ledarideal som fattighusbarnet Thorsson företrädde eftersom han själv kom från ”herreklassen”.³²⁸ Det som Palmstierna betraktade som ett klassmärke var i själva verket den strategi som ledarna använde för att skapa samhörighet med medlemmarna.

Fredrik Ström beskriver hur han vid otaliga tillfällen hamnade i konfrontation med arbetarledarna. En av dessa, partistyrrelsemedlemmen och den före

---

325 Åsa Linderborg, (2001) s 98, Ragnar Caparsson, (1950) ”Herman Lindqvist” i *Banerförare*, s 10.

326 Robert Michels, (1983) s 240, 249.

327 Zeth Höglund, (1949) ”Hjalmar Branting”, i *Banerförare*, s 14. Se även Nils-Olof Franzén, (1985) *Hjalmar Branting och hans tid: En biografi*, s 109, Rut Berggren, (1991) *Agitatorn fru Kata: Kata Dalström och hennes tid*, s 84, Sten Sjöberg, (1949) ”Fredrik Sterky”, i *Banerförare*, s 91, Thage G Peterson, (2002) *Olof Palme som jag minns honom*, s 33f.

328 Erik Palmstierna, (1950) *Åtskilliga egenheter: Karaktärsstudier och silhuettklipp*, s 27f.

detta sågverksarbetaren C.A. Svensson, menade att Fredrik Ström hade andra politiska motiv än personer som själva hade erfarenheter av klassamhället. Enligt Ström hävdade Svensson:

– Du rasar, Ström, av för mycken lärdom, men vi, proletärer, har en enda lära: solidaritet. Den som är i minoritet skall tåga och lyda, avbröt mig den gamle hedersmannen, sågverksarbetaren C.A. Svensson i Sundsvall!³²⁹

C.A. Svensson menade att de olika ledartyperna hade olika målsättningar med sitt engagemang i rörelsen. Men även om de olika ledartyperna ibland hade svårt att förstå varandra, så ansåg Rickard Lindström att många av de äldre akademikerna hade lärt sig att förstå arbetarnas kynne och kom därför att integreras i rörelsen. Däremot tvekade akademikerna i Lindströms egen generation att ansluta sig till rörelsen. I stället för att gå in i partiet eller SSU valde de att isolera sig i speciella organisationer. Det uppstod därför, enligt Lindström, ofta spänningar mellan dessa båda grupper. I rörelsen fanns det inte heller 1930, då Lindström skrev sin bok, någon ung man med universitetsutbildning som betydde något särskilt i rörelsen eftersom ”böckernas värde” och organisationsarbete värderades på olika sätt.³³⁰ Detta påstående kan relateras till att rörelsen genom rekryterings- och karriärvägar hade kapacitet att erbjuda det kapital som arbetarledarna ansågs behöva.

När Per Albin Hansson avled 1946 valdes Tage Erlander till partiledare och statsminister. Under lång tid var han den ende ledamot i VU som saknade arbetarbakgrund, erfarenhet från SSU och som i stället läst sig till en ideologisk övertygelse. Detta innebar, enligt Sven Aspling, att Erlander ibland hamnade i underläge då de övriga ledamöterna genom sin arbetarbakgrund delade en gemensam referensram.³³¹ Erlander är i sina memoarer emellertid angelägen om att framhålla att hans eget avstånd till fattigdomen inte var långt. Det var ju hans far smedsonen, som hade lyckats bryta sig loss ur fattigdomen och söka sig till lärarseminariet i Karlstad.³³² Som ledare med annat socialt ursprung än i arbetarklassen så tvingades han att hitta en egen form av klassmedvetande och klasstillhörighet som kunde passa in i rörelsens referensram.

De ledare som saknade arbetarklassbakgrund hade, enligt Thage G Peterson, svårt att förstå och förhålla sig till rörelsens referensram. Till exempel passade Olof Palme inte alls in, eftersom han saknade både arbetarklassbakgrund och arbetslivserfarenhet. Palme hade också själv, menar Peterson, komplex för sin adliga bakgrund, men han antydde aldrig att det skulle vara en belastning för honom. Det märktes istället genom att han höll en låg profil när han mötte

329 Fredrik Ström, (1942) *I stormig tid: Memoarer*, s 157.

330 Rickard Lindström, (1930) s 152.

331 Sven Aspling, Arvid Lagercrantz, (1999) s 149.

332 Tage Erlander, *1901-1939* (1972) s 23-27, 31-33, 53.

rörelsens gräsrötter eller människor med lång arbetslivserfarenhet.³³³ Bland de äldre ledarna betraktades Palme som spydig, snobbig och arrogant, eftersom hans intellektuella framtoning ofta försatte dem i underläge.³³⁴ Han försökte också, enligt Sten Andersson, att tona ner sin bakgrund i umgänget med andra ledare eftersom han kände att de betraktade den som problematisk.³³⁵ Till exempel skriver riksdagskvinnan Nancy Eriksson att hon inte kände någon som helst samhörighet med Palme ”eftersom han doftade för mycket överklass”.³³⁶ En sådan samhörighet grundade sig, enligt Sten Andersson, på att man själv upplevt orättvisorna i samhället. Det räckte inte med att bara ha läst och lärt om dem.³³⁷ Fram tonar bilden att den optimale ledaren är den som själv har arbetarklassbakgrund och som själv har upplevt klasskillnaderna. De ledare som saknade dessa egenskaper valde därför att på olika sätt tona ner och undvika sin bakgrund, vilket gett ”arbetarledarna” tolkningsföreträde och fått dem att framstå som de rättmätiga ledarna. Detta har också varit ett sätt att legitimera rekryteringsstrategierna och bevara partiets demokratiska struktur. Det fanns dock en viss acceptans för att partiledaren hade en avvikande bakgrund, eftersom denne i uppdraget som statsminister behövde egenskaper som stod över de egenskaper som partiuppdragen krävde.

Även om inträdet i arbetarrörelsen inte framstod som okomplicerat för ledarna med borgerlig bakgrund i den första och andra generationen så blev dessa ledare enligt egen utsago respekterade och integrerade i rörelsen. En förutsättning var dock att de till skillnad från Palmstierna anpassade sig till rörelsens spelregler. Därefter kom ledarna med borgerlig bakgrund inte alla att möta samma acceptans, vilket några av dem berört i sina memoarer. Carl Lidbom, justitieminister i Palmes regering, menar att det var fritt fram att tycka illa om dem som hade borgerligt ursprung och en intellektuell framtoning, eftersom detta genast gav associationer till opportunism och klassförräderi. Den som istället hade en far som var industriarbetare slapp all den kritik som en intellektuell socialdemokrat med borgerlig bakgrund fick utstå.³³⁸ Ytterligare en justitieminister, Ove Rainer, skriver att om man ville lyckas i arbetarrörelsen så krävdes det att man redan som barn hade insocialiserats i arbetarrörelsens föreställningar om människans plats och roll i samhället.³³⁹ Eller som Thomas Bodström senare formulerat det ”man kan inte bli en riktig sosse om man inte

---

333 Thage G Peterson, (2002) s 25.

334 Thage G Peterson, (2002) s 198.

335 Sten Andersson, (1993) s 399-401.

336 Nancy Eriksson, (1985) *Nancy: Nancy Eriksson minns*, s 250.

337 Sten Andersson, (1993) s 399-401.

338 Carl Lidbom, (1990) s 146. Se även Kaj Björk, (2001) *En utskälld man: Allan Vougt och hans tid*, s 65.

339 Ove Rainer, (1984) *Ett uppdrag*, s 149.

har varit med från början.³⁴⁰ Den äkta klassmedvetenheten var förbehållen de ledare som rekryterats från arbetarklassen. Det underförstådda budskapet var att den som själv upplevt orättvisorna, till skillnad från den som läst och lärt, hade en annan förståelse och därför ansågs som mer lämpad att bli ledare.

Idealism

Den idealistiske ledaren i en idealistisk rörelse

Inom den svenska socialdemokratin har det, enligt statsvetaren Katarina Barrling Hermansson, alltid betraktats som en dödssynd att utnyttja sin ställning för att sko sig. Om en ledare uppvisat tecken på sådant har det ofelbart lett till en förtroendeförlust eller till ett snabbt slut på den politiska karriären.³⁴¹ Samma normer gäller fackföreningsrörelsen, konstaterar Carl-Gösta Hansson, där ledarna alltid varit noga med att framhålla att karriären var en följd av deras idealistiska strävan att förbättra samhället och minska orättvisorna.³⁴² Ju närmare man kom de mer prestigefyllda uppdragen, desto större anledning fanns det att värja sig från misstankar om att man skulle ha handlat för egen vinnings skull. Denna problematik är inget nytt fenomen utan uppstod, enligt Robert Michels, i den tyska arbetarrörelsen när organisationerna växte och uppdragen blev allt mer attraktiva och välbetalda och gynnade vissa individer både socialt och ekonomiskt. Ledarna hävdade, enligt Michels, konsekvent att de enbart drevs av idealistiska målsättningar och utan något som helst egenintresse.³⁴³ För att undvika misstankar om egenintresse kom idealiteten att framstå som en av ledaridealets tre viktigaste egenskaper. För att skapa samhörighet mellan ledare och medlem var det viktigt att medlemmen verkligen kände att ledaren arbetade i idealistisk anda för arbetarklassens, organisationens och samhällets bästa. Denna känsla var ju också en förutsättning för att ledaren överhuvudtaget skulle få deras förtroende.

I memoarerna fick ledarna själva möjlighet att ge sin bild av hur idealismen och kampen för ett bättre samhälle förde vederbörande från gräsrotsnivå till den politiska och fackliga eliten. I enlighet med ledaridealets logik framställer de sig själva som att de – utan någon som helst tanke på egen vinning – vikt sitt liv åt arbetarrörelsen. Rörelsens framgång vilade således på idealistiskt engagemang. För funktionärerna i arbetarrörelsen runt sekelskiftet kom den

---

340 Thomas Bodström, (2011) *Inifrån: Makten, myglet, politiken*, s 84.

341 Katarina Barrling Hermansson, (2004) *Partikulturer: Kollektiva självbilder och normer i Sveriges riksdag*, s 173.

342 Carl-Gösta Hansson, (1996) s 118f.

343 Robert Michels, (1983) s 165f.

idealistiska övertygelsen, enligt partiagitatorn Frans Elmgren, för honom liksom andra agitatorer att innebära många personliga svårigheter, men de var trots detta besjälade av en blind tro på socialismens förmåga att reformera samhället.³⁴⁴ När Fredrik Ström beskriver partiarbetet under samma tid så framhåller han i nästan poetiska ordalag hur funktionärernas arbete kännetecknades av idealism. Han skriver:

Heder vare vår ungdoms förtroendemän, talare och skaldar, bokhållare och sprakfålar! Ville de ibland ta ner stjärnorna och ge planeten ett nytt kretslopp, så trodde de på sin sak, sin kraft och sparade sig aldrig.³⁴⁵

De hängivna partifunktionärerna var – trots att de ibland utsattes för svåra umbäranden – menar Ström, övertygade om att deras arbete på sikt skulle leda till ett demokratiskt och socialistiskt Sverige. Det var denna övertygelse som gav dem kraft att ständigt arbeta vidare. Bland partifunktionärerna var arbetsglädjen alltid stor och det var aldrig någon som klagade. Det var arbetet för den stora saken, ett bättre samhälle, som gav dem orken att stå ut med individuella mödor och försakelser.³⁴⁶ Gustav Möller beskriver idealismen på följande sätt:

De var besjälade av de socialistiska idéerna, var beredda om så skulle visa sig nödvändigt att bestiga barrikaderna för erövring av rösträtten. Deras ärelystnad var ingalunda att göra någon slags samhällskarriär. Några av dem kunde måhända bli dåligt eller uselt avlönade tidningsmän inom den socialdemokratiska pressen. De drevs av sin ungdomliga idealism att tjäna arbetarrörelsen, icke att förtjäna på den, att hjälpa till att bygga upp denna rörelse och förmå så många av sina medmänniskor som möjligt att anamma dess program och den socialistiska samhällssynen.³⁴⁷

Den idealistiska övertygelsen blev således en garant för att ledaren inte försökte nå vinning för egen skull. I memoarerna fick ledaren möjlighet att visa att så inte hade varit fallet. Idealismen blev på så sätt både ett mål och medel att få och behålla uppdragen.

Bland arbetarrörelsens ledare har idealismen tagits för självklar och det har ytterst sällan förekommit att en ledare ifrågasatt andra ledares idealistiska motiv. Erik Palmstierna påstår dock att idealismen försvann ur rörelsen redan på 1920-talet, i och med att det politiska klimatet förändrades när den yngre generationen tillskansade sig makten och den äldre generationen drabbades av politisk försoffning. Ett exempel på detta var LO-ordföranden Herman Lindqvists aktieaffärer i arbetarrörelseanknutna företag. Det var, enligt Palmstierna,

---

344 Frans Elmgren, (1979) s 11f, 37.

345 Fredrik Ström, (1942) *I stormig tid: Memoarer*, s 269.

346 Fredrik Ström, (1942) s 269f.

347 Gustav Möller, (1971) s 163.

demokratins baksida som visade sig när en ledare försökte sko sig på rörelsen. När idealiteten i hans tycke försvann, kände han att han inte längre hade något att hämta och han lämnade därför rörelsen.³⁴⁸

Palmstiernas anklagelser sporrade sannolikt också de samtida memoarförfattarna att värja sig mot kritiken, vilket ökade behovet för den enskilde ledaren att i memoarerna visa sina idealistiska avsikter. Fredrik Ström, Gustav Möller och Ernst Wigforss ingick alla i den yngre generation som Palmstierna åsyftar och de har alla därför varit ytterst angelägna om att visa att de drevs av idealism och att rörelsens bästa alltid hade gått före individuella karriärsträvanden. Ledarnas uppgift var, enligt Gustav Möller, att tjäna arbetarrörelsen och inte förtjäna på den. Man fick således inte göra några personliga vinster på sitt idealistiska engagemang. Om så skedde skulle det förtroende man tidigare haft från medlemmarna inte komma att förnyas. Den som ifrågasatte ledarnas idealism ifrågasatte även rörelsens grundförutsättning – att agera kollektivt för arbetarklassens och samhällets bästa.

Efter Palmstiernas utspel på 1950-talet blev ledarna allt mer angelägna om att visa sin idealism. Ett sätt att göra detta var att karaktärisera engagemanget som ett kall. Zeth Höglund beskriver i sin biografi över Hjalmar Branting hur denne istället för att ägna sig åt vetenskapen följde sitt kall och hängav sig åt demokratin, arbetarklassen och socialismen.³⁴⁹ Charles Lindley beskriver arbetet i rörelsen som ett kall och att han i första hand arbetade för idéerna och i andra hand för lönen.³⁵⁰ Det kall som flera av ledarna sade sig känna skulle i första hand användas för att förbättra arbetarklassens villkor.³⁵¹ Kallelsetanken var inte helt oproblematiserad inom rörelsen och vissa ledare såsom Olof Palme försökte, enligt Ulla Lindström, att medvetet avpersonifiera sin kallelse med att partiet utsett honom och det var partiet som bestämde.³⁵² Att ledaren själv beskrev sig som kallad skulle ju kunna innebära att denne betraktade sig som särskilt utvald, vilket gick stick i stäv med det rådande förhållningssättet att rörelsen utsåg den ledare som var mest lämpad för rörelsens syften. Vem ledaren egentligen var som person var därför av underordnad betydelse.

Bara hos en enda ledare kan man ana en annan drivkraft än idealism och det är när Kjell-Olof Feldt i en biografisk artikel skriver att han såg de politiska uppdragen mer som en intellektuell övning än som en livsuppgift.³⁵³ Om det var så att Feldt betraktade uppdragen som intellektuella övningar så lyckades

348 Erik Palmstierna, (1954) *Dagjämning: Politiska dagboksanteckningar 1920-1921*, s 13-17.

349 Zeth Höglund, (1949) *Minnen i fackelsken*, s 10-13.

350 Charles Lindley, (1987) s 106 ff, 182.

351 Sven Aspling, Arvid Lagercrantz, (1999) s 55, Thage G Peterson, (1999) s 100.

352 Ulla Lindström, (1970) *Och regeringen satt kvar!: Ur min politiska dagbok 1960-1967*, s 369.

353 Anders Björnsson, Kjell-Olof Feldt, (2008) ”Jag kände lukten av medelklass” – ett samtal om klasser” *Aktuellt om historia* 2008:2 s 71f.

han ändå vinna partikamraternas förtroende. En förklaring skulle kunna vara att det fanns en större acceptans för att de ledare som verkade i den praktiska politiken avvek från ledaridealet än för dem som hade mer ideologiskt grundade uppdrag. En annan förklaring skulle kunna vara att Feldt hade god kännedom om ledaridealets egenskaper och därför aldrig yppade något om sin drivkraft under sin politiskt aktiva period.

Hos den femte generation framstår det som viktigt att framhålla idealismen. Detta kan förklaras med den ökade misstro mot ledarna som präglade samhällsklimatet vid sekelskiftet 2000. Denna misstro kan delvis förklaras med den allmänt förekommande föreställningen att ledarna bara försökte sko sig själva och därför drevs av egna intressen. I den bok som Mona Sahlin skrev efter Tobleroneaffären beskriver hon sin kärlek till partiet. Hon menar att hon älskar partiet även om många påpekat att man inte kan älska ett parti utan möjligen den ideologi som finns bakom. Hon menar att hon har svårt att skilja dessa åt. Sedan hon blev politiskt aktiv har hon uppfyllts av en vilja att göra något meningsfullt och en ideologisk övertygelse har växt fram som sitter lika mycket i hjärtat som i hjärnan. Pengars värde skall aldrig få styra över det som är viktigt i livet.³⁵⁴ I sin memoar håller Pär Nuder fortfarande fast vid idealet att de förtroendevalda drivs av idealistiska motiv. I media däremot beskrivs, menar Nuder, ofta politiken som en hård och oförsonlig miljö där media-berusade politiker strävar efter att öka sin makt för egen vinnings skull. I detta perspektiv framstår idealismen och viljan att påverka samhällsutvecklingen bara som en läpparnas bekännelse. Sådana yttranden, framhåller Nuder, ger en falsk bild av de socialdemokratiska politikerna. De drivs inte av egenintresse utan av lust att bygga vidare och förändra samhället.³⁵⁵ Margareta Winberg beskriver hur partiet har burits upp av outtröttligt lojala människor, som på ideell basis ägnat all sin fritid åt att kämpa för något de tror på. Som ledare är det viktigt att känna samhörighet med de medlemmar vilkas förtroende och ideella engagemang ligger till grund för den position som man uppnått.³⁵⁶

Under hela 1900-talet kan idealismen sägas ha reglerat förhållandet mellan ledarna och medlemmarna såtillvida att den garanterade att alla, ledare och medlemmar tillsammans, arbetade för kollektivets bästa och inte för egen vinning. Idealismen fyllde också en viktig funktion för att uppdragen i rörelsen inte skulle bli en karriärväg för dem som mot förmodan ville avancera socialt eller ekonomiskt. Bara den som hade kollektivets och klassens bästa för ögonen skulle tillåtas att avancera i rörelsen.

---

354 Mona Sahlin, (1996) s 26f.

355 Pär Nuder, (2008) s 360f.

356 Margareta Winberg, (2008) s 29.

Idealism och socialt avancemang

Att göra karriär och avancera socialt har alltid varit känsligt i arbetarrörelsen. Det har därför alltid funnits en tydlig aversion mot karriärism eftersom sådan i förlängningen skulle kunna leda till att man lämnade arbetarklassen. Ledaridealets starka betoning av idealism har syftat till att undvika att rörelsen blev en karriärväg för personer med individuella istället för kollektiva ambitioner. Den som vill bli ledare talar aldrig om detta utan bygger istället upp sitt förtroendekapital och förankrar detta hos medlemmarna till dess att rörelsens kallar. Den som själv säger sig vilja bli ledare blir sällan eller aldrig vald.³⁵⁷ Skulle en ledare föreslå sig själv till en ledande position skapar det osäkerhet kring huruvida drivkraften verkligen är idealistisk. Eftersom ledarna alltid har varit beroende av medlemmarnas förtroende för att avancera har det aldrig funnits några förutsättningar att ägna sig åt karriärplanering.³⁵⁸ Den som framstår som alltför angelägen, menar Thomas Bodström, förväntas inte alltid sätta partiet i första hand. Det är ett förhållningssätt man får lära sig redan i SSU.³⁵⁹

I memoarerna beskriver ledaren följaktligen karriären som en konsekvens av ett idealistiskt och lojalt engagemang. Eftersom kollektivets bästa alltid står i centrum har det aldrig funnit något utrymme för att diskutera den egna karriärens fortsatta utformning på grund av att det skulle betraktas som en individuell strategi. När uppdraget skulle fördelas var det därför viktigt att inte en passiv attityd och invänta ett erbjudande.³⁶⁰ Gustav Möller skriver:

Jag tog passivt emot vad som bjöds mig och därför var det också en slump att mitt liv blev vigt åt arbetarrörelsen och socialdemokratin. Det enda som icke slumpartat skedde med mig var själva inträdet i ungdomsklubben och därmed i arbetarrörelsen. Detta skedde på grund av mitt eget frivilligt fattade beslut.³⁶¹

Samma passiva förhållningssätt till avancemang uppvisar Sten Andersson då han redogör för hur han 1962 antog uppdraget som partisekreterare. Enda anledningen var, menar han, att det förväntades av honom. För egen del hade han inte haft något emot att stanna kvar som ordförande i Stockholms arbetarekommun. På samma sätt resonerade han när han tjugo år senare tillfrågades om att bli statsråd. Andersson hävdar att han aldrig haft några drömmar om att bli statsråd eller ”något annat fint” utan att det bara blev så.³⁶² Han gör här en

357 Jenny Madestam, (2008) s 96f, Patrik Öhberg, (2011) *Politiker med karriärambitioner – en omöjlig självklarhet*, s 21f.

358 Se t ex. Gustav Möller, (1971) s 159, Sven Aspling, Arvid Lagercrantz, (1999) s 134, Lena Näslund, (2000) s 24, Sten Andersson, (1993) s 134, Lars-Olof Lundberg, (2010) *En aktiv vänsterinner: LO:s ordförande Gunnar Nilsson*, s 29, Lillemor Arvidsson, Gunilla Wettergren, (1997) s 187, Wanja Lundby Wedin, (2009) s 114f, Rolf Torstendahl, (2008) s 30.

359 Thomas Bodström, (2011) s 83.

360 Sven Andersson, (1980) s 280, Håkan Olander, (2003) s 51.

361 Gustav Möller, (1971) s 159.

362 Sten Andersson, (2003) s 134, 178f, 336.

rad markeringar som är viktiga för att underhålla och reproducera ledaridealet såsom att han kommer när rörelsen kallar, han underordnar sig rörelsens krav och han är dessutom lagom blygsam. Han ville och blir också betraktad som ett verktyg i arbetarrörelsens tjänst. Utifrån detta perspektiv är karriären bara en tillfällighet och en direkt följd av idealistiskt engagemang.³⁶³ Ledarna hade dock varit skickligare än andra, eller kanske mer idealistiska, vilket ledde till ständigt förnyat förtroende.

Enligt Ernst Wigforss var det meningslöst att fundera kring drivkraften hos en person som till exempel F.V. Thorsson, som under hela sin livstid levt och verkat inom arbetarrörelsen. Han skriver:

Rörelsens intressen, rörelsens bästa är så nära sammanflätade med vad den enskilde partiarbetaren anser vara sin egen framgång, att en särskillnad ter sig konstlad, onaturlig. Självakttagelsen och andras iakttagelse kan uppdaga alla möjliga element i helhetsbilden, strävan efter andras erkännande eller eget gillande, lusten att bruka sina krafter, att synas, att lysa, fåfänga, ärelystnad, ekonomiska förmåner, maktbegär. Jag ska inte här gå in på frågan om det är möjligt att i vissa fall, för vissa människor plocka fram det ena eller andra av dessa ”motiv” eller några tillsammans och låta dem bli förklaringen till en levnadsbana. Jag är i alla händelser säker på att det finns andra fall, där det vore lika meningslöst att söka drivkraften i sådana lösryckta motiv, som det vore att fråga en yrkesman eller vetenskapsman, som just känner sej leva när de arbetar och forskar, vad de har för motiv för att leva på detta vis. Det hindrar på intet sätt att alla de där mer eller mindre medvetna motiven kan spela en roll, eller åtminstone sätta sin färg på den enskildes reaktioner mot vad han upplever.³⁶⁴

Vad Wigforss egentligen menar är att idealiteten och de eventuella karriärsträvandena efter hand flyter ihop och blir oskiljbara. Den som på rätt sätt använder rörelsens kapital får också medlemmarnas förtroende under förutsättning att denne lever upp till förväntningarna om att alltid agera för kollektivets bästa. Ledarens framgång är därför helt beroende av förmågan att tillägna sig ledaridealets egenskaper, vilka alltid i första hand vilar på en ideologisk prioritering av kollektivets bästa. Den enskilde ledarens drivkrafter kan man enligt detta resonemang aldrig få veta.

Fortfarande in på 2000-talet framstår det som viktigt att upprätthålla bilden att karriären är en konsekvens av ett idealistiskt engagemang och att den inte går att planera. Förtroendeuppdrag är, menar Pär Nuder, inte ett arbete vilket som helst utan man blir utvald och tillfrågad. Den som saknar stöd kan därför inte vara kandidat. I medierna brukar detta beskrivas som ett låtsasspel som handlar om att ödmjuka sig lite lagom för att bli vald. Detta ger, menar Nuder, en falsk bild av ledarvalet. Visst finns det de som strävar efter makt och

---

363 Lena Näslund (2000) s 24. Se även Anita Gradin, Jacobsson Ranveig, (2009) *Från bruket till Bryssel: Minnen från ett politiskt liv*, s 217, Göran Persson, (2008), s 23-25, Rolf Torstendal, (2008) s 31.

364 Ernst Wigforss, (1964) s 255.

inflytande i politiken, men det är omöjligt att nå de yttersta positionerna utan stöd underifrån.³⁶⁵ Nuder reproducerar här den traditionella föreställningen att det är kollektivet som väljer och att de egna karriärambitionerna inte kan påverka utgången. Utifrån detta synsätt kan den enskildes karriär aldrig bli något annat än en lång rad av tillfälligheter. Den enskilde ledaren kan dock öka sina chanser att bli vald genom att lära sig rörelsens sociala koder och förvalta och omsätta sitt sociala kapital. Bara de ledare som tillägnar sig och kan använda detta kapital på rätt sätt betraktas som potentiella ledare.

Idealism eller bara läpparnas ytliga bekännelser

Arbetarrörelsens ledare har i memoarerna bemödat sig om att beskriva sig själva och sina likar som genomsyrade av den socialistiska idealismen. Att beskriva någon annan som karriärist innebar samtidigt att man riskerade både sin egen ställning och den interna hegemonin i rörelsen. Bara vid ett fåtal tillfällen har ledare kritiserat andra ledare för att vara alltför styrda av karriärmotiv.

En sådan situation uppstod när Per Albin Hansson lanserade sig själv som Brantings efterträdare. I de samtida ledarnas memoarer beskrivs han som å ena sidan karriäristisk och makthungrig, å andra sidan som utomordentligt skicklig och kompetent. Det var inte, som man skulle kunna tro, bara antagonisterna från 1917 som framhöll de karriäristiska dragen utan även nära och lojala medarbetare. Exempelvis skriver partisekreteraren Rickard Lindström att Hansson ibland kunde ”ha mer armbågar än hjärna”.³⁶⁶ Hanssons maktlystnad och karriärism var allmänt känd i partiet, konstaterar Åsa Linderborg, men i den officiella bilden omformulerades detta till att hans position var självklar. Detta förklarar hon med att Hansson, liksom tidigare Branting, skulle framstå som av naturen danad till uppgiften som partiledare och landsfader.³⁶⁷ I de samtida memoarerna sopades antydningarna om karriärism och makthunger snabbt under mattan och i stället slöt memoarförfattarna upp kring Hansson och omformade denne så att han passade in i partiets och rörelsens ledarideal.³⁶⁸ Ett bra exempel på hur denna omformning kunde te sig ger partistryrelsemedlemmen Ruben Wagnsson:

Som situationen då var, kände han [Hansson] på sig, att partiet vore bäst betjänt av honom som ordförande. Han bedömde läget rätt. Den borne ledaren för en stor folkrörelse måste vara beredd att själv söka uppnå den position från vilken han

365 Pär Nuder, (2008) s 309f.

366 Rickard Lindström, (1930) s 178, Anders Isaksson, (1990) *Per Albin II: Revolutionären*, s 178.

367 Åsa Linderborg, (2001) s 84f.

368 Sven Andersson, (1980) s 264, Fredrik Ström, (1940) s 205, Erik Palmstierna, (1954) s 39, Zeth Höglund, (1953) *Minnen i fackelsken III: Revolutionernas år 1917-1921*, s 249, Torsten Nothin, (1955) *Från Branting till Erlander*, Fjärde upplagan, s 291, Rickard Lindström, (1930) s 178.

bäst kan tjäna den sak han vill främja. Inte bara (eller kanske främst) äregirighet är drivfjädern i hans handlande, utan också lidelsefull önskan att gagna sitt folk.³⁶⁹

Wagnssons uttalande tyder på att han i efterhand lojalt ställer sig bakom ledaren, men att han då händelserna inträffande inte var lika övertygad om att Hanssons agerande var rätt eftersom han visat tecken på individuella drivkrafter och att tala i egen sak. Oavsett tillvägagångssättet kom Hansson att erövrade medlemmarnas och arbetarklassens förtroende om än med metoder som inte riktigt ansågs förenliga med arbetarrörelsens ledarideal. Om Hansson själv skulle ha skrivit memoarer skulle han med största sannolikhet ha anslutit sig till det traditionella ledaridealet och förklarat sitt agerande med att han tog sitt ansvar när partiet och arbetarrörelsen behövde honom.

När Hansson dog betraktade sig Gustav Möller som hans självklara efterträdare, vilket han motiverar med att han sedan 1916 haft ledande uppdrag i partiet som redaktör, partisekreterare, ledare för riksdagsgruppen och statsråd. Han hade också fått indikationer på att förtroendet för honom var stort och ”från åtskilliga riksdagsmän från min egen generation meddelats, att om jag ville kandidera var jag självskriven som Per Albins efterträdare.” Det fanns dessutom, menar Möller, bara två möjliga kandidater, nämligen han själv och Ernst Wigforss. Partistyrelsen å sin sida ansåg dem båda för gamla och föreslog istället den betydligt yngre Erlander.³⁷⁰ Själv ansåg sig Möller i kraft av ålder och erfarenhet dock vara den bäst lämpade kandidaten. Det var helt enkelt, skriver han, hans tur.³⁷¹ När partistyrelsen inte ändrade kravspecificeringen meddelade Möller att han inte längre kandiderade och därefter utsågs Erlander av en enhällig partistyrelse.³⁷² Istället för att välja den som verkligen ville ha uppdraget valde partiledningen Erlander som kände stor tveksamhet inför detta. Patrik Öhberg menar att detta visar på den komplexa relationen mellan viljan att göra karriär och det faktiska utfallet.³⁷³ Att inte välja Möller torde också ha varit en viktig markering för att visa att det är rörelsen som väljer ledaren, och att denne inte utan stöd underifrån kan påverka valprocessen.

Under det sena 1900-talet fick rörelsen allt svårare att upprätthålla både ledaridealet och de karriärvägar som utformats för att undvika karriärism. I fackföreningsrörelsen visade sig detta genom att ledare som Lillemor Arvids-

---

369 Ruben Wagnsson, (1969) *Många järn i elden*, s 114.

370 Gustav Möller, (1971) s 186f. Partiledarvalet 1946 beskrivs även i Sven Aspling, Arvid Lagercrantz, (1999) s 192, Nine Christine Jönsson, Paul Lindblom, (1987) *Politik och kärlek: En bok om Gustav Möller och Else Kleen*, s 489-497, Sven Andersson, (1980) s 276-289, Ernst Wigforss, (1954) *Minnen III: 1932-1945*, s 329 ff, Tage Erlander, *1940-1949*, (1973) s 257, Tage Erlander, (2006) *Dagböcker 1946*, s 139-142, Axel Gjöres, (1967) *Vreda vindar*, s 158-169.

371 Gustav Möller, (1971) s 183-186.

372 Tage Erlander, *Dagböcker 1945-1949*, (2001) s 58.

373 Patrik Öhberg, (2011) s 39.

son kritiserade de fackligt aktiva som betraktade de fackliga uppdragen som en karriärstege. De hade, menar hon, missuppfattat den grundläggande innebörden av det fackliga uppdraget som kännetecknades av kollektivets intressen och inte av personlig utveckling.³⁷⁴ Några år senare poängterade Wanja Lundby Wedin vikten av att de fackliga ledarna såg sig själva som tillhörande en folkrörelse och inte som en facklig elittrupp. Det viktigaste var dock att detta synsätt verkligen överensstämde med hur medlemmarna betraktade sina ledare.³⁷⁵ Även i biografier över legendariska fackföreningsledare som Arne Geijer och Byggnadsindustriarbetareförbundets Knut Johansson tycker sig biograferna se att ledarna agerade strategiskt och målmedvetet och att karriärmönstren visade på ambitioner snarare än tillfälligheter.³⁷⁶ Hade de båda ovan biograferade ledarna själva beskrivit sina karriärer, eller som tidigare lämnat det till rörelsehistorikerna, hade framställningarna sannolikt legat i linje med det traditionella ledaridealets förställningar om socialismens idealitet och karriärens tillfällighet.

Till skillnad från både sina föregångare och samtida beskriver Kjell-Olof Feldt utan omsvep sig själv som karriärist och rörelsen som en karriärstege. Det var visserligen inte för att göra karriär i politiken som han skaffade partibok, utan för att han trodde att den skulle kunna underlätta en karriär i statlig tjänst. Det var först senare som han upptäckte hur de politiska uppdragen lockade. I efterhand tycker han visserligen att det är lite pinsamt, men det går inte att sticka under stol med att han haft karriärambitioner.³⁷⁷ Dessutom hade ambitionerna ibland en så vidlyftig karaktär att vissa partikamrater fick intrycket att han betraktade sig som en potentiell partiledare.³⁷⁸ Därmed utmanade Feldt det befintliga ledaridealet och föreställningarna om hur en ledare egentligen skulle vara. Feldt ansågs dessutom vara ledare för den intellektuella och karriäristiska kanslihusögern, som skapade irritation inom partiet och fackföreningsrörelsen på 1980-talet.

De tilltagande individualistiska tendenserna i slutet av 1900-talet ledde till ett ökat intresse att förstå och förklara individuella strategier. I detta perspektiv framstod möjligheten att någon av idealistiska skäl skulle viga sitt liv åt arbetarrörelsen som både naiv och otidsenlig. Ändå fortsatte merparten av ledarna i arbetarrörelseeliten att i memoarerna beskriva karriären som den naturliga följderna av ett idealistiskt engagemang i arbetarrörelsens tjänst. Det var så de betraktade sina karriärer och genom att förmedla detta försökte de

---

374 Lillemor Arvidsson, Gunilla Wettergren, (1997) s 187.

375 Wanja Lundby Wedin, (2009) s 114f.

376 Charles Kassman, (1989) s 57-65, 101, Håkan Olander, (2003) s 51.

377 Kjell-Olof Feldt, (2005) s 26, 74f, 94f, 121.

378 Kjell-Olof Feldt, (1991) *Alla dessa dagar: I regeringen 1982-1990*, s 247.

skapa en motbild till den karriärstiske och girige ledare som målades upp i olika sammanhang både inom och utanför arbetarrörelsen. Trots ledarnas försök att upprätthålla ledaridealet pekade ett försvagat klassmedvetande och en sviktande idealism oundvikligen mot mer individualistiska karriärstrategier. Det under 1900-talet så självklara ledaridealet var på väg att falla sönder.

Lojalitet

Den lojale ledaren

Partiledningen kom vid seklets början att utforma strukturer för organisation, ledning och disciplin i syfte att skapa lojala medlemmar. Medlemmarnas lojalitet skulle sedan hålla samman partiet och rörelsen.³⁷⁹ Fortfarande vid seklets slut utgör, enligt Katarina Barrling Hermansson och Jenny Madestam, lojaliteten den viktigaste egenskapen i socialdemokratins självbild. I alla sammanhang förväntades ledaren underordna sig gruppen som kollektiv och lojaliteten var nära sammankopplad med en stark ansvarskänsla för partiet, rörelsen och nationen.³⁸⁰ Även LO inkluderades i denna lojalitetskultur och för de fackliga ledarna kom partimedlemskapet i SAP att liknas vid ”en obligatorisk passerpunkt” som var avgörande för gruppstillhörigheten, definierade handlingsmönstren och förutsatte lojalitet.³⁸¹ I ett övergripande perspektiv var lojaliteten en oundgänglig kraft för att hålla samman arbetarrörelsens ofta spretande grenar. Med hjälp av ledaridealets auktoritära och dominerande sida kunde ledaren också se till att lojaliteten med organisationen och rörelsen fullföljdes.

För den ledare som erbjöds ett uppdrag innebar den starka lojalitetskulturen att han inte kunde tacka nej eftersom det var ledarens plikt att lojalt acceptera de uppdrag som erbjöds. Den som ansågs mest lämpad, var enligt rörelsens logik tvungen att acceptera erbjudandet.³⁸² Liksom idealismen kom även lojaliteten att användas för att visa att den enskilde ledaren inte strävat efter att göra karriär utan bara lojalt följt rörelsens önskan och uppoffrat sig för den. Ibland fick dock lojaliteten motsatt effekt konstaterar Crister Skoglund eftersom partiets höga krav på lojalitet ofta ledde till att det bara blev karriärsterna kvar, vilka följde alla kursändringar utan att klaga.³⁸³ Utifrån detta perspektiv kunde ledarnas lojalitet lika gärna betraktas som en karriärstrategi, men precis

---

379 Åsa Linderborg, (2001) s 188f.

380 Katarina Barrling Hermansson (2004) s 156, Jenny Madestam, (2008) s 105, 130f.

381 Carl-Gösta Hansson, (1996) s 256.

382 Carl-Gösta Hansson, (1996) s 190.

383 Crister Skoglund, (1991) *Vita mössor under röda fanor: Vänsterstudenter, kulturradikalism och bildningsideal i Sverige 1880-1940*, s 259.

som Wigforss tidigare beskrivit så kan rörelsens bästa och den enskilde ledarens framgång inte skiljas åt.

Tage Erlander skriver i sina memoarer att lojalitet var den karaktärsdrag som värderades högst i partiet och att det var denna egenskap som gjorde att han själv valdes till partiledare.³⁸⁴ Att bli ledare i arbetarrörelsen handlade, skriver Erlander sin dagbok, inte om självförverkligande utan om en kombination av idealitet, lojalitet och underordning.³⁸⁵ Lojaliteten, menar ett flertal ledare, har varit avgörande både för dem själva och för medlemmarna. Genom sin upphöjda position skulle ledarna ständigt visa sin lojalitet gentemot medlemmarna vilkas förtroende låg till grund för deras ställning.³⁸⁶ För ledarna blir memoarerna ett medel att söka legitimitet för sin karriär, som de menar inte beror på karriärsträvanden utan på lojalitet och idealitet. De har enbart ställt sin kompetens till förfogande och kan därför vare sig betraktas som äregiriga eller karriäristiska. Mycket tyder på att de var så ledarna själva betraktade det. En intressant iakttagelse är att Erlander även i sina privata dagböcker skriver att han underordnade sig partiet, vilket skulle passa väl in i en partipolitiskt korrekt memoar. I sina memoarer skriver han att den politiska verkligheten inte går att skilja från ledarens personlighet. Det vore ett misstag att tro att det fanns en privat sfär av personligheten som var mer sann än den sfär som kommer till uttryck i politiken. Dessa sfärer var, menar Erlander, helt sammanförda. När han ägnade sig åt politiskt tänkande och handlande så utelöt han inga vitala delar av sin personlighet.³⁸⁷ Ideologin förenade det privata och det politiska livet och de kunde därför inte skiljas åt.

Den som valdes till ledare i SAP säger sig ofta ha känt tveksamhet och oro inför att ta sig an ett så ansvarsfyllt uppdrag.³⁸⁸ Ett återkommande tema i memoarerna är att de kände sig tvingade av rörelsens förväntningar och parti-lojaliteten att acceptera de uppdrag som de erbjöds. Östen Undén konstaterar sakligt att han var alldeles för feg för att avböja uppdraget som statsråd 1919, eftersom han kände en stark lojalitet med partiledningen.³⁸⁹ Flera av de ledare som var med när Tage Erlander valdes till partiordförande 1946 berättar hur han försökte komma undan men att statsrådet Per Edvin Sköld sade: ”Gruppen har

---

384 Tage Erlander, (1973) *1940-1949*, s 261.

385 Tage Erlander, *Dagböcker 1945-1949.*, (2001) s 142.

386 Margareta Winberg, (2008) s 29, Tage Erlander, (2003) *Dagböcker 1953.*, s 38. Om lojalitet se även t ex Ulla Lindström, (1970) s 17, Östen Undén, (2002) *Anteckningar 1918-1952*, s 20.

387 Tage Erlander, (1972) *1901-1939*, s 19f.

388 Jenny Madestam, (2008) s 89, se även Patrik Öhberg, (2011) s 39.

389 Östen Undén, *Anteckningar 1918-1952*, (2002) s 20, Göran Persson, (2008) s 124, Pär Nuder, (2008) s 309f, Bert Lundin, Rolf Jansson, (2006) s 91f, Lena Näslund, (2000) s 111, Charles Lindley, (1987) 106f. Se även Robert Michels, (1983) s 63.

valt, Du har att foga Dig”.³⁹⁰ I memoarerna beskriver sig Erlander som nästin-till skräckslagen av beslutet och vid närmare eftertanke, påpekar han, var det något alldeles fruktansvärt han gett sig in i.³⁹¹ Både Erlander och långt senare Göran Persson förklarar att det som fällde avgörandet var att de kände ett stort ansvar för de medlemmar som nominerat dem och gett dem sitt förtroende. De ansåg sig av denna anledning inte kunna tacka nej.³⁹² Att tacka nej skulle också innebära att de förlorade rörelsens förtroende eftersom de då inte längre betraktades som tillräckligt lojala. Den som erbjöds en position och ansågs kompetent var därför tvungen att ta den, vilket i förlängningen innebar att de personer som rörde sig i arbetarrörelseliten var i det närmaste livegna. Hade de dessutom uppnått en viss position och social status var de dessutom ofta helt beroende av rörelsen för sin egen och familjens inkomst.

Specifikt för de personer som nådde arbetarrörelseliten var just deras förmåga att uppfylla ledaridealets krav på lojalitet. När en ledare inte uppfyllde dessa krav väckte det uppmärksamhet bland de övriga ledarna, vilket senare också kom att skildras i memoarerna. I flera memoarer beskrivs därför hur Torsten Nilsson avböjde erbjudandet om att bli partiledare och statsminister efter Per Albin Hansson 1946 trots att han betraktades som klippt och skuren för uppdraget genom sin djupa ”förankring i partiets breda lager, i arbetarrörelsens miljö”. Han hade dessutom rätt egenskaper såsom god människokännedom, känsla för hur andra skulle användas i rörelsen samt ”ett mjukt handslag och fast vilja”. Hans kompetens och kvalifikationer låg med avseende på karriärväg och organisatoriskt kapital (såsom ordförande i SSU, ordförande i Stockholms arbetarekommun och partisekreterare) helt i linje med partiets önskemål.³⁹³ Det som Nilsson saknade var viljan att ta sig an uppdraget eftersom hans hälsa för tillfället var dålig. I efterhand anser Sven Aspling att det var klokt av Torsten Nilsson att avböja så energiskt, eftersom han nog inte var riktigt mogen för den stora uppgiften som partiledare.³⁹⁴ Torsten Nilsson har inte själv berört detta händelseförlopp i sina memoarer. Det skäl han angav måste ha betraktats som legitimt, eftersom det aldrig uppstod något tvivel kring hans lojalitet. Även om han inte blev partiledare och statsminister 1946, så kom han under flera decennier att befinna sig i den inre politiska kretsen i VU och på flera olika statsrådposter.

---

390 Torsten Nothin, (1955) s 293, se även Tage Erlander, *1940-1949*, (1973) s 258.

391 Tage Erlander, (1973) s 142.

392 Tage Erlander, (2001) *Dagböcker 1945-1949*, s 142, Göran Persson, (2008) s 49, 126f.

393 Axel Gjöres, (1967) *Vreda vindar* s 161, Sven Aspling, Arvid Lagercrantz, (1999) s 22, Torsten Nothin, (1955) s 293, Sven Andersson, (1980) s 280.

394 Sven Aspling, Arvid Lagercrantz (1999) s 22, Sven Andersson, (1980) s 280. Se även Henry Pettersson, (2006) ”Han kunde ha blivit vår nye Per Albin”, *Tiden*, nr 4/2006.

En annan partiledarkandidat som på 1990-talet uppmärksammades för sitt nej var Jan Nygren. När Mona Sahlin efter Tobleroneaffären inte längre var partiledarkandidat lanserades Nygren. Denne tackade nej med motivet att det var den sämsta tänkbara tidpunkten för både honom och hans familj. I flera av memoarerna påstås det att han ställt speciella lönekrav, vilket skall ha varit den avgörande orsaken till att han avskrevs som kandidat. Detta agerande stred mot partiets tradition att den som erbjöds ett uppdrag aldrig någonsin fick diskutera arvudet. Det enda som var viktigt var om man ansåg sig kunna klara uppdraget eller inte.³⁹⁵ Nygren kan därför anses ha brutit mot rörelsens normer på två sätt: dels genom att inte komma när rörelsen kallade, dels genom att kräva bra betalt för ett hedersuppdrag. Därefter lämnade han rörelsen för det privata näringslivet.

När valberedningen sonderade läget inför partiledarvalet 2011 valde en rad potentiella kandidater i likhet med Jan Nygren tidigare att tacka nej. Visserligen ingår det i spelet att kandidaterna till en början skall tacka nej. I medierna beskrivs detta, enligt Pär Nuder, som en politisk charad där man skall ödmjuka sig lite lagom för att bli vald. Men ju närmare den yttersta makten ledarna kommer desto mer avskräckande blir uppdraget som partiordförande och statsminister.³⁹⁶ Denna gång verkade nejsägarna verkligen ha övertygat valberedningen om att ett nej var ett nej. De ändrade inte inställning efterhand och underordnade sig inte de krav som tidigare varit normerande. I de föregående kapitlen har jag konstaterat att karriärmönstren förändrades – främst i SAP men även i LO – såtillvida att ledarna lämnade sina uppdrag efter en betydligt kortare tid än tidigare. I en allt mer individualiserad omgivning framstod också ett ledarideal, som byggde på underordning och lojalitet med gruppen, som alltmer otidsenligt. Detta öppnade också för resonemang om att den som själv ville bli ledare skulle tillåtas att kandidera, vilket var precis det som ledaridealet syftade till att motverka.

Lojaliteten ifrågasätts

Utifrån de memoarer som skrevs under 1990- och det tidiga 2000-talet förefaller det som att den för arbetarrörelsen så viktiga lojaliteten håller på att luckras upp. Åsa Linderborg förklarar denna minskande lojalitet med stridigheter mellan ideologiska falanger. Memoarerna fick en ny funktion och förvandlades till ett maktmedel där ledarna i elitskiktet anklagade varandra för att ha förskingrat partiets och rörelsens arv.³⁹⁷ Detta ledde till en polarisering mellan de ledare

---

395 Ingvar Carlsson, (2003) s 615f, Göran Persson, (2008) s 124, Margareta Winberg, (2008) s 133.

396 Pär Nuder, (2008) s 310.

397 Åsa Linderborg, (2001) s 360-362.

som ansåg att partiloyaliteten fyllde en viktig funktion för att hålla samman rörelsen och de ledare som ansåg att den var ett demokratiskt problem. Detta innebar att företrädesvis de äldre ledarna ryckte ut till partiloyalitetens försvar. En av dessa var Gertrud Sigurdsen.

Jag vet vad partiloyalitet betyder [...], att påstå att ständig lojalitet med en rörelse suger musten ur demokratin tyder på stor okunnighet om hur en rörelse fungerar.

Vi debatterar, diskuterar, vi håller inte käft och vi kommer så småningom fram till ett beslut, och sen står vi för det. Det är demokratins styrka, inte dess svaghet [...]³⁹⁸

I samma anda förklarar Thage G Peterson att han aldrig svikit det förtroende han fått. Inte heller har han polemiserat utan hållit avvikande meningar internt i den inre kretsen, något han menar att man ur ett demokratiskt perspektiv kan ha synpunkter på.³⁹⁹ Med argumentet att inte blotta några sprickor och hålla samman partiet intar flera av memoarskrivarna samma inställning som Peterson.⁴⁰⁰ De ledare som kritiserar lojaliteten är ofta de som av olika anledningar förlorat rörelsens förtroende, inte sällan just på grund av bristande lojalitet. De som fortsatt att upprätthålla rörelsens lojala ledarideal är dock betydligt fler, men det nya var att några få faktiskt vågade bryta mot den ideologiskt motiverade lojaliteten.

Kjell-Olof Feldt menar att partiet hade missförstått lojalitetens funktion eftersom lojalitet inte är detsamma som tystnad, vilket blev särskilt påtagligt under den ideologiska krisen i början av 1990-talet. Feldt ifrågasattes också av sina partikamrater för att han ville skriva memoarer bara året efter sin stormiga sorti från regeringen. Det fanns inom rörelsen en oro för att en närgången skildring av det inre livet i regeringen kunde skada partiet och såra enskilda personer. Han betraktades som ett hot mot partiloyaliteten och hans memoar ”skulle kunna ses som en akt av illojalitet mot den rörelse och det parti som fostrat och fött mig.”⁴⁰¹ Anna-Greta Leijon menar att det var problematiskt att förena partiloyalitetens funktion med föreställningen att det var den tänkande och kännande människan som var kollektivets och socialdemokratins främsta resurs. Men hon säger sig samtidigt vara fullt medveten om lojalitetens funktion och att denna utgjorde ett nödvändigt kitt i en stor rörelse som strävade efter att få inflytande över samhällsutvecklingen.⁴⁰² Även Mona Sahlin reflekterar över om lojalitet verkligen kunde vara detsamma som att kräva lydighet och

---

398 Lena Näslund, (2000) s 233.

399 Thage Peterson, (1999) s 699f.

400 Ingvar Carlsson (1999), Sten Andersson (1993), Anita Gradin, Ranveig Jacobsson (2009) Lena Näslund, (1999) Sven Aspling, Arvid Lagercrantz, (1999) Mats Hellström, (1999) Göran Persson (2008), Wänja Lundby Wedin (2009), Bert Lundin (2006), Lars-Erik Nicklasson (2002).

401 Kjell-Olof Feldt, (1991) s 7f.

402 Anna-Greta Leijon, (1991) s 338.

tystnad. Åsiktsskillnaderna borde i stället vara en tillgång för partiet och kunde de dessutom redovisas så skulle respekten för fattade beslut öka.⁴⁰³

Det var inte bara de interna striderna i partitoppen som var problemet under krisåren på 1990-talet. Det fanns också stora sprickor mellan partiet och inte minst i fråga om den ekonomiska politiken och situationen på arbetsmarknaden. De gamla relationerna mellan LO och SAP var på väg att förändras.⁴⁰⁴ Det fanns också en polarisering mellan SAP och LO, då högervidningen inom delar av partiet blev allt starkare liksom föraktet mot de fackliga ledarna som ofta saknade politiska meriter.⁴⁰⁵ Det var mot denna bakgrund som Stig Malm i nära anslutning till sin avgång 1993 skulle skriva sina memoarer. Eftersom han förväntades vara kritisk mot rörelsen så betraktades memoarerna redan innan de utkom som illojala. Han ombads uttryckligen att vänta till efter valet, så att partiet inte skulle skadas.⁴⁰⁶ När han kontaktade förlagschefen på Tiden, Jan Hjalmarsson, för att höra sig för om det fanns något intresse för en bok om hans liv och tid som LO-ordförande fick han följande svar:

Bäste Stig!

Tack för telefonsamtalet! Jag har tänkt mycket på Dina funderingar och – oombedd – skulle jag vilja ge några kommentarer till dem. Inte av förlagsekonomiska skäl utan av omsorg om fackföreningsrörelsen, partiet och Dig själv vill jag starkt förordas att Du ger ut en bok på Tidens förlag om 80-talet, givetvis med utblickar mot Din barndom och tidigare erfarenheter. Det skulle bli en viktig bok! Det andra alternativet, att av snöd ekonomisk vinning skriva en ”uppriktig” bok om interna frågor och kontroverser skulle ställa både Dig själv, fackföreningsrörelsen och partiet i en märklig dager. Det avråder jag från. För det första skulle en sådan bok berättigat uppfattas som svekfull och alla de arbetsinsatser, som jag tror många väntar sig att Du ska göra i framtiden, rinner ut i sanden.⁴⁰⁷

Malm skriver att han i och för sig hade förståelse för Hjalmarssons sätt att se på saken. Det var en attityd han hade mött tidigare, men han hade aldrig förväntat sig att svensk arbetarrörelse skulle ägna sig åt skrämstaktik. Det blev inte heller Tidens förlag utan Brevskolan som gav ut hans bok.⁴⁰⁸

Att vissa ledare valde att vara illojala och polemiserade mot partilinjens ledde också till att den lojalitet, som partiet och rörelsen tidigare betraktat som sin främsta styrka nu istället blev dess svaghet. De individualistiska strömningarna i samhället gjorde även medlemmarna allt mindre benägna att följa

---

403 Mona Sahlén, (1996) s 166.

404 Lars Magnusson, (2006) *Håller den svenska modellen? Arbete och välfärd i en global värld?*, s 15.

405 Stig Malm, (1994) s 22f, 185.

406 Stig Malm, (1994) s 7.

407 Stig Malm, (1994) s 8.

408 Stig Malm, (1994) s 8-9.

partiloyaliteten.⁴⁰⁹ Lojalitetens sönderfall ledde inte bara till splittring mellan ideologiska falanger utan också till en splittring mellan kvinnor och män eftersom de kvinnliga ledarna kände sig obekväma i det klassbaserade och i deras ögon manliga och auktoritära ledaridealet.⁴¹⁰ De yngre politikerna – särskilt de unga kvinnorna – framstod som mindre benägna att vara lojala och räta in sig i partilinjens.⁴¹¹ Eftersom flera av ledarna ifrågasatte lojaliteten blev det också allt svårare att använda den auktoritära delen av ledaridealet för att försöka tvinga tillbaka de oliktankande med hjälp av partipiskan. De alltmer individualistiska tendenserna bland ledarna innebar att de kollektiva strategierna i partiledningen bröt samman. Det blev därför allt svårare att hålla samman partiet och därmed hela arbetarrörelsen.

Memoarerna förvandlades – precis som Linderborg konstaterar – till ett maktmedel i arbetarrörelsens interna stridigheter, men i lika stor utsträckning som de kritiserade lojaliteten, ideologin och ledaridealet ryckte ledarna ut till dessa dygders försvar. Konsensus ifråga om ledaridealet var bruten men det fanns inget nytt och självklart ledarideal att visa upp. Göran Persson fortsatte en bit in på 2000-talet att verka som en traditionell ledare och han hade också fortsatt förmågan att använda det tudelade ledaridealets båda sidor. Han kritiserades dock hårt i olika sammanhang – i synnerhet av kvinnorna inom rörelsen – för sitt ofta auktoritära ledarskap. Visserligen lyckades han inte helt hålla samman rörelsen, men han lyckades ganska väl med att sopa partiets interna strider under mattan.

Den kontinuitet som präglat ledaridealet under hela seklet var inte längre självklar och det fanns ingen tydlig bild av vilken typ av ledare man ville ha. Allt större vikt lades vid ledarnas personliga egenskaper och hur dessa för tillfället bäst passade rörelsens behov. I detta perspektiv fick lojaliteten en underordnad betydelse och man öppnade därigenom för personliga drivkrafter såsom karriärism och en strävan att avancera socialt, något som arbetarrörelsens ledarideal länge syftat till att motverka. Det självuppoftande ledarideal som Thorssons har fått personifiera betraktades i olika avseenden som otidsenligt och höll på att fasas ut.

---

409 Se tex Henrik Oscarsson, (2005) "Om individualisering" i *Det hyperindividualiserade samhället?* Red Ulf Bjereld, Marie Demker, Jan Ekencrantz, Anne-Marie Ekengren, s 64ff, Svend Dahl, *Efter folkrörelsepartiet. Om aktivism och politisk förändring i tre svenska riksdagspartier*, (2011).

410 Lillemor Arvidsson, Gunilla Wettergren, (1997) s 38, Mona Sahlin, (1996) s 8f, 38f, 8of, 128, 191, 234, Margareta Winberg, (2008) s 31, 63.

411 Lars Davidsson, (2006) *I linje med partiet? Maktspel och lojalitet i den svenska riksdagen*, s 312-315.

Den icke-borgerlige ledaren

Ledarna har själva varit angelägna om att inte framstå som förborgerligade av umgänget i maktens korridorer. I memoarerna uttalas därför ofta motvilja och avståndstagande till det som betraktas som borgerligt.⁴¹² Till exempel skriver Sven Andersson att Per Albin Hansson visste var han kom ifrån och denne inte hade förborgerligats av umgänget i salongerna. Om någon av partivännerna uppvisade sådana tendenser visade han dem sitt förakt.⁴¹³ Det var således ledarnas uppgift att bevaka och kontrollera varandra så att de höll sig inom ramen för vad som var acceptabelt. Den som inte klarade denna balansgång platsade inte i arbetarrörelseliten. Balansen mellan den anpassning uppdragen krävde och förborgerligandet har därför alltid upplevts som problematisk.

De var i synnerhet de ledare som valdes till statsråd, som förväntades anpassa sig till nya normer och att kunna föra sig på ett sätt som var främmande för människor med arbetarbakgrund. De fick helt enkelt anpassa sig så gott det gick till de normer som satts upp i ledarkollektivet och de förväntningar som ingick i uppdraget. F.V. Thorsson kunde sträcka sig till att bära hög hatt, men gränsen gick vid den vita frackvästen, eftersom den för honom symboliserade överklassen.⁴¹⁴ Nästan ett sekel senare beskriver arbetarsonen Göran Persson hur obekväm han kände sig i frack och smoking, men eftersom dessa plagg ingick i uppdraget som statsminister var användandet av dem inte förhandlingsbart. Efterhand, menar Persson, kom även dessa plagg att bli en del av vardagen.⁴¹⁵ När arbetarledarna trädde in i vad de ofta beskriver som ”de fina salongerna” så var det en värld långt ifrån barndomens arbetarhem. Sten Andersson skriver att ”prälet och skålet” under hans tid som utrikesminister inte var något för en enkel snickargrabb från Söder.⁴¹⁶ Arbetet i riksdag och regering krävde, enligt Sven Aspling, en representativ klädstil. Det gick inte ”att sätta på sig vad fan som helst. Det gällde att se snygg ut och ha stil”.⁴¹⁷ De fackliga ledarna förväntades inte lika ofta delta i officiella sammanhang och de hade därför inte heller samma behov av att vara representativa. I stället utvecklade de en egen stil i LO-borgen, där det var fullt acceptabelt att ha kofta och oborstade skor istället för kostym och vit skjorta. De uppförde sig inte heller, enligt Gertrud Sigurdsen, lika belevat som politikerna.⁴¹⁸ Dessa berättelser markerar å ena

---

412 Erik Palmstierna, (1950) s 39, Karl Kilbom, (1954) *Ur mitt livs äventyr II: I hemligt uppdrag*, s 345, Ernst Wigforss, (1964) s 255, Nancy Eriksson, (1985) s 254.

413 Sven Andersson, (1980) s 257.

414 Erik Palmstierna, (1950) s 37.

415 Göran Persson, (2008) s 182, Erik Fichtelius, Göran Persson, (2007), s 413.

416 Sten Andersson, (1993) s 365f, 390.

417 Sven Aspling, Arvid Lagercrantz, (1999) s 23f.

418 Lena Näslund, (2000) s 112.

sidan avstånd från det borgerliga, å andra sidan tillhörigheten till arbetarklassen. Även om ledaridealet var detsamma inom arbetarrörelsen som helhet så påverkades åtminstone de yttre attributen av de näst intill vattentäta skott som fanns mellan den politiska och fackliga elitens vardagliga verksamhet.

Till skillnad från de övriga memoarförfattarna beskriver Ernst Wigforss att det var vanligt att arbetarledarna förborgerligades. En förklaring var att det i riksdagen fanns gott om försvarare av de borgerliga normerna, vilket kom till uttryck inom en rad områden såsom stil, smak, bildning, begåvning etc. De förborgerligande tendenserna märktes, enligt Wigforss, främst på att arbetarledarna övergav arbetarklassens värderingar och livsstil. De akademiker, som likt honom själv, gick in i rörelsen var visserligen bekanta med sina partikamrater i arbetarekommuner och fackföreningar, men de fortsatte ändå att leva i akademikerkretsar. I riksdagen blandades dessa med arbetarledare som redan lämnat arbetarklassen bakom sig och i allt större utsträckning närmade sig en borgerlig livsföring.⁴¹⁹ Det som Wigforss låter påskina är att det inte alltid var så lätt att undvika förborgerligandet och att en viss anpassning krävdes för att klara de politiska uppdragen. Kanske undvek de andra ledarna ämnet eftersom det faktiskt riskerade att rubba deras legitimitet.

De ledare som saknade arbetarbakgrund förväntades vara återhållsamma med attribut som kunde betraktas som borgerliga. De framhävde därför ofta sina enkla vanor för att solidarisera sig med dem som befann sig längre ner på samhällsstegen.⁴²⁰ En ledare som var angelägen om att visa sin måttfulla livsföring var Tage Erlander. Detta framkommer t ex då han reflekterar kring hur han skulle förhålla sig till donationen av godset Harpsund som rekreationsbostad för Sveriges statsminister. Han kände sig tveksam till om han skulle kunna trivas på ett ställe som dominerades av en livsstil så väsentligt skild från hans egen. Att ha en lyxbostad skapad av någon annan roade honom inte. Erlander säger sig inse att hans syn på problemet kunde framstå som komplicerad och ologisk, men han kände en stark ovilja att bryta den livsstil som han vant sig vid och som han trivdes med. Dessutom kände han sig osäker på hur han skulle förhålla sig till tjänstefolket eftersom varken han själv eller hans fru Aina var vana att befalla eller att utnyttja andra människor för sin egen bekvämlighet. Som lite överklassig kunde han kanske ändå betraktas, tillägger han lite skämtsamt, eftersom han uppskattade att ha det tyst omkring sig, att ha gott om utrymme och ha en bra säng.⁴²¹ För den ledare, såsom t ex. Olof Palme, som verkligen kom från överklassen var det viktigt att skapa ett

---

419 Ernst Wigforss, (1964) s 174f, 276f.

420 Ruben Wagnsson, (1969) s 274, Yngve Möller, (1990) *Rickard Sandler: Folkbildare, utrikesminister*, s 432.

421 Tage Erlander, 1949-1954, (1974) s 346f, Tage Erlander, *Dagböcker 1953.*, (2003) s 19f.

intryck av måttfullhet. Han framställdes därför ofta som en vanlig familjefar som bodde i radhus, klädde sig enkelt och körde dåliga bilar. De enkla vanorna skulle betraktas som ett led i en överensstämmelse mellan politiskt liv och livsform.⁴²² Med enkelhet och måttfullhet skulle samhörighet skapas mellan Palme och medlemmarna, vilken inte i alla sammanhang framstod som okomplicerad.

Det ledarideal som F.V. Thorsson representerade vid 1900-talets början gällde alla ledare och var alltjämt aktuellt efter sekelskiftet 2000. Det fanns då fortfarande tydliga gränser för hur mycket en ledare i arbetarrörelsen fick anamma av borgerliga beteenden. Det passade inte alls att Göran Persson lät uppföra en herrgårdsliknande mangårdsbyggnad på sina ägor i Sörmland.⁴²³ Lika opassande var det när Mona Sahlin under sin partiledartid bar en röd väska från det franska prestigemärket Louis Vuitton. Det ansågs inte vara förenligt med föreställningen att en socialdemokratisk partiledare alltid måste ha social jämlikhet i förgrunden.⁴²⁴ Det kan därför kort konstateras att ett visst förborgerligande har accepterats inom rörelsen om det skett inom ramen för det förtroendeuppdrag man tilldelats. I övrigt var det däremot helt oförenligt med arbetarrörelsens ledarideal. Subtila markeringar i memoarerna har haft som huvudsakligt syfte att visa att ledarna trots en viss anpassning ändå aldrig har lämnat arbetarklassens livsstil och värderingar. Ur detta perspektiv betraktades det som en självklarhet att 2011 framhålla att Håkan Juholt föredrog de röda fanorna framför de röda mattorna. En skillnad mot tidigare är dock att den grupp man söker samhörighet med inte längre är tydligt definierad och att den inte heller kan förväntas känna en självklar samhörighet med ledaren. Men det var fortfarande ändå angeläget att använda det gamla ledaridealet för att motverka de förborgerligande tendenser som kunde uppstå hos arbetarledarna själva.

Det sociala avancemanget i arbetarklassens tjänst

I skildringen av klassresan kunde ledaren både beskriva sin tillhörighet till arbetarklassen och markera sitt avstånd till den borgerliga livsstilen. Till skillnad från de flesta andra sammanhang används klassresan för att bekräfta att man fortfarande är en del av arbetarklassen och att man aldrig lämnat den. För ledarna i de tre första generationerna var det sociala avancemanget bara

---

422 Claes Arvidsson, (2007), *Olof Palme: Med verkligheten som fiende*, s 68, Kjell Östberg, (2009) *När vinden vände: Olof Palme 1969-1986*, s 28.

423 Göran Persson, (2008) s 455.

424 Aftonbladet 22/1-2010, Expressen 22/1-2010, Newsmill 22/1-2010.

en biprodukt av klassmedvetande, idealism och lojalitet. Drivkraften har inte varit att göra en individuell klassresa för att vinna egna fördelar utan att lyfta arbetarklassen ur fattigdom och armod. Charles Lindley beskriver därför sitt liv som en saga om arbetarpojken från Stockholm som fick vara med och lyfta arbetarna ur fylleri och förnedring till att bli aktade och medvetna samhällsmedborgare. Denna schablon återkommer i en rad memoarer där ledaren speglar sin karriär och sitt sociala avancemang i Sveriges utveckling från Fattigsverige till ett land som genom arbetarrörelsen blivit ett erkänt välfärdssamhälle.⁴²⁵ På detta sätt blir ledarens sociala avancemang endast en avspiegling av arbetarrörelsens framgångar och det är medlemmarnas förtroende som hade burit fram ledaren. Att skriva om sitt liv som en del av arbetarrörelsen gav länge också personliga vinster eftersom man skriver in sig själv i vinnarnas historia.

Som en kontrast till denna harmoniska bild av arbetarledarnas sociala avancemang ger Nancy Eriksson i mitten av 1980-talet en mer nyanserad och komplex bild av klassresan. Hon menar att många av ledarna trots sin klassresa känner proletärens krökta nacke och onda rygg eftersom klassmedvetandet sitter lika djupt som känslan av att tillhöra en viss ras.

De famlar efter den röda fanan i själens gömslen. "Hör den susande vind genom ungdomens led", Framåt mot ljus och frihet, bröder ur bojorna loss" ljuder i minnet. "Fy fan vad morsan fick slita." Det proletära samvetet gnager. (...) Taxeringskalender eller utbildningsredovisning säger föga. Även den som lever i välstånd känner föräldrarnas onda ryggar och kvästa vilja.⁴²⁶

Eriksson kallar detta för det proletära samvetet och hävdar att många av dem som avancerat i samhället har hört det proletära samvetets röst. Du har inte rätt att ha det så bra? Har du glömt varifrån du kommer? Och de svarar: "Jag arbetar ju på att andra skall få det bättre, jag vill utjämning". Eller så ryter de irriterat till samvetet: "Min ställning har jag inte fuskat mig till, det är mitt eget arbete, som givit mig framgång". De ser också med förakt på borgare som fått en hög social ställning. Dessutom ställer de hårda krav på andra proletärer: "Ni måste arbeta som jag". Proletärernas svaghet är, enligt Eriksson, det proletära samvetet som för alltid sitter som en tagg i bröstet. Sitter man en kväll med människor med denna bakgrund, menar Nancy Eriksson, så är säkerheten borta efter ett par glas eller rättare sagt, då kommer en ny säkerhet fram. Då spyrr man istället förakt över den borgerliga tillvaro man nu lever i.⁴²⁷ Klass

---

425 Charles Lindley, (1987) s 13, Sven Aspling, Arvid Lagercrantz (1999) s 13, Torsten Nilsson, (1986) s 7, Rickard Lindström, (1930) s 203, Frans Elmgren, (1979) s 111.

426 Nancy Eriksson, (1985) s 254.

427 Nancy Eriksson, (1985) s 254.

medvetandet och den proletära instinkten har inte påverkats av ledarnas sociala avancemang utan snarare förstärkts som en kontrast till den borgliga livsstilen.

När den fjärde generationen skriver sina memoarer runt sekelskiftet 2000 är arbetarrörelsens storhetstid över. Att spegla sin karriär i arbetarrörelsens utveckling är inte längre särskilt fördelaktigt. Istället kan man ana att det – precis som Nancy Eriksson skriver – finns en strävan efter att visa att det är ledarnas eget hårda arbete som gett dem framgång. Memoarerna präglas av en känsla av revansch, där skribenterna trots motstånd och dåliga förutsättningar ändå lyckades ta sig ur fattigdomen. Ett exempel på detta är när Thage G Peterson sitter i talmansstolen och funderar kring det faktum att han verkligen lyckades ta sig ur fattigdomen.⁴²⁸ Höjdpunkten på hans klassresa var då han talade inför en fullsatt aula vid Socialhögskolans femtioårsjubileum i Lund samt när han och Ingvar Carlsson, som talman respektive statsminister, 1988 vandrade nerför trappan i Stadshuset för att möta kungen. Båda konstaterade då att nu skulle våra föräldrar ha sett oss.⁴²⁹ Genom sitt klassmedvetande står ledarna fortfarande fast förankrade i arbetarklassen. Berättelserna markerar både avstånd och närhet. Dels visar de att ledarna är en del av arbetarklassen och att de behärskar koderna. Dels visar de hur de ändå brutit mot dessa koder, något de försökte gottgöra genom att använda sin utbildning och sitt organisatoriska kapital i arbetarklassens tjänst.

I sina memoarer anknyter Göran Persson beträffande sitt sociala avancemang återigen till en stil som präglar de föregående generationerna. Sin klassresa beskriver han genom att berätta hur han tog sina föräldrar till Harpsund i samband med att han blev statsminister. De hade varit där tidigare, när de fick bil på 1960-talet för att kika in genom häcken och se om de kunde se Erlander, eftersom Persson redan som tolvåring var intresserad och nyfiken på denne store landsfader. 1996 var det istället Persson själv som tog emot sina föräldrar på Harpsund. Föräldrarna sa inte särskilt mycket, vilket Persson menar var helt naturligt med tanke på deras bakgrund. I arbetarklassen blir man nämligen tyst i stället för att uttrycka känslor. Även om föräldrarna inte kommenterade situationen så var det lika stort för föräldrarna som för honom själv. De tänkte alla på samma sak – klassresan. Ett uttryck som, enligt Persson, känns lite torftigt i sammanhanget. Men om innebörden var att någon med hans bakgrund fått det uppdrag han erhållit så visst har han gjort en klassresa. Dessutom kände han en stor stolthet över att leva i ett land där människor från mycket enkla förhållanden kunde väljas till landets främsta uppdrag.⁴³⁰ Perssons berättelse ligger helt i linje med de äldre socialdemokrater som använde

---

428 Thage G Peterson, (1999) s 7.

429 Thage G Peterson, (1999) s 684.

430 Erik Fichtelius, Göran Persson, (2007) s 552-554, Göran Persson, (2008) s 448.

sig själva som spegelbilder av arbetarrörelsens framgångsrika utveckling. Han både förstår och tillhör arbetarklassen och han länkar dessutom sig själv till rörelsens tidigare ledare.

Till skillnad från Göran Persson har Margareta Winberg och Annika Åhnberg ett betydligt mer komplext och individuellt förhållande till klassresan. Om Persson speglar sig i rörelsens utveckling fokuserar de båda kvinnorna på den inre klassresan och hur denna kunde exkludera ledarna ur arbetarklassen. Åhnberg menar att klassresan påverkade hennes värderingar, vilket gav upphov till en kluvenhet som bottnade i klassresenärens starka längtan efter en gemenskap som de ofta ställdes utanför eftersom det ansågs snobbigt att vilja avancera socialt. Ett misslyckat avancemang skulle dessutom betraktas som ett bevis på att man nonchalerat föreställningen att man ska veta sin plats.⁴³¹ För många av arbetarrörelsens barn innebar klassresan dessutom, enligt Margareta Winberg, att de tog steget in i medelklassen fast med bibehållen ideologi.⁴³² Båda ger här uttryck för att klassresan faktiskt förändrade deras klassmedvetande och att deras arbetarklassstillhörighet inte längre kändes lika självklar vare sig för dem som personer eller för arbetarklassen. Även om de ideologiskt identifierar sig med partiet så var denna identifikation inte längre självklart kopplad till arbetarklassen. Detta skulle kunna betraktas som ett brott mot det ledarideal som sedan Thorssons tid präglade arbetarrörelsen, där ledaren inte fick tappa balansen och överge arbetarklassens ideal och värderingar. Göran Persson är dock fortfarande ytterst angelägen att visa att han inte tappat denna balans, utan att han både liknar och förstår den arbetarklass som lyft honom fram till hans ämbete.

Kapitelsammanfattning

Arbetarrörelsens båda grenar har, trots separata rekryterings- och karriärvägar haft ett gemensamt ledarideal för att ge intryck av en enhetlig och samlad rörelse. Fram till 1990-talets början präglades detta av kontinuitet och konsensus. När ledarna i memoarerna själva förmedlar ledaridealets egenskaper så gör det detta utifrån klassmedvetande, idealitet och lojalitet. Formerna för hur dessa egenskaper skulle förmedlas var starkt ideologiskt styrda och ledarna framstår som nästintill stöpta i samma form. Likt trådar tvinnas dessa egenskaper till ledarnas betraktelser av sig själva och binder samman dem från F.V. Thorssons till Göran Perssons tid. Barndomen i arbetarhemmet och de egna erfarenheterna av sociala orättvisor formade ett klassmedvetande som ledaren

---

⁴³¹ Annika Åhnberg, (1999) II, 24, 83-86, 211.

⁴³² Margareta Winberg, (2008) s 63.

delade med både andra ledare och medlemmar. Ledare med annan bakgrund ansågs inte ha förmåga att dela klassmedvetandet och de utestängdes därför från de ledande partiuppdragen. Undantag kunde göras om rörelsen var i behov av deras kompetens för ett specifikt uppdrag såsom partiledare och statsminister. Oavsett bakgrund beskriver ledarna sitt avancemang i rörelsen som en följd av ett idealistiskt engagemang för att utjämna klasskillnaderna och skapa ett bättre samhälle. Karriären var enbart en konsekvens av detta engagemang och de var själva bara verktyg i arbetarrörelsens tjänst. Eftersom de alltid var underordnade kollektivet förekom ingen karriärplanering utan man ställde sig lojalt till organisationens förfogande när rörelsen kallade. Förmågan att med hjälp av lojalitet hålla samman rörelsen betraktas som ledarens viktigaste egenskap.

Den viktigaste funktionen för arbetarrörelsens ledarideal var att visa att man lyckades upprätthålla organisationens och ledarskiktets demokratiska struktur. Det var ingen elit som hade tagit över de ledande positionerna utan vanliga medlemmar som genom kamraternas förtroende hade lyfts fram av rörelsen själv. Ledarna är därför alltid noga med att visa att de fortfarande är fast förankrade i arbetarklassens värderingar och livsstil. De har verkligen bemödat sig om att motverka att arbetarledaren, som Robert Michels påstod, endast var en illusion. Visserligen kunde uppdragens karaktär tvinga ledarna till umgänge i vissa skikt och miljöer som förknippades med en borgerlig livsstil. En viss anpassning kunde därför accepteras om den låg inom ramen för det tilldelade förtroendeuppdraget. Det var då emellertid viktigt att ledaren var medveten om och kunde redogöra för den förändring som anpassningen innebar. Detta kunde ske genom att ledaren tog avstånd från den borgerliga livsstilen genom att tydligt framhålla de traditionella arbetardygderna. Viljan att markera avstånd från det som uppfattades som borgerligt kan också relateras till ledarnas önskan att frigöra sig från de misstankar om karriärism och socialt avancemang som alltid funnits i rörelsen.

Fram till början av 1990-talet omgavs ledaridealet av konsensus och legitimitet, men i samband med den ekonomiska krisen ställdes rörelsens ideologi inför nya förutsättningar och en tid av ideologisk splittring vidtog. Från att tidigare ha varit en del av partihistoriken började memoarerna att ändra karaktär och omvandlades till en arena för interna uppgörelser. Den mest påtagliga förändringen var att vissa av ledarna inte längre var lojala med rörelsen och övriga ledare. Även om merparten av dem ändå fortsatte att vara lojala, så drev andra sina egna intressen. Ofta gick dessa stick i stäv med vad som var etablerat i partiet. T ex. vände sig fackliga ledare mot de politiska ledarna och kritiserade den politik som fördes. När vissa ledare bröt lojalitetsprincipen blev det svårare att hålla samman rörelsen. Det blev oklart vem man skulle vara lojal med. De yngre ledarna hade också svårt att hantera ledaridealets krav på

klassmedvetande eftersom kopplingarna till både arbetarklassen och de sociala orättvisorna framstod som allt mer diffusa. De försökte lösa detta dilemma genom att så respektfullt som möjligt hantera de tidigare generationernas upplevelser och inte samtidigt försätta sig själva i en situation där deras yttranden betraktades som schabloner. Detta var viktigt i en tid då även medlemmarnas klasstillhörighet framstod som diffus. Ju mer differentierad medlemskaden blev desto svårare blev det att enas kring ett ledarideal som passade alla grupperingar. Dessa obalanser medförde att förutsättningarna för ett gemensamt och enhetligt ledarideal markant försvårades.

Kap 5. Från ett klassbaserat till ett jämställt ledarideal

Grundvalen för det ledarideal som växte fram inom arbetarrörelsen under 1900-talet var klass, både då det gällde rekryteringsstrategier och ledaridealets utformning. En ”ledare” i arbetarrörelsen var liksom F.V. Thorson en idealistisk och lojal manlig arbetare. Bilden av denne arbetarledare och hans dygder, omgavs länge av konsensus och utgjorde en viktig del i ledarskapets legitimitet. Memoarerna bekräftar detta genom att de är ”stöpta i samma form” där ledarnas beskrivningar i stort sammanfaller. Det avgörande brottet i denna konsensus finner man 1969, då Ulla Lindström gav ut sina memoarer. I dessa behandlar hon sin tid som socialdemokratiskt statsråd i Erlanders regering 1954 till 1966, och hon går till generalangrepp mot arbetarrörelsens dittills ej ifrågasatta ledarideal. Hon jämför de manliga ledarnas stolta traditioner av broderskap och jämlikhet med deras fumliga och trevande förhållande till systerskapet, ett synsätt som – enligt Lindström – generellt speglar arbetarrörelsens inställning till kvinnor.⁴³³

Lindströms memoarer är intressanta på flera sätt. Det avgörande är att hon bröt mot de gamla dygderna, främst lojalitet, som styrte relationen mellan medlemmarna, ledningen och partiet. Lindströms memoarer kan sägas förebåda den omvandling som rörelsen genomgått under senare delen av 1900-talet. Hon nöjde sig inte med att, som sina tidigare manliga kollegor, spegla sitt liv i ljuset av arbetarrörelsens framgångsrika utveckling. Hennes ambition var att förändra den positiva bilden av det starka ”manliga” klassbaserade ledarideal som dominerat rörelsen. Efter 1969 och Lindströms memoarer förändrades rörelsen i grunden och en period av erodering av de gamla dygderna vidtog. Den farhåga för förstelning och ”förborgerligande” som styrte rörelsens rekryterings- och ledarskapsstrategier och utvecklingen av ledaridealets dygder utmanades av de

---

⁴³³ Ulla Lindström, (1969), Ulla Lindström, (1970) s 196.

krav på jämlikhet mellan könen som kom att prägla samhällsutvecklingen i slutet av 1900-talet.

Det är förmodligen ingen tillfällighet att utgivningen av Lindströms memoarer sammanföll med ”vänstervågen” i slutet av 1960-talet. I spåren av denna började kvinnorna kräva tillgång till arbetarrörelsens högsta positioner. Med partiledningens stöd gjordes under 1970- och 1980-talen försök att integrera kvinnorna i rörelsen för att på sikt öka deras representation på alla nivåer. Det var förmodligen också därför som partiet hade svårt att hantera ett sådant allvarligt ”brott” mot de gamla dygderna. I själva verket speglas denna frustration av det ”gamla” i det att i ledningen inte visste hur den skulle agera. Under normala omständigheter skulle man slå ner på detta brott mot dygderna och sammanhållningen, men både ledare och medlemmar såg ingen möjlighet att stoppa denna process, eftersom den sammanföll med en allmän utveckling där kvinnornas ställning skulle stärkas. Den som motsatte sig den pågående utvecklingen och slog vakt om de gamla strukturerna betraktades som en konservativ bakåtsträvar, oavsett vilket motivet bakom motståndet var.

Flertalet av de kvinnliga ledare, som i spåren av denna utveckling kom att nå rörelsens toppositioner, vittnade precis som Lindström om att rörelsen präglades av manliga strukturer.⁴³⁴ De hade ofta svårt att handskas med det auktoritära och dominerande ledarideal som präglade den praktiska politiken. För att nå toppen fick de kvinnliga ledarna ofta ta över det auktoritära manliga ledarideal som många av dem länge kritiserat. Eftersom klass tidigare varit den ideologiskt motiverade grundvalen för ledaridealet uppstod en rad obalanser när även kön tillfördes ledaridealet. Ett problem som uppstod var att kampen inte alltid riktades mot yttre faktorer såsom klassamhället och kapitalet utan i vissa sammanhang mot partikamraterna i rörelsens kärna. Dessa tendenser skapade i sin tur svårigheter att med hjälp av lojalitet hålla samman rörelsen och visa en enad front utåt.

När kvinnliga ledare författade sina memoarer på 1990-talet och därefter, riktade de sin ilska mot det manliga klassbaserade ledarideal som de menade fortfarande präglade arbetarrörelsen och männens obenägenhet till förändring. När den feministiska ”väckelsen” under samma decennium trängde in i arbetarrörelsens innersta kärna ställdes slutligen krav på att kön skulle likställas med klass och att feminismen skulle integreras i partiets och LO:s ideologi. Klass som under 100 år utgjort grundvalen för arbetarrörelsens organisationer och för ledaridealet skulle nu utökas med ytterligare en komponent – kön. När kön likställdes med klass innebar detta att rörelsen började drivas av två logiker som luckrade upp den tidigare gemensamma föreställningen om sammanhåll-

---

434 Se t ex. Mona Sahlin, (1996), Lillemor Arvidsson, Gunilla Wettergren, (1997) Margareta Winberg, (2008), Wanja Lundby Wedin, (2009), Nancy Eriksson (1985).

ning och lojalitet. Förmodligen har detta att göra med att sådana som Tage Erlander, som måste ha sett faran, inte längre kunde vifta bort kvinnornas krav med att de bedrev särintressen. På ett realpolitiskt plan hade man en allt mer medveten väljarkår att ta hänsyn till och på ett ideologiskt plan betraktades jämlikheten mellan könen som lika viktig som motsättningen mellan olika klasser. Frågan var hur man skulle lösa denna konflikt när den hamnade mitt i rörelsen?

Det finns här skäl att understryka att min uppgift är att försöka förstå hur aktörerna handlade och inte att utifrån vare sig klass- eller genusteorier förklara eller ta ställning i skuldfrågan. Det handlar inte om att rycka ut till försvar för de kvinnliga eller manliga ledarna utan att försöka förstå varför de agerade på det ena eller andra sättet. Eftersom ledarna var i arbetarrörelsens tjänst handlade frågan främst om vad som var bäst för organisationen.

Detta kapitel syftar till att undersöka hur klass i takt med krav på ökad jämlikhet och jämställdhet utökas med ytterligare en komponent: kön.

***

I detta kapitel betraktas både kvinnliga och manliga ledares memoarer som lika viktiga för att skildra inympningen av en könsdimension i partiets rekryteringsstrategier. Innan Ulla Lindströms memoarer utkom 1969 formades ledaridealet i memoarerna av männens sätt att förhålla sig till kvinnors närvaro eller frånvaro på ledande uppdrag. De kvinnor som nedtecknat sina memoarer har gjort detta under 1900-talets sista decennier och under 2000-talet. Den bild som förmedlas återspeglar därför de refererade ledarna och inte det totala antalet ledare i undersökningen. I avhandlingen som helhet undersöks 45 memoarer. Av dessa är 36 skrivna av män och 9 av kvinnor.

Vissa ledare, både kvinnliga och manliga, har helt utelämnat frågan om förhållandet mellan klass och kön, vilket kan förklaras på olika sätt. En förklaring kan vara att frågan inte var relevant eftersom arbetarrörelsen i huvudsak setts som en klasskampsorganisation. En annan förklaring kan vara tidsaspekten och att ledarna faktiskt inte reflekterade över frågan under sin aktiva period och av den anledningen inte berör den i memoarerna. En ytterligare förklaring kan vara att de ogillat integrationen av kön, men att de på grund av tidsandan inte kunnat uttrycka sådana åsikter. Att kön i allt högre utsträckning jämfördes med klass innebar att det som skedde vid en viss tidpunkt medvetet eller omedvetet kunde ses med helt nya ögon av samma person ett antal år senare.

Jämlika men frånvarande kvinnor

Den framväxande arbetarrörelsen kom att präglas av ett nästan helt manligt ledarskikt och till största delen manliga medlemmar. För flera av ledarna i den första och andra generationen kom dock en kvinna att spela en avgörande roll, nämligen Kata Dalström, som kom att betraktas som en av de främsta pionjärerna i den svenska arbetarrörelsen. Hon satt i SAP:s VU 1900–1905 och hade även ledande positioner i fackföreningsrörelsen. Efter ungdomsförbundets bildande fungerade hon mer som agitator för detta än för moderpartiet. Att hon inte återvaldes till VU 1905 kan betraktas som den officiella bekräftelsen på att hon nu räknades till oppositionen.⁴³⁵ Åsa Linderborg menar att Kata Dalström aldrig släpptes in i SAP:s inre maktkrets för att hon var frondör men också för att hon var kvinna. Flera av de manliga ledarna i den andra generationen såsom Zeth Höglund och Fredrik Ström, även dessa tillhörande oppositionen, beskriver hur de inspirerats till politisk och facklig kamp av Dalströms agitation. Till skillnad från den traditionella partihistoriken har de också försökt att framställa henne som en av arbetarrörelsens främsta agitatorer.⁴³⁶

Rut Berggren beskriver i sin biografi om Dalström (baserad på brevväxlingen mellan Dalström, Hjalmar Branting och Fredrik Ström) henne inte som en kvinnokämpe i nutida bemärkelse. Dalströms utgångspunkt var att kvinnorna måste samarbeta politiskt med männen för att få till stånd viktiga samhällsreformer. Även om hon ibland hade svårt att förlika sig med vissa av männens kvinnofientliga attityder var hon alltid noga med att framhålla att hon var männens kamrat och inte deras fiende. Män som uppvisade en kvinnofientlig attityd uppförde sig, enligt Dalström, överlägset mot partiprogrammets jämlikhetstanke som inte gjorde någon åtskillnad mellan kvinnor och män. Denna överlägsna attityd fanns också i de socialdemokratiska kvinnoklubborna, där en del kvinnor uppvisade ett regelrätt könshat, som tog sig uttryck i att kvinnorna talade nedsättande om männen och visade ovilja till samarbete. Dalström kunde ändå förstå deras inställning eftersom många av partiets män såg kvinnorna som trålar och könsvarelser.⁴³⁷ I VU företrädde hon, liksom de manliga ledarna, en linje där kvinnornas krav underordnades klasskampen och maktövertagandet.⁴³⁸ De organiserade kvinnorna gav länge sitt stöd till den klassutjämnade politiken och undvek profilering av intressekonflikterna mellan

---

435 Harriet Clayhills, (1973) *Kata Dalström i agitationen 1894-1923: Ett texturval med kommentarer av Harriet Clayhills*, s 24

436 Åsa Linderborg, (2001) s 115f. Se Fredrik Ström, (1940) s 155, 169, 281, Fredrik Ström, (1942) s 262, Zeth Höglund, (1951) s 171, 178, Gunhild Höglund, (1960) *Moskva tur och retur: En dramatisk period i Zeth Höglunds liv*, s 96.

437 Rut Berggren, (1991) s 82. Se även Harriet Clayhills (1973) 17f, 96-99.

438 Birger Simonson, *Socialdemokratin och maktövertagandet: SAP:s politiska strategi 1889-1911* (1985) s 150.

kvinnor och män. Det var genom klasskampen som den sociala frågan skulle lösas, vilket på sikt skulle förbättra kvinnornas situation.⁴³⁹ Denna lojalitet var inte ett resultat av påtryckningar från den manliga partiledningen utan den kom från kvinnornas identifikation med arbetarrörelsens övergripande mål och dess konkreta förslag.⁴⁴⁰ Det primära målet var att hålla samman partiet och rörelsen för att låta arbetarklassen ta makten över samhällsutvecklingen.

Den andra generationens manliga ledare präglas i sitt förhållande till kvinnorna av jämlikhetstanken och de uppvisar endast ett sporadiskt intresse för kvinnornas ställning i arbetarrörelsen.⁴⁴¹ I enlighet med jämlikhetstanken hade de manliga ledarna svårt att förhålla sig till Kvinnoförbundet som sorterade medlemmarna efter kön och inte efter klass. Fredrik Ström menar därför att inställningen till Kvinnoförbundet var mycket negativ hos partiledningen och de manliga partimedlemmarna. Denna negativa inställning fick Ström själv erfara då han ifrågasattes efter att ha arbetat med Kvinnoförbundet. En av dem som hade synpunkter på Ströms samarbete var F.V. Thorsson som menade att Ström uppvisade kvinnorna genom att skriva broschyrer.⁴⁴² F.V. Thorssons reaktion kan förklaras med att han ansåg att kvinnofrågan skulle ha en splittrande effekt på arbetarklassens gemensamma kamp, vilken styrdes av klassintresset. Kvinnoförbundet ansågs, enligt Gunnel Karlsson, driva särintressen genom att alltid sätta kön framför klass. Eftersom man då riskerade att få in konflikten mellan kvinnor och män i partiet betraktades Kvinnoförbundet inte som en rekryteringsbas för vidare uppdrag i arbetarrörelsen.

Fredrik Ström skriver att kvinnliga ledare såsom Kata Dalström och Anna Sterky enträget arbetade för få kvinnor att agitera i ungdomsklubbarna. Om kvinnorna fick in foten i ungdomsrörelsen skulle de kunna avancera på samma sätt som männen från ungdomsklubbarna till arbetarkommunerna och vidare i partiorganisationen.⁴⁴³ En svårighet för partiet var, skriver Zeth Höglund, att de unga kvinnorna gifte sig och försvann från den politiska arenan.⁴⁴⁴ Kvinnornas uppgift i rörelsen blev, om man får tro Ruben Wagnsson, att koka kaffe, servera och diska.⁴⁴⁵ De förväntades i enlighet med dåtidens könsrollsmönster sköta familjen och lojalt stå upp bakom sin man som ansågs mer lämpad att föra klasskampen, vilket enligt Gunnel Karlsson resulterade i att kvinnorna mötte ett dubbelt motstånd. Det gällde för kvinnorna att både ta sig hemifrån och

---

439 Rita Liljeström, Edmund Dahlström, (1981) s 76.

440 Anne-Marie Lindgren, Marika Lindgren Åsbrink, (2007) 19-21, Gunnel Karlsson, (1996) s 328.

441 Ernst Wigforss, (1964) s 237f, s 273.

442 Fredrik Ström, (1940) s 285.

443 Fredrik Ström, (1940) s 281.

444 Zeth Höglund, (1951) s 78.

445 Ruben Wagnsson, (1969) s 26.

skaffa sig en plats i en offentlighet, där de ofta inte var välkomna.⁴⁴⁶ Ledarna är i sina memoarer helt i enlighet med ideologin hängivna förespråkare för jämlikhetstanken. Något motstånd går inte att finna. Att det sedan såg annorlunda ut i praktiken ligger utanför ramen för denna undersökning.

I memoarerna anses kvinnorna intellektuellt ha samma förutsättningar som männen att ta plats i politiken och bli bra ledare, vilket ligger helt i linje med jämlikhetstanken. Endast ett fåtal kvinnor hade, enligt Fredrik Ström, lyckats nå ledande uppdrag i arbetarkommunerna. Dessa kvinnor betraktades dock som ytterst kompetenta och väl rustade för den politiska kampen.⁴⁴⁷ Frågan om kvinnor och kvinnliga ledare var inget hett ämne i första och andra generationens memoarer eftersom rörelsen ansåg sig ha betydligt större problem att brottas med. Eftersom partiledningen under 1900-talets första decennier hade siktet inriktat på det politiska maktövertagandet så fokuserade ledarna på att skapa strukturer för en enad rörelse. Frågor som riskerade att skapa oenighet inom rörelsen och dess organisationer sköts på framtiden.

Rörelsens ambition att rekrytera medlemmar underifrån med en gedigen organisatorisk bakgrund formade ett ledarideal som per definition var manligt. I arbetarkommunerna fanns det under 1920- och 1930-talen bara ett fåtal kvinnliga medlemmar. Detta var en konsekvens av att kvinnorna inte kunde hävda sig mot männen som alltid hade större erfarenhet av praktisk politik och fackligt arbete. Istället för att föra fram kvinnor från den egna organisationen skulle kvinnornas förutsättningar att ta sig in i arbetarkommunerna underlättas. Detta var en strategi som kom att engagera männen i partiliten, med Gustav Möller i spetsen.⁴⁴⁸ Det fanns alltså en gemensam förhoppning hos kvinnor och män att bryta den manliga rekryteringen genom att kvinnorna fördes fram underifrån från arbetarkommunerna. De manligt dominerade karriärvägarna skulle då öppna sig för de kvinnor som ville delta och avancera i det politiska livet, något som inte visade sig vara okomplicerat i praktiken.

En lämplig kvinna med arbetarbakgrund

Det var först långt efter det att SAP säkrat sin maktställning som frågan om kvinnliga ledare började föras upp på agendan. De tidigare förhoppningarna om att kunna bryta upp de manliga rekryteringsstrukturerna genom att föra upp kvinnor underifrån verkade ha gått om intet. Sven Andersson skriver i sina memoarer att det strax innan Per Albin Hanssons död 1946 fanns starka

---

446 Gunnel Karlsson, (1996) s 327-330.

447 Fredrik Ström, (1940) s 281

448 Gunnel Karlsson, (1996) s 124.

önskemål från vissa partimedlemmar om att tillsätta ett kvinnligt statsråd. Andersson beskriver hur hans fru Rosa Andersson, även hon aktiv socialdemokrat, i samband med ett informellt möte med Hansson diskuterade regeringens sammansättning 1945-46.⁴⁴⁹ Rosa Anderssons utgångspunkt var att partiet nu var moget för att ta in en kvinna i regeringen. Som lämpliga kandidater betraktade hon Alva Myrdal, Ulla Lindström och Karin Koch. Hansson hade inga invändningar mot de namn som nämdes, men ansåg sig inte kunna aktualisera frågan förrän det var dags för en större regeringsombildning. Den enda kvinna som Hansson sade sig ha haft i tankarna var Olivia Nordgren som sedan 1922 var medlem i partistyrelsen, men eftersom hon hade passerat 65 år ansåg han henne för gammal. Han hade även funderat på andra kvinnor men inte funnit någon lämplig kandidat med arbetarbakgrund.⁴⁵⁰

Att det inte fanns några arbetarkvinnor att välja på var en konsekvens av att kvinnorna inte lyckades eller inte fick chansen att arbeta sig in i rörelsens underifrån. De fåtal kvinnorna som försökte avancera nådde i sällsynta fall ledande positioner på en lägre nivå, men de fanns ytterst sällan i den grupp varifrån arbetarrörelseliten och statsråden rekryterades. Hanssons önskan om att rekrytera en kvinna med arbetarklassbakgrund återspeglar en önskan om att behålla rörelsens klassbaserade rekryteringsmönster för att i slutändan undvika förborgerligandet. Undantag från denna princip kunde, som jag tidigare konstaterat, bara göras om ledaren innehade ett kompetensområde som fyllde rörelsens behov vid ett givet tillfälle.⁴⁵¹ Att vara kvinna var dock ingen kompetens som kunde sorteras under denna ordning.

De av Rosa Andersson föreslagna kvinnorna hade samtliga en bakgrund i Kvinnoförbundet där partiledningen av tradition aldrig rekryterade vare sig till uppdrag i partiet eller regeringen. Dessutom hade samtliga borgerlig bakgrund. Att Hansson helst ville ha en arbetarkvinna förklaras med att han ville omge sig med ledare som följt rörelsens karriärvägar och skolats till att leva upp till rörelsens dygder. Hansson insåg säkerligen att det var svårt, för att inte säga omöjligt, att tänka sig ett friktionsfritt samarbete mellan arbetarledarna, partiledningen och regeringen och de av Andersson föreslagna borgerliga och välutbildade kvinnorna. Troligtvis kände Hansson oro för att ta in kvinnor som inte socialiserats in i och förstod rörelsens kultur, eftersom dessa skulle kunna ha en splittrande verkan. Det var betydligt enklare att satsa på säkra kort som delade den existerande referensramen även om dessa uteslutande var män. Utgångspunkten var att rekryterings- och karriärvägar ända upp i toppen skulle vara lika för alla och att ledaren enbart skulle företråda organisationens

---

449 Sven Andersson, (1980) s 165.

450 Sven Andersson, (1980), s 263.

451 Kohortstudien, se även Ernst Wigforss (1964) s 413.

klassintresse. Ju färre intresseområden desto enklare var det att hålla samman partiet och regeringen.

De tre första kvinnliga statsråden – en klasskompromiss

När Tage Erlander tillträdde som partiledare och statsminister efter Per Albin Hanssons död 1946 fanns det stora förväntningar i Kvinnoförbundet och andra tongivande kvinnokretsar att regeringen nu skulle vara mogen för en kvinnlig ledamot.⁴⁵² Många av regeringsmedlemmarna var däremot tveksamma till att ta in en kvinna och Erlander oroade sig för att driva fram en lösning som många var emot. Det var, menar Erlander, ofattbart att vissa statsråd inte förstod vilket misstag partiet skulle begå genom att gå in i en valrörelse utan en kvinna i regeringen.⁴⁵³ Erlander var också, skriver Sven Aspling, övertygad om att det med tiden skulle krävas allt fler kvinnor i regeringen och i partiets ledning.⁴⁵⁴ Någon diskussion om fler kvinnor i partiorganisationen verkar inte ha varit aktuell vid denna tidpunkt.

Erlander stod därför inför valet att börja sitt uppdrag som partiledare med att antingen få de kvinnliga medlemmarna och väljarna eller vissa av regeringsmedlemmarna emot sig. Han valde att gå på kvinnornas linje och bara några månader efter sitt tillträde utnämnde han i början av 1947 Karin Kock till konsultativt statsråd. Genom valet av Kock frångick Erlander de tidigare önskemålen om en arbetarkvinna. Kock var akademiker och kvinnoaktivist med borgerlig bakgrund. Hon gavs expertstatus i regeringen, vilket var vanligt även bland män med avvikande social och organisatorisk bakgrund. Erlander motiverade själv valet med att han vid ett tidigare samarbete imponerats av Kocks noggranna nationalekonomiska beräkningar. Hon skulle därför bli en perfekt efterträdare till Gunnar Myrdal när han avgick som handelsminister. Eftersom det i regeringen rådde delade meningar om att ta in en kvinna och i synnerhet en kvinna med avvikande social bakgrund så är Tage Erlander noga med att i memoarerna understryka att Kock valdes för sin kompetens. Han skriver att det var av särskild vikt att den första kvinnan i regeringen skulle ingå just på grund av sina kvalifikationer.⁴⁵⁵ I hans dagbok framtonar däremot en helt annan bild och där framgår det med all tydlighet att hon valdes för att hon var kvinna. Där skriver han: ”Karin Kock tillhör ju inte de stora andarna,

---

452 Kirsti Niskanen, (2007) *Karriär i männens värld: Nationalekonomen och feministen Karin Kock*, s 119.

453 Tage Erlander, (2004) s 8, 195.

454 Sven Andersson, (1980) s 263, Sven Aspling, Arvid Lagercrantz, (1999) s 112.

455 Tage Erlander, *1940-1949* (1973) s 322, Tage Erlander, *1955-1960*, (1976) s 223, Nancy Eriksson, (1985) s 219.

men behöver en konsult göra det? Jag tror att det här ur alla synpunkter blir lugnast. Kvinnorna blir belåtna.”⁴⁵⁶ Ett år senare skriver han i dagboken att Kock inte motsvarat hans förväntningar och att hennes insats gett ”ett skrämmande intryck av valhänthet”. Han var dock helt medveten om att han inte kunde byta ut henne eftersom det skulle rasera intrycket av att hon plockats in i regeringen just i sin egenskap av expert.⁴⁵⁷

I vissa kretsar hade man dock genomskådat Tage Erlander och Nancy Eriksson skriver rent ut i sina memoarer att enda anledningen till att Erlander tog in Karin Kock var att det inte längre gick att undvika frågan om kvinnlig representation.⁴⁵⁸ Lite tillspetsat skulle man kunna säga att Kock kvoterades in i regeringen för att hon var kvinna och att hennes kompetens egentligen var av underordnad betydelse. Det viktigaste var att rörelsens kvinnor blev nöjda. För att tillmötesgå kvinnorna var Erlander således beredd att göra avkall på det rådande ledaridealet. Den kvinna han valde avvek dessutom markant från ledaridealet genom att sakna både klassmedvetande och rätt organisatorisk erfarenhet. Hennes bakgrund som kvinnoaktivist gjorde att hon också kunde förväntas driva särintressen där kön ställdes mot andra för rörelsens viktiga principer. Erlander förefaller ha varit medveten om problemet men verkar ändå ha tyckt att det var värt att ta risken. Samtidigt var han ytterst mån om att frammana intrycket att han följde rörelsens rekryteringslogik och hävda att det var en expert han tagit in för att inte störa sammanhållningen i regeringen, partiet och rörelsen.

Efter Karin Kocks avgång aktualiserades återigen kraven på ett kvinnligt statsråd och 1951 utsågs Hildur Nygren till ecklesiastikminister. När koalitionsförhandlingarna med Bondeförbundet vara klara några månader senare prioriterade Erlander att få in två män i regeringen som tidigare arbetat med Bondeförbundet, varför Nygren fick gå. Många kvinnor beklagade sig, skriver Tage Erlander i sina memoarer, och de talade öppet illa om honom.⁴⁵⁹ I sin dagbok skriver han: ”En kvinnostorm håller på att växa fram på grund av att Hildur lämnat regeringen.”⁴⁶⁰ Att Nygren fick gå berodde troligen på att Erlander och partiledningen ansåg att partiet skulle göra större vinster på samarbetet med Bondeförbundet än att ha ett kvinnligt statsråd.

Efter Nygrens avgång intensifierade Kvinnoförbundet sina påtryckningar för kvinnorepresentation. För att dämpa kritiken var det, menar Erlander, angeläget att snabbt ta in minst en kvinna i regeringen. Hans resonemang

---

456 Tage Erlander, *1955-1960* (1976) s 169.

457 Tage Erlander, (2001) s 256.

458 Nancy Eriksson, (1985) s 218.

459 Tage Erlander, (1973) *1940-1949*, s 258-260.

460 Tage Erlander, (2001) *Dagböcker 1950-1951*, s 370.

bottnade i att han var tvungen att finna balans mellan olika önskemål för att underlätta sammanhållningen. Den kvinna som fördes fram som potentiell statsråds kandidat var Ulla Lindström. Visserligen, skriver Erlander, fick ”sommiga i regeringen [...] hysteriska utbrott” när Lindströms namn nämndes.⁴⁶¹ Hon hade emellertid åtskilliga förespråkare. Ulla Lindström ansågs, enligt Sven Aspling, vara en mycket lämplig kandidat även om hon ibland hade en alltför aggressiv framtoning. I VU gav även LO:s ordförande Axel Strand sitt stöd för Lindström, trots att han aldrig brukade ha synpunkter när statsråd rekryterades. Enligt Sven Aspling skall han spontant ha uttalat: ”Ja, det tycker jag också, Ulla är ett bra namn”. Det fanns alltså, framhåller Sven Aspling, ”kloka och vettiga kvinnor” men dessa var svårfunna.⁴⁶² Ulla Lindström utsågs därefter 1954 till konsultativt statsråd och stannade i regeringen fram till 1966. Under denna tid var Lindström ensam kvinna i regeringen och eftersom hon betraktade sig själv som manssamhällets gisslan var hon ytterst angelägen om att ytterligare en kvinna skulle ta plats i regeringen. Hon skriver att hon inte bara stillatigande kunde låta det passera utan att hon ständigt arbetade för att få fler kvinnor i regeringen. Av denna anledning bar hon alltid en förteckning på bra kvinnonamn i sin almanacka, så att hon snabbt skulle kunna föreslå ett bra kvinnonamn om så behövdes.⁴⁶³ När hon avgick konstaterade Erlander att det var alltför pressande för en ensam kvinna att alltid ha kravet på sig att representera alla kvinnor.⁴⁶⁴ Att det tog tolv år innan det fanns plats för två kvinnor i regeringen säger en hel del om hur infekterad frågan var i regeringen och partiledningen.

Motståndet mot kvinnorna

Om Erlander konsekvent drev igenom frågan om en kvinna i regeringen så tvingades han också till ständiga kompromisser med de män som inte ville ta in kvinnor. I den genusteoretiska forskningen förklaras männens motstånd förenklat med att man ville utestänga kvinnorna för att männen själva ville ha tillgång till de positioner som gav makt och inflytande.⁴⁶⁵ Att vissa män mot

---

461 Tage Erlander, (1974) *1949-1954*, s 265.

462 Sven Aspling, Arvid Lagercrantz, (1999) s 112.

463 Ulla Lindström, (1969) s 201f, Ulla Lindström, (1970) s 121.

464 Ulla Lindström, (1970) s 347.

465 Se t ex Gunnar Qvist, (1980), s 20, Gunnar Qvist, (Stockholm, 1974) s 126, Gunnel Carlsson, (Lund, 1996) s 328, Gunnel Karlsson, (1990), Kjell Östberg, (Stockholm, 1997) s 96, Anne-Marie Lindgren, Marika Lindgren (2007), 19-21, Yvonne Hirdman, (1990), Rita Liljeström, Edmund Dahlström, (1981) s 76, Mikael Sjögren, (2003) s 19.

satte sig ett kvinnligt statsråd kan emellertid ur ett organisatoriskt perspektiv förklaras med att de manliga ledarna inte ville rucka på rörelsens klassbaserade rekryteringsprinciper. Var kvinnorna dessutom som Kock, Nygren och Lindström akademiker med borgerlig bakgrund kunde det i förlängningen leda till att rörelsens ickeborgerliga ledarideal vattnades ur och därmed skulle samhörigheten mellan ledare och medlemmar försvagas. Att ta in kvinnor bara för att det skulle finnas sådana i regeringen riskerade att rubba de mönster, vilkas primära syfte var att motverka förborgerligandet. Det manliga motståndet kan därför förklaras utifrån att de ville upprätthålla den struktur som de ansåg gagna rörelsen bäst.

En man som ständigt framstår som en motståndare till kvinnliga statsråd är Gunnar Sträng. När Ulla Lindström skulle väljas in i regeringen var han och Per Edvin Sköld ytterst kritiska. Sköld ifrågasatte om det överhuvudtaget var lämpligt att ha med en kvinna, eftersom man hade så dåliga erfarenheter av Karin Kock och Hildur Nygren. Strängs tveksamhet bottnade i att regeringen faktiskt inte behövde få in en kvinna eftersom socialdemokraterna ändå ”hade kvinnornas 100-procentiga stöd”.⁴⁶⁶ Utifrån Strängs resonemang var det inte nödvändigt att ta in en kvinna för att tillfredsställa väljarna och då fanns det ingen anledning att leta efter en kvinna när det fanns ett antal män som hade bättre meriter och som dessutom kunde leva upp till ledaridealets förväntningar. Som det nu löstes ställdes två olika rekryteringslogiker mot varandra, vilket försvårade rörelsens möjligheter till sammanhållning. Utifrån ett organisatoriskt perspektiv fanns det därför ett visst fog för det motstånd som Sträng och flera av de andra ledarna uppvisade.

När det väl kom till kritan verkar Gunnar Sträng inte ha haft några personliga invändningar mot Ulla Lindström.⁴⁶⁷ Att han ändrade uppfattning kan troligtvis relateras till att han kände av partiledningens signaler och därför rätade in sig i partilinjens. Även om Strängs motstånd mot de kvinnliga ledarna kan förklaras ideologiskt så återkommer en rad sekvenser även efter 1954, där han uttrycker sig på ett sätt som inte verkar ha varit socialt acceptabelt i rörelsen. Andra män beskriver också gärna Strängs putslustiga inlägg som en motsatt inställning till den de själva företrädde. Ett exempel på detta ger Sten Andersson i sina memoarer, där han visar Strängs reaktion när en forskargrupp 1963 hade kartlagt frågan om det fanns några skillnader mellan kvinnor och män. Forskargruppens resultat visade att det inte fanns några egentliga könskillnader, ett resultat som inte överensstämde med vissa regeringsmedlem-

---

466 Östen Undén, (2002) *Anteckningar 1952-1966*, s 472, Tage Erlander, (2004) *Dagbok 1954*, s 8.

467 Tage Erlander, (2003) *Dagböcker 1953* s 195, Östen Undén, (2002) *Anteckningar 1952-1966*, s 489, Ulla Lindström, (1969) s 32.

mars erfarenhet och synsätt.⁴⁶⁸ En som, enligt Andersson, särskilt reagerade var Sträng:

Jag satt mitt emot Gunnar Sträng och såg snart av hans minspel att detta inte överensstämde med hans världsbild. Hans ansikte antog en rödligt ton som djupnade mer och mer. När den började skifta i blått, tänkte jag att nu är det nog bäst att han tar till orda om han inte ska krevera.

Och han tog till orda!

”Herr ordförande”, sa han till Erlander, ”någon djåkla skillnad måste det väl ändå finnas mellan kvinnor och män! Och, herr ordförande, den lilla skillnaden som är kvar nu, den sätter jag ett väldigt värde på!⁴⁶⁹

Andersson ger sken av att inte dela samma uppfattning som Sträng och han vill tydligt markera att det inte heller var en åsikt som partiledningen stod bakom. Andersson som själv hade lite svårt att placera sig när feminismen gjorde inträde i rörelsen använder Sträng för att tydliggöra vad som inte fick sägas i partiledningen. I detta ljus framstår Strängs åsikter inte alls som representativa för 1950- och 1960-talens socialdemokratiska ledare. Genom att markera avstånd till Sträng förstärker Andersson att han var för kvinnorna, vilket i efterhand också var det segrande alternativet. Andersson och många av hans samtida kollegor ansåg sig för det första varit med och bidragit till en mer jämställd arbetarrörelse, en förändring som i efterhand har betraktats som enbart positiv även om man frångick vissa för partiet och rörelsen viktiga ideologiska grundprinciper. För det andra var de lojala med partiledningens beslut om ett kvinnligt statsråd. När partiledningen med Erlander i spetsen bestämde sig för att öppna upp för kvinnorna förväntades resten av medlemmarna lojalt ställa sig bakom detta beslut.

Ulla Lindström och de omedvetna männen

Även om män som Gunnar Sträng ifrågasatte nödvändigheten att rekrytera kvinnor till regeringen, så präglas de manliga ledarnas berättelser från 1950- och 60-talen av konsensus och harmoni i frågan. Jämlikhet skulle uppstå per automatik men vid vilken tidpunkt var inte givet. Flertalet män i partiledningen var dock övertygade om att kvinnorna efterhand skulle kräva tillgång till partiets ledande positioner.⁴⁷⁰ Männens verklighetsbild går stick i stäv med Ulla Lindströms erfarenheter från hennes tolv år som ensam kvinna i reger-

---

468 Sten Andersson, (1993) s 198f.

469 Sten Andersson, (1993) s 199.

470 Tage Erlander, *1960-taler: Samtal med Arvid Lagercrantz* (1982) s 60f, Tage Erlander, *Dagböcker 1954*. (2004) s 8, 195, Sven Aspling, Arvid Lagercrantz, (1999) s 112.

ingen. I stället för att lojalt följa tidigare ledares berättelser riktade hon en svidande kritik mot partiet, arbetarrörelsen, de samtida (manliga) statsråden och det manliga ledaridealet. Genom sitt påstående att ”arbetarrörelsen med sina traditioner för frihet och broderskap, alltid har haft fumliga relationer med systemskapet” ifrågasatte hon den konsensusbild av jämlika kvinnor i en könsneutral rörelse som de manliga ledarna förmedlat. I stället pekar Lindström på regeringens oförmåga att lyfta fram kvinnor till ledande uppdrag, genom att de manliga ledarna konsekvent upprätthållit de etablerade manliga maktstrukturerna och ett outtalat manligt ledarideal.⁴⁷¹ Hon exemplifierar detta med att de manliga ledarna alltid utgick från att det var en man som skulle få de politiska toppuppdragen.

Jag skulle behöva en man som... Det är en karl som är hård i nyporna men får något gjort. Han måste vara erfaren administratör. Han kan sätta militären på plats. Han har en mycket stark position i länet (kommunen, landstinget). Han, han, han. Men berodde det inte på att det saknades en ”hon” att föreslå för de flesta sådana uppdrag? Jo, ofta. Den politiska karriären och ämbetskarriären har det gemensamt att vara en sällningsprocedur, där gängse värderingar sovrar människor på varje nivå från botten till toppen. För ledande befattningar är kvinnorna utsorterade på ett tidigt stadium.⁴⁷²

Det ledarideal som försetts med outtalade manliga attribut ledde, enligt Lindström, till att de manliga ledarna ofta beskrev de kvinnliga ledarna på ett nedlåtande sätt. Hon menar att de inte själva var medvetna om sin nedlåtande attityd och att det var detta som gjorde henne särskilt beklämd. Eftersom männen, enligt Lindström, inte var medvetna om problemet såg hon det som i det närmaste osannolikt att det skulle ske en förändring. ”Förutfattade meningar och olika måttstockar tillämpas på kvinnorna – i evighet, amen.”⁴⁷³ Att kvinnorna mättes med andra måttstockar skulle kunna förklaras med att de kvinnor som närmade sig elitskiktet vid denna tid sällan eller aldrig hade samma bakgrund och organisatoriska kompetens som sina manliga kollegor. Även män med avvikande social bakgrund och karriärmönster har, som jag tidigare visat, haft svårt att hävda sig mot de partikamrater som följt rörelsens etablerade rekryteringsmönster. En kvinnlig ledare med borgerlig bakgrund och akademisk kompetens – som Lindström – utmanade detta mönster eftersom hon faktiskt inte kunde mätas med den ”måttstock” som fanns för ledarna i arbetarrörelsen. Denna måttstock gällde bara dem som sedan tidig ungdom socialiserats in i rörelsens norm- och värdesystem och sedan lojalt

---

471 Ulla Lindström, (1970) s 196, Mikael Sjögren, (2003) s 19.

472 Ulla Lindström, (1970) s 194f.

473 Mikael Sjögren, (2003) s 19.

alltid kommit när rörelsen kallat. Det var endast med dessa mått som den ideale ledaren i partiet mättes.

De manliga ledarnas omedvetenhet ledde, enligt Lindström, till att kvinnor behandlades på ett annat sätt än män. En konsekvens av männens oförmåga att se kvinnornas situation var att det inte gjordes några ansatser för att analysera kvinnornas förutsättningar för deltagande i politiken. Istället förmanades kvinnorna ”faderligt” att gå mer på partimöten.⁴⁷⁴ Männen var säkerligen medvetna om problemet, och att uppmana kvinnorna att gå mer på partimöten framstår ur ett organisatoriskt perspektiv som helt rimligt. Kvinnorna skulle då kunna rekryteras precis som sina manliga partikamrater genom att lyftas fram underifrån av rörelsen. Det fanns egentligen inte heller någon anledning att ändra på rekryteringsstrategierna, eftersom dessa fram till slutet på 1960-talet hade hög legitimitet. Om kvinnorna bara deltog i partiets arbete skulle problemet lösas per automatik utan att rekryteringsstrategierna behövde ändras.

Gunnar Sträng ville inte alls kännas vid den bild som Lindström levererade i memoarerna, vilket kan utläsas i en brevväxling mellan dem i samband med att Lindströms memoarer publicerades 1969. Sträng skriver:

Du överdriver den maskulina atmosfären i regeringskretsen i Din egenskap av ensam kvinna. Det kommer fram stundtals mellan raderna att Du hos regeringskamraterna fann någon slags könsvärdering. Nu kan jag bara tala för mig själv, men där tror jag du har fel. Du har behandlats i regeringen som en arbetskamrat, i vart fall från min sida, utan någon som helst skillnad i avseende på vänlighet, arghet, artighet eller vrånghet.⁴⁷⁵

Lindström svarade:

Ditt aningslösa påstående att det inte fanns ”någon slags könsvärdering” i din eller övriga kollegers attityder visar bara att det kanske behövs ännu mer avslöjanden för att ni ska kunna upptäcka era fördomar. Naturligtvis har könsvärderingen i ert omedvetna inte ett dugg att göra med kamratandan i regeringskretsen./.../ Jag har aldrig tvivlat om att min verkliga förmåga var i nivå med de övrigas. Men som sagt det ligger djupare än så, det gäller den politiska maktlösheten hos kvinnokönet överhuvudtaget och jag har bara varit en utsiktspost som rapporterar mina iakttagelser.⁴⁷⁶

Sträng som troligen betraktade sig själv som den förtryckta arbetarklassens företrädare blev nu själv anklagad för att vara en förtryckare, något som torde ha skakat om hans världsbild. Att Sträng, visserligen informellt, bemöter Lind-

---

474 Ulla Lindström, (1970) s 195f.

475 Brev från Gunnar Sträng till Ulla Lindström, 1/12-1969 citerat från Gunnel Karlsson, (2008) *Statsrådet som vägrade niga: Ulla Lindströms politiska dagbok 1954-1967*, Paper for The IX Conference of Nordic Women's and Gender historians: Gender, Space and Borders, 11-14 augusti 2008, University of Iceland, Reykjavik, s 6.

476 Brev från Ulla Lindström till Gunnar Sträng 3/12-1969 citerat från Gunnel Karlsson (2008) s 6.

ströms kritik kan förklaras med att han känner sig kränkt, eftersom han anser att han och regeringskollegorna agerat efter den för arbetarrörelsen styrande jämlikhetsprincipen. Han var nu upprörd över att Lindström inte följde jämlikhetsprincipen utan sorterar sina regeringskollegor och partikamrater utifrån kön. Det var ju troligtvis denna typ av splittring han oroade sig för när han i första skedet motsatte sig rekryteringen av en kvinna. Istället för att bara avvisa Sträng som en mansgris så kan hans agerande förklaras med att han sannolikt förutsåg de problem partiet och rörelsen skulle drabbas av om kön och klass började konkurrera med varandra. Vem skulle man då vara lojal med?

Ändå är det väldigt lätt att som läsare känna sympati för Lindström som i förhållande till Sträng tar på sig offerrollen. Både i memoarerna och i brevet till Sträng framhåller hon att hon bara har varit manssamhällets gisslan och att hennes funktion främst varit att smycka regeringen. En kvinna kunde visserligen, enligt Lindström, få ett ledande uppdrag, men ledaridealet var fortfarande så strukturellt förankrat att en kvinnlig ledare främst sågs som ett dekorativt inslag.⁴⁷⁷ Brevväxlingen mellan Sträng och Lindström speglar verkligheten i rörelsen från två olika perspektiv. Sträng å sin sida försöker upprätthålla den struktur och det ledarideal som han tror gagnar rörelsen bäst. Lindström å sin sida menar, baserat på egna erfarenheter, att dessa strukturer missgynnar kvinnorna och att de därför måste förändras. Med sina memoarer öppnade Lindström debatten om hur klass och kön förhåller sig till varandra, vilket också sammanföll med det allt mer radikaliserade samhällsklimatet efter 1968, då kvinnorna på allvar började göra anspråk på arbetarrörelsens toppositioner.

Att inte förstå spelets regler

Vid ett flertal tillfällen uttrycker sig Tage Erlander i dagböcker negativt om Lindström. Denna kritik verkar bottna i att Lindström inte hade tillägnat sig de spelregler som fanns i partiet och arbetarrörelseeliten. I sin dagbok från 1955 beklagar han sig t. ex över ”att Ulla Lindström var så annorlunda än vi andra”, dvs. männen, ”att det inte gick att hålla ihop det i längden”. Han förklarar detta med att hon först inte tog det kompromisserbjudande som han gav henne, men att hon sedan tog det och därefter försökte få igenom ytterligare krav. När hon misslyckades med att få igenom dessa krav hotade hon med att avgå. Så gör man inte i en regering, menar Erlander, utan regeringsmedlemmarna skall betrakta sig som ett team där alla arbetar mot samma mål. När någon, som

---

⁴⁷⁷ Ulla Lindström, (1970) s 121.

Lindström, hotar med avgång ställer den sig per automatik utanför ”gänget”. Erlander drar slutsatsen att detta inträffade på grund av att Ulla Lindström alltid satt som ensam kvinna bland alla karlar.⁴⁷⁸

Att Erlander beskriver Lindström som annorlunda beror troligen inte bara på hennes kön utan också på att hennes karriär inte låg i linje med det gängse mönstret i rörelsen. Även Gunnel Karlsson konstaterar i sin avhandling att kvinnorna från Kvinnoförbundet ofta hade svårt med de osynliga spelregler som fanns i SAP, vilka var underförstådda av männen som på ett annat sätt skolats in i partiet och rörelsen.⁴⁷⁹ Vid en liknande situation några år senare ställer sig Lindström frågan om Erlander hade glömt att politik är brottning mellan olika åsikter och att han tidigare fått tolerera avvikande meningar inom partiet.⁴⁸⁰ Att Ulla Lindström skapade irritation runt sig torde till stor del bero på hennes oförmåga att förstå när det var dags att kompromissa och vika ner sig för partiloyaliteten snarare än att hon var kvinna. För männen var dessa spelregler så tydliga att de direkt reagerade när någon, som i Lindströms fall, bröt mot dessa. De män som skolats in i rörelsen på traditionellt sätt visste t ex att man inte förhandlade med en auktoritär ledare vars huvudsakliga uppgift var att hålla samman rörelsen. Utifrån ett sådant perspektiv handlade det inte bara om att hon var kvinna utan också att hon saknade förståelse för rörelsens referensramar. Detta innebar i sin tur att hon även bröt mot den lojalitetskultur som präglade rörelsen, något man inte gjorde ostraffat i SAP. Ulla Lindström kände sig förorättad och motarbetad av männen, eftersom hon inte förstod vilka regler hon bröt mot. Sett ut partiets perspektiv var det därför angeläget att behålla ett sammanhållet rekryteringsmönster med utgångspunkt i SSU. Hade man avancerat därifrån så var normer och spelregler glasklara. Den som, liksom Lindström, inte gjort det fick problem.

Det fanns inte heller någon anledning att förändra dessa mönster, skriver Erlander, eftersom han var övertygad om att samhället och rörelsen sakta men säkert rörde sig mot det självklara målet att vid en viss tidpunkt uppnå jämlikhet mellan könen.⁴⁸¹ Vad Erlander ville framhålla var att rekryteringsmönstren på naturlig väg sakta men säkert skulle förändras till kvinnornas fördel. Det fanns därför ingen anledning att som Lindström försöka skynda på denna process. Den kvinna som ville ta sig in i rörelsen fick göra det på samma villkor som männen.

---

478 Tage Erlander, (2005) *Dagböcker 1955*, s 211.

479 Gunnel Karlsson, (1996) s 29.

480 Ulla Lindström, (1970) s 331.

481 Tage Erlander, (1982) s 60f.

Jämställdheten förs upp på agendan

När den fjärde generationens politiska ledare med Olof Palme i spetsen gjorde entré i arbetarrörelseeliten i början på 1970-talet inleddes ett arbete som i grunden skulle förändra arbetarrörelsens syn på jämställdhetsfrågor. Partiledningen började nu aktivt arbeta med dessa och 1973 tillsattes Jämställdhetsdelegationen. Den övergripande målsättningen var att öka kvinnornas deltagande på alla nivåer i arbetarrörelsen.⁴⁸² Genom att få kvinnorna att delta skulle också antalet kvinnliga ledare på sikt öka. Frågan om jämställdhet fördes nu in i de politiska finrummen på Harpsund och Haga, vilket imponerade på dem som tidigare ansett att jämställdhetsfrågan hade låg status.⁴⁸³ De fackliga ledarnas intresse för att öka antalet kvinnliga ledare var fortfarande något svalt. LO:s ordförande Arne Geijer framhöll att de kvinnliga medlemmarna företrädesvis föredrog att rösta på sina manliga kamrater och att de sällan hade några ambitioner att avancera inom den fackliga sfären.⁴⁸⁴

När det gällde kvinnorepresentationen avvek inte Jämställdhetsdelegationen från partiets tidigare strategi utan kvinnorna skulle fortsatt avancera i rörelsen på samma sätt som männen. Jämställdheten skulle i stället öka på ett samhälleligt plan genom att kvinnorna erbjöds förvärvsarbete och barnomsorg, vilket skulle underlätta deras möjligheter att ägna sig åt politiskt och fackligt arbete.⁴⁸⁵ Partiledningens nya strategi kan ses i ljuset av den allt mer radikaliserade kvinnorörelsen vars krav fortplantade sig in i rörelsen. Detta sammanföll också med ett generationsskifte i partiledningen, där de nya ledarna till stor del bestod av unga och välutbildade män. Dessa var inte som vissa av de äldre ledarna lika låsta vid traditionella könsroller, men var för den sakens skull inte beredda att förändra rekryteringsmönstren för att underlätta för kvinnorna. Jämlikhetstanken dominerade fortsatt rörelsens rekryteringsmönster, vilket ledde till fortsatta svårigheter för kvinnorna att avancera.

Även om man inom partiorganisationen var angelägen om att behålla de traditionella rekryteringsmönstren så ledde Jämställdhetsdelegationens arbete till omfattande förändringar på regeringsnivå. Den regering som tillträdde 1973 hade fyra kvinnliga statsråd: Camilla Odhnoff, Alva Myrdal, Anna-Greta Leijon och Gertrud Sigurdsen.⁴⁸⁶ 1975 kom turen också till partiorganisationen och Gertrud Sigurdsen valdes som ordinarie ledamot in i VU. Kvinnorna hade

---

482 Gunnel Karlsson, (1990) s 156, Gunnel Karlsson, (1996) s 270-273.

483 Anna-Greta Leijon, (1991) s 115-117.

484 Tage Sjödal, (1976) s 116.

485 Gunhild Kyle, (1979) *Gästarbeterska i manssamhället: Studier om industriarbetande kvinnors villkor i Sverige*, s 260-264, Lena Gonäs, (2002) s 102-105.

486 Gunnel Karlsson, (1996) s 262.

visserligen funnits där som suppleanter eller som representerar för Kvinnoförbundet, men de fungerade då mer som observatörer och hade ingen egentlig makt. Gertrud Sigurdsen uppfyllde alla de krav som fanns för att nå det prestigefulla uppdraget som VU-ledamot. Hon hade SSU-bakgrund, var djupt förankrad i både SAP och LO, riksdagsledamot och statsråd. Hon hade således den kompetens som traditionellt förväntades av en ledare på denna position och hon hade dessutom avancerat på ett sådant sätt att hon kunde konkurrera med männen. Urvalet av kvinnor med dessa meriter hade tidigare varit obefintligt. Gertrud Sigurdsen var därför det självklara valet då de övriga kvinnorna i regeringen betraktades som experter med akademisk kompetens men utan förankring i rörelsens organisationer. Kvinnor kunde således bli statsråd men för att dra upp partiets riktlinjer i VU krävdes den djupa förankring som man bara kunde få genom lång och trogen tjänst i partiets eller rörelsens organisationer. Det var alltså enklare att hitta kvinnor som kunde bli statsråd än att hitta kvinnor som uppfyllde de mycket specifika rekryteringskraven till VU. 1981 kom ytterligare ett statsråd Anna-Greta Leijon att väljas in i VU. Hon var visserligen expert men hade både arbetarbakgrund och meriter från det socialdemokratiska studentförbundet.

Olof Palme insåg ganska snart att det skulle ta lång tid att uppnå en jämn representation i partiorganisationen om man slaviskt skulle följa de traditionella rekryteringsvägarna. För att påskynda utvecklingen föreslog han på partikongressen 1978 att partistyrelsen skulle föregå med gott exempel och öka antalet kvinnliga ledamöter. Detta fick till följd att antalet kvinnor ökade från två till tio av de 28 ledamöterna, något som innebar att flera av de manliga ledamöterna tvingades lämna partistyrelsen. Anita Gradin skriver att detta väckte en enorm ilska hos männen och efterföljdes av en förfärlig debatt om kvotering, en debatt där flera män i raljerande ordalag talade om att kongressen borde ägna sig åt mer väsentliga frågor. På den efterföljande festen, beskriver Gradin, hur hon blev utskälld av samtliga danskavaljerer enbart för att hon krävt plats åt kvinnorna i partiet.⁴⁸⁷ Anita Gradin berör här något som det sällan talas om, nämligen att några män fick offras för den goda sakens skull. De valdes bort enbart på grund av att de hade fel kön. I ett individperspektiv är det inte heller svårt att förstå varför de gjorde motstånd, eftersom uppdraget i partistyrelsen för många av dem var kronan på verket i den politiska karriären. Ur Gradins perspektiv tog kvinnorna bara vad de hade rätt till eftersom partistyrelsen borde spegla partiets sammansättning. De missnöjda männen tystades av partiledaren och partiledningen som använde partiloyaliteten för att få till stånd en omvandling av partistyrelsen. På sikt skulle det gynna målsättningen att få

---

487 Anita Gradin, Ranveig Jacobsson (2009) s 48f.

in fler kvinnor på alla nivåer. Det budskap partiledningen sände ut gick inte att missförstå. SAP behövde fler kvinnliga ledare och partifunktionärer.

Även i LO fanns ett intresse av att öka antalet kvinnor på ledande positioner och 1983 valdes Kommunalarbetarförbundets Margareta Svensson som första kvinna in i landssekretariatet. Detta val var inte på något sätt självklart, menar Lars-Erik Nicklasson, eftersom hennes fackliga karriär ansågs vara alldeles för kort. Hennes meriter sammanföll inte med de förväntningar som fanns på en facklig ledare. Det krävdes därför en viss övertalning innan enighet rådde. Valet av Svensson förklaras med att man från LO:s sida var ytterst angelägen att få en kvinna i toppen.⁴⁸⁸

De kvinnliga ledarnas intåg i fackföreningsrörelsen kom att gå betydligt långsammare än i politiken. Detta kan förklaras med att fackföreningsrörelsen saknade partiets sammanhållna strategi för att öka rekryteringen av kvinnor. Det fanns inte heller som i SAP en ledning som krävde att man lojalt accepterade ledningens påbud. Fackföreningsrörelsen kom därför på efterkälken i frågan om kvinnorepresentation.

Inte heller inom partiet var utvecklingen mot en jämn representation oproblematiserad och vissa ledande personer i regeringen fortsatte att ständigt kritisera jämställdhetsförslagen. Återigen nämns Gunnar Strängs namn men han lärde sig, enligt Thage G Peterson, med tiden att hålla sina åsikter för sig själv!⁴⁸⁹ Sträng verkar dock helt resolut ha fortsatt att hålla fast vid de traditionella idealen och rekryteringsmönstren men förefaller efterhand ha sett denna kamp som förlorad. Petersons konstaterande tyder på att de traditionella arbetarledarna såsom Sträng blev allt färre och att de åsikter de företrädde blev allt mer omoderna. Petersons kommentar visar också att det fanns en polarisering mellan de nya välutbildade moderna ledarna i SAP och de traditionella arbetarledarna som främst fanns i fackföreningsrörelsen.

Det måste hända något

Den förväntade utvecklingen mot en jämnare könsfördelning i arbetarrörelsen uteblev och under 1980-talet nådde endast ett fåtal kvinnliga ledare rörelsens toppositioner. De försök som hade gjorts för att underlätta rekryteringen av kvinnor hade inte räckt till och det var fortfarande nästan uteslutande män som valdes till de ledande uppdragen. Den utjämning mellan könen som förväntades komma per automatik verkade ha uteblivit. När kampen för jämställdhet

---

488 Lars-Erik Nicklasson, (2002) s 134, Stig Malm, (1994) s 14f. Se även Lillemor Arvidsson, (1997) s 15-21.

489 Thage G Peterson, (1999) s 132-135, Sten Andersson, (1993) s 198f, Anita Gradin, Ranveig Jacobsson, (2009) s 39.

på olika samhällsområden intensifierades i början av 1990-talet utmålades arbetarrörelsen som särskilt mansdominerad. Detta ledde, menar Ingvar Carlsson, till att det bland många män i början på 1990-talet växte fram en stark vilja att ta jämställdheten på allvar.⁴⁹⁰ Partiledningen såg därför kritiken om mansdominansen som seriös och med början i partiet skulle denna brytas.

Ett led i denna nya strategi var att välja en kvinna till partisekreterare 1990. Ett av partiets och rörelsens yppersta uppdrag skulle nu användas för att skynda på utvecklingen och statuera exempel. Detta sammanföll också med att det nu började dyka upp yngre kvinnor vilka avancerat i rörelsen på samma sätt som männen. De signaler som skickades ut i rörelsen var så tydliga att de inte kunde missförstås och budskapet var att rörelsen behövde fler kvinnor på ledande uppdrag. Stig Malm menar att inte någon kunde undgå att kvinnorna nu skulle prioriteras. Malm exemplifierar detta med en diskussion som han hade med Leif Blomberg, Metallarbetareförbundets dåvarande förbundsordförande. Blomberg uttryckte, enligt Malm, sin tveksamhet inför Mona Sahlins kandidatur till uppdraget som partisekreterare och föreslog istället kommunalrådet Göran Johansson från Göteborg. Johansson hade alla de egenskaper som Blomberg ansåg att Sahlin saknade, såsom god facklig förankring, erfarenhet från arbetslivet, god organisationsförmåga och näsa för politik. Malm påpekade då för Blomberg ”att Göran Johansson saknade en viktig egenskap: han var inte kvinna.”⁴⁹¹ Det blev också Sahlin som fick uppdraget som partisekreterare 1991. Sahlin själv menar att hon aldrig hade kunnat drömma om att hon skulle komma ifråga. I hennes föreställningsvärld var den ideala partisekreteraren en äldre, erfaren och välkänd man såsom Sven Aspling eller Sten Andersson.⁴⁹² Valet av en kvinnlig partisekreterare var strategiskt viktigt för att tvätta bort bilden av den traditionelle manliga ledaren i arbetarrörelsen och få till stånd en förnyelse. Det verkar dock ha varit viktigt för partiledningen att kravspecifikationen inte ändrades och att kvinnor och män fortsatt skulle ha samma karriärvägar och meriter. De kvinnor, Mona Sahlin och Anna Lindh, som valdes in i VU 1992 hade både ett gediget förflutet i SSU. Det verkar inte ha funnits några planer på att bryta rekryteringsmönstren till partiorganisationen genom att välja kvinnor från t ex. Kvinnoförbundet.

Det förnyade intresset för jämställdhet gällde inte bara partiorganisationen utan även regeringen. Ingvar Carlsson menade att regeringen inte längre kunde fungera som ett reservat för män, där ett fåtal kvinnor kämpade mot de fördomar som var inbyggda i rörelsens struktur. Mot denna bakgrund formulerade han 1994 vallöftet att en kommande socialdemokratisk regering

---

490 Ingvar Carlsson, (1999) s 199, Ingvar Carlsson, (2003) s 550-552.

491 Stig Malm, (1994) s 30.

492 Mona Sahlin, (1996) s 136.

skulle innehålla lika många kvinnor som män. Löftet om ”varannan damernas” infriades omedelbart efter valsegern och de nyvalda kvinnliga statsråden anförtroddes, tvärtemot en del spekulationer, politiskt tunga och prestigefyllda poster. Ingvar Carlsson framhåller i sina memoarer att denna nya jämställda regering utgjorde ett principiellt viktigt steg för att också nå ett jämställt samhälle.⁴⁹³ Han inledde därför sin regeringsdeklaration med:

Den tillträdande regeringen består för första gången i den svenska demokratis historia av lika många kvinnor som män. Jag har genom detta val medvetet velat skapa en förebild för jämställdhetsarbetet på samhällslivets alla områden.⁴⁹⁴

SAP:s strävan efter jämställdhet kom också att gälla partiledareuppdraget och vid partiledarvalet 1996 framställdes Mona Sahlin som en självskriven ledarkandidat. Sahlin var dessutom redan utvald och medvetet framlotsad av partiledningen.⁴⁹⁵ Vissa män hade, menar Per Nuder, svårt att förlika sig med tanken på en ung kvinnlig partiledare. Mona Sahlin med sina ”korta kjolar”, som hon själv uttryckte sig i en partiledardebatt, ansågs inte leva upp till de förväntningar som fanns på en socialdemokratisk partiledare och statsminister. Den främsta orsaken var, anför Nuder, att många manliga ”cementhäckar” såg sina egna maktpositioner hotade genom att ledaridealet omdefinierades.⁴⁹⁶ De manliga arbetarledarnas oro kan inte betraktas som obefogad. De riskerade att bli förbigångna av kvinnor vilka gavs företräde av en jämställdhetsivrande partiledning.

En strategi för ”cementhäckarna” var därför att beskriva Sahlin som inkompetent. Eftersom Sahlin ur ett karriärperspektiv hade samma kompetens som männen i partiledningen, så riktade de nu istället in sig på att hon var alltför okunnig och därför skulle ha svårt att klara statsministeruppdraget. Nuder hävdar att Sahlins bristande erfarenheter och kunskaper skapade oro i partiet och att det fanns långtgående planer att utbilda henne. Vem som tog initiativet minns inte Nuder, men tanken var att Sahlin skulle sättas på skolbänken och utbildas i statskunskap, ekonomisk politik och utrikespolitik.⁴⁹⁷ Att kvinnliga ledarkandidater betraktades som inkompetenta berodde vanligtvis på att de kvinnor som fördes fram nästan alltid bröt mot de mönster som etablerats av de manliga föregångarna – i detta fall att merparten av partiledarna hade haft akademisk utbildning. Att vara kompetent i partiorganisationens perspektiv

---

493 Ingvar Carlsson, (1999) s 199, Ingvar Carlsson, (2003) s 550-552, se även Lenita Freidenvall, (2006) *Vägen till varannan damernas: Om kvinnorepresentation, kvotering och kandidaturval i svensk politik 1970-2002*.

494 Ingvar Carlsson, (2003) s 552.

495 Göran Persson, Peeter-Jaan Kaask, (1997) s 167.

496 Per Nuder, (2008) s 96f.

497 Per Nuder, (2008) s 96f, Lotta Gröning, (2008) s 39f.

innebar därför inte, som jag tidigare konstaterat, att man automatiskt betraktades som en potentiell statsministerkandidat. I fråga om Mona Sahlin var partiledningen beredd att göra avkall på denna princip eftersom det viktigaste var att SAP fick sin första kvinnliga partiledare och Sverige sin första kvinnliga statsminister. En kvinnlig ledare skulle tvätta bort gubbstämpeln och partiet skulle kunna leda jämställdhetsutvecklingen i Sverige och Europa. Detta blev aldrig aktuellt eftersom Tobleroneaffären ändrade alla förutsättningar. Det som slutligen fick henne på fall var att hon ansågs bryta mot dygderna genom att sko sig själv.

Partiet gick därför in i det nya seklet med en manlig ledare. När Göran Persson blev partiledare och statsminister 1996 var det självklart att regeringen skulle vara jämställd och några svårigheter att finna kompetenta kvinnor till uppdrag inom parti och regering säger han sig inte ha haft.⁴⁹⁸ På samma självklara och naturliga sätt intog Wanja Lundby Wedin LO-borgen efter sekelskiftet 2000. På mindre än tio år bröts mansdominansen i rörelsen och kvinnorna sågs som likvärdiga konkurrenter om rörelsens samtliga positioner.

Från klass till kön

Den snabba utvecklingen på jämställdhetsområdet under 1990-talet påskyndades av feminismens intåg i rörelsen.⁴⁹⁹ Feminismens integration i rörelsens ideologi är förvånande nog inte utforskad trots att den i grunden förändrade rörelsens ideologiska grundval, förhållandet mellan kvinnor och män samt rörelsens sätt att förhålla sig till sin historia. Män och kvinnor skulle nu sluta upp kring en berättelse där kvinnorna tidigare hade missgynnats, ett förhållande som nu genomgick en dramatisk omvandling. Denna omvandling gällde alla samhällsområden men arbetarrörelsen ansågs vara särskilt mansdominerad och det gällde nu att tvätta bort denna stämpel. De, främst kvinnor, som drev detta fick nu gehör för sina krav. Fokus riktades mot rörelsens rekryteringsmönster och mansdominerade strukturer. I ledande kretsar var man helt på det klara med att om man stod fast vid de gamla idealen skulle detta missgynna organisationen. Könnsfrågan skulle därför ges högsta prioritet. Efterhand kom också kön att i betydelse likställas med klass. För rörelsens del innebar det att den nu kom att drivas av två likvärdiga logiker som luckrade upp den tidigare gemensamma föreställningen om sammanhållning och lojalitet. Det var inte bara förnyelsen som skulle drivas av dessa båda logiker. Rörelsens historia skulle också skrivas om utifrån klass och kön.

---

498 Göran Persson, (2007) s 137.

499 Margareta Winberg, (2008) s 74.

Hur skulle de män som tidigare upprätthållit och försvarat strukturerna nu förklara sitt agerande? Sten Andersson använder sina memoarer som ett forum för att be kvinnorna om ursäkt för rörelsens patriarkala strukturer, vilka han säger sig inte tidigare ha varit medveten om. I förordet till sina memoarer som utkom 1993 skriver han:

Det här har blivit en ”grabbig” bok. Den handlar mest om grabbar och gubbar. Det beror på att verkligheten var sådan. Vi gav inte kvinnorna jämlik chans att göra sig gällande. Vi förstod inte vårt eget och samhällets bästa, trots att vi tyckte oss vara så kloka och framsynta och trots att kvinnorna betytt så mycket för oss.

I alltför senkommen insikt om att det är Sveriges kvinnor som varit den starkaste kraften i omvandlingen av det gamla Fattig-Sverige till ett av världens främsta välfärdsländer. Och i den absoluta övertygelsen att det är kvinnorna som kommer bana väg för ett Europa, som förmår erbjuda alla ett liv i frihet och värdighet, vill jag tillägna kvinnorna denna bok.⁵⁰⁰

Sten Andersson håller i citatet ovan med om att rörelsen inte alltid handlat korrekt och släppt in kvinnorna, men att man efterhand, eller som i Anderssons fall som det förefaller i skrivandets stund, blivit medveten om detta. Han poängterar också att verkligheten förändrats och att de frågor som nu betraktades som viktiga kanske inte var lika viktiga i ett tidigare skede då klass var överordnad kön. Men nu har han kommit till insikt och han ger sitt fulla stöd till partiledningens nya jämställdhetsstrategi. Lika lojal var han naturligtvis med det ledarideal och de rekryteringsstrategier som partiledningen i ett tidigare skede förespråkade.

Även vissa kvinnor såsom t. ex Mona Sahlin och Gertrud Sigurdsen kände att de behövde göra upp med det förgångna. Sigurdsen menar att hon i alla sammanhang länge betraktade sig som jämlik med männen och hon hade inte märkt av könskampen vare sig i SSU eller på sin arbetsplats. Hon kände aldrig av någon ojämlikhet och ordet jämställdhet var ännu inte uppfunnet. Det var först när hon började på LO som hon blev medveten om att det pågick en kamp mellan kvinnor och män, en könskamp som yttrade sig i att kvinnorna slogs för att få lika mycket betalt och lika mycket inflytande som männen. Hon säger sig inte ha reflekterat över varför de förtroendevalda kvinnorna var så få i SSU på 1940-talet. Dessutom hade hon själv vid ett flertal tillfällen tackat nej till ledande uppdrag, eftersom hon aldrig insåg att hon som ledare hade kunnat gå i bräsch för andra kvinnor.⁵⁰¹ Även Sahlin skriver att hon under lång tid betraktade arbetarrörelsen som präglad av jämlikhetsprincipen och att vara kvinna betraktades i enlighet med denna inte som ett hinder. Tvärtom var den för hennes egen del länge en tillgång.

⁵⁰⁰ Sten Andersson, (1993) s 7.

⁵⁰¹ Lena Näslund, (2000) s 37f.

Både Sigurdssens och Sahlins förhållningssätt liknar till stor del Sten Anderssons. Inte heller de hade vetat bättre. Det var först när, skriver Sahlin, hon fick på sig ”jämställdhetsglasögonen” som hon insåg att miljön både i SSU och i riksdagen var präglad av en manlig kultur och ett manligt ledarideal. I SSU hade hon varit en i gänget, men i ett gäng som bestod av killar och som umgicks på killars vis. I formella sammanhang bestämde hon i kraft av sitt ordförandeskap, men i övrigt var det männens värld som var en värld präglad av råa och sexistiska skämt. Hon hade uppfattat detta som att hon var tvungen att följa med i och anpassa sig till dessa spelregler eftersom det var så en rörelsemedlem och i förlängningen även ledare förväntades vara.⁵⁰² Mona Sahlin tröttnade till slut på att det alltid var männen som utgjorde normen när rörelsens historia skulle sättas på pränt. Hon skriver:

Jag vet inte hur många gånger jag läst och hört berättelser om män i politiken, om deras uppväxt under enkla förhållanden. Om Ingvar Carlsson och Gunnar Sträng, för att ta två exempel. Dessa historier berättas för att de sägs förklara hur deras inställning i politiken har kommit att påverkas av upplevelser i barndomen. De har gjort klassresan, som det heter.

Jag tycker att det jag och andra kvinnor gjort är könsresan. Upplevelser som missfall, barnafödslar, m m har påverkat oss lika mycket i våra politiska liv som fattigdom och orättvisor för vissa manliga politiker.⁵⁰³

Sahlin slog därför i sin bok från 1996 an ett feministiskt perspektiv och flyttade perspektivet från klasskamp till könskamp. Margareta Winberg antyder i sina memoarer att Sahlin minsann, vilket Sahlin inte gör någon hemlighet av, länge var omedveten om kvinnornas underordning i rörelsen. Winberg menar att denna omedvetenhet ledde till att det i Kvinnoförbundet fanns en motvilja mot Sahlin eftersom hon uppfattades som ”grabbarnas kvinna”. Detta skall, enligt Winberg, tolkas som att Sahlin fått allt serverat och att hon inte hade fått känna på männens motstånd. Hon hade klarat sig utan systemskapet eftersom broderskapet hade tagit henne ända upp i partitoppen.⁵⁰⁴ Det var alltså inte bara männen som skulle rannsakas utan även de kvinnor som lyckats att ta sig in i organisationen utan hjälp från kvinnoförbundet. Detta innebar att vissa kvinnor fick se sig ifrågasatta och ansågs ha spelat med på männens villkor. Samtidigt skulle både män och kvinnor kontrolleras, så att de blev medvetna om kvinnornas underordning och de manliga strukturerna. I rörelsen, liksom på alla samhällsområden, skulle organisationens sammansättning spegla en jämn representation mellan könen. Klass blev därmed underordnad kön. Denna omvandling ställde kvinnor mot män, kvinnor mot kvinnor och

---

⁵⁰² Mona Sahlin, (1996) s 79-85.

⁵⁰³ Mona Sahlin, (1996) s 8f.

⁵⁰⁴ Margareta Winberg, (2008) s 48.

SAP mot fackföreningsrörelsen. Konsekvensen blev att man frångick den traditionella principen att alltid sätta organisationens bästa i förgrunden. Detta ledde till att lojaliteten med organisationen krackelerade och konflikter mellan olika falanger flyttade in i partiet. Tidsmässigt sammanföll detta också med nyliberalismens stora genombrott, vilket i sig innebar stora förändringar för rörelsens förutsättningar.⁵⁰⁵ Det var inte längre självklart vad som var bra för rörelsen.

Den kvinnoförtryckande jargongen

De feministiska influenserna väckte inte bara frågan om fördelningen mellan kvinnor och män utan också frågan om vilken kultur som präglade arbetarrörelsen. I memoarerna uttrycker ett flertal av de kvinnliga ledarna en enorm frustration över den manskultur som fanns inom arbetarrörelsen, en kritik som i mångt och mycket liknar den Ulla Lindström framfört ett kvartssekel tidigare. Det fanns, menar kvinnorna, en manligt dominerad kultur som förstärktes av att rörelsen under mer än ett sekel helt dominerats av männen.

Hur beskriver då kvinnorna mansförtrycket i rörelsen? En återkommande kulturyttring som gjorde att kvinnorna hade svårt att känna sig hemma i rörelsen var traditionen att berätta roliga historier. En som, enligt Lillemor Arvidsson, under 1980- och 1990-talet särskilt ägnade sig åt detta var LO:s ordförande Stig Malm. Han hade för vana att berätta mustiga historier med sexistiska undertoner, något som kvinnorna – enligt Arvidsson – starkt ogillade. Hon skriver:

Hur många dåliga, sexistiska historier har jag inte genomlidit!? Som andra kvinnor lärde jag mig efterhand att jag inte orkade reagera mot allt detta tjafs utan teg och led. Man orkar inte strida jämt, det är den hemska sanningen. Men jag har dåligt samvete för att jag inte oftare sa ifrån. När vi tjejer säger ifrån brukar vi få höra att vi är ”ena döttrista kärringar som inte förstår lite skämt.”⁵⁰⁶

Även Mona Sahlin beskriver från tillställningar på LO hur hon upprördes av de fackliga ledarnas historieberättande. Till slut tröttnade hon. Hennes motstrategi blev att inte längre skratta med i skämt av typen ”att Anne Wibble var en karl i kvinnokjol” eller ”att hon var så torr att hon menstruerar i pulverform”. Sahlins förklaring till fackföreningsledarnas agerande är att makten

---

505 Åsa Linderborg, (2001) s 158-160, 419f, 454f, 472f. Se även Thomas Östros, (2002) ”Tron på den perfekta samhällsmodellen sätter demokratin på undantag” i *Vad blev ni av?*, s 252-259, Klas Gustavsson, (2002) ”Vänsterrörelsens post festum och dagens junker Morgonröd”, i *Var blev ni av?*, s 266-273, Lars Törnman, ”Varför ropar partiet?” i *Finns arbetarrörelsen? 16 inlägg om facket och politiken*, s 117-125.

506 Lillemor Arvidsson, (1997) s 85.

var manlig och att det kvinnofientliga uppfattades som normalt.⁵⁰⁷ En annan förklaring skulle kunna vara att de manliga ledarna som gjort karriär också hade behållit sin jargong och sin humor från ett mansdominerat verkstadsgolv. Det ingick dessutom i ledaridealet att ledaren skulle vara som medlemmarna var mest. Det var därför inte helt okomplicerat hur en manlig ledare skulle förhålla sig till detta. Han riskerade ju att bli betraktad som lite fin i kanten eller kanske snarast förborgerligad, vilket var förödande för den som försökte leva upp till arbetarledaridealet.

Som regel framställer kvinnorna de fackliga ledarna som betydligt mer råbarkade än de politiska ledarna, vilket knappast är förvånande med tanke på att partiets jämställdhetsarbete utgick från partiledningen. Ändå finns det exempel på sexistiska skämt även i politikernas memoarer. Ett sådant exempel är när Sten Andersson beskriver ett besök på en nattklubb i Tunis på 1960-talet. Han skriver:

Då kom magdansösen. Hon motsvarade fullt ut det arabiska kvinnoidealet. När mannen klappar sin hustru på stjärten innan han går till sitt arbete på morgonen, ska den fortfarande dallra när han kommer hem på kvällen. Vi satt alldeles för nära för att kunna njuta av uppvisningen.⁵⁰⁸

Trots att Sten Andersson i sin roll som partisekreterare varit en av de ledare som iscensatt SAP:s omfattande jämställdhetsarbete, så verkar han inte ha förstått sambandet mellan denna typ av uttalanden och den utsatthet vissa kvinnor kände i rörelsen. Kanske var det så enkelt att detta var den typ av humor som Andersson gillade och som han visste gick hem bland partiets medlemmar. Han ansåg kanske därför att han inte hade någon anledning att missunna läsarna en god historia.

Denna manliga jargong ledde, enligt Lillemor Arvidsson, till att männen hade svårt att hantera kvinnliga ledare eftersom jargongen var sådan att kvinnorna betraktades som objekt. Arvidsson exemplifierar detta med en händelse som ägde rum på en konferens när hon just hade blivit ombudsman.

Vid middagen på kvällen hamnade jag bredvid en överförfriskad sektionsordförande. Han var sur på mig och jag kom snart underfund med varför. Han hade länge varit intresserad av ett centralt ombudsmannajobb. Mig hade han inte träffat förut, men talade ändå om att han inte tyckte att jag var lämplig som ombudsman på förbundet. Han frågade vilka meriter jag hade för det jobbet och tillade: "Vem har du legat med?"⁵⁰⁹

Lillemor Arvidsson återger även en annan händelse som utspelade sig i anslutning till en direktsänd TV-debatt 1993. Hon diskuterade då Stig Malms avgång

---

507 Mona Sahlin, (1996) s 86f, 160-162.

508 Sten Andersson, (1993) s 228.

509 Lillemor Arvidsson, (1997) s 83.

tillsammans med gruvtolvans ordförande Lars Törnman. Ämnet var vem som kunde tänkas bli LO:s nya ordförande. Lars Törnman menade att det fanns många bra ”kubbar” i LO att välja mellan. Lillemor Arvidsson framhöll att hälften av LO:s medlemmar var kvinnor och att det bland dem fanns många lämpliga kandidater. Efter sändningen frågade Lillemor Arvidsson varför han bara nämnde manliga kandidater när det fanns gott om kompetenta kvinnor. Törnman svarade då: ”Vill du att jag skall tala om för dig vad jag tycker att kvinnor skall användas till?” Hon konstaterar också att incidenter av detta slag blev färre och färre under hennes verksamma tid eftersom de yngre männen inom fackföreningsrörelsen började ta jämställdheten på allvar.⁵¹⁰

Trots att dessa berättelser kastar en mörk skugga över den rörelse som både kvinnliga och manliga ledare i andra sammanhang lovordar, så ansåg de kvinnliga ledarna att de hade ett legitimt skäl att bryta mot lojaliteten. Jämställdheten och feminismen betraktades som viktigare än organisationen. Att som ledare själv hänga ut andra ledare kan betraktas som en ny företeelse i arbetarrörelsen som tidigare alltid präglats av att visa upp ett sammanhållet och lojalt ledarskikt. Berättelserna utgör också en del av det paradigmskifte som rörelsens memoarlitteratur genomgick under 1990-talet. Åsa Linderborg förklarar detta paradigmskifte med att när folkhemmet krackelerade blev sprickorna i partilojaliteten allt tydligare, vilket återspeglades genom allt mer konfliktfyllda memoarframställningar. Till skillnad från de tidigare så framgångsrika ledarna skrevs memoarerna på 1990-talet av ledare som företrädde en rörelse i kris. Memoarerna kan därför betraktas som en produkt av sin tids visions- och ideologisvaga socialdemokrati.⁵¹¹ En splittrad partiledning skulle nu inte bara ta sig an könskampen utan också hitta ett förhållningssätt till de nyliberala strömningarna, den ekonomiska krisen och nedmonteringen av den offentliga sektorn. I detta perspektiv framstår könskampen som ett av de enklare problemen att lösa. Kvinnornas berättelser lyfts därför fram och ges legitimitet.

”Fittstimmet” och uppgörelsen med det manliga arbetarledaridealet

Om de manliga och välutbildade ledarna i partiet i allt större utsträckning lämnat det traditionella arbetarledaridealet så var det i högsta grad fortfarande gångbart i fackföreningsrörelsen. Något som kom att utgöra en vändpunkt var

⁵¹⁰ Lillemor Arvidsson, (1997) s 83-85.

⁵¹¹ Åsa Linderborg, (2001) s 360-362, 454f.

den så kallade "fittstimsdebatten" 1993. Upprinnelsen sades vara att Stig Malm hade sagt till sin chaufför "Titta där går fittstimmets ledare!" när han såg Margareta Winberg, som då var ordförande i Kvinnoförbundet, komma gående. Stig Malm hävdade däremot att det var chaufförens ord. Det som talade mot Stig Malm var att han under sina år som LO-ordförande hade myntat flera uttryck med kvinnofientliga och sexistiska undertoner. Han skall t ex ha yttrat att de kvinnliga riksdagsledamöterna efter några år i riksdagen blev "som isbjörnar; stort arsel och litet huvud". Ett annat uttryck signerat Stig Malm var "kärningar i knytblusar", vilket syftade på rörelsens medel- och överklasskvinnor. Detta uttryck rymde både kön och klass och för kvinnorna som, enligt Mona Sahlin, nu hade blivit medvetna om den strukturella genusordningen, kom hans uttalanden att väcka starka känslor.⁵¹² Det var dock uttrycket "fittstim" som var det utlösande ordet och som blottlade arbetarrörelsens förhållande till kön i medial debatt utan tidigare motstycke.

Att kvinnornas vrede väcktes just av uttalandet om "fittstimmet" berodde inte på att uttalandet var värre än tidigare, utan att kvinnorna nu hade fått nog av denna typ av skämt. För de kvinnliga ledarna och det massmediala uppbådet symboliserade Stig Malm en förlegad och kvinnoförtryckande livsstil och jargong. Denna jargong ledde till samarbetssvårigheter mellan kvinnor och män och innebar i förlängningen att män och kvinnor inte var jämlika i praktiken. Uttalandet blev helt enkelt droppen som fick bägaren att rinna över. Mona Sahlin menar att uttalandet blev problematiskt för henne i hennes roll om partisekreterare, men hon inte kunde kräva Stig Malms avgång eftersom uttalanden av denna karaktär fanns inbyggda i rörelsens kultur. Många män ansåg dessutom att uttrycket var roligt och anklagade kvinnorna som tog illa vid sig för att vara "sippa och gnatiga". Enligt Sahlin visade uttalandet på den avgrund som fanns mellan kvinnor och män i rörelsen.⁵¹³ Allt eftersom antalet kvinnor och kvinnliga ledare ökade så blev det viktigare att kunna överbrygga denna avgrund och samarbeta med ledare av båda könen. Uttalanden av denna typ kunde inte accepteras eftersom de inte passade in i det nya ledarideal som hade börjat ta form.

Flera av de kvinnliga ledarna menar att "Fittstimsdebatten" kom att spela en avgörande roll i upphävandet av manskulturen och övergången till ett jämställt ledarideal. Margareta Winberg och Lillemor Arvidsson menar båda att Malm fick avgå för att han hade en förlegad kvinnosyn som ledde till ett systematiskt könsförtryck.⁵¹⁴ En positiv effekt av Stig Malms obetänksamma uttalanden var att det öppnade för en debatt om arbetarrörelsens kvinnosyn, vilket i sin tur

---

512 Margareta Winberg, (2008) s 58f, Lillemor Arvidsson, (1997) s 95.

513 Mona Sahlin, (1996) s 160-162, Margareta Winberg, (2008) s 58f, Lillemor Arvidsson, (1997) s 95.

514 Margareta Winberg, (2008) s 58f, Lillemor Arvidsson, (1997) s 95.

ledde till att männen blev allt mer återhållsamma med skämt och kommentarer med anspelning på kön.⁵⁵ För de kvinnliga ledarna syftar berättelserna om "fittstimmet" och hur de fick Stig Malm på fall till att ge legitimitet åt deras kamp för ett tvåkönat ledarideal. De framstår som pionjärer och pådrivare i jämställdhetsarbetet och deras aktiva kamp ledde till en förändring av arbetarrörelsens syn på kön. Genom att de befintliga kulturmönstren ifrågasattes och delvis krossades förändrades bilden av ledaren från mansgrsig man till jämställd kvinna eller man. Eftersom feminismen alltmer integrerades i den politiska agendan var det också viktigt för de kvinnliga ledarna att framstå som just feminister. Det nya ledaridealet försågs med en ny egenskap – en ledare skulle vara feminist. Därmed integrerades för första gången kön i arbetarrörelsens ledarideal.

I realiteten var det inte "fittstimsdebatten" som ledde till Stig Malms avgång utan hans medverkan i pensionsavtalen inom det av rörelsen ägda BPA. En intressant notering är att Malm fick gå för att han genom BPA-affären brutit mot den för ledaridealet så viktiga principen att inte sko sig själv. LO kunde helt enkelt inte ha en ledare som genom en rejäl fallskärm skott sig på medlemmarnas bekostnad. Det traditionella ledaridealets egenskaper vägde fortfarande betydligt tyngre än att kunna hantera kön på rätt sätt. Att kalla Winberg för fittstimms ledare kunde man fortfarande komma undan med på 1990-talet, men den som försökte gynna sig själv på arbetarrörelsens bekostnad hamnade obönhörligen i kylan.

Möjligtvis skulle man, som de kvinnliga ledarna, kunna betrakta Malms uttalanden som obetänksamma, men det vore nog att förenkla resonemanget avsevärt. Lillemor Arvidsson skriver dessutom att Malm generellt visade stor förståelse för kvinnor och stödde de allmänna strävandena efter jämställdhet. Däremot hade han en grabbig jargong som han inte var ensam om i LO-förbunden. Eftersom medlemmarna uppskattade hans mustiga språk och politiska radikalism såg han ingen anledning att bli mer verserad.⁵⁶ Det mest troliga är att Malm faktiskt var angelägen om att behålla jargongen från verkstadsgolvet och byggarbetarplatserna för att skapa den åtråvärda samhörigheten med medlemmarna. En arbetarledare skulle uttrycka sig som en arbetare och då kunde ett mustigt språk underlätta. Det som betraktas som samhällets bästa behöver inte alltid ligga i linje med vad den enskilde ledaren betraktar som organisationens bästa. I vilket fall ansåg Stig Malm troligen att det inte var kvinnorna som skulle bestämma över vad man fick skämta om eller inte. Det skulle ju i så fall lite tillspetsat innebära att det är fult att vara arbetare och fint att vara kvinna, medelklass och akademiker. Hur skulle en arbetarledare

---

515 Margareta Winberg, (2008) s 58-59, Mona Sahlin, (1996) s 160-162, Lillemor Arvidsson, (1997) s 95.

516 Lillemor Arvidsson, (1997) s 159.

förhålla sig till ett sådant påstående? Om man tidigare hade försökt att kämpa emot förborgerligandet så förändrades förutsättningarna nu radikalt. Sannolikt kände han också ett visst stöd hos de manliga medlemmarna, ett stöd som snabbt drogs undan när BPA-affären uppdagades. På den punkten var arbetarledaridealets dygder oförändrade.

Redan under Malms tid som LO-ordförande hade LO påbörjat ett jämställdhetsarbete. På LO-kongressen 1996 slogs det fast att klass och kön är jämförbara storheter och att det inte räcker med enbart klasskamp för att uppnå jämlikhet i samhället. LO skulle fortsättningsvis likställa kampen för jämställdhet med klasskampen.⁵¹⁷

Ett nytt perspektiv – klass och kön – både och

Jämställandet av klass och kön i arbetarrörelsen innebar att båda skulle integreras i rörelsens ideologi. Mona Sahlins beskriver hur hon brottades med att hitta ett sätt att förena feminismen med SAP:s ideologi där utgångspunkten alltid har varit att klass går före kön. Hon formulerar det på följande sätt:

Klass och kön, så blev det. Det är ett sätt att se på samhällsstrukturerna som hela arbetarrörelsen måste ta till sig – att se både klassamhället och de manliga normerna, som blev ”normala” för hela befolkningen. Aldrig välja vad som är viktigast utan ständigt ha klass och kön för ögonen. Både och.⁵¹⁸

Sahlins uttalande tyder på att det inte var helt okomplicerat att förena klass och kön. De kvinnliga ledare som skrev memoarer på 1990-talet var starkt influerade av feministiska begrepp och genusteoretisk forskning och vissa av dem var starkt kritiska mot sina manliga kollegor. Till skillnad mot när Ulla Lindström skrev sina memoarer låg omgivningens sympatier nu hos de kvinnliga ledarna. I allmänhetens och i vissa av partimedlemmarnas ögon betraktades de som vinnare även om de svikit partilojaliteten. De hade vunnit könskampen och krossat det traditionella manliga ledaridealet. Klasskampen och lojaliteten var som bortblåsta i förhållande till kön. De manliga ledarna blev allt ivrigare förespråkare för jämställdheten och efter hand kom allt fler av dem ut som feminister.

Alla ledare var inte positiva till denna förändring och Gertrud Sigurdsen menade år 2000 att hon aldrig kallat sig feminist. Hon säger:

Jag använder aldrig det ordet. Jag tvingades anpassa mig efter de förhållanden som rådde på LO när jag arbetade där. Vi kunde inte ens använda ordet könsroll. Det

⁵¹⁷ LO:s kongressprotokoll 1996, Wanja Lundby Wedin, (2009) s 69.

⁵¹⁸ Mona Sahlins, (1996) s 83.

skrattade dom åt. Att då säga att man var feminist..., du förstår själv att det var omöjligt.⁵¹⁹

Men inte heller år 2000 ville hon kalla sig feminist även om det då var helt legitimt. Istället hänvisade hon till Hjalmar Brantings uttalande från 1908, att i denna rörelse går klass före kön. Anledningen var att hon i första hand ansåg att det var klass som var den avgörande faktorn för människors placering i samhället. Arbetarkvinnorna var i lika hög grad präglade av sitt klassmedvetande som av sitt kön eftersom de genom sin bakgrund förvägrats möjligheten till utbildning och ”självförverkligande”. Människans villkor bestämdes därför, enligt Sigurdsen, i första hand av klasstillhörigheten och i andra hand av könstillhörigheten. Redan 1968 hade hon därför pläderat för att könsfrågan skulle underordnas klassfrågan:

Könsrollsdebatten under 60-talet – det vill säga frågan om jämlikhet mellan män och kvinnor – har inte befattat sig med klassolikheterna. Det har inneburit att bland könsrolldebattörerna funnits folk från yttersta vänstern till de mörkblå på högerkanten. Men nu är tiden inne att bredda könsrollsdebatten till att omfatta jämlikheten mellan samhällsgrupperna; då kan vi vara säkra på att i den debatten kommer inte SAF-direktörer eller borgerliga politiker att delta. Låt 70-talet bli den period då vi diskuterar de sociala orättvisorna i välfärdssamhället!⁵²⁰

Detta var ett synsätt hon fortfarande stod fast vid år 2000. När det gällde klass och kön var det således ingen tvekan om att klass för Sigurdsen framstod som överordnad. Detta gjorde att hon inte alls kände igen sig själv och ”de andra kämpande LO-kvinnorna” sådana de framställdes av Yvonne Hirdman och andra forskare.⁵²¹ Just Hirdman hade i sin forskning konstaterat att Gertrud Sigurdsen förkroppsligade den dubbla radikalismens dilemma under sin tid som taleskvinna för LO och för kvinnorna. Det blev, skriver Hirdman, en konkurrens mellan begreppen kön och klass – som två underdogs som rök ihop och slogs om den understa platsen.⁵²² Hirdman hade, enligt Sigurdsen, missförstått det hela genom att inte beakta att ojämlikheterna mellan kvinna och kvinna kunde vara lika stora som mellan kvinna och man. Hirdman bortser från att om en manlig ledare hade formulerat sig på detta sätt så hade han sannolikt blivit kritiserad för att vilja bevara de manliga strukturerna. För en ledare oavsett kön skulle ett sådant uttalande ha försvårat en fortsatt karriär inom rörelsen på 2000-talet.

Ledaren i arbetarrörelsen på 2000-talet förväntades vara feminist. När Wanja Lundby Wedin blev LO-ordförande vid kongressen 2000 sade hon i sitt

519 Lena Näslund, (2000) s 44.

520 Lena Näslund, (2000) s 90 (citatet kommer ursprungligen från LO-tidningen nr 12/1968.)

521 Lena Näslund, (2000) s 89-91.

522 Yvonne Hirdman, (1998) s 237.

installationstal ”att från och med nu är LO en feministisk organisation”. Detta väckte stor uppmärksamhet, men hon var helt övertygad om att kvinnorna inte per automatik skulle komma ifatt männen utan feminismen behövdes för att påskynda utvecklingen.⁵²³ LO-ledningen började medvetet lyfta fram kvinnor och se till att de fick plats och utrymme i organisationen. Detta gick stick i stäv med den tidigare föreställningen att det inte behövdes några sådana beslut, eftersom alla människor har lika värde och därför också har samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter. Utan strategiska beslut, skriver Lundby Wedin, hade det varit omöjligt att ändra de fackliga och politiska strukturerna. Dessutom anser hon det obegripligt hur man kan vara socialdemokrat utan att vara feminist. ”Ser man de strukturella orättvisorna i klassamhället, så kan man inte blunda för dem i manssamhället. Det gäller också den etniska diskrimineringen.”⁵²⁴ Både LO och SAP gick in i det nya seklet med nya förutsättningar, och med det tydliga budskapet att kön jämställdes med klass.

Den ledare, facklig eller politisk, som inte anpassade sig till feminismen hade svårt att hävda sig som ledare. När arbetarrörelsen förlorade sin klassprofil förändrades organisationens grundförutsättningar, men också förmågan att attrahera en tydlig målgrupp. På ett sätt besannades de farhågor man kan ana bland de äldre ledarna att när kvinnorna släpptes in i rörelseliten så skulle de ställa villkor som skulle försvåra rörelsens sammanhållning och rubba dess klassbaserade grundval. En ytterligare konsekvens var att om de traditionella rekryteringsstrategierna sattes ur spel, så riskerade man en situation där man inte längre kunde motverka rörelsens förborgerligande. Feminismens huvudsakliga uppgift i rörelsen var att bryta ner just dessa mönster. Det fanns alltså fog för de äldre ledarnas oro kring ”inymningen” av kön, eftersom just klass- och arbetarperspektivet var det som skilde arbetarrörelsen från andra partier och organisationer.

Kapitelsammanfattning

De manliga ledarnas memoarer återspeglar under större delen av 1900-talet den jämlikhetstanke som reglerat förhållandet mellan kvinnor och män i arbetarrörelsen. Jämlikhetstanken betonar kvinnors och mäns lika värde och förutsättningar. Rörelsens rekryteringsprinciper utgick konsekvent från klass, vilket länge var synonymt med arbetarklassens män eftersom kvinnornas avancemangsmöjligheter begränsades av att de saknade tillgång till den offentliga sfären. Det fanns bland de manliga ledarna länge en övertygelse om att

---

523 Wanja Lundby Wedin, (2009) s 69.

524 Wanja Lundby Wedin, (2009) s 27f.

samhällsutvecklingen skulle föra fram kvinnorna. Parallellt fanns en oro för att kvinnorna, om de släpptes in i partiets ledning, skulle driva särintressen och prioritera kvinnokampen före klasskampen. Det fanns därför ingen anledning att förändra de klassbaserade rekryteringsmönster som var en förutsättning för att förse rörelsen med klassmedvetna, lojala, idealistiska och icke-förborgerligade ledare, som alltid såg till klassens, organisationens och rörelsens bästa.

Vid mitten av seklet ville den dåvarande partiledaren Tage Erlander rucka på de traditionella rekryteringsmönstren för att få in en kvinna i regeringen. Frågan splittrade ledarna och förde in konflikten mellan klass och kön i partiets innersta krets där ideologi ställdes mot realpolitik. Erlanders motiv var en övertygelse om att kvinnorna efterhand skulle kräva allt större utrymme i rörelsen och att denna utveckling inte skulle gå att stoppa. Denna övertygelse delade han med ett flertal män i partiledningen samt många medlemmar och väljare. Eftersom det inte fanns några arbetarkvinnor i de skikt där statsråden rekryterades blev det istället borgerliga kvinnor med expertstatus som valdes. Vissa manliga ledare kände ett starkt motstånd mot att frångå klass som urvalsprincip eftersom det väckte oron för förborgerligandet till liv. I sina memoarer från 1969 beskriver Ulla Lindström hur dessa rekryteringsstrategier gav upphov till manliga strukturer och ledarideal. Till skillnad från de manliga ledarna flyttade hon fokus från vad som ansågs vara bra för organisationen och rörelsen till vad som ansågs vara bra för kvinnorna. Därmed besannades vissa manliga ledares farhågor att ett ökat antal kvinnor i partiets elitskikt skulle verka splittrande. Det traditionella ledaridealet hade emellertid fortfarande sådan legitimitet att det inte nämnvärt påverkades av Lindströms kritik.

I det radikaliserade samhällsklimatet runt 1970 flyttade jämställdhetsfrågorna in i partiledningen. Den nya generationen med Olof Palme i spetsen ville nu stärka kvinnornas ställning i rörelsen och på andra samhällsområden. Denna strategi blev i många avseenden framgångsrik och kvinnornas ställning i samhället stärktes. När partiledningen explicit ställde sig bakom jämställdheten blev motståndet svagare och efter hand rätade även de mest motvilliga ledarna lojalt in sig i ledet för att undvika splittring.

I början av 1990-talet ansåg man från partiledningens sida att utvecklingen gått för långsamt och krav ställdes nu på jämn representation. Antalet kvinnor och män i rörelsen skulle avspeglas även i de ledande skikten. Kraven var nu starkt influerade av feminismen som gjort en inbrytning bland rörelsens kvinnor. Även de manliga ledare som varit övertygade om att en jämn representation skulle komma per automatik, hade nu börjat tvivla på detta. För att förändra strukturerna gav partiledningen tydliga signaler om att kvinnor skulle föras fram till centrala positioner i partiorganisation och regering. Valet av Mona Sahlin till partisekreterare 1991 och Ingvar Carlssons initiativ till ”varannan

damernas” i regeringen 1994 kan betraktas som ett led i en ny jämställdhets-offensiv. Denna omsvängning kan också förklaras med att SAP inte längre uppfyllde det omgivande samhällets krav. Att hålla fast vid klass betraktades inte längre som det bästa för organisationen eftersom det omgivande samhället nu prioriterade jämställdhet. Denna utveckling sammanföll också i tid med att rörelsen fick handskas med ideologisk förvirring och interna stridigheter. I ljuset av detta var kön och jämställdhet något som gick att påverka och som kunde ena partiet när klass inte längre betraktades som sammanhållande. I en tid av förvirring kunde partiet åtminstone visa positiva resultat då det gällde jämställdheten.

De kvinnliga ledarna beskriver i sina memoarer hur de tog över agendan. Genom att integrera feminismen i rörelsens ideologi jämställdes klass och kön. I detta perspektiv kom delar av ledaridealet att betraktas som könsförtryckande och patriarkalt. Det var i synnerhet de manliga fackföreningsledarna som kom att ifrågasättas och den råa och ofta sexistiska jargong som tidigare varit en del av ledaridealet fick utstå hård kritik. Denna jargong hade i förlängningen betraktats som en del av det icke-förborgerligade ledaridealet. LO-ordföranden Stig Malm försökte upprätthålla detta och fick ett visst stöd bland LO:s medlemmar. Men liksom de politiska ledarna insåg även de fackliga att de för organisationens bästa var tvungna att släppa denna del av ledaridealet för att undvika att framstå som manssamhällets sista fäste.

Arbetarrörelsens oro för förborgerligandet ersattes runt sekelskiftet 2000 av en oro att betraktas som icke jämställd. När arbetarrörelsen övergav sin klassprofil förändrades inte bara organisationens grundförutsättningar utan också dess förmåga att få fram ledare som kunde attrahera en tydlig målgrupp. Inympningen av kön innebar dessutom att kvinnor i vissa frågor var mer solidariska med andra kvinnor än med den egna organisationen. Detta faktum gjorde det i princip omöjligt att som tidigare hålla samman rörelsen med hjälp av lojalitet, för vem skulle man egentligen vara lojal med?

Kap 6. Sammanfattning och utblick

Et t återkommande problem i arbetarrörelsen är förhållandet mellan ledning och medlemmar, mellan de styrande och väljarna, mellan elitskiktet och basen. Redan 1911 uppmärksammade den tyske sociologen Robert Michels att ett ökande socialt glapp mellan rörelsens elit och medlemmar kunde leda till ett förborgerligande av rörelsen som sådan. I studien *Organisation och demokrati* (1911) framhåller han att arbetarrörelsens elitskikt riskerade att förborgerligas från två håll: dels genom rekrytering av akademiker och tjänstemän med borgerlig bakgrund, dels genom att arbetarledarna förborgerligades då de avancerade från kroppsarbete till tjänstemannastatus. Michels studie av den tyska arbetarrörelsen mynnar ut i teorin om oligarkins järnlag. Den innebär att en allt mer specialiserad elit formulerar organisationens agenda och att denna elits åsikter och livsstil efterhand skiljer sig allt mer från medlemmarnas intressen, vilket i sin tur kommer att påverka såväl rörelsens ideologiska, strategiska och taktiska val. I föreliggande avhandling studeras hur den svenska arbetarrörelsen under 1900-talet kom att förhålla sig till de problem som Michels beskriver. Avhandlingens övergripande frågeställning är:

- Hur har den svenska arbetarrörelsen ideologiskt och organisatoriskt förhållit sig till frågan om spänningen mellan ledare och rörelse och hur skall de förändringar som inträffat under 1900-talet förklaras?

I avhandlingen visar jag – utifrån främst en analys av de memoarer som skrivits av personer i ledarskiktet – att de förborgerligande tendenser som fanns i den svenska arbetarrörelsen i samband med den tilltagande byråkratiseringen och professionaliseringen på 1910-talet därefter kom att upphöra. Ett karaktäristiskt drag för de medvetet utformade rekryterings- och karriärmönster som uppstod därefter var att ledarna i likhet med medlemmarna nästan uteslutande hade

arbetarklassbakgrund och att de rekryterades från arbetarrörelsens underorganisationer. För att undvika att ledarna förborgerligades i sina nya miljöer utvecklades ett ledarideal vars dygder utgjordes av klassmedvetande, lojalitet och idealism. Den som bröt mot dessa dygder saknade möjlighet att bli upptagen i ledarskiktet. En slutsats är att rörelsen under hela 1900-talet fortsatte att upprätthålla karriärstrategier och ledarideal med en outtalad – men trots det tydlig – målsättning att undvika att ledarna förborgerligades.

Till en början var rekryterings- och karriärvägar gemensamma, men på 1910-talet skedde en tydlig uppdelning mellan den fackliga och den politiska verksamheten i den svenska arbetarrörelsen. Denna uppdelning innebar att de tidigare strävandena efter ett gemensamt ledarskikt lades åt sidan och att de båda organisationerna utvecklade olika karriärvägar och kompetenskrav. På denna nivå kan arbetarrörelsen betraktas som två fält med olika typer av organisatoriskt kapital, vilket inneburit att det inte varit något fritt flöde mellan LO:s och SAP:s elitskikt. När en LO-ledare övergick till uppdrag i partiorganisationen eller i regeringen förväntades denne lämna sina fackliga uppdrag. Anledningen var att man ville undvika intressekonflikter. Ett motsvarande flöde från SAP:s ledande skikt till LO-ledningen har, bortsett från LO:s förste ordförande Fredrik Sterky, inte förekommit. Den kombinerade fackliga och politiska karriären i rörelsens elitskikt, bortsett från LO-ledarens självskrivna plats i VU, är en fiktion konstruerad av rörelsehistoriker för att få ledarskiktet att framstå som sammanhållet och enhetligt.

När de fackliga och politiska karriärvägarna skildes åt på 1910-talet upphörde också rekryteringen av fackföreningsmän till partiets ledande uppdrag. Därefter kom SSU under resten av seklet att framstå som partiets oumbärliga rekryteringsbas. Rekryteringen från underorganisationer såsom Kvinnoförbundet, Studentförbundet och Broderskapsrörelsen var i princip obefintlig. Den starka kopplingen till SSU kan förklaras med att det ur både partiets och LO:s perspektiv var gynnsamt att lyfta fram dem som redan från tidig ungdom skolats in ett enhetligt och gemensamt normsystem. Detta var heltäckande för arbetarrörelsen och därför lika användbart för politiska som fackliga uppdrag. En gemensam insocialisering skapade också förutsättningar att forma ett enhetligt politiskt och fackligt ledarskikt, vilket förbättrade arbetarrörelsens möjligheter att föra en sammanhållen och konsekvent politik. Detta ideal låg sedan till grund för det ledarideal som de blivande ledarna socialiserades in i.

Om det inom partiet fanns variationer i social bakgrund och karriärvägar så saknades dessa i LO. LO-ledningen har enbart haft ledare med arbetarbakgrund och samtliga har under en lång period varit verksamma i ett arbetaryrke. Det kapital som prioriterades högst i LO var erfarenhet från produktionen, ett kapital som uteslutande sammanföll med en social bakgrund i arbetarklassen.

Den som företrädde medlemmarna behövde en självupplevd kunskap om hur det var ställt bland de arbetare vilkas förtroende ledaren förvaltade. Efter åren i produktionen fördes de blivande ledarna enligt ett givet karriärmönster från fackklubb till förbunds nivå. Vid inträdet på förbunds nivå lämnade de för alltid sin tidigare roll i produktionen och övergick till att bli tjänstemän.

De intima sambanden mellan de socialdemokratiska regeringarna och partiets verkställande utskott (VU) ledde till ett ministerstyrt VU, där ideologi och praktisk politik flöt samman och suddade ut gränserna mellan parti och statsapparat. När partiet började betraktas som statsbärande på 1950-talet ökade kraven på att få fram välutbildade ledare. För att inte frångå de traditionella rekryteringsstrategierna löstes detta genom rekrytering av akademiker med arbetarbakgrund och med ett gediget förflutet i SSU eller i undantagsfall från den socialdemokratiska studentföreningen Laboremus i Uppsala. Att rörelsen nu hade akademiker bland sina egna kunde internt i rörelsen betraktas som en konsekvens av en lyckad samhällsomvandling och därför inte som att det ledande skiktet höll på att förborgerligas.

De rekryterings- och karriärmönster som etablerades i rörelsen, där ledaren lyftes fram underifrån, utgjorde länge ett svårforcerat hinder för de kvinnor som ville avancera. Eftersom kvinnor saknades i vissa fackliga underorganisationer och inte nådde de ledande positionerna i t ex SSU, så utestängdes de från rörelsens karriärvägar. I mitten av seklet utsattes den dåvarande partiledaren Tage Erlander för hårda påtryckningar från Kvinnoförbundet att ta in en kvinna i regeringen. Eftersom det inte fanns några arbetarkvinnor med gedigen organisatorisk bakgrund att tillgå, riktade Erlander blicken mot kvinnliga akademiker med expertstatus och borgerlig bakgrund. För att få in en kvinna i regeringen var han beredd att rucka på de klassbaserade rekryteringsmönstren. Andra manliga ledare såsom Gunnar Sträng och Per Edvin Sköld uttryckte ett starkt motstånd mot att frångå klass- och organisationserfarenhet som urvalsprincip för parti- och regeringsuppdrag. Det fanns ingen anledning, menade de, att skapa speciella rekryteringsvägar för kvinnor eftersom dessa på sikt ändå skulle ta sig till de ledande positionerna. I tidigare forskning har de manliga ledarnas agerande ofta förklarats med att de försökte utestänga kvinnorna för att själva behålla makten. Jag hävdar däremot att de manliga ledarna – åtminstone då det gäller de högsta uppdragen – försökte upprätthålla de klassbaserade rekryteringsmönstren eftersom särskilda rekryteringsstrategier för kvinnor skulle utgöra ett hot mot rörelsens rekryteringsstruktur som gick ut på att undvika att ledarskiktet förborgerligades.

Rörelsens icke-borgerliga ledarideal

Det ledarideal, med den egna personen som exempel, som utmålas i ledarnas memoarer syftar till att visa att de i sin ledarroll lyckats upprätthålla organisationens och ledarskiktets demokratiska struktur. I memoarerna framträder ett för hela rörelsen gemensamt ledarideal. Ett genomgående tema är att ledarna är angelägna om att framställa sig som opåverkade av karriärism och borgerliga attribut. Ibland hade uppdragets karaktär tvingat dem till umgänge i skikt och miljöer som kunde betraktas som borgerliga. De var därför angelägna om att visa att de fortfarande var fast förankrade i arbetarklassens värderingar och livsstil. Under hela seklet strävade ledarna i sina memoarer efter att framstå som äkta genom att markera samhörighet med de traditionella arbetardygden. Ett tydligt budskap i memoarerna är att ledaren aldrig fick tvivla på var han eller hon kom ifrån och egentligen hörde hemma. Vad de egentligen ville visa var att arbetarledaren inte, som Michels påstått, bara var en illusion. De var själva goda exempel på att så inte var fallet.

Det ledarideal som utformades i arbetarrörelsen kom att kännetecknas av det var tudelat: å ena sidan auktoritärt och dominerande, å andra sidan demokratiskt och lyssnande. Den auktoritära och dominerande delen av ledaridealet har använts för att undvika intern splittring och hålla samman rörelsen. Den andra delen – den lyssnande och jämlika – har främst använts av ledarna själva för att skapa samhörighet mellan sig själva och medlemmarna. Med dygder som klassmedvetande, idealism och lojalitet kunde ledaren i sina memoarer upprätthålla den lyssnande och jämlika sida. Klassmedvetandet låg till grund för en samhörighet mellan ledare och medlem baserat på deras gemensamma erfarenheter av att tillhöra arbetarklassen. I rörelsens historiskskrivning och i tidigare forskning är det ofta just partiledaren som utmålas som den ideala ledaren, trots att denne ofta uppvisar en rad avvikelser från det övriga ledarskiktet. När partiledaruppdraget blivit synonymt med att vara statsminister valde partiet gärna en välutbildad ledare som kunde föra sig i den mer traditionella eliten i både nationella och internationella sammanhang. Av SAP:s partiledare under 1900-talet kan endast Per Albin Hansson betraktas som en traditionell arbetarledare, medan de övriga var akademiker med varierande social bakgrund. När partiledar- och statsministeruppdraget på 2000-talet inte längre lika självklart sammanföll kom andra egenskaper såsom kön, klass och rörelseerfarenhet att prioriteras.

I memoarerna beskriver ledarna avancemanget i rörelsen som en följd av ett idealistiskt engagemang för att utjämna klasskillnaderna och skapa ett bättre samhälle. Eftersom de alltid var underordnade kollektivet förekom inte någon karriärplanering utan de ställde sig lojalt till organisationens förfogande när

rörelsen kallade. Förmågan att med hjälp av lojalitet hålla samman rörelsen betraktas som ledarens viktigaste egenskap och tillät denne att vid behov vara auktoritär mot sina egna under förutsättning att detta gjordes för organisationens bästa. Ulla Lindström riktade i sina memoarer som utkom 1969 en omfattande kritik mot det som hon betraktade som arbetarrörelsens auktoritära och manliga ledarideal. Vid denna tidpunkt åtnjöt det traditionella ledaridealet, manligt eller inte, en sådan legitimitet att det inte påverkades av Lindströms kritik.

De ledare som skrev memoarer var de som mest framgångsrikt lyckats tillägna sig ledaridealet och de bestod länge av en liten utvald skara i VU och regeringen. Eftersom samtliga dessa förmedlar sina ledarideal utifrån samma egenskaper framstår de som nästintill stöpta i samma form. När senare de fackliga ledarna i slutet av seklet började skriva memoarer kom de att reproducera det för rörelsen gemensamma ledaridealet som tidigare formulerats av ledarna i partiet. Så länge medlemmarna kände igen sig och kunde identifiera sig med ledarnas berättelser fyllde dessa en funktion i rörelsen genom att skapa en känsla av samhörighet mellan det ledande skiktet och medlemmarna.

Kontinuiteten rubbas

De hårt strukturerade rekryterings- och karriärvägarna ledde till att svensk arbetarrörelse länge kom att styras av en liten och mycket sammanhållen elit. När eliten formulerade agendan hade den genom sin förankring i rörelsen förmågan att få medlemmarna att känna sig delaktiga. Så länge ledarna lyckades åstadkomma påtagliga förbättringar för medlemmarna så ifrågasattes inte deras legitimitet. Det var först på 1990-talet – när de politiska ledarna i samband med den ekonomiska krisen tvingades till neddragningar i välfärden – som deras legitimitet kom att ifrågasättas. Detta sammanföll med debatten om fallskärmsavtal och att ledarnas verklighet tedde sig alltför avlägsen från medlemmarnas. Samtidigt ställdes arbetarrörelsen inför en rad nya omständigheter som kunde förväntas påverka både karriärvägar och ledarideal. Den tilltagande ideologiska splittringen polariserade de tidigare så samstämmiga ledarna, som började använda memoarerna som partsinlagor för såväl ideologiska som praktiskt politiska strategier. När ledarna företrädde olika inriktningar gav parti-lojaliteten vika, vilket försvårade rörelsens möjligheter till sammanhållning. De öppna striderna i ledarskiktet undergrävde ledarnas legitimitet, eftersom det inte längre framstod som självklart att de agerade för organisationens bästa. När regeringsmakten och en karriär i partiets tjänst inte längre var given, ökade omsättningen på de politiska ledarna dramatiskt. Uppdragen i rörelsen fram-

stod inte längre som livslånga projekt präglade av ansvar, idealism och lojalitet. Ledarna blev därmed själva angelägna om att kunna påverka sina uppdrag och sin fortsatta karriär.

Den mest påtagliga förändringen av ledaridealet under 1990-talet var att den manliga könskodningen av ledaridealet upphörde då feminismen trängde in i arbetarrörelsen. Fackliga och politiska ledare såsom Mona Sahlin, Lillemor Arvidsson och Margareta Winberg riktade nu skarp kritik, liksom Ulla Lindström gjort flera decennier tidigare, mot att arbetarrörelsens ledarideal var manligt. Det jämställdhetsarbete som hade påbörjats under 1970-talet ansågs ha gett för lite resultat, vilket visades av att elitskiktet fortfarande helt dominerades av manliga ledare. Eftersom kvinnorna inte motsvarade bilden av ledaren i arbetarrörelsen så hade de haft svårt att ta sig fram i rörelsen. I den allt mer könsmedvetna partiledningen hade man efterhand börjat tvivla på att en jämn könsfördelning skulle komma per automatik. Kvinnor skulle därför rekryteras till centrala uppdrag i partiorganisationen och regeringen. Denna omsvängning kan förklaras med att rörelsens traditionella rekryteringsmönster inte hade förmågan att leva upp till det omgivande samhällets krav på jämställdhet. Den klasstyrda rekryteringsprincipen, som alltid betraktats som fundamental i organisationen, sammanföll inte med det omgivande samhällets nya krav på jämställdhet. Klass ställdes mot kön.

De manliga fackföreningsledarna fick utstå hård kritik för den råa och ofta sexistiska jargong som var en informell del av ledaridealet. Denna jargong hade bland männen tidigare betraktats som positiv, eftersom den markerade en samhörighet inom organisationen som sträckte sig från verkstadsgolvet till LO:s ledning. Ledaren hade helt enkelt inte förfinats och blivit märkvärdig av sina uppdrag utan var fortfarande som sina kamrater i produktionen. I ljuset av feminismen betraktades denna del av ledaridealet som djupt kränkande mot rörelsens kvinnor och kvinnor överlag. För att undvika att bli betraktade som ett av manssamhällets sista fästen insåg LO-ledarna att de för organisationens bästa måste släppa den del av ledaridealet som förknippades med manliga attribut.

Först SAP och senare LO kom att ansluta sig till feminismen, vilket innebar att klass och kön jämställdes på ett ideologiskt plan. Inom rörelsen skapade detta en viss oro, eftersom den nya balansen mellan klass och kön skulle förändra organisationernas grundförutsättningar. Kvinnor kunde förväntas vara mer solidariska med andra kvinnor än med arbetarklassen och den egna organisationen. Möjligheten att som tidigare hålla samman rörelsen med hjälp av klassolidaritet skulle kunna komma att upphöra. Vem skulle man egentligen vara lojal med? I partiet har man därefter brottats med att finna ett ledarideal som kan appellera både till arbetarrörelsens kvinnor, den traditionella arbe-

tarklassen och den alltmer välbärgade och urbana medelklassen. Efter att ha tagit bort de manliga attributen kunde LO däremot fortsatt upprätthålla arbetarledaridealet, eftersom både ledare och medlemmar fortfarande var fast förankrade i produktionen. Wanja Lundby Wedin har därför suttit tryggt i LO-borgen under de senaste tolv åren och hon har under sin ordförandetid fortsatt att upprätthålla den kontinuitet och stabilitet som under 1900-talet förknippats med fackföreningsrörelsens ledande skikt.

En av förklaringarna till den svenska arbetarrörelsens framgångsrika utveckling under 1900-talet är dess skicklighet att hantera spänningen mellan ledarna och rörelsen genom att utforma rekryterings- och karriärvägar på ett sådant sätt att organisationerna behöll greppet om ledarrekryteringen. Ledaridealets utformning stärkte känslan av samhörighet mellan ledare och medlemmar och gav ledarna legitimitet. Den svenska arbetarrörelsen kom under nästan hela 1900-talet, tvärt emot vad Michels förutspådde 1911, att behålla kontrollen över ledarskiktet och förborgerligandet blev aldrig mer än ett ständigt underliggande hot. Detta innebär att den svenska arbetarrörelsen inte kom att anfäktas av oligarkins järnlag utan att den faktiskt lyckades bevara sin grundläggande demokratiska struktur.

Utblick

De karriärvägar och ledarideal som kännetecknat arbetarrörelseeliten under 1900-talet har präglats av en elit som i många avseende var stöpt i samma form. Det ledarideal som utformades har inte i någon större utsträckning ifrågasatts förrän under de senaste åren. När ökade krav på ett mer jämställt ledarskikt började uppträda var kvinnorna redan på väg in i rörelsen eftersom de traditionella karriärvägarna sakta men säkert öppnats upp. När partiet på 1990-talet beslutade sig för att prioritera kvinnor till ledande partiuppdrag så fanns det kvinnor med rätt organisatoriskt kapital att tillgå såsom t ex Anna Lindh, Margot Wallström och Mona Sahlins. Med avseende på rekryterings- och karriärvägar skilde de sig inte från de manliga ledarna och de passade därmed väl in i det etablerade rekryteringsmönstret.

Ledarkrisen i SAP från Mona Sahlins avhopp efter valförlusten 2010 fram till idag kan relateras till hur ledarna väljs. Sahlins avhopp aktualiserade på ett påtagligt sätt frågan om ledarens roll och det ideal som dessa förväntas representera. Sahlins uppfyllde i alla avseenden de krav som fanns inbyggda i ledaridealet och hon hade länge funnits i den krets av utvalda som betraktades som potentiella partiledare. Att hon var kvinna var dessutom sannolikt en stor fördel eftersom det 2007 ställdes starka krav på att det nu var dags för en

kvinnlig ledare även i den politiska delen av arbetarrörelsen. Wanja Lundby Wedin hade då varit LO-ordförande i sju år. Sahlins bröt genom sitt avhopp den kontinuitet som innebar att de socialdemokratiska partiledarna innehade sina uppdrag under en lång följd av år och lämnade dem efter ett fullt utträttat värv i partiets och arbetarrörelsens tjänst. Hon sade sig vilja stå för en öppen och mer demokratisk ledarstil, men utan auktoritet och rörelsens fulla stöd blev det omöjligt att hålla samman partiet. Partiet klarade inte denna nya frihet utan istället uppkom fraktionsstrider mellan olika grupperingar, som hennes föregångare Göran Persson med hjälp av sin auktoritära och dominerande ledarstil lyckats mota undan. Detta var för övrigt en ledarstil som inte var helt okontroversiell bland hans partikamrater.

Även längre ner i organisationen ifrågasattes de äldre ledarna för att ha varit auktoritära och dominerande, trots att de egentligen bara hade agerat i enlighet med ledaridealet. Ett exempel på detta är hur kommunalrådet och före detta VU-ledamoten Göran Johansson i Göteborg kritiserats för att ha varit maktfullkomlig och att ledarskapet helt förknippats med hans person. Annelie Hultén, hans efterträdare, menar att hennes ledarskap inte är lika tydligt och att hon inte har för avsikt att sätta ner foten och visa vem som bestämmer. Om hon plötsligt skulle bli auktoritär skulle inte folk känna igen henne. Istället förutsätter hon att alla i ett lag skall kunna samarbeta och lita på varandra.⁵²⁵ Obalanserna i ledaridealet genomsyrade således alla partinivåer och skapade konflikter mellan olika generationer, då den yngre generationen ställde ökade krav på demokrati och öppenhet i partiorganisationen.

Under en period av rotlöshet i samband med Sahlins avgång försökte partiet finna nya former för ett moderniserat ledarideal. Istället för att ledarna, i enlighet med det traditionella ledaridealet, tålmodigt skulle vänta på att bli utvalda föreslogs att villiga kandidater skulle träda fram och kandidera öppet, vilket några också gjorde. Detta agerande gick dock stick i stäv med den traditionella förställningen att ledaren bara var ett verktyg för rörelsen och att ett system med kandidaturer endast öppnade för karriärism och opportunism. Ingen av dem som själva trädde fram och kandiderade utsågs till partiledare. En rimlig förklaring är partiet fortfarande inte var moget för en sådan radikal förändring av både rekryteringsprocess och ledarideal. Sahlins båda efterträdare blev i stället utvalda av partiet efter traditionellt mönster.

Det senaste årets utveckling med ledare som Håkan Juholt och Stefan Löfven tyder på att SAP återigen är på väg att närma sig det traditionella och icke-borgerliga arbetarledaridealet. Frågan huruvida ledaren skulle vara en kvinna eller man har inte diskuterats i någon större utsträckning vid de två

---

⁵²⁵ Göteborgs-Posten 14/2-2012.

senaste partiledarvalen och inte heller inför valet av Wanja Lundby Wedins efterträdare våren 2012. Efter att kön integrerades i ledaridealet förefaller spänningen mellan ledarna och rörelsen återigen vara det som styr karriärvägar och ledarideal.

Juholt framstod med sin rörelsebakgrund och sitt starka klassmedvetande som en ledare som var klippt och skuren för att återupprätta det traditionella ledaridealet. Men han föll igenom eftersom han bröt mot ledaridealets dygder. Anledningen var bland annat det sätt han hanterat ersättningen från riksdagen för sin övernattningslägenhet i Stockholm, vilket ledde till anklagelser om att han försökt utnyttja sin ställning för att vinna ekonomiska fördelar. Något som var helt oförenligt med arbetarrörelsens ledarideal. Hans snabba och ibland ogenomtänkta uttalanden gjorde också att hans auktoritet ifrågasattes och han kunde inte upprätthålla balansen mellan ledaridealets båda sidor. Med valet av Metallindustriarbetareförbundets ordförande Löfven som Juholts efterträdare markerade partiet en fortsatt anknytning till det traditionella ledaridealet och dessutom stärkte man återigen banden mellan partiet och fackföreningsrörelsen. Bortsett från att Löfven var oanfäktad av falangstriderna i partiet, så var valet av honom också ett viktigt led i en strategi att visa att rörelsen fortfarande hade förmågan att rekrytera ledare på ett sådant sätt organisationens demokratiska struktur upprätthölls. Med demokratisk avses i arbetarrörelsens perspektiv att ledaren, såsom Löfven själv formulerade det, kom från verkligheten och i hans fall från verkstadsgolvet.⁵²⁶ Ledaren är fortsatt en medlem bland andra och den djupa förankringen i rörelsen gör att denne har de kanaler som behövs ”för att lägga örat mot marken och lyssna på rörelsen”.

Den turbulens som uppstod på 1990-talet då karriärvägarna blev osäkrare och kvinnorna integrerades i ledaridealet framstår i efterhand som en parentes. Under de senaste åren har arbetarrörelsen återgått till sina tidigare etablerade karriärmönster. Håkan Juholt och Stefan Löfven försökte liksom tidigare generationers ledare att skapa samhörighet mellan sig själva och medlemmarna genom att framhålla arbetarrörelsens traditionella värderingar och sin egen förankring i verkligheten. De försökte därigenom undvika det sociala glapp mellan ledare och medlemmar som Michels förutspått skulle leda till att rörelsen förborgerligades. Genom att återupprätta det traditionella ledaridealets legitimitet skulle hotet om ledarskiktets förborgerligande hållas stängd. Vad som återstår att se är huruvida socialdemokratin på det sättet kan återupprätta förtroendet – inte bara i den krympande arbetarklassen utan också i den växande skaran av andra grupper, som aldrig utgjort en del av denna klass eller delat deras värderingar.

---

526 Intervju med Stefan Löfven i Hübnette, SVT, 2012-03-07.

Summary

THE LEADERS OF THE MOVEMENT

Career patterns and leader-ideal in the Swedish labour movement
during the 20th Century

The overall purpose of the thesis is to analyse the leader ideals and career paths of the Swedish labour movement, particularly in relation to the tension that could arise between leader and movement, if the leaders were to become bourgeoisified in their new roles and social milieus. The theoretical starting-point for the thesis is taken from the German sociologist Robert Michels' study *On the Sociology of Political Parties in Modern Democracies* (1911) in which it is argued that the elite strata of the labour movement risked embourgeoisement from two directions: first, by the recruitment of academics and officials from bourgeois backgrounds and, second, through the embourgeoisement of the labour leaders when these made the transition from the status of physical labourer to that of office holder. Michels' study of the German labour movement culminates in the theory of the iron law of oligarchy. This theory is based on the idea that an increasingly specialised elite formulates the agenda of the organisation, and that the opinions and lifestyles of this elite stand in an increasingly schismatic relation to the interests of the members. This thesis is a study in how the 20th Century Swedish labour movement came to tackle the problems described by Michels. The homogeneity between leader and movement was a fundamental condition for the movement, which was built on principles of equality and fraternity. At the beginning of the 20th Century, the movement found itself in stark opposition to the dominating capitalist system, and the undemocratic methods of rule of the government. It was important that the leaders did not distance themselves from these founding principles, as their embourgeoisement would lead to a gradual pacification and acceptance of the rules within the dominant system. They had to continue to be at one with the movement. This frames the background to the main questions of the thesis:

— How has the Swedish labour movement, ideologically and organisationally, related itself to the question of the tension between leader and movement, and, how are we to explain the changes that occurred in this context during the 20th Century?

The thesis maps and analyses the career paths and leader ideals in the labour movement, and asks whether these have aided the continuation of the founding principles over time, and addresses how principles for recruitment to the movement's leading strata have or have not been adjusted according to these principles. I understand the elite of the 20th Century labour movement to consist of the members of the Swedish Social Democratic Party's (SAP) executive committee and the leadership of the Swedish Trade Union Confederation (LO). In total there have been 53 members in the SAP's executive committee, and 37 persons have occupied roles in the leadership of the LO. Eleven persons have occupied places in both leader-strata, most of which have been LO chairmen who have automatically been granted a chair on the executive committee of the Social Democratic party. In total then, this enquiry involves 79 persons. The mapping of career paths has been done by aid of prosopographic method. Biographical works have been used for the collection of information regarding social origin; education; and social, cultural and economic capital. Bourdieu's concept of the capital has been used as a tool for revealing the resources and policy space of the labour movement's elite strata, on both the individual- and group levels. The leader ideals of the labour movement have been investigated through the use of memoirs from within the elite strata of the movement. The result is a collective biography the focus of which is on the distribution of the capital of the persons under investigation, rather than serving as a sequential account of the lives of the individuals.

The result shows that the embourgeoisifying tendencies of the Swedish labour movement pertaining to the increasing bureaucratization and professionalization in the 1910s came to an end. A characteristic aspect for the recruitment- and career patterns that arose thereafter was that the leaders, like the members, came almost exclusively from working-class backgrounds, and that they were recruited from the labour movement's sub-organisations. In order to avoid the embourgeoisement of the leaders in their new environments, a leader-ideal developed which' norm structure was formed by class-consciousness, loyalty, and idealism. Whosoever departed from this norm structure was unable to be taken up into the leader strata. An important conclusion is that the movement as a conscious strategy throughout the 20th century continued to sustain these career strategies and leader-ideals through the unspoken yet pronounced aim to keep the leaders from becoming bourgeois. To begin with, the recruitment-

and career paths within the Swedish labour movement were concerted, but in the early 1910s a pronounced division took place between the union and the political operation. This division meant that the previous struggle for a unified leader stratum was put to the side, and that the two organisations developed their own career paths and skill requirements. On this level, the labour movement can be seen as consisting of two fields with different types of organisational capital, the upshot of which is a lack of free flow exchange between the elite strata of the LO and the SAP. When an LO-leader went on to political assignments in the party organisation or the government, they were, in order to avoid conflicts of interests, expected to leave their union assignments. A feed from the leader strata of the SAP to the leader strata of the LO have, with the exception of the LO's first chairman Fredrik Sterky, not taken place. The idea of a combined union- and political career within the movement's elite strata can, with the exception of the LO-leader's automatic seat in the SAP's executive committee, be considered a fiction constructed by movement-historians in order to make the leader strata appear cohesive and unified.

When, in the 1910s, the union- and the political career paths diverged, recruitment of trade unionists to the party's leading assignments came to an end. Subsequently, the Swedish Social Democratic Youth League (SSU) came to be seen as an indispensable recruitment-base. Recruitment from the party's sub-organisations, such as the Women's Organisation, the Student's Association, and the Association of Christian Social Democrats, was practically non-existent. The strong connection to the SSU can be explained by it being, from the perspective of the party, beneficial to bring forth those who had already from an early age been schooled in a unified and communal system of norms. This ran through the whole of the labour movement and was therefore as useful in political- as in union assignments. A common socialisation also served to provide the basis for forming a uniform political and union leader stratum, which improved the labour movement's capability to conduct a unified and consistent politics. The intimate connections between government and the SAP executive committee resulted in an executive committee driven by ministers, where the boundaries between ideology and practical political policy were blurred, blotting out the lines that distinguished the party from the state apparatus.

When the party, in the 1950s, began to be considered the dominant party, demands grew for a highly educated leader. In order to not depart from the traditional recruitment-strategies, this was solved by the party taking in academics from working-class backgrounds, and with a solid experience in the SSU or, by exception, from the Social Democratic youth organisation Laboremus in Uppsala. That the movement now had academics among its own could be seen

as a consequence of a successful social transformation, and not as a symptom of an embourgeoisement of the leaders. While in the party there were now some variations in social background and career paths, this was not the case in the LO. The leaders in the LO have come exclusively from working-class backgrounds and have in all instances had long experience in a working-class profession. The capital that was most highly prioritised in the LO was experience in production, a capital that coincided exclusively with a working-class social background. The representative of the members was required to have knowledge, derived from their own experience, of the conditions for those workers whose trust the leader administered. After their years in production, the future leaders followed a given career pattern, from their local trade union branch to administration level, where they left production for good and became an official. This recruitment- and career pattern of the leader being lifted up from below, so established in the movement, long formed an almost impenetrable obstacle for aspiring female members. Because women were absent in some union sub-organisations, and because they did not reach the leading positions in, for example, the SSU, the career paths of the movement remained closed off to them.

In the middle of the century the then party leader Tage Erlander was met with strong pressure from the Women's Organisation, who wanted him to bring a woman into government. Since there were no working class women with solid organisational experience to be found, Erlander looked to female academics with expert status from bourgeois backgrounds. He was, then, willing to shake the class-based recruitment patterns for the sake of bringing a woman into government. Other male leaders expressed strong resistance to the departure from class- and organisational experience as the selection principles for party- and governmental assignments. There was no reason, they argued, to create special recruitment paths for women, since women would, in the long-term, reach the leading positions anyway. Contrary to the in other research prevalent belief that the male leaders' opposition was caused by their desire to keep the power for themselves, I argue that the male leaders were more often – and certainly regarding the highest assignments – concerned to maintain the traditional class-based recruitment patterns, and that they saw the practice of special recruitment-strategies for women as a threat to the movement's democratic and equal recruitment structure. Class was the single category that was seen as the pillar of the democratic structure of the organisation, hence the traditional recruitment patterns should apply on all levels of the movement.

That leader-ideal which, as the own person as example, is drawn up in the leaders' memoirs aims to show how they in their role as leader succeeded in maintaining the democratic structure of the organisation in general and the

leader stratum in particular. A pervasive theme is that the leaders are keen to portray themselves as untainted by careerism and bourgeois attributes. The character of the assignments had sometimes forced them to associate with social strata and milieus that could be considered bourgeois. They were therefore eager to show that they were still thoroughly anchored in the values and life-style of the working-classes.

Throughout the century the leaders strove, in their memoirs, to portray themselves as authentic through emphasis on solidarity with traditional worker's virtue. The wish to mark out a distance from what was perceived to be bourgeois can also be related to the leaders' wish to free themselves from the suspicions of careerism and social advancement that had always been prevalent in the movement. A plain message from the memoirs is that the leader was never allowed to doubt where he or she came from, or where they belonged. With the aid of class-consciousness, idealism and loyalty, the leader could in their memoir maintain the two-pronged leader ideal's democratic and listening side, and thus maintain connection with the members. Class-consciousness was fundamental to connectedness between leader and member, grounded as this was in their mutual experiences of belonging to the working-class. What they really wanted to show was that the worker-leader was not, as Michels had suggested, just an illusion. They were themselves good examples of this not being the case. Regardless of social background the leaders describe in their memoirs their advancement in the movement as a consequence of an idealistic engagement with the aim to iron out class differences and create a better society. Because they were always secondary to the collective, no career calculation was ever involved, but they made themselves instead loyally available to the organisation whenever the movement called for their engagement. The ability to through loyalty keep the movement together is seen as the most important attribute, allowing the leader to, when necessary, be authoritarian to their own, if this was in the interest of the organisation.

Those leaders who wrote memoirs were those who had most successfully embodied the leader ideal, and for a long time these consisted of a small choice group in the SAP's executive committee and the government. Since the leaders in their memoirs communicate the leader ideal in terms of the same traits, they appear almost to have been cast in the same mould. When, toward the end of the century, the union leaders began writing memoirs, they, too, came to reproduce the for the movement common leader ideal. As long as the members recognised themselves and could identify with the leaders' stories, they filled a function and aided cohesion.

In conjunction with the members losing this sense of belonging — a process that began in the 1990s — the legitimacy of the leader ideal came into ques-

tion. In the 1990s the labour movement was faced with several new conditions which could be expected to affect both career paths and leader ideals. The increasing ideological schisms in the labour movement polarised the before so unified leaders, who began to use the memoir as party submissions for ideological as well as practical political strategies. When the leaders represented differing directions, party loyalty began to crumble. This came to obstruct the movement's capability for cohesion. The open differences in the leader stratum undermined the legitimacy of the leaders since it no longer appeared obvious that they were acting in the interest of the organisation. When governmental power and a safe career in the service of the party was no longer guaranteed the turnover of leaders increased dramatically. The assignments in the movement no longer appeared as life-long projects characterised by responsibility, idealism and loyalty. The leaders themselves became anxious to affect their assignments and their future careers. The younger leaders, such as Mona Sahlin and Pär Nuder, diverged from the previous generations' norm that the most suitable leader was the one that had themselves experienced the injustices. In connection with the financial crisis and the public sector austerity measures, the class solidarity of the leaders came into question. The LO leaders were not affected by this change. In their memoirs they continued to carefully portray their pronounced worker identity. They also express their struggle to maintain a sense of connection with the political leaders, since their way of life was considered too distant from their own and their members' reality.

The most pronounced change in the leader ideal of the 1990s was that the male dominance receded when feminism entered the labour movement. Female union- and political leaders such as Mona Sahlin, Lillemor Arvidsson and Margareta Winberg now aimed sharp criticism – like Ulla Lindström had done several decades earlier – against the male attributes contained in the leader ideal. The equality work that had begun in the 1970s was deemed to have yielded too little change, given that the elite strata still consisted exclusively of male leaders. Because women did not correspond to the standard picture of a labour movement leader, they had faced great difficulty in advancing within the movement. In the increasingly gender-conscious party management doubts had arisen as to whether gender-equality would be achieved of its own accord. It was therefore decided that women were to be recruited to central assignments in the party organisation and the government. This turn can be explained by the traditional recruitment patterns' inability to satisfy society's demands for equality. The class-centred recruitment-principle, which had always been considered fundamental to the organisation, now discorded with society's new pleas for gender-equality. Class was pitched against gender. The male union leaders faced hard criticism for the raw and often sexist jargon

that was an informal part of the leader ideal. This jargon had, among the men, previously been seen as a positive thing, since it marked a connectedness within the organisation, reaching all the way from the workshop floor to the management. The LO leader had simply not become refined by their assignment, but had remained like their comrades in production. In light of the feminist movement this part of the leader ideal was seen as deeply offensive to the women of the movement and, indeed, to women everywhere. In order to avoid being seen as one of the last strongholds of masculine society, also the LO-leaders recognised the need to get rid of that part of the leader ideal that had been associated with specifically male attributes.

First the SAP and then the LO joined the feminist movement, resulting in the ideological equalisation of class and gender. In connection with this affiliation a worry now arose in the movement for the way the new balance between class and gender changed the foundational conditions for the organisation, given that women could be expected to be more loyal to other women — regarding certain questions — than to the working-class or the own organisation. The possibility of, like before, keeping the movement together through class-loyalty, was now pulled away. For who were one really to be loyal to? The party has since been wrestling with the task of finding a leader ideal that would appeal to working-class women; the traditional working class; and to the increasingly wealthy urban middle classes alike. The LO, however, were able to — after having gotten rid of the male attributes — keep up the working-class leader ideal, since both members and leaders continued to be firmly rooted in production. The LO's first female chairman, Wanja Lundby Wedin, has remained in her post for the past twelve years and with her at the helm the leadership of the LO has continued to be associated with continuity and stability.

One of the explanations for the successful development of the Swedish labour movement of the 20th Century is its skill in handling the tension between leaders and the movement through developing recruitment- and career paths in such a way that enabled the organisations to keep a firm hold of leader recruitments. The configuration of the leader ideal strengthened the feeling of connectedness between leader and member, and afforded legitimacy to the leaders. The Swedish labour movement came, during the whole of the 1900s — and against Michels' 1911 predictions — to maintain control of the leader strata and the embourgeoisement never grew into anything more than an underlying threat. The Swedish labour movement was never beset by the iron law of the oligarchy, but maintained its democratic structure for the whole of the 20th Century.

Källor och litteratur

Tryckta källor

Organisationstryck

Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti. Kongressprotokoll 1900-2000.

Landsorganisationen. Kongressprotokoll 1898-2000.

Biografiska uppslagsverk

Enkammarriksdagen 1971-1993/94: Ledamöter och valkretsar, Band 1-2, Stockholm: Sveriges Riksdag, 1996.

Nationalencyklopedin, Band 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, Höganäs 2000.

Svenska folkrörelser, red Sigfrid Hansson, Band 1, Stockholm: Lindfors 1936.

Svenska män och kvinnor: Biografisk uppslagsbok, Band 1-8, Stockholm: Bonnier 1942-1955.

Svenskt biografiskt lexikon, Band 5, 6, 16, 18, 19, 23, 26, 27, 28, 31, 33, Stockholm, 1918-löpande.

Sveriges statskalender, årgång 1925-2000 Stockholm: Fritzes offentliga publikationer, 1925- löpande.

Tvåkammarriksdagen 1867-1970: Ledamöter och valkretsar, Band 1-6, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1985-1992.

Vem är det: Svensk biografisk handbok, 1920, 1930, 1940, 1950, 1960, 1970, 1980, 1990, 2000, Stockholm: Norstedts, 1912-2000.

Vem är hon: Kvinnor i Sverige, Stockholm: Norstedts, 1988.

Vem är vem? Band 1-5, 1:a upplagan, Stockholm: Vem är vem bokförlag, 1945-1950.

Vem är vem? Band 1-5, 2:a upplagan, Stockholm: Vem är vem bokförlag, 1962-1968.

Memoarer

- Andersson Sten, (1993) *I de lugnaste vattnen*, Stockholm: Tiden.
- Andersson Sven, (1980) *På Per Albins tid*, Stockholm: Tiden.
- Arvidsson Lillemor, Gunilla, Wettergren, (1997) *När Lillemor fick makten*, Stockholm: Rabén Prisma.
- Aspling Sven, Lagercrantz Arvid, (1999) *Med Erlander och Palme: Sven Aspling berättar för Arvid Lagercrantz*, Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Bodström Lennart, (2000) *Mitt i stormen*, Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Bodström Thomas, (2011) *Inifrån: Makten, myglet, politiken*, Stockholm: Norstedt.
- Carlsson Ingvar, Färm Göran, (1999) *Carlsson: En samtalsbok med Ingvar Carlsson*, Stockholm: Tiden.
- Carlsson Ingvar, (1999) *Ur skuggan av Olof Palme*, Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Carlsson Ingvar, (2003) *Så tänkte jag: Politik och dramatik*, Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Engström Odd, (1991) *Vidare: Om politiken, det personliga och framtiden*, Stockholm: Tiden.
- Ericson Hans, (1980) *Mitt liv med Transport*, Stockholm: Askild & Kärnekull.
- Eriksson Nancy, (1985) *Nancy: Nancy Eriksson minns*, Stockholm: Bonnier.
- Erlander Tage, (1972) *1901-1939*, Stockholm: Tiden.
- Erlander Tage, (1973) *1940-1949*, Stockholm: Tiden.
- Erlander Tage, (1974) *1949-1954*, Stockholm: Tiden.
- Erlander Tage, (1976) *1955-1960*, Stockholm: Tiden.
- Erlander Tage, (1982) *1960-talet: Samtal med Arvid Lagercrantz*, Stockholm: Tiden.
- Erlander Tage, (2001) *Dagböcker 1945-1949.*, Hedemora: Gidlund.
- Erlander Tage, (2001) *Dagböcker 1950-1951.*, Hedemora: Gidlund.
- Erlander Tage, (2003) *Dagböcker 1953.*, Hedemora: Gidlund.
- Erlander Tage, (2004) *Dagböcker 1954.*, Hedemora: Gidlund.
- Erlander Tage, (2005) *Dagböcker 1955.*, Hedemora: Gidlund.
- Erlander Tage, (2006) *Dagböcker 1956.*, Hedemora: Gidlund.
- Elmgren Frans, [1920] (1979) *Jävla socialistbuse!: 30 år som agitator*, Stockholm: Pogo Press.
- Feldt Kjell-Olof, (1991) *Alla dessa dagar: I regeringen 1982-1990*, Stockholm: Norstedt.
- Feldt Kjell-Olof, (2002) *Det blev ingen storväst: Min barndom och uppväxt*, Stockholm: Ekerlid.
- Feldt Kjell-Olof, (2005) *Min väg till politiken*, Stockholm: Ekerlid.

- Fichtelius Erik, Persson Göran, (2007) *Aldrig ensam, alltid ensam: Samtalen med Göran Persson 1996-2006*, Stockholm: Norstedt.
- Gradin Anita, Jacobsson Ranveig, (2009) *Från bruket till Bryssel: Minnen från ett politiskt liv*, Stockholm: Premiss.
- Gjöres Axel, (1963) *Stormår: En folkrörelse växer fram*, Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Gjöres Axel, (1967) *Vreda vindar*, Stockholm: Norstedts.
- Hansson Per Albin, (1982) "Min mor" i *Från Fram till folkhemmet: Per Albin Hansson som tidningsman och talare*, red Anna Lisa Berkling, Solna: Metodica Press.
- Hansson Per Albin, (1982) "Barndomstid, ungdomstid" i *Från Fram till folkhemmet: Per Albin Hansson som tidningsman och talare*, red Anna Lisa Berkling, Solna: Metodica Press.
- Hellström Mats, (1999) *Politiskt liv*, Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Höglund Zeth, (1949) *Minnen i fackelsken*, Stockholm: Tiden.
- Höglund Zeth, (1951) *Minnen i fackelsken II: Från Branting till Lenin 1912-1916*, Stockholm: Tiden.
- Höglund Zeth, (1953) *Minnen i fackelsken III: Revolutionernas år 1917-1921*, Stockholm: Tiden.
- Höglund Gunhild, (1960) *Moskva tur och retur: En dramatisk period i Zeth Höglunds liv*, Stockholm: Tiden.
- Kilbom Karl, (1954) *Ur mitt livs äventyr II: I hemligt uppdrag*, Stockholm: Tiden.
- Leijon Anna-Greta, (1991) *Alla rosor ska inte tuktas!* Stockholm: Tiden.
- Lidbom Carl, (1990) *Ett uppdrag* Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Lindley Charles, (1987) *Memoarer*, Stockholm: Tiden.
- Lindström Ulla, (1969) *I regeringen: Ur min politiska dagbok 1954-1959*, Stockholm: Bonnier.
- Lindström Ulla, (1970) *Och regeringen satt kvar!: Ur min politiska dagbok 1960-1967*, Stockholm: Bonnier.
- Lindström Rickard, (1930) *En socialist: Fragment ur en självbiografi*, Stockholm: Bonnier.
- Lundby Wedin Wanja, (2009) *På väg mot jämlikhet*, Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Lundin Bert, Jansson Rolf, (2006) *Ett liv i Metall*, Stockholm: Industrifacket Metall.
- Malm Stig, (1994) *13 år*, Stockholm: Brevskolan.
- Nilsson Torsten, (1986) *Utanför protokollet*, Stockholm: Tiden.

- Nicklasson Lars-Erik, (2002) *Minnen och bilder*, Stockholm: Seko – facket för service och kommunikation: Bilda.
- Möller Gustav, (1971) ”Barndomen”, i *Arbetarrörelsens Årsbok 1971*, Stockholm: Arbetarrörelsens Arkiv.
- Möller Gustav, (1971) ”Fragment” i *Arbetarrörelsens Årsbok 1971*, Stockholm: Arbetarrörelsens Arkiv.
- Nothin Torsten, (1955) *Från Branting till Erlander*, 2:a upplagan, Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Nuder Pär, (2008) *Stolt men inte nöjd: En kärleksförklaring till politiken*, Stockholm: Norstedt.
- Näslund Lena, (2000) *I en värld av män: En biografi över Gertrud Sigurdsen*, Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Palmstierna Erik, (1950) *Åtskilliga egenheter: Karaktärsstudier och silhuettklipp*, Stockholm: Tiden.
- Palmstierna Erik, (1954) *Dagjämning: Politiska dagboksanteckningar 1920-1921*, Stockholm: Tiden.
- Persson Göran, (2008) *Min väg, mina val*, Stockholm: Bonnier.
- Persson Göran, Kask Peeter-Jaan, (1997) *Den som är satt i skuld är icke fri: Min berättelse om hur Sverige återfick sunda statsfinanser*, Stockholm: Atlas.
- Peterson Thage G, (1999) *Resan mot mars: Anteckningar och minnen*, Stockholm: Bonnier.
- Peterson Thage G, (2002) *Olof Palme som jag minns honom*, Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Rainer Ove, (1984) *Makterna*, Stockholm: Norstedt.
- Sahlin Mona, (1996) *Med mina ord*, Stockholm: Rabén Prisma.
- Sträng Gunnar, (1992) *Sträng och Mona: Ett samtal om då och nu*, Borås: Aktuellt i politiken.
- Ström Fredrik, (1940) *Min ungdoms strider: Memoarer*, Stockholm: Norstedts.
- Ström Fredrik, (1942) *I stormig tid: Memoarer*, Stockholm: Norstedt.
- Undén Östen, (2002) *Anteckningar 1918-1952*, Uppsala: Swedish Science Press.
- Undén Östen, (2002) *Anteckningar 1952-1966*, Stockholm: Uppsala: Swedish Science Press.
- Wagnsson Ruben, (1969) *Många järn i elden*, Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Wigforss Ernst, (1954) *Ur mina minnen*, Stockholm: Prisma.
- Wigforss Ernst, (1954) *Minnen III: 1932-1949*, andra upplagan Stockholm: Tiden.
- Winberg Margareta, (2008) *Lärarinna i politikens hårda skola*, Stockholm: Bonnier.
- Åhnberg Annika, (1999) *Isprinsessa*, Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Åman Valter, (1982) *Repor i färgen*, Stockholm: Timo.

Digitala källor

- <http://alla.lo.se/reportage.asp?articleID=691> (2004-09-29).
- <http://dn.se/DNet/road/Classic/article/ol/jsp/faktarender.j> (2005-09-12).
- <http://ungdomsstyrelsen.se/art/0,2072,5074,00.html> (2005-08-25).
- <http://www.aftonbladet.se/ledare/ledarkronika/katrinekielos/article14275393.ab> (2012-03-04).
- <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article12103289.ab> (2010-01-22).
- <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article12104860.ab> (2011-08-26).
- <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article12775656.ab> (2011-12-06).
- <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article14275484.ab> (2012-03-04).
- <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article8691933.ab> (2011-03-10).
- <http://www.expressen.se/nyheter/har-poserar-mona-sahlin-med-6-000-kronorshandvaska> (2010-01-22).
- <http://www.intergrationsverket.se/templates/> (2005-08-25).
- <http://www.konsumentforeningensvea.se/pressmeddelande.html> (2005-08-25).
- <http://www.ne.se>
- <http://www.newsmill.se/artikel/2010/01/22/mona-sahlins-v-ska-r-ett-hot-mot-socialdemokratien> (2010-01-22).
- <http://www.regeringen.se/sb/d/1121/a/18225> (2005-09-01).
- <http://www.regeringen.se/sb/d/1228/a/19291> (2005-09-13).
- <http://www.regeringen.se/sb/d/1228/a/35075> (2005-09-13).
- <http://www.test.abf.se/?NewsId=435> (2005-08-25).

Litteratur

- Andersson Karl-Olof, (1998) "LO:s elva ordföranden" *Arbetshistoria*, 1998:1/2.
- Andersson Leif, (1996) *Be(s)lutsfattarna: Socialdemokratiska riksdagsgruppen 100 år*, Stockholm: PM Bäckström.
- Arvidsson Claes, (2007) *Olof Palme: Med verkligheten som fiende*, Stockholm: Timbro.
- Barrling Hermansson Katarina, (2004) *Partikulturer: Kollektiva självbilder och normer i Sveriges riksdag*, diss., Uppsala: Acta Universitatis Uppsaliensis.
- Berggren Rut, (1991) *Agitatoren fru Kata: Kata Dalström och hennes tid*, Stockholm: Prisma.
- Björk Kaj, (2001) *En utskälld man: Allan Vougt och hans tid*, Stockholm: Hjalmarson & Högberg.

- Bryld Claus, (1992) *Den demokratiske socialismes gennembrudsår: Studier i udformningen af arbejderbevægelsens politiske ideologi i Danmark 1884-1916 på den nationale og internationale baggrund*, København: Selskabet til forskning i arbejderbevægelsens historie.
- Berggren Henrik, (1988) "Proletärerna vid Mimers brunn: Bildning och politisk mobilitet inom arbetarrörelsen 1906-1920", *Historisk Tidskrift*, 1988:2.
- Björnin Lars, (1989) "Recension" *Arbetarhistoria*, 1989:4.
- Björnsson Anders, Feldt Kjell-Olof, (2008) "Jag kände lukten av medelklass" – ett samtal om klassresor" *Aktuellt om historia* 2008:2.
- Broady Donald (1989), Kapital, habitus, Fält: Några nyckelbegrepp i Pierre Bourdieus sociologi, UHÄ, 1989.
- Broady Donald, (1999) "När fältbegreppet inte längre räcker till: Svårigheter i studie av kvinnors nätverk", Bidrag till konferensen, "Det vidgade rummet: Kvinnors idéer strategier, nätverk och nischer på väg ut i offentligheten ca 1880-1940" 10-12 maj 1999.
- Carleson C.N, (1918) *Makt och parti i en modern organisation och politik*, Stockholm: Fram.
- Carlsson Christina, (1986) *Kvinnosyn och kvinnopolitik: En studie av svensk socialdemokrati 1880-1910*, diss, Lund: Arkiv.
- Casparsson Ragnar, (1950) "Herman Lindqvist", i *Banerförare*, Stockholm: Folket i Bild.
- Casparsson Ragnar, (1960) "Fackliga påvar och röda kardinaler", i *Arbetets söner: Samlingens tid*, Del II, red Fredrik Ström (1960) Stockholm: Steinsviks.
- Casparsson Ragnar, (1966) *LO: Bakgrund, Utveckling, Verksamhet*, Stockholm: Prisma.
- Clayhills Harriet, (1973) *Kata Dalström i agitationen 1894-1923: Ett texturval med kommentarer av Harriet Clayhills*, Stockholm: Arbetarkultur.
- Dahl Svend, (2011) *Efter folkrörelsepartiet: Om aktivism och politiska kursomläggningar i tre svenska riksdagspartier*, diss., Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen.
- Dahlin Stefan, (2007) *Mellan massan och Marx: En studie av den politiska kampen inom fackföreningsrörelsen i Hofors 1917-1946*, diss., Umeå: Institutionen för Historiska Studier.
- Davidsson Lars, (2006) *I linje med partiet? Maktspel och lojalitet i den svenska riksdagen*, Stockholm: SNS förlag.
- Edenman Ragnar, (1946) *Socialdemokratiska riksdagsgruppen 1903-1920: En studie i den svenska riksdagens partiväsen*, diss., Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Franzén Nils-Olof, (1985) *Hjalmar Branting och hans tid: En biografi*, Stockholm: Bonnier.

- Freidenvall Lenita, (2006) *Vägen till varannan damernas: Om kvinnorepresentation, kvotering och kandidaturval i svensk politik 1970-2002*, diss., Stockholm: Statsvetenskapliga Institutionen.
- Gidlund Gullan, (1989) "Folkrörelsepartiet och den politiska styrelsen: SAP:s Organisationsutveckling", i *Socialdemokratis samhäll: SAP och Sverige under 100 år*, red Klaus Misgeld, Karl Molin, Klas Åmark, Stockholm: Tiden
- Gonäs Lena, (2002) "Jämställdheten och klassfrågan", i *Var blev ni av, ljuva drömmar?* Red Enn Kokk, Gustavsson Klas, Stig-Björn Larsson, Stockholm: Ordfront.
- Gröning Lotta, (1988) *Vägen till makten: SAP:s organisation och dess betydelse för den politiska verksamheten 1900-1933*, diss., Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Gröning Lotta, (2008) *Sanning eller konka: Mona Sablins politiska liv*, Stockholm: Bonnier.
- Gustavsson Klas, (2002) "Vänsterrörelsens post festum och dagens junker Morgonröd", i *Var blev ni av, ljuva drömmar?*, Stockholm: Ordfront.
- Göransson Anita, (2002) mfl, Ansökan om medel till projekt: *Kön och eliternas reproduktion i ett komparativt perspektiv*, Stiftelsen Riksbankens jubileumsfond, Kulturvetenskapliga satsningen 2000.
- Hadenius Axel, (1976) *Facklig organisationsutveckling: En studie av landsorganisationen i Sverige*, Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Hansson Carl-Gösta, (1996) *Fackliga karriärer*, diss., Umeå: Borea.
- Hellberg Inga, (1997) *Det fackliga förtroendet: En studie av ombudsmän och experter 1951- 1991*, Stockholm: Atlas.
- Hellberg Inga, Pipan Tatiana, (1998) "Ledare och experter i svensk och italiensk fackföreningsrörelse", *Arbetshistoria*, 1998:1-2.
- Hirdman Yvonne, (1998) *Med klaven tunga: LO och genusordningen*, Stockholm: Atlas.
- Hirdman Yvonne, (2008) "Han, hon och dom – Frågor i tidens töcken" i *Att göra historia: Vänbok till Christina Florin*, red Maria Sjöberg, Yvonne Svanström, Stockholm: Institutet för framtidsstudier.
- Häntilä Seppo, (1979) *Den svenska arbetarklassen och reformismens genombrott inom SAP före 1914: Arbetarklassens ställning, strategi och ideologi*, Helsingfors.
- Höglund Zeth, (1949) "Hjalmar Branting", i *Banerförare*, Stockholm: Folket i Bild.
- Isaksson Anders, (1986) Den politiska klassen, Veckans affärer nr 48/1986.
- Isaksson Anders, (1990) *Per Albin II: Revolutionären*, Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Isaksson Anders, (2006) *Den politiska adeln: Politikens förvandling från uppdrag till yrke*, Stockholm: Wahlström & Widstrand.

- Johannesson Kurt, (1996) ””Hövdingen är fallen”: Om Hjalmar Branting som politisk symbol”, *Makten, medierna och myterna: socialdemokratiska ledare från Branting till Carlsson*, red Erik Åsard, Stockholm: Carlsson.
- Johansson Anders L, (1992) *Gunnar Sträng Landsvägsagitatorn*, Stockholm: Tiden.
- Johansson Anders L, Magnusson Lars, (1998) *LO andra halvseket: Fackföreningsrörelsen och samhället*, Stockholm: Atlas.
- Johansson Mats, (1997) ”Den svenska socialdemokratin, Robert Michels och partisprängningen 1917” i *Historisk sociologi*, red Ulf Drugge, Mats Johansson, Lund: Studentlitteratur.
- Jonsson Pernilla, Lagerlöf Nilsson Ulrika, (2007) ”Organisationseliten”, i *Maktens kön: Kvinnor och män i den svenska makteliten på 2000-talet*, red. Anita Göransson, Stockholm: Natur & Kultur.
- Jönsson Nine Christine, Lindblom Paul, (1987) *Politik och kärlek: En bok om Gustav Möller och Else Kleen*, Stockholm: Tiden.
- Karlsson Gunnel, (1990) *Manssamhället till behag?*, Stockholm: Tiden.
- Karlsson Gunnel, (1996) *Från broderskap till systerskap: Det socialdemokratiska kvinnoförbundets kamp för inflytande och makt*, diss., Lund: Arkiv.
- Karlsson Gunnel, (2008) *Statsrådet som vägrade niga: Ulla Lindströms politiska dagbok 1954-1967*. Paper for The IX Conference of Nordic Womens` s and Gender historians: Gender, Space and Borders, 11-14 augusti 2008, University of Iceland, Reykjavik.
- Kassman Charles, (1989) *Arne Geijer och hans tid: 1910-1956*, Stockholm: Tiden.
- Kassman Charles, (1991) *Arne Geijer och hans tid: 1957-1979*, Stockholm: Tiden.
- Kratz, Anita, (1996) *Ingvar Carlsson: Erlanders siste pojke*, Stockholm: Bonnier Alba.
- Kyle, Gunhild, (1979) *Gästarbetarska i manssamhället: Studier om industriarbetande kvinnors villkor i Sverige*, Stockholm: LiberFörlag.
- Landsorganisationen, (2000) *Klass och kön: LO:s handlingsprogram för jämställdhet 2000*, Stockholm: LO.
- Lewin Leif, (1977) *Hur styrs facket?: Om demokratin inom fackföreningsrörelsen*, Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Linderborg Åsa, (2001) *Socialdemokraterna skriver historia: Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892-2000*, Stockholm: Atlas.
- Lindgren Anne-Marie, Lindgren Marika Åsbrink, (2007) *Systrar kamrater!: Arbetarrörelsens kvinnliga pionjärer*, Stockholm: Idé och tendens.
- Liljeström Rita, Edmund Dahlström, (1981) *Arbetarkvinnor i hem-, arbets- och samhällsliv*, Stockholm: Tiden.

- Luckacs Georg, [1928] (1976) ”Recension av Michels” (ursprungligen publicerad i *Archiv für die Geschichte des Sozialismus unter der Arbeiterbewegung*), *Arkiv för studier i Arbetarrörelsens historia*, 1976:7-8.
- Lundberg Lars-Olof, (2010) *En aktiv vänsterinner: LO:s ordförande Gunnar Nilsson*, Stockholm: Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek.
- Lundkvist Sven och Andrae Göran, (1969) ”Folkrörelserna och den svenska demokratiseringsprocessen” i *Historisk Tidskrift*, 1969:2.
- Lundkvist Sven, (1977) *Folkrörelserna i det svenska samhället 1850-1920*, Stockholm: Sober.
- Madestam (2009) Jenny, *En kompis pappa och en ylig djuping: Partieliters ambivalenta partiledare ideal*, diss., Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms Universitet.
- Magnusson Lars, (2006) *Håller den svenska modellen? Arbete och välfärd i en global värld*, Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Micheletti Michele, (1994) *Det civila samhället och staten: Medborgarsammanslutningarnas roll i svensk politik*, Stockholm: Fritze.
- Michels Robert, [1911] (1983) *Organisationer och demokrati: En sociologisk studie av de oligarkiska tendenserna i vår demokrati*, Stockholm: Ratio.
- Möller Yngve, (1983) *Mina tre liv: Publicist, politiker, Diplomat*, Stockholm: Tiden.
- Möller Yngve, (1990) *Rickard Sandler: Folkbildare, utrikesminister*, Stockholm: Norstedt.
- Nilsson Torbjörn, (2001) *De omänskliga*, Stockholm: Weyler.
- Nilzén Göran, (1991) ”Kurt Nordgren”, *Svenskt biografiskt lexikon*, Band 27, Stockholm, 1991.
- Niskanen Kirsti, (2007) *Karriär i männens värld: Nationalekonomen och feministen Karin Kock*, Stockholm: SNS.
- Nordin Rune, (1981) *Brunnsvik och arbetarrörelsen*, Sörvik: Brunnsvikarnas förbund.
- Norman Hans, (1978) ”Det tidiga industrisamhället”, *Historisk tidskrift*, 1978:1.
- Norrbin Camilla, (2004) *Från isolering till integrering: En kollektivbiografisk studie över de kvinnliga riksdagsledamöterna under tvåkammarriksdagens tid 1922-1970*, diss., Umeå: Institutionen för historiska studier.
- Olander, Håkan, (2003) *Knut – den store, lille mannen: En biografi om Knut Johansson*, Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Olivecrona Gustaf, (1983) *Från högsta ort: Stig Malm och Björn Rosengren intervjuas av Gustav Olivecrona*, Stockholm: Prisma.
- Olofsson Gunnar, (1974) ”Robert Michels och teorin om arbetarorganisationernas byråkratisering”, *Arkiv för studier i Arbetarrörelsens historia*, 1976:7-8.

- Olofsson Gunnar, (1995) *Klass, rörelse, socialdemokrati: Essäer om arbetarrörelsens sociologi*, Lund: Arkiv.
- Oscarsson Henrik, (2005) "Om individualisering" i *Det hyperindividualiserade samhället?* Red Ulf Bjereld, Marie Demker, Jan Ekencrantz, Anne-Marie Ekengren, Umeå: Borea.
- Pauli Petra, (2008) *I arbetarklassens tjänst: om memoarer och annat biografiskt material som källor till analys av karriärer och schablonbilder av ledare och rörelsen i SAP och LO under 1900-talet*, opublicerad seminarieuppsats, Institutionen för historiska studier, Göteborgs Universitet.
- Persson Birgit, (2004) "A-pressen och journalistyrkets professionalisering – fram till efterkrigstiden", *Arbetshistoria*, 2004:3.
- Peterson Carl-Gunnar, (1975) *Ungdom och politik: En studie av Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund*, diss., Lund: Frihet
- Pettersson Henry, "Han kunde ha blivit vår nye Per Albin", *Tiden* nr 4/2006.
- Qvist Gunnar, (1974) *Statistik och politik: Landsorganisationen och kvinnorna på arbetsmarknaden*, Stockholm: Prisma.
- Qvist Gunnar, (1980) "Klasspolitik eller könspolitik i jämställdhetsarbetet", *Arbetsrörelsens årsbok 1980*, Stockholm: Arbetarnas kulturhistoriska sällskap.
- Ruin Olof, (1986) *I välfärdsstatens tjänst: Tage Erlander 1946-1969*, Stockholm: Tiden.
- Rydén Per, (2004) "140000 tabloidsidor: Aftontidningen 1942-1956", *Arbetshistoria*, 2004:3.
- Schüllerqvist Bengt, (1992) *Från kosackval till kohandel: SAP:s väg till makten 1928-1933*, Stockholm: Tiden.
- Sigurdson Gertrud, (1973) "Familjen i rörelse: Gertrud Sigurdson om LO:s familjeråd", i *Steg för steg: Utgiven till LO:s 75-årsjubileum 1973. Tillägnad Sveriges arbetare*, Stockholm: Landsorganisationen.
- Simonson Birger, (1985) *Socialdemokratin och maktövertagandet: SAP:s politiska strategi 1889-1911*, diss., Göteborg: Historiska institutionen.
- Skoglund Crister, (1991) *Vita mössor under röda fanor: Vänsterstudenter, kulturradikalism och bildningsideal i Sverige 1880-1940*, diss., Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Sjöberg Sten, (1949) "Fredrik Sterky", i *Banerförare*, Stockholm: Folket i bild.
- Sjödahl Tage, (1976) *Vår förbannade skyldighet: Röster ur rörelsen*, Stockholm: Rabén och Sjögren.
- Sjögren Mikael, (2003) "Statsrådet och genusordningen: Ulla Lindström 1954-1966", *Historisk Tidskrift*, 2003:1.
- Sjöström Hans O, (1987) *Klassens ljus: (eller Hur man hamnar i arbetarregeringen)*, Stockholm: Norstedt.

- SOU 1990:44, *Demokrati och makt i Sverige, Maktutredningens huvudrapport*, Stockholm: Allmänna förlaget.
- Stone Lawrence, (1971) "Prosopography" i *Deadalus*, 100:1-2, (1971).
- Strand Dieter, (1973) "Strand och Geijer, två LO-generationer, samtalar uppe i tornrummet i LO-huset. Vid anteckningsblocket: Dieter Strand", i *Steg för steg: Utgiven till LO:s 75-årsjubileum 1973. Tillägnad Sveriges arbetare*, Stockholm: Landsorganisationen.
- Thörn Håkan, (1997) *Rörelser i det moderna: Politik, modernitet, och kollektiv identitet i Europa 1789-1989*, Stockholm: Rabén Prisma.
- Torstendal Rolf, (1971) *Introduktion till historieforskningen: Historia som vetenskap*, Andra upplagan, Stockholm: Natur och kultur.
- Torstendal Rolf, (2008) "Även Görans Perssons memoarer är en konstruktion av hur han nu vill uppfatta sitt liv och få andra att uppfatta det" *Arbetshistoria*, 2008:1.
- Tynderfeldt Bo, (1998) *Ett sekel med LO*, Stockholm: Brevskolan.
- Törnman Lars, (2000) "Varför ropar partiet?" i *Finns arbetarrörelsen? 16 inlägg om facket och politiken*, red Luciano Astudillo, Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Zetterberg, Hans L, (1993) *Sociologins följeslagare*, Stockholm: Ratio.
- Waldemarson Ylva, (2000) *Kvinnor och klass – en paradoxal skapelseberättelse: LO:s Kvinnoråd och makten att benämna 1898-1967*, diss., Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Waldemarson Ylva, (1998) *Mjukt till formen – hårt till innehållet: LO:s kvinnoråd 1947-1967*, Stockholm: Atlas.
- Waldemarsson Ylva, (2008) "Om vi endast återger den historia som 'blev av' döljer vi de politiska alternativen och bidrar till att skriva segrarnas historia" *Arbetshistoria* 2008:1.
- Westerståhl Jörgen, (1945) *Svensk fackföreningsrörelse: Organisationsproblem, verksamhetsformer, förhållande till staten*, diss., Stockholm: Tiden.
- Weibull Lennart, (2004) "Konkurrerande traditioner: A-pressen och den svenska journalistikens professionalisering", *Arbetshistoria* 2004:3.
- Vennerström Ivar, (1960) "Skomakaren som blev finansminister" i *Arbetets söner: Samlingens tid*, Del II, Stockholm: Steinsvik.
- Åsard Erik, (1996) "Det politiska ledarskapet i en föränderlig massmedievärld", i *Makten, medierna och myterna: Socialdemokratiska ledare från Branting till Carlsson*, red Erik Åsard, Stockholm: Carlsson.
- Åsard Erik, (1996) "'Statsministern' 1991-års Ingvar Carlssonfilm i jämförande perspektiv", i *Makten, medierna och myterna: Socialdemokratiska ledare från Branting till Carlsson*, red Åsard, Erik, Stockholm: Carlsson.

- Öhberg Patrik, (2011) *Politiker med karriärambitioner – en omöjlig självklarhet*, diss., Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Östberg Kjell, (1990) *Byråkrati och reformism: En studie av svensk socialdemokratis politiska och sociala integrering fram till första världskriget*, diss., Lund: Arkiv.
- Östberg Kjell, (1997) *Efter rösträtten: Kvinnors utrymme efter det demokratiska genombrottet*, Eslöv: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Östberg Kjell, (2009) *När vinden vände: Olof Palme 1969-1986*, Stockholm: Leopard.
- Östros Thomas, (2002) ”Tron på den perfekta samhällsmodellen sätter demokratin på undantag” i *Var blev ni av ljuva drömmar?*, Stockholm: Ordfront.

Personregister

- Andersson, Leif 63
Andersson, Sten 29, 63, 66, 105, 114, 119, 131,
149, 150, 158, 161, 162, 164
Andersson, Sven 26, 29, 103, 110, 131, 144, 145
Andersson, Rosa 145
Anderstig, Lars 50
Andrae, Carl Göran 18
Arvidsson, Allan 50
Arvidsson, Lillemor 31, 104, 123, 163, 163, 165,
166, 167, 178, 188
Aspling, Sven 26, 29, 39, 43, 55, 60, 104, 113,
126, 131, 146, 148, 158
- Barrling Hermansson, Katarina 115, 124
Berggren, Henrik 40
Berggren, Rut 142
Bernstein, Eduard 108
Björklund, Gottfrid 55
Blomberg, Leif 158
Bodström, Lennart 31
Bodström, Thomas 114, 119
Bourdieu, Pierre 23, 49
Branting, Hjalmar 26, 41, 55, 58, 62, 100, 109,
112, 117, 121, 142, 169
- Carlsson, Ingvar 26, 29, 39, 50, 61, 63, 105,
135, 158, 159, 162, 171
Carleson, C.N. 15
- Dahl, Birgitta 52, 53
Dahlqvist, Otto 72
Dalström, Kata 39, 52, 55, 142, 143
Danielsson, Axel 100, 108
- Edenman, Ragnar 59
Eriksson, Nancy 114, 134, 147
Elmgren, Frans 31, 102, 116
Engberg, Arthur 39, 41, 52, 55
Engström, Odd 31
Ericsson, Hans 31
Erlander, Tage 26, 29, 39, 52, 35, 39, 42, 43,
63, 65, 91, 113, 122, 125, 126, 132, 139, 141
146, 147, 148, 150, 153, 154, 171, 175, 186,
- Feldt, Kjell-Olof 31, 105, 111, 117, 118, 123, 128
Forslund, Albert 62, 83, 91
- Gadd, Arne 50
Geijer, Arne 29, 75, 80, 83, 88, 90, 91, 92, 123,
155
Gjöres, Axel 31
Gunnarsson, Olle 95
Gradin, Anita 31, 156
Gröning, Lotta 59
Göransson, Bengt 50
- Hansson, Carl-Gösta 17, 69, 73, 75, 76, 81, 115
Hansson, Per Albin 26, 29, 33, 35, 39, 48, 55,
58, 62, 90, 103, 109, 113, 121, 122, 131, 144,
145, 176
Hansson, Sigfrid 74, 95, 109
Hellberg, Inga 17, 69, 80, 89
Hellström, Mats 31
Hjalmarsson, Jan 129
Hirdman, Yvonne 169
Hjelm, Wallén, Lena 51, 54
Hultén, Annelie 180

- Häntilä, Seppo 16, 17, 18, 33, 44, 47, 69, 78
 Hulterström, Sven 50, 61
 Höglund, Zeth 29, 39, 55, 58, 112, 117, 142, 143
- Johansson, Edvard 35, 37, 48, 84, 86
 Johansson, Göran 158, 180
 Johansson, Knut 123
 Johansson, Mats 15
 Jonsson, Bertil 61, 75, 84
 Josefsson, Ingmar 50
 Juholt, Håkan 13, 180, 181, 99, 101, 133
- Karlsson, Gunnel 51, 53, 143, 154
 Karlsson, Hans 76, 91
 Kilbom, Karl 31
 Kock, Karin 145, 146, 147, 149
- Landqvist Westh, Inga-Lill 85
 Lange, Eric 73
 Leijon, Anna-Greta 29, 52, 53, 111, 128, 155, 156
 Lidbom, Carl 31, 114
 Lindberg, August 59, 83, 89,
 Linderborg, Åsa 18, 19, 33, 42, 47, 121, 127, 130, 142, 165
 Linde, Leif 49
 Lindh, Anna 51, 54, 64, 158, 179
 Lindley, Charles 31, 108, 117, 134
 Lindström, Rickard 29, 55, 59, 109, 113, 121
 Lindström, Ulla 31, 61, 117, 139, 140, 141, 145, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 163, 167, 171, 177, 178, 188
 Lindqvist, Herman 62, 73, 91, 116
 Lingman, John 95
 Lukacs, Georg 15
 Lundby Wedin, Wanja 13, 29, 84, 85, 106, 123, 160, 169, 179, 179, 180, 181, 189
 Lundin, Bert 31
 Lundkvist, Sven 18
 Löfven, Stefan 13, 99, 101, 180, 181
- Madestam, Jenny 19, 49, 124
 Malm, Stig 29, 60, 61, 77, 80, 88, 89, 158, 163, 164, 166, 167, 168, 172, 129
 Marjasin, Sigvard 50
 Michels, Robert 14, 15, 16, 18, 33, 39, 46, 51, 54, 64, 74, 82, 99, 101, 115, 137, 173, 175, 179, 181, 183, 189
 Molin, Rune 50, 88, 91
 Myrdal, Alva 145, 155
- Myrdal, Gunnar 146
 Möller, Gustav 26, 29, 35, 39, 55, 59, 60, 61, 102, 103, 109, 116, 117, 119, 122, 144
 Möller, Yngve 54, 55
- Nicklasson, Lars-Erick 31, 104, 110, 157
 Nilsson, Anders 59
 Nilsson, Frans 56, 60
 Nilsson, Gunnar 29
 Nilsson, Torsten 26, 29, 55, 58, 60, 126
 Nilzén, Göran 69
 Nordberg, Ivar 50
 Nordgren, Kurt 69, 92, 94
 Nordgren, Olivia 145
 Norman, Hans 36, 37, 71
 Norling, Bengt 88, 91, 94
 Norrbin, Camilla 51, 53
 Norrman, Einar 87, 88, 94
 Nothin, Torsten 31, 112
 Nuder, Pär 31, 107, 108, 118, 120, 121, 127, 159, 188
 Nygren, Hildur 146, 149
 Nygren, Jan 127
- Odhnoff Camilla 155
- Palm, August 108
 Palme, Olof 26, 39, 63, 64, 91, 107, 113, 114, 117, 132, 133, 155, 156, 171
 Palmstierna, Erik 112, 114, 116, 117
 Peterson, Carl-Gunnar 49, 51
 Peterson, Thage G 29, 50, 60, 63, 105, 106, 113, 128, 135, 157
 Persson, Göran 26, 29, 63, 105, 106, 110, 126, 130, 131, 133, 135, 136, 160, 180
- Qvist, Gunnar 85
- Ruin, Olof 65, 66
 Rainer, Ove 31, 114
- Sahlin, Mona 13, 26, 29, 46, 54, 107, 108, 111, 118, 127, 128, 133, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 166, 168, 178, 179, 180, 188
 Sandler, Rickard 41
 Schüllerqvist, Bengt 47, 48, 86, 88
 Sigurdsen, Gertrud 29, 49, 128, 131, 155, 156, 161, 162, 168, 169
 Sjöström, Hans O 50
 Skoglund, Crister 124

Sköld, Per Edvin 125, 149, 152, 175
 Sterky, Anna 143
 Sterky, Fredrik 35, 47, 73, 76, 78, 81, 83, 174, 185
 Stjärnqvist, Lars 56
 Stone, Lawrence 23, 24
 Strand, Axel 90, 91, 92, 148
 Sträng, Gunnar 26, 29, 48, 90, 97, 103, 109, 149, 150, 152, 153, 157, 162, 175
 Ström, Fredrik 29, 39, 55, 58, 59, 112, 113, 116, 117, 142, 143, 144
 Svensson, C.A. 113
 Svensson, Margareta 85, 157
 Söderberg, Ernst 88

 Tholin, Claes 47
 Thorberg, Ernst 48, 86, 89
 Thunborg, Folke 88
 Toresson, Bo 50
 Torstendal, Rolf 28
 Thorsson, F.V. 100, 101, 112, 120, 130, 131, 133, 136, 139, 143
 Törnman, Lars 165

 Undén, Östen 31, 125

 Wagnsson, Ruben 31, 121, 122, 143
 Vahlberg, Gustav 88, 95
 Wallström, Margot 179
 Ward, Kurt 56, 60
 Weibull, Lennart 56
 Vennerström, Ivar 100, 101
 Westerberg, Lars 94
 Westerstahl, Jörgen 17, 79, 80, 82, 83, 89
 Wibble, Anne 163
 Wigfors, Ernst 26, 29, 41, 52, 55, 109, 117, 120, 122, 125, 132
 Wilhelmsson, Edvard 79
 Winberg, Margareta 31, 52, 106, 111, 118, 136, 162, 166, 167, 178, 188, 84
 Virén, Lasse 107

 Ziesnitz, Karl 37, 55

 Åhnberg, Annika 31, 111, 136
 Åman, Valter 29, 48, 58, 71, 79, 81, 88, 89, 92, 94, 103
 Åsard, Erik 18, 19

 Öhberg, Patrik 122
 Örne, Anders 31
 Östberg, Kjell 16, 17, 18, 33, 39, 45, 54, 69, 82